

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KUR'ÂN-I KERÎM'DE
ULÛ'L-AZM PEYGAMBERLERİN
ÖRNEK ÖZELLİKLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Durmuş Ali KARAMANLI

Enstitü Anabilim Dalı : TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ

Enstitü Bilim Dalı : TEFSİR

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Muhammed Aydın

MAYIS - 2002

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KUR'ÂN-I KERÎM'DE
ULÛ'L-AZM PEYGAMBERLERİN
ÖRNEK ÖZELLİKLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Durmuş Ali KARAMANLI

Enstitü Anabilim Dalı : TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ

Enstitü Bilim Dalı : TEFSİR

Bu tez .../.../2002 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği/Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Jüri Üyesi

Jüri Üyesi

ÖNSÖZ

İnsanlık âleminin üzerinde bulunan bütün güzellikler ve yüce değerler, insanları karanlıklardan nûra çıkarması için Allâh Teâlâ'nın yeryüzüne gönderdiği peygamberlerin gayret ve çileleri ile şekillenmiştir. Peygamberler, Allâh'ın sonsuz merhametinin bir tecellîsi olarak hem dünyâ, hem de asıl canlılık yeri olan âhiret hayatında sonsuz saâdet ve kurtuluş sahillerine ulaştıracak değerleri insanlara teblîğ etmişlerdir. Yeryüzünün ve içindekilerin varlık aleminde var olmalarının hikmetinin devam edebilmesi ancak peygamberliğin getirdiği güzelliklerin devam etmesiyle mümkündür. Yeryüzünde peygamberlerin tesirlerinin görüldüğü insanların davranışları, tesirlerinin görülmediği insanların hallerinden çok daha güzeldir.

Peygamberler getirdikleri güzellikleri sadece teblîğ etmekle vazifelendirilmemiş, bunun yanında en az teblîğ etme kadar önemli olan *teblîğ edilen güzellikleri en mükemmel şekilde temsil etme* vazifesiyle de sorumlu tutulmuşlardır. Onlar insanlara anlattıkları bu hususları en güzel şekilde yaşamış ve bu hususların nasıl yaşanması gerektiğini insanlara bizzat kendileri *örnek bir model* olarak göstermişlerdir. Peygamberlerin insan olarak gönderilmelerindeki en büyük hikmetlerden birisi de bu olsa gerektir.

Kur'ân-ı Kerîm'de bütün peygamberlerin içinde bilhassa *Ulü'l-azm peygamberlerin* ve onların insanlara örnek oldukları davranışların üzerinde önemle durulmuştur. Bu çalışmamızda, onların insanlara *örnek* olarak takdim edilen ve Kur'ân ayetleri içinde işaret edilen bu özellikleri, Kur'ân bütünlüğü içinde tespit etmeyi ve değerlendirmeyi hedefledik.

Bu tespit ve değerlendirmeyi üç bölümde gerçekleştirmeye çalıştık: Birinci bölümde Peygamberlik ve Örnek olma konusuna ışık tutacak temel bilgiler üzerinde durduk. İkinci bölümde peygamberlerin Allâh Teâlâ ve insanlarla

münâsebetleri yönünden özelliklerinin tasnîfi içinde, onların *ortak özelliklerini* Kur'ân ayetlerini temel alarak inceledik. Üçüncü bölümde ise, onların *hususî özelliklerini* yine Kur'ân ayetlerini esâs alarak inceledik. Her iki bölümdeki özelliklerin tespitinde *üsve-i hasene* olma kıstasını esas aldık. Bunu yaparken, araştırmamızın metodu kısmında üzerinde durduğumuz gibi peygamberlerin tam olarak değerlendirilmesi ve anlaşılmasının hem nübüvvet özelliklerine, hem de birer insan olarak *üsve-i hasene* yönlerinin kavranmasına bağlı olduğu mülâhazamızı muhafaza ettik. Bunun yanında *Alemlerin Rabbi* tarafından vahye mazhar olmuş, insanlık aleminin en muazzam ve değerli insanlarından bahsettiğimizin ağırlığı ve mesuliyeti altında olduğumuzu bir an olsun hatırdan çıkarmamaya çalıştık.

Bu çalışmamızda büyük ölçüde eserlerinden istifade ettiğimiz, Kur'ân'ı ve sünneti en güzel şekilde anlamaya çalışarak, bilgilerini sonraki nesillere aktaran bütün müfessirlerin ve hadis âlimlerinin gayretlerini Allâh'ın en güzel şekilde mükâfatandırması için duâ ediyoruz.

Ayrıca bu araştırmanın hazırlanmasında değerli görüşlerini esirgemeyen ve devamlı bir şekilde hem bizzat arayarak araştırmamı yönlendiren ve hem de en güzel şekilde bitirmem için teşvik eden danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Muhammed Aydın'a teşekkür ve şükranlarımı sunarım.

Durmuş Ali Karamanlı

Sakarya 2002

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	XV
ÖZET	XVI
SUMMARY	XVII
GİRİŞ.....	1
1. KONUNUN ÖNEMİ.....	1
2. ARAŞTIRMANIN METODU	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DE PEYGAMBERLİK VE ÖRNEK OLMA

1.1 KUR'ÂN'DA PEYGAMBERLİK MÜESSESİNE GENEL BAKIŞ.....	5
1.1.1 PEYGAMBERLİĞİN TANIMI	5
1.1.2 RESÛL VE NEBÎ.....	6
1.1.3 KUR'ÂN'DA ZİKREDİLEN PEYGAMBERLER.....	8
1.1.4 KUR'ÂN'DA ULÛ'L-AZM KAVRAMI.....	8
1.1.5 PEYGAMBERLİK MÜESSESİNİN GEREKLİLİĞİ.....	11
1.1.6 PEYGAMBERLERİN VAZİFELERİ.....	13
1.1.7 PEYGAMBERLERİN SIFATLARI	15
1.2 ÜSVE/ÖRNEK OLMA KAVRAMI	17
1.2.1 KUR'ÂN'DA ÜSVE/ÖRNEK OLMA	17
1.2.2 KUR'ÂN'DA PEYGAMBERLERİN ÖRNEK ALINMASINA VERİLEN ÖNEM	19
1.2.2.1 Örnek Gösterme Yoluyla Eğitim	22

İKİNCİ BÖLÜM

ULÜ'L-AZM PEYGAMBERLERİN ÖRNEK OLMA YÖNÜNDEN ORTAK ÖZELLİKLERİ

2.1 ALLAH TEÂLA İLE MÜNASEBETLERİ YÖNÜNDEN ORTAK ÖZELLİKLERİ..... 27

2.1.1 KULLUK 27

2.1.1.1 Hz. Nûh (a.s)'da Kulluk.....30

2.1.1.2 Hz. İbrâhîm (a.s)'da Kulluk.....32

2.1.1.3 Hz. Mûsâ (a.s)'da Kulluk.....32

2.1.1.4 Hz. İsa (a.s)'da Kulluk33

2.1.1.5 Hz. Muhammed (s.a.s)'de Kulluk.....35

2.1.1.5.1. Bisseten önceki kulluğu37

2.1.1.5.2 Bisseten Sonraki Kulluğu.....38

2.1.1.5.3 Hususî Manâda Hz. Peygamber'in kulluğu39

2.1.2 İHLÂS 45

2.1.2.1 Hz. Nûh (a.s)'da İhlâs47

2.1.2.2 Hz. İbrâhîm (a.s)'da İhlâs.....48

2.1.2.3 Hz. Mûsâ (a.s)'da İhlâs50

2.1.2.4 Hz. İsa (a.s)'da ihlâs50

2.1.2.5 Hz. Muhammed (s.a.s)'de İhlâs.....51

2.1.3 İHSÂN 52

2.1.3.1 Hz. Nûh (a.s)'da İhsan55

2.1.3.2 Hz. İbrâhîm (a.s)'da İhsân55

2.1.3.3 Hz. Mûsâ (a.s)'da İhsân56

2.1.3.4 Hz. İsa (a.s)'da İhsa.....58

2.1.3.5 Hz. Muhammed (s.a.s)'de ihsân.....58

2.1.4 SABIR 60

2.1.4.1 Hz. Nûh (a.s)'da Sabır.....65

2.1.4.2 Hz. İbrâhîm (a.s)'da Sabır.....66

2.1.4.2.1 Babasının yalanlamasına ve tehditlerine sabretme: 67

2.1.4.2.2	Kavmine Karşı Sabretme	67
2.1.4.2.3	Kelimeleri tamamlama konusunda sabretme ...	68
2.1.4.2.4	Oğlu İsmail'i kurban etmesi konusunda sabretme	69
2.1.4.3	Hz. Mûsâ (a.s)'da Sabır	69
2.1.4.4	Hz. İsa'da Sabır	70
2.1.4.5	Hz. Muhammed (s.a.s)'de Sabır.....	71
2.1.5.....	ŞÜKÜR	75
2.1.5.1	Hz. Nûh (a.s)'da Şükür	79
2.1.5.2	Hz. İbrâhîm (a.s)'da Şükür	79
2.1.5.3	Hz. Mûsâ (a.s)'da Şükür	80
2.1.5.4	Hz. İsâ (a.s)'da Şükür	81
2.1.5.5	Hz. Muhammed (s.a.s)'de Şükür	82
2.1.6	TEVEKKÛL VE TESLİMİYET	84
2.1.6.1	Hz. Nûh (a.s)'da Tevekkül ve Teslîmiyet	85
2.1.6.2	Hz. İbrâhîm (a.s)'da Tevekkül ve Teslimiyet	86
2.1.6.3	Hz. Mûsâ (a.s)'da Tevekkül ve Teslîmiyet	92
2.1.6.4	Hz. İsa (a.s) da Tevekkül ve Teslîmiyet.....	95
2.1.6.5	Hz. Muhammed (s.a.s)'de Tevekkül ve Teslimiyet	95
2.1.7	DUÂ	100
2.1.7.1	Hz. Nuh (a.s)'da Duâ.....	100
2.1.7.1.1	İstiğfâr Ederek Duâ Etme.....	100
2.1.7.1.2	İnkarcı kavmini Allah'a Havale Ederek Duâ Etme	100
2.1.7.1.3	Rabbinden Yardım Dileyerek Duâ Etme	101
2.1.7.1.4	Gemiye Binerken Duâ Etme	102
2.1.7.2	Hz. İbrahim (a.s)'de Duâ	102
2.1.7.2.1	Mekke'nin Emniyet Beldesi Olması İçin Duâ Etme	103
2.1.7.2.2	Şirkten Uzak Bulunmak İçin Duâ Etme.....	104
2.1.7.2.3	Mekke'nin Bereketli Olması İçin Duâ Etme	105
2.1.7.2.4	Allâh'ın Gizliyi ve Açığı Bildiğini Söylerek Duâ Etme	

.....	106
2.1.7.2.5 Kendisine Verilen Nimetlere Şükrederek Duâ Etme	
.....	107
2.1.7.2.6 Kendinin ve Neslinin Namaz Kılması için Duâ Etme	
108	
2.1.7.2.7 Ana-Babası ve Bütün Müminler İçin Duâ Etme	108
2.1.7.2.8 Hikmet ve Sâlihlik İçin Duâ Etme.....	108
2.1.7.2.9 Gelecek Nesiller İçinde Hayırla Yâd Edilmesi İçin Duâ	
Etme	110
2.1.7.2.10 Naîm Cennetine Vâris Olmak İçin Duâ Etme	111
2.1.7.2.11 Babasının Müslüman Olması İçin Duâ Etme	111
2.1.7.2.12 Âhirette Küçük Düşmemek İçin Allâh'a Duâ Etme	
111	
2.1.7.2.13 Kabe'yi Yaparken Duâ Etme.....	112
2.1.7.2.14 Hicret Ederken Duâ Etme	113
2.1.7.3 Hz.Musa (a.s) 'da Duâ.....	113
2.1.7.3.1 Çok Zor Anında Allâh'la Beraber Olduğunu İfade	
Edererek Duâ Etme.....	113
2.1.7.3.2 Kendisi ve Kardeşi İçin İstiğfâr Edererek Duâ Etme	
114	
2.1.7.3.3 Zellesini İtiraf Edererek Bağışlanması İçin Duâ Etme	
114	
2.1.7.3.4 İstiğfâr Edererek Belâların Uzaklaşması İçin Duâ Etme	
115	
2.1.7.3.5 Dünyada ve Âhirette İyilik Yazılması İçin Duâ Etme	
115	
2.1.7.3.6 Şerh-i Sadr ve Yardım İsteyerek Duâ Etme....	116
2.1.7.3.7 Doğru Yola Ulaşması İçin Duâ Etme	116
2.1.7.3.8 Fakirliğini Allâh'a Arzederek Duâ Etme.....	117
2.1.7.3.9 Zorbaların Şerrinden Allâh'a Sığınarak Duâ Etme	
117	

2.1.7.4	Hz. İsa (A.S)'da Duâ	118
2.1.7.4.1	Sofra İçin Duâ Etme	118
2.1.7.4.2	Selam ve Emniyet İçin Duâ etme.....	118
2.1.7.5	Hz. Muhammed (s.a.s)'de Duâ.....	119
2.1.7.5.1	Allâh'ı Anma	122
2.1.7.5.2	İstiğfar Etme	130
2.1.7.5.3	İstekte Bulunarak Duâ Etme	134
2.1.7.5.3.1	Doğruluk Giriş ve Çıkışı İsteyerek Duâ Etme	135
2.1.7.5.3.2	Rabb'inden Daha Üst Seviye İçin Dua Etme	137
2.1.7.5.3.3	İlminin Artırılması İçin Duâ Etme.....	138
2.1.7.5.3.4	Kafirleri İlâhi Adalete Havale Ederek Duâ Etme	138
2.1.7.5.3.5	Şeytandan Allah'a Sığınarak Duâ Etme.....	139

2.2 İNSANLARLA MÜNASEBETLERİ YÖNÜNDEN ORTAK ÖZELLİKLERİ 140

2.2.1	ŞEFKÂT	140
2.2.1.1	Hz. Nûh (a.s)'da Şefkât	141
2.2.1.2	Hz. İbrahim (a.s)'de Şefkât	143
2.2.1.3	Hz . Musâ (a.s)'da Şefkât.....	145
2.2.1.4	Hz. İsâ (a.s)'da Şefkât	146
2.2.1.5	Hz. Muhammed (s.a.s)'de Şefkât	148
2.2.2	İNSANLARA ÜMİT VERME	152
2.2.2.1	Hz. Nûh (a.s)'da Ümit Verme.....	153
2.2.2.2	Hz. İbrâhîm (a.s)'da Ümit Verme.....	154
2.2.2.3	Hz. Mûsâ (a.s)'da Ümit Verme	156
2.2.2.4	Hz. İsa (a.s)'da Ümit Verme	158
2.2.2.5	Hz. Muhammed (s.a.s)'de Ümit Verme.....	159
2.2.3	İNANANLARA SAHİP ÇIKMA	162

2.2.3.1	Hz. Nûh (a.s)'da İnananlara Sahip Çıkma	162
2.2.3.2	Hz. İbrahim (a.s)'de İnananlara Sahip Çıkma.....	163
2.2.3.3	Hz. Mûsâ (a.s)'da İnananlara Sahip Çıkma	164
2.2.3.4	Hz. İsâ (a.s)'da İnananlara Sahip Çıkma.....	164
2.2.3.5	Hz. Muhammed (s.a.s)'de İnananlara Sahip Çıkma ...	164
2.2.4	ÜCRET İSTEMEME (MİNNET KABUL ETMEME).....	166
2.2.4.1	Hz. Nûh (a.s)'da Ücret İstememe.....	167
2.2.4.2	Hz. İbrahim (a.s)'de Ücret İstememe	167
2.2.4.3	Hz. Mûsâ (a.s)'da Ücret İstememe.....	168
2.2.4.4	Hz. İsâ (a.s)'da Ücret İstememe	169
2.2.4.5	Hz. Muhammed (s.a.s)'de Ücret İstememe	169
2.2.5	KÖTÜLÜĞÜ İYİLİKLE BERTARAF ETME.....	172
2.2.5.1	Hz. Nûh (a.s)'da Kötülüğü İyilikle Bertaraf Etme.....	172
2.2.5.2	Hz. İbrâhîm'(a.s)'da Kötülüğü İyilikle Bertaraf Etme	172
2.2.5.3	Hz. Mûsâ (a.s)'da Kötülüğü İyilikle Bertaraf Etme.....	174
2.2.5.4	Hz. İsâ (a.s)'da Kötülüğü İyilikle Bertaraf Etme	175
2.2.5.5	Hz. Muhammed (s.a.s)'de Kötülüğü İyilikle Bertaraf Etme	175
2.2.6	HİCRET	178
2.2.6.1	Hz. Nûh (a.s)'da Hicret	181
2.2.6.2	Hz. İbrahim (a.s)'da Hicret	181
2.2.6.3	Hz. Musâ (a.s)'da Hicret.....	182
2.2.6.4	Hz. İsa (a.s)'da Hicret	183
2.2.6.5	Hz. Muhammed (s.a.s)'de Hicret	183

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULÛ'L-AZM PEYGAMBERLERİN ÖRNEK OLMA YÖNÜNDEN HUSUSİ ÖZELLİKLERİ

3.1	HZ. NUH (AS).....	187
-----	-------------------	-----

3.1.1	ALLAHÜ TEALÂ İLE MÜNASEBETLERİ YÖNÜNDEN ÖRNEK	
-------	---	--

ÖZELLİKLERİ	187
3.1.2 İNSANLARLA MÜNASEBETLERİ YÖNÜNDE ÖRNEK ÖZELLİKLERİ	187
3.1.2.1 Davetinde Azimli Olma.....	187
3.1.2.2 Gemi İnşasıyla Hedef Gösterme.....	188
3.2 HZ. İBRAHİM (AS)	190
3.2.1 ALLAHÜ TEALÂ İLE MÜNASEBETLERİ YÖNÜNDE ÖRNEK ÖZELLİKLERİ	190
3.2.1.1 Halîlullâh Olma	190
3.2.1.2 Teslîmiyette Zirve Olma	194
3.2.1.3 Tek Başına Bir Ümmet Olma	194
3.1.2.3 Kalb-i Selîm Sahibi Olma	202
3.1.2.4 Kalbinin İmanda İtminân Bulmasını İsteme	205
3.1.2 İNSANLARLA MÜNASEBETLERİ YÖNÜNDE ÖRNEK ÖZELLİKLERİ	210
3.1.2.6 Ahde Vefâlı Olma	210
3.1.2.7 Halim Olma.....	211
3.1.2.8 Sıddîk Olma	211
3.1.2.9 Misafirperver Olma	212
3.1.2.10 Feta/ Yiğit Olma (Cesaretli Olma).....	213
3.3 HZ. MUSA (AS)	214
3.3.1 ALLÂH TEÂLÂ İLE MÜNASEBETLERİ YÖNÜNDE ÖRNEK ÖZELLİKLERİ	214
3.3.1.1 Allah'ı Raza Etme Konusundaki İştîyak Gösterme.....	214
3.3.1.2 İlmi Talep Etme (İlim Tutkusu).....	215
3.3.2 İNSANLARLA MÜNASEBETLERİ YÖNÜNDE ÖRNEK ÖZELLİKLERİ	217
3.3.2.1 Güçlü ve Emîn Olma.....	217
3.3.2.2 Akdini Sağlam Yapma	218
3.3.2.3 Hasmına Doğruyu Söylemekten Çekinmeme	218
3.3.2.4 Kavmi Saptığında Öfkeli ve Kederli Olma	222
3.4 HZ. İSA (AS)	224
3.4.1 ALLÂH TEÂLÂ İLE MÜNASEBETLERİ YÖNÜNDE ÖRNEK ÖZELLİKLERİ	224

3.4.1.1	Vecîh Olma (Kendisine Değer Verilme).....	224
3.4.1.2	Mukarrabûndan Olma (Sevgi Yönüyle Allah'a Çok Yakın Olma) 225	
3.4.1.3	Sâlihlerden Olma.....	227
3.4.2	İNSANLARLA MÜNASEBETLERİ YÖNÜNDEN ÜZERİNDE VURGULANAN ÖRNEK ÖZELLİKLERİ.....	228
3.4.2.1	Annesine İyi Davranma	228
3.4.2.2	Bulunduğu Her Zaman Ve Mekanda Mübarek Olma .	229
3.4.2.3	İnsanlarla Diyaloga Önem Verme	230
3.4.2.4	Allah Yolunda Yardımcılar İsteme	232
3.4.2.5	Çok Seyahat Etme	235
3.4.2.6	Tıbbi Mucizeleriyle İnsanlara Hedef Gösterme	236
3.5	HZ. MUHAMMED (S.A.S)	237
3.5.1.	ALLAHÜ TEALÂ İLE MÜNASEBETLERİ YÖNÜNDEN ÖRNEK ÖZELLİKLERİ	
	237	
3.5.5.1	Emrolunduğu gibi Dosdoğru (istikâmet üzere) olma	237
3.5.5.2	Yüce bir ahlâk üzere olma.....	240
3.5.5.3	Hikmet Sahibi Olma	241
3.5.5.3.1	Bütün Hal Ve Davranışlarıyla Allâh'ın Birliğini Benimseme.....	244
3.5.5.3.2	Anne ve Babasına İyi Davranm.....	245
3.5.5.3.3	İktisâdî Düzeni Dengele Tutma.....	246
3.5.5.3.4.	Gelecek Nesillerin Ruhî Ve Bedenî Sağlığını Koruma	248
3.5.5.3.5	Zinanın Bütün Çeşitlerinden Uzak Durma.....	248
3.5.5.3.6	İnsan Hayatının Değerini Kavrama.....	249
3.5.5.3.7	Yetimlerin ve Kimsesizlerin Haklarını Koruma	250
3.5.5.3.8	Verilen Söz ve Ahidlere Vefâ Gösterme	250
3.5.5.3.9	Doğru Ölçü ve Kıstasları Kullanma	251
3.5.5.3.10	Aceleci ve Peşin Hükümler Vermeme.....	251
3.5.5.3.11	Kendini Kimseden Üstün Görmeme (Tevâzû)	252

3.5.5.4 Daima İlerleme	253
3.5.2 İNSANLARLA MÜNASEBETLERİ YÖNÜNDEN ÖRNEK ÖZELLİKLERİ	255
3.5.2.1 Beşerî Münasebetleri Yönünden Örnek Özellikleri	255
3.5.2.1.1 İnsanlara Yumuşak Davranma	255
3.5.2.1.2 Yaptığı İyilikleri Çok Görmeme.....	256
3.5.2.2 Ailesiyle Münasebetleri Yönünden Örnek Özellikleri..	257
3.5.2.2.1 Yaşam Tarzı İle Onları Ahiret Yurduna Hazırlama	257
3.5.2.2.2 Kendisine Yakın Olanların Mesuliyetlerini Artırma	259
3.5.2.2.3 İffet Ve Vakarlarını Korumada Hassasiyet İsteme	261
3.5.2.2.4 Ailesini Namaz kılmaya ve Zekat vermeye Teşvik etme	263
3.5.2.2.5 Ailesini İlme Teşvik Etme	264
3.5.2.2.6 Güzel Sıfatlarla Bezenmelerini İsteme.....	265
3.5.2.3 İdarecilik ve Liderlik Yönünden Örnek Özellikleri	266
3.5.2.3.1 Yeryüzünde Hakk'ın Şahidi Olma	266
3.5.2.3.2 Toplumla İççe Yaşama	269
3.5.2.3.3 İçinde Bulunduğu Toplum İçin Selâmet Kaynağı Olma	270
3.5.2.3.4 Samimi Olma (Tekellüften Uzak Bulunma)....	271
3.5.2.3.5 İstişâre Etme.....	272
3.5.2.3.6 Komutan Olma.....	273
3.5.2.3.6.1 Harpten Önce Hazırlık Yapma	275
3.5.2.3.6.2 Manevi Gücü Takviye Etme	276
3.5.2.3.6.3 Stratejik Mevkileri Tesbît Etme.....	278
3.5.2.3.6.4 Ordusuna Zayıf Karakterlileri (Münafıkları) Almama	279
SONUÇ VE ÖNERİLER	282

KAYNAKLAR.....	285
ÖZGEÇMİŞ.....	291

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı geçen eser
a.s	: Aleyhi's-Selâm
bkz.	: Bakınız
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h.	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
md.	: Maddesi
M.Ü.S.B.E	: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
M.Ü.İ.F.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
s.	: Sayfa
s.a.v	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
thk.	: Tahkîk
trc.	: Tercüme
ts.	: Tarihsiz
v.	: Vefât Tarihi
y.l.t	: Yüksek Lisans Tezi
ys.	: Yersiz
yy.	: Yayınları

ÖZET

Peygamberlik konusu Kur'ân-ı Kerîm'in dört ana konusundan birisini oluşturur. Çünkü onlar birer insan olarak ilâhî vahye bizzat muhatap olmuşlardır. Onların peygamber olma yönünden sadece kendilerine has olan özelliklerinin yanında, bütün insanlar için örnek olabilecek ve diğer insanların da hayatlarında yaşamaları gereken çok önemli özellikleri bulunmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de peygamberlerin, diğer insanlara örnek olarak arz edilen bu özelliklerine çok büyük bir önem verilmiştir.

Biz bu çalışmamızda bu peygamberlerin içinde Kur'ân'da kendilerine *Ulü'l-Azm* ismi verilen Hz. Muhammed (s.a.s), Hz. Nûh (a.s), Hz. İbrâhîm (a.s), Hz. Mûsâ (a.s) ve Hz. İsâ (a.s)'in insanlara örnek olarak arz edilen özelliklerini tespit ve tahlil ettik.

Çalışmamız, üç ana bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde Kur'ân-ı Kerîm'de peygamberlik müessesesi, peygamberlik müessesesinin gerekliliği, Kur'ân'da Ulü'l-Azm kavramları gibi temel bilgiler verilmiştir. Bu bilgilerin yanında Kur'ân'da örnek olma kavramı, peygamberlerin örnek alınmasına verilen önem araştırılmıştır.

İkinci bölümde *Ulü'l-Azm* peygamberlerin, insanlara örnek olma yönünden hepsinde bulunan *ortak özellikleri* belli başlıklar altında tespit edilmiştir. Üçüncü bölümde ise, Kur'ân-ı Kerîm'de bu peygamberlerin, kendilerine has olarak, bilhassa üzerlerinde vurgu yapılan *hususî özellikleri* incelenmiştir. Hem ikinci bölümde, hem de üçüncü bölümde peygamberlerin bu özellikleri Allâh Teâlâ ile ve insanlarla olan münasebetleri yönünden örnek özellikleri olarak iki ana başlığa ayrılarak tasnif edilmiştir.

Sonuç olarak insanlık alemi üzerinde çok büyük tesiri bulunan ve tesirleri günümüze kadar devam eden ve bundan sonra da tesirleri artarak devam etmesi beklenen bu beş büyük peygamberin aslında aynı yol üzerinde ve aynı hedefe yürümüş oldukları tespit edilmiş, günümüzde yaşanması gereken medeniyet ve kültürler arasında büyük bir dayanışma, diyalog ve sevgi adına bu peygamberlerin çok büyük mesajlar verdikleri anlaşılmıştır.

SUMMARY

The subject of prophethood constitutes one of the four main subjects of the Quran. As a human being, the Prophets themselves are the object of Divine Revelation. Besides their peculiar characteristics in relation to their being prophets, they set examples to the whole mankind, and have characteristics the whole mankind should live in accordance with them in their daily lives. The holy Quran attaches great importance on these characteristics which are to be taken as example by people.

In this treatise we tried to determine the characteristics of such prophets who are given the name of the steadfast prophets (*ulu'l-azm*) in the Quran and presented as an example for humankind like, *Noah, Abraham, Moses Jesus and Muhammad* (peace be upon them)

This treatise consists in three chapters; in the first chapter we dealt with such basic informations as institution of prophethood, necessity of that institution and the steadfast prophets in the Quran. Besides all these information we also studied the concept of being an example, and the importance attached on taking the prophets as example, and dwelled upon the frame of their characteristics that were to be taken as example.

In the second chapter we determined distinguishing characteristics of the steadfast prophets in relation to their being an example in a few main headings.

In the third chapter, we study the characteristics of the above mentioned prophets peculiar to themselves, especially those that are stressed upon.

Both in the second and third chapters these characteristics peculiar to the prophets with respect to their relation with God and the people are classified in two main headings.

It has finally been concluded that those five prophets who had certain effects on humankind and still continue to effect them and will continue were, in fact, on the same way and had same targets, and been manifest that those prophets brought very

important messages in the name of *solidarity, dialogue and love between different civilizations and cultures.*

GİRİŞ

1. KONUNUN ÖNEMİ

Kur'ân-ı Kerîm'in dört ana konusu vardır. Kur'ân'daki bütün ayetler bu konular etrafında şekillenirler ki bu konular *tevhîd, peygamberlik, âhiret ve adâlettir*. Bilhassa bu ana esasların içinde peygamberlik konusu, Allah'ın vahyini insanlara ulaştırmaları ve insanlara kulluk yollarını göstermeleri yönünden çok önemli bir konumda bulunmaktadır.

Kur'ân'da peygamberlerin insanlar için örnek olan özelliklerine geniş yer verilmiştir. Peygamberler hem Allâh Teâlâ ile olan münasebetleri, hem de insanlarla olan münasebetleri yönünden inananlara örnek olacak birçok özellik sergilemişlerdir. Bu özelliklerin bahsedildiği ayetleri Kur'ân bütünlüğü içinde değerlendirerek, insanların örnek almaları gereken özellikleri tahlil ve tespit edilmesi gereklidir.

Kur'ân'da zikredilen yirmi beş peygamberin içinde bilhassa *Ulü'l-Azm* peygamberlerin, üzerinde çokça durulmuştur. İnsanlık alemine en çok tesir eden insanlar peygamberlerdir. Peygamberlerin içinde en çok tesir edenleri ise *Ulü'l-Azm* peygamberlerdir. Hatta onların günümüzde dahi tesirleri devam etmiş, kıyamete kadar da tesirleri devam edecektir.

2. ARAŞTIRMANIN METODU

Araştırmamız tamamen Kur'ân-ı Kerîm temeli üzerine bina edilmiştir. Öncelikle Kur'ân-ı Kerim'de ismi geçen yirmi beş peygamberin *bütün özellikleri* Kur'ân baştan sona okunarak tespit edilmiştir. Bu özelliklerin tespitinde onların nübüvvet yönünden özellikleri, Allâh Teâlâ ile münasebetleri yönünden özellikleri, insanlarla münasebetleri yönünden özelliklerinin bildirildiği ayetler kaydedilmiştir. Kur'ân'ı bu açıdan okumamız anında *İbn*

Kesîr, Kurtubî ve Âlûsî gibi müfessirlerin eserlerine gerekli yerlerde müracaat edilmiş ve özellikler bu şekilde bir tasnif içine alınmaya çalışılmıştır.

Daha sonra çok geniş bir malzeme arz eden onların bu özelliklerinin içinden peygamberlerin sadece kendilerine has olan ve insan irâde ve gücünün erişemeyeceği; aynı zamanda onların kendilerine has bu yönleriyle diğer insanların amel etmelerinin emredilmediği özellikler, tasnifin dışında bırakılmıştır. Çünkü çalışmamızın temelinde peygamberlerin, *insanların örnek almaları gereken özelliklerini* tespit ve tahlil etme amacı yatmaktaydı.

Peygamberlerin kendilerine has olan *vahye mazhar olma, mûcizeler* vb. gibi özellikleri karşısında inananların yapması gereken, bu özelliklere nasıl inanılması gerekiyorsa o şekilde inanmaktır.¹ Ayrıca peygamberlerin, nübüvvetlerine ait bu özellikler, bizim Allâh'a olan imanımızı güçlendirmekte ve peygamberlerin huzurunda edep ve saygımızı artırmaktadır. Onlar nübüvvetlerine ait bu yönleriyle ilâhi alemde yeryüzüne inmiş güneşler gibidir. Biz çalışmamızda onların bu özelliklerin dışında bulunan ve Kur'ân'da insanlara *üsve-i hasene / en güzel örnek* olarak arz edilen özelliklerin tespit ve tahliline çalıştık.

Onların insanlar için *üsve-i hasene* olan bu yönlerinin bildirildiği ayetlerin tefsirinde ilk önce yine Kur'ân'ın Kur'ân ayetleriyle tefsirine müracaat ettik. Daha sonra bu ayetlerin tefsiriyle ilgili Hz. Peygamber'in hadislerine başvurduk. Çünkü Kur'ân'ı en iyi anlayan, ilahi vahiyle bizzat muhâtap olan insânlığın en mükemmeli ve olgunu Hz. Muhammed (s.a.s)'dir. Bu noktadan sonra bu konu ile ilgili rivâyet ve dirâyet tefsirlerinden geniş ölçüde

¹ **Vahiy olgusu ile ilgili olarak bkz: Aydın, Muhammed, Kur'ân'ın Metni Üzerindeki Tartışmalar, Değişim yy., Adapazarı, 2001, s. 19-38; Zerkânî, Muhammed Abdülazîm, Menâhilü'l-İrfân, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1988, I, 61-91; Menna' el-Kattân, Mebâhis fî Ulumi'l-Kur'ân, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1991, s. 30-50; Draz, Muhammed Abdullah, En Mühim Mesaj Kur'ân, terc., Yıldırım, Suat, Işık yy., İzmir, 1994, s. 13-130.**

faydalandık. Bunun yanında Kur'ân'la ilgili konulu çalışmaları da inceledik. Yaptığımız bu çalışma, *örnek olma yönünden Kur'ân'da Ulü'l-azm peygamberlerin özellikleriyle* ilgili konulu tefsir çalışması sayılması mümkün görünmektedir.²

Araştırmamızda peygamberlerin örnek özelliklerinin tasnifinde kısmen şu ayetteki sıralama esâs alınmıştır:

(وَ إِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰ ابْنِ مَرْيَمَ ، وَأَخَذْنَا مِنْهُم مِّيثَاقًا غَلِيظًا)

“Biz peygamberlerden mîsâk almıştık: Senden, Hz. Nûh (a.s)’dan, Hz. İbrâhîm (a.s)’dan, Hz. Mûsâ (a.s)’dan, Meryem’in oğlu Hz. İsâ (a.s)’dan. Evet onlardan pek sağlam söz almıştık.”³ Bu ayetteki sıralamada bütün peygamberlerden mîsâk alındığı bildirildikten sonra, Ulü'l-azm olan peygamberler zikredilmiş ve bilhassa en önce, Kur'ân-ı Kerim’in ilk muhatâbı Hz. Muhammed (s.a.s), ayette geçen (مِنْكَ) “senden” ifadesiyle bildirilerek en öne alınmıştır. Daha sonra diğer dört peygamber, tarihi sıralama gözetilerek sırasıyla Hz. Nûh, Hz. İbrâhîm, Hz. Mûsa ve Hz. İsâ (a.s) zikredilmiştir. Bu sıralamada aslında sadece Hz. Peygamber (s.a.s) başa alınmış, daha sonra tarihi sıralamaya uyulmuştur. Bu araştırmanın amaçlarından birisi de Hz. Muhammed (s.a.s)’in, bütün peygamberlerin, bilhassa Ulü'l-Azm peygamberlerin bütün güzel özelliklerini kendisinde topladığını tespit etmeye çalışmaktır. Bu sebeple Hz. Nuh (a.s), Hz. İbrâhîm (a.s), Hz. Mûsâ (a.s), Hz. İsâ (a.s)’a ait özellikler incelendikten sonra, Hz. Muhammed (s.a.s)’in bu özelliklerdeki durumu ortaya konulmuştur. Hz. Muhammed (s.a.s), Kur'ân vahyine ilk muhatap olan en mükemmel insan olduğundan ve aynı zamanda bütün peygamberlerin yüce vasıflarını kendisinde

² Konulu tefsir çalışmalarının taşınması gereken özelliklerli ilgili olarak bkz: Aydüz, Davut, *Tefsîr Çeşitleri ve Konulu Tefsîr*, Işık yy., İstanbul, 2000, s. 77-123.

³ Ahzâb 33/7.

topladığından dolayı yukarıdaki ayette O'nun hepsinden önce zikredildiği kanaatine varmış bulunuyoruz.

Araştırmamız sırasında Ulü'l-azm peygamberlerin bazı özelliklerinden *örnek olma* veya *nübüvvete has bir özellik olma* durumları konusunda ihtilaf mevzii olabilecek konularda ise bu başlıkların altında gerekli açıklamalar yaparak bu özellikleri zikrettik. Çünkü, Kur'ân'ı yaşamaları adına bu özelliklerin de inananlara önemli mesajlar verdiği kanaatine vardık: *Hz. İbrahim (a.s)'ın Halîlullah olması, Hz. İsâ (a.s)'ın vecih (Allâh katında kendisine değer verilen) ve mukarrabînden olması* gibi özelliklerin Kur'ân'da inananlara bildirilmesindeki hikmeti anlamaya çalıştık. Bu noktada peygamberlerin diğer insanlar tarafından yaşanması gerekli olan ve Kur'ân'da tavsiye edilen hasletleriyle, nübüvvetlerine has olan özellikleri arasındaki sınırı korumaya âzâmî bir gayret gösterdik.

Bunun yanında peygamberleri tam olarak anlayabilmek onları hem *nübüvvet* ve Allâh katındaki hususî konumları, hem de *örnek bir insan modeli* olarak insanlar içinde bulunma yönlerini bir bütün olarak beraber değerlendirmeye bağlıdır. Bizim çalışmamız bu bütün içindeki bir parçanın araştırılmasından ibârettir. Çünkü parçaların iyi incelenmesi, bütütün anlaşılmasında önemli bir yapıtaşdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DE PEYGAMBERLİK VE ÖRNEK OLMA

1.1 KUR'ÂN'DA PEYGAMBERLİK MÜESSESİNE GENEL BAKIŞ

Peygamberlik konusu Kur'ân-ı Kerîm'in en temel konularından birisidir. Kur'ân'ın büyük bir kısmında peygamberlikle ilgili konulara yer verilmiş, onların Allâh Teâlâ ile ve insanlarla olan ilişkileri anlatılmıştır. Biz çalışmamızın bu kısmında peygamberlikle ilgili konuya ışık tutacak temel bilgiler üzerinde duracak; araştırmamız Kur'ân merkezli olduğundan kelâmî ihtilaflara girmeyeceğiz:

1.1.1 PEYGAMBERLİĞİN TANIMI

Peygamberliği en genel manasıyla şu şekilde tarif etmek mümkündür: “Meleği Cebrâîl (a.s) vasıtasıyla Allâh tarafından verilen emirleri insanların tamamına veya onlardan bir kısmına tebliğ etmesi için Allâh'ın kendisine vahiyde bulunduğu ve diğer insanlar arasından seçtiği insana peygamber” denir.⁴

Peygamberliğin bu tarifinde geçen “*Allâh'ın kendisine vahiyde bulunduğu*” ve “*insanlar arasından seçtiği*” kısımları, peygamberliğin tanımında çok önemli bir yer üstlenirler: birinci olarak, peygamberlerin insanlara bildirdiği hakikatlerin kaynağı *vahiydir*. *Vahiy*, nübüvvet ve risâletin üzerine bina edildiği, ilk temeldir. Gayb alemine ait bütün haberlerin, inanç esaslarının ve dinî hükümlerin, ilk kaynağı, *vahiydir*. Rabbinden aldığı bilgileri artırmadan ve eksiltmeden, hiçbir değişiklik yapmadan insanlara bildiren insanla, kendi aklına göre konuşan ve düşünen kendi görüş ve aklına göre hüküm veren insanın

⁴ Bûtî, Muhammed Saîd Ramazan, *Kübrâ'l-Yakîniyyâti'l-Kevniyye*, Dârü'l-fîkr, Dımaşk, 1997, s.184; Cürcânî, Şerif Ali b. Muhammed, *et-Tâ'rifât*, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1984, s.307; Sâbûnî, Muhammed Ali, *en-Nübüvvetü ve'l-Enbiyâ*, Dârü'l-Kalem, Dımaşk, 1989, s.17; Tabbâra, Afîf Abdulfettâh, *Mea'l-Enbiyâ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dersaadet yay, İstanbul, ts., s.11.

arasındaki en büyük fark, birincisinin *Allâh'tan kendisine verilen vahye dayanmasıdır.*⁵ Peygamberlere verilen *vahiy*, diğer insanlarda da görülen ilhamdan ve hayvanlara ilham edilen bilgilerden tamamen farklıdır.

Peygamberler “*Allâh'ın insanlar arasından seçtiği insanlardır.*” Bu sebeple bir insanın peygamberliğe mazhar olması, kişinin kendi çalışmalarının ve gayretlerinin tamamen dışında bir olaydır. O tamamen, Allâh'ın kulları arasından seçtiği kişilere verdiği ilâhi bir lütuf ve rabbânî bir mevhibe neticesidir. Çalışma ve gayretle; çok ibadette bulunmakla elde edilmez.⁶ Kur'ân'da bu konu birçok ayette dile getirilmiştir: “...biz onları seçtik ve sırât-ı müstakîme ulaştırdık.”⁷ “Allâh, Âdem'i, Nûh'u, Âl-i İbrâhîm'i ve Âl-i İmrân'ı âlemler üzerine (peygamber olarak) seçmiştir.”⁸ “Allâh, meleklerden ve insanlardan peygamberler seçer, süphesiz ki Allâh en mükemmel şekilde duyan ve görendir.”⁹ Bir diğer ayette “Allâh dilediği kulu rahmetiyle seçer, Allâh büyük bir fazl sahibidir”¹⁰ denilmiştir.

1.1.2 RESÛL VE NEBÎ

Peygamberler Kur'ân'da (الرَّسُولُ) ve (النَّبِيُّ) kelimelerinden türeyen kelimelerle ifade edilmiştir. Bu iki kelime esas alındığında *nübüvvet* ve *risâlet* olmak üzere peygamberliğin iki yönü ortaya çıkmaktadır:¹¹

a) *Nübüvvet*: “haber” manasına gelen (النَّبَا) kelimesinden türemiştir. “kulları arasından seçtiği bir insana vahiy yoluyla Allâh tarafından haber

⁵ Butî, a.g.e, s.186.

⁶ Sâbunî, a.g.e, 11.

⁷ En'âm 6/87.

⁸ Âl-i İmrân 3/33.

⁹ Hacc 22/75.

¹⁰ Âl-i İmrân 3/74.

¹¹ Butî, a.g.e, s.183-184; Sâbunî, a.g.e, s.17; Tabbâra, a.g.e, s.11.

ulaştırılmasına” nübüvvet denir. Bu durumda nübüvvet, nebi ile yaratıcı arasındaki ilişkiyi açıklar ki bu ilişki vahiy ve haber verme ilişkisidir.

b) *Risâlet*: Allâh'ın kullarından seçtiği birisini, dinin prensiplerini diğer insanlara ulaştırmakla sorumlu tutmasıdır. Bu durumda *risâlet*, peygamber ile diğer insanlar arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır ki bu ilişki, *insanlara elçi olarak gönderilme* ilişkisidir.

Nübüvvet ve risâlet arasındaki bu fark açıklandığında nebî ile resûl arasındaki fark da ortaya çıkar: Nübüvvet Allâh ile Peygamber arasındaki vahiy ilişkisini anlatmaktadır. Risâlet ise peygamber ile insanlar arasındaki elçi olma ve onlara mesaj ulaştırma durumunu ifade etmektedir. Bu durumda bu iki ifade birbirini tamamlayan bir bütünün parçaları gibidir. Hz. Musâ hakkında hem nebî, hem de ardında resûl denmesinde de bu hikmetin yattığı düşünülebilir: “Kitapta Musâ’yı da an. Çünkü o ihlâsa erdirilmiş (veya peygamberlik için seçilmiş) bir kimseydi, ayrıca O hem bir resûl hem de bir nebî idi.”¹²

Birde alimler arasında şöyle bir genel kanaat vardır. *Resûl*, Allâh'ın kendisine bir şeriat vahyettiği ve kitap verdiği kişidir. *Nebî* ise, Allâh'ın kendisine bir şeriat vahyettiği ama kendisine bir kitabın verilmediği kişiyi ifade etmektedir. Bu durumda *nebî* kelimesinin, *resûl* kelimesinden daha geniş bir anlam ihtiva ettiğini görmekteyiz: her *resûl* bir *nebidir*, ama her *nebî*, *resûl* değildir.¹³

¹² Meryem 19/51.

¹³ Butî, *a.g.e.*, s.183-184; Sâbûnî, *a.g.e.*, s.17; Tabbâra, *a.g.e.*, s.11.

1.1.3 KUR'ÂN'DA ZİKREDİLEN PEYGAMBERLER

Kur'ân'da yirmibeş Peygamber'in isminin zikredildiğini görmekteyiz: Hz. Âdem, Hz. İdrîs, Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. Sâlih, Hz. İbrahim, Hz. İsmâîl, Hz. Lût, Hz. İshâk, Hz. Hz.Yâkûb, Hz. Yûsuf, Hz. Şuayb, Hz. Eyyûb, Hz. Zülkifl, Hz. Mûsâ, Hz. Hârûn, Hz. Dâvûd, Hz. Süleymân, Hz. İlyâs, Hz. Elyesâ, Hz. Yûnus, Hz. Zekeriyâ, Hz. Yahyâ, Hz. İsâ (Allâh'ın selamı hepsinin üzerine olsun) ve Hz. Muhammed (s.a.s). Kur'ân'da ismi geçen bu peygamberlerin peygamberliklerine tafsîlî olarak inanılması imanın şartlarından birisini oluşturur.¹⁴

İsmi geçen bu peygamberlerin dışında Kur'ân'da ismi açık olarak geçmeyen ve haklarında bize bilgi verilmemiş olan peygamberler de vardır Şu ayet bu hususu açıklamaktadır: *“andolsun senden önce de peygamberler gönderdik. Onlardan kıssalarını sana anlattığımız kimseler de var, kıssalarını sana anlatmadıklarımız da var...”*¹⁵ İsmi Kur'ân'da geçmeyen bu peygamberlere de icmâli olarak inanmak peygamberlere imanın tam olması için gereklilik arz etmektedir.¹⁶

1.1.4 KUR'ÂN'DA ULÜ'L-AZM KAVRAMI

Ulü'l-azm, *“azim sahibi”* manasına gelir. (**الْعَزْمُ**) kelimesi, *“kararlılık , bir işe azimle yönelmek ; bir işi yapmaya kalbinden kesin olarak karar vermek”* demektir. Ulü'l-azm peygamberler de Allâh'ın üzerlerine koyduğu emirleri en mükemmel şekilde yerine getirme konusunda son derece azim ve kararlılık gösterdiklerinden dolayı bu şekilde isimlendirilmişlerdir.¹⁷

¹⁴ Butî, a.g.e, s.197.

¹⁵ Mü'min 40/78.

¹⁶ Bûti, a.g.e, s.197.

¹⁷ İbn Manzûr, Muhammed bin Mûkerrem, *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut, ts., XII,400.

Kur'ân-ı Kerîm'de Ulü'l-azm terkîbi bir ayette geçmiştir: “O halde ey Resûlüm! O büyük azim sahibi peygamberler nasıl sabretmişler ise sen de o şekilde sabret, Onlar (inkar edenler) hakkında acele etme! Onlar kendilerine va'dedilen şeyleri gördükleri gün, sanki bu dünyada sadece gündüzün bir saati kadar kaldıklarını düşüneceklerdir. Bu bir teblîğdir. Yoldan çıkmış fâsık toplumlardan başkası helâk edilir mi?”¹⁸ Bu ayette geçen “azm” kelimesinin manası, “kararlılık, bir şey hakkında ciddiyet ve azim ile çok gayret gösterme, o şey üzerinde sabır ve metânetle yoluna devam etmektir.”¹⁹ Bu durumda ayette Hz. Peygamber'e “Allâh'ın vahyini teblîğ etme konusunda azim ve ciddiyet ile gayret eden ve hiçbir engelin vazifelerini yerine getirmekten alıkoyamadığı, Allâh'ın kendilerine yüklediği sorumlulukları yerine getirme, kaza ve kaderine itaat etme konusunda büyük sabır gösteren peygamberler gibi sabret!” denilmiş olmaktadır.

Ayette geçen Ulü'l-azm kavramının hangi peygamberleri kapsadığı ile ilgili olarak iki temel görüş oluşmuştur:

1. Bütün peygamberlerin Ulü'l-azm olduğu görüşü. Bu görüşe göre yukarıdaki ayette geçen (*أولو العزم من الرسل*) “peygamberlerden Ulü'l-azm olanların sabrettikleri gibi sabret...”²⁰ kısmındaki (*من*) harf-i cerri beyân (açıklama) bildirmektedir ki bütün peygamberlerin azim sahibi oldukları durumunu açıklamaktadır. Bu durumda Ulü'l-azm olma, bütün peygamberlerin sıfatıdır. İbn Zeyd, Cübbâî ve bir grup alim bütün peygamberlerin Ulü'l-azm olduğunu söylemişlerdir.²¹

¹⁸ Ahkâf 46/35.

¹⁹ Âlûsî, Şihâbuddin Seyyid Mahmud, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'il-Mesânî*, Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-Arabî, Beyrut, 1985, XXVI,34.

²⁰ Ahkâf 46/35.

²¹ Âlûsî, *age*, XXVI, 34.

2. Ayette geçen (مِنْ) harf-i ceri teb'iz, yani birşeyin bir kısmını bildirme manasını da ifade etmektedir. Bu durumda bu ayette geçen “Ulü'l-azm” kavramı peygamberlerin bir kısmını ifade eder. Atâ el-Horasânî, Hasen bin Fazl, Kelbî, Mukâtil, Katâde, Ebu'l-Âliye, ibn Cüreyc gibi müfessirlerin bir çoğu bu görüştedir. Fakat bu görüşte olanlar Ulü'l-azm peygamberlerin kimler olduğu konusuna değişik görüşler ileri sürmüşlerdir:

a) Bir görüşe göre Ulü'l-azm, En'âm suresinde zikredilen 19 peygamberdir: ²² onların Ulü'l-azm diye isimlendirilmesinin sebebi de onsekiz peygamberin ismi sayıldıktan sonra, “Onlar Allâh'ın hidayette dâim kıldığı kişilerdir, O halde sen de Onlara iktidâ et”²³ denilerek Hz. Peygamber'in onlara uymasının emredilmesidir. Bu onsekiz peygamber şunlardır: Hz. İbrahim, Hz. İshâk, Hz. Yâkûb, Hz. Nûh, Hz. Dâvûd, Hz. Süleymân, Hz. Eyyûb, Hz. Yûsuf, Hz. Mûsa, Hz. Hârûn, Hz. Zekeriya, Hz. Yahya, Hz. İsa (a.s), Hz. İlyâs, Hz. İsmâîl, Hz. Elyesâ, Hz. Yûnus, Hz. Lût (Allâh'ın selamı hepsinin üzerine olsun). Bu ayetlerde Hz. Muhammed (s.a.s), muhatap zamiri olarak zikredilmiştir. O da sayıldığında sayı 19'a yükselmektedir.²⁴

b) Diğer bir görüşe göre Ulü'l-azm Kur'ân'da sabır hasletiyle temâyüz etmiş şu peygamberlerdir: Hz. Nûh (a.s), uzun süre kavminin eziyetlerine sabretmiş; İbrahim (a.s), ateşe atılmaya ve oğlunu kurban etme emrine sabretmiş; Yâkûb (a.s), oğlu Yûsuf'u kaybetme acısına sabretmiş, Yûsuf (a.s) kuyuya ve zindana atılmaya ve birçok imtihana sabretmiş; Mûsâ (a.s), “kavmi işte şimdi yakalandık” dediklerinde, “rabbim benimle beraberdir” diyerek sabretmiş; Dâvûd (a.s), bir zellesi için kırk sene ağlamış; İsa (a.s), dünya ile ilgili hiçbir şeye girmemek üzere sabretmiştir.

²² En'âm, 6/83-90.

²³ En'âm, 6/90.

²⁴ Âlûsî, age, XXVI, 34.

c) Yedi peygamberdir görüşü: Hz. Âdem, Hz. Nûh, Hz. İbrâhîm, Hz. Mûsâ (a.s), Hz. Dâvûd, Hz. Süleyman ve Hz. İsâ (a.s).

d) Cumhurun görüşü: Âlusî, ibn Kesîr ve birçok müfessirin kabul ettiği ve üzerinde durduğu görüş, Ulü'l-azm peygamberlerin şu beş peygamber olmasıdır: ²⁵ Hz. Nûh (a.s), Hz. İbrâhîm (a.s), Hz. Mûsâ (a.s), Hz. İsâ (a.s) ve Hz. Muhammed (s.a.s). Ulü'l-azm peygamberlerin dördüncü görüşte geçtiği gibi sayılan beş peygamber olduğunu Kur'ân'da geçen şu ayetler de desteklemektedir: “Biz peygamberlerden mîsâk almıştık: Senden, Hz. Nûh (a.s)’dan, Hz. İbrâhîm (a.s)’dan, Hz. Mûsâ (a.s)’dan, Meryem’in oğlu Hz. İsâ (a.s)’dan. Evet onlardan pek sağlam söz almıştık.”²⁶ Bu ayette “bütün peygamberlerden mîsâk²⁷ aldık” dedikten sonra özellikle Ulü'l-azm peygamberlerin ismi vurgulanmıştır. Şura şuresinin 13. ayetinde de “Dinin hükümlerini ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin diye Hz. Nûh (a.s)’a emrettiği dini, sana vahyettiğimiz ve yine Hz. İbrâhîm’e, Hz. Mûsâ (a.s)’a ve Hz. İsâ (a.s)’a emrettiğimiz hak dini sizin için de Allâh din olarak emretmiştir.”²⁸ Bu ayetle Ulü'l-azm peygamberlerin ismi bir arada zikredilmiş ve bütün peygamberlerin aynı hak din üzere geldikleri bildirilmiştir.

1.1.5 PEYGAMBERLİK MÜESSESESİNİN GEREKLİLİĞİ

Allâh Teâlâ insanları yeryüzüne kendilerine kulluk yapmaları için göndermiş ve bu kulluğu yerine getirebilmeleri için onlara birçok nimet bahşetmiştir. Akıl ve irâde insanları diğer canlılardan ayırmış ve onları bütün varlıkların üstünde çok yüksek bir mertebeye çıkarmıştır. Akıl ve irade olmadan, sorumluluktan söz edilemez. İnsanların Allâh katında sorumlu olmalarının temelinde akıl ve irâde sahibi olmaları bulunmaktadır.

²⁵ Âlusî, *age*, XXVI, 34.

²⁶ Ahzâb 33/7.

²⁷ Âl-i İmrân 3/81. ayette peygamberlerden alınan bu mîsâkın tafsilatı anlatılmıştır.

²⁸ Şura 42/13.

İnsana verilen akıl, Allâh'ın yeryüzündeki varlığını ve birliğini gösteren delilleri görüp, değerlendirmesi ve onların yaratıcılarına olan işâretlerini kavrayabilmesi için verilmiştir. Fakat ne var ki insana verilen bu akıl Allâh'ı bulma ve O'na gereği gibi ibâdette bulunmak için yeterli değildir.²⁹ Çünkü insanın aklı çoğu zaman arzular, ihtiraslar, hurâfeler, peşin hükümler, kişinin aklıyla gereği gibi tefekkürde bulunmaması, aklını tenbellik ve atâlette serbest bırakması gibi birçok olumsuz tesirin etkisi altında kalır. Bundan dolayı insanın Allâh tarafından bildirilen bir vahiy kaynağından beslenmeksizin Allâh'ı bulması, O'na gereği gibi ibâdet edebilmesi ve bu yolla sonsuz mutluluğa ulaşabilmesi mümkün değildir. Bundan dolayı Allâh insanları yeryüzüne gönderip sadece akıllarıyla başbaşa bırakmamış, onlara peygamberler göndererek kendisine nasıl inanacaklarını ve ibadet edeceklerini bildirmiştir. Kur'ân'da yeryüzüne gönderilen ilk insan Hz. Âdem'in bir peygamber olduğunu görmekteyiz: “*Sonra Allâh Âdem'i (peygamber olarak) seçti, Allâh O'nun tevbesini kabul etti ve hidâyete ulaştırdı.*”³⁰

Allâh'ın insanlara merhamet ettiğini gösteren en büyük işâretlerden birisi onlara kendi içlerinden insanlar seçerek peygamberler göndermesi olmuştur. Eğer Allâh Teâlâ, insanlara peygamberler göndermeseydi, onlar akıllarıyla Allâh'ı bulamaz ve O'na gereği gibi ibâdet edemezlerdi. Bu konuyu *İbn Kayyim el-Cevziyye* (v.751) şu şekilde anlatır: “*Eğer peygamberlik olmasaydı varlık aleminde ne faydalı ilim, ne salih bir amel meydana gelemezdi. Yeryüzünde insanlar arasında hiçbir güzellik ortaya çıkamazdı. Eğer peygamberlik olmasaydı, insanlar, zararlı hayvanlar gibi birbirlerini yiyip bitiren canlılar derecesinden çıkamazlardı. Yeryüzünde her ne iyilik varsa onun kaynağı mutlaka ve mutlaka peygamberliğin getirdiği güzellikler neticesinde meydana*

²⁹ Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali bin Muhammed, *A'lâmü'n-Nübüvve*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût, 1987, s.51, 56, 60; Sâbûnî, a.g.e, s.35; Akgül, Muhittin, *Kur'ân-ı Kerîm'de Hazret-i Peygamber*, Işık yy, İzmir, 1999, s.25-26.

³⁰ Tâhâ 20/122.

gelmiştir. Ayrıca her ne kötülük ve şer varsa onlar da peygamberliğin getirdiği güzelliklerin terkedilmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Varlık alemi bir cesed gibi düşünüldüğünde peygamberlik onun ruhu gibidir. Ruh olmadan beden yaşaması mümkün olmadığı gibi peygamberlik olmadan da varlık aleminin yaşaması mümkün değildir...³¹

Peygamberlerin gönderilmesinin Allâh'ın insanlara karşı sonsuz merhamet ve lütfu olması konusunu onların ortak özelliklerinden biri olan *şefkât* başlığı altında inceleyeceğiz.

1.1.6 PEYGAMBERLERİN VAZİFELERİ

Peygamberlerin gönderilmesinde birçok hedef ve hikmet gözetilmiştir. Bu hedef ve hikmetler aynı zamanda peygamberlerin vazifelerine de işaret etmektedir:

1. İnsanlara Allâh'ın varlığı ve birliğini anlatmak ve O'na gereği gibi kulluk etmeye davet etmek, peygamberlerin en büyük vazifelerinden birisidir. Peygamberler, yaratılanlara, yaratıcılarını tarif etmiş ve kulluğun O'nun dışında hiçbir yaratılana yapılmaması gerektiğini bildirmişlerdir: “Senden önce gönderdiğimiz her peygambere ‘benden (Allâh'tan) başka ilah yoktur, o halde sadece bana (Allâh'a) ibâdet edin’ diye vahiyde bulunduk”³² ayeti peygamberlerin bu vazifesini anlatmaktadır.

2. Allâh'ın dünya ve âhiret hayatında insanların mutlu olmaları için onlara emrettiği veya yasakladığı şeyleri insanlara *teblîğ* etmektir ki, ilâhî emirlerin insanlara ulaşması için mutlaka bir teblîğ edicinin bulunması gereklidir.³³ Bu vazifeye Kur'ân'da şu ayetle işaret edilmiştir: “peygamberler, Allâh'ın emir ve

³¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Miftâhu Dâri's-Saâde ve Menşûru Vilâyeti'l-İlm ve'l-İrâde*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, ts., II, 118.

³² Enbiya 21/25.

³³ Sâbûnî, a.g.e, s.36.

yasaklarını insanlara tebliğ ederler, Allâh'tan korkarlar, O'ndan başka hiçbir şeyden korkmazlar. Allâh hesap görücü olarak yeter.”³⁴

3. İnsanları doğru yola yönelmeleri için irşâd etmektir: “*Ey resûl! Sen insanları doğru yola davet etmekteisin.*”³⁵

4. Peygamberlerin en büyük vazifelerinden birisi de insanlara *güzel örnek/üsve-i hasene* olmaktır. Peygamberler Allâh ve insanlarla münâsebetlerindeki özellikleriyle insanlar için örnek alınması gereken örnek bir hayat yaşamışlardır. Onların melek veya başka bir varlık olarak değil de insan olarak gönderilmelerinin en büyük hikmetlerinden birisi de budur. Peygamberler, insanların içinde onlar gibi bir insan olarak gönderilmiş, onlarla münâsebetlerde bulunmuş, bunun yanında onların içinde Allâh'a mükemmel bir şekilde kulluk ederek onlara Allâh'a nasıl kullukta bulunacaklarını örnek bir şekilde göstermişlerdir. Araştırmamızın esası da onların insanlara örnek olan bu yönlerini ortaya koymaya çalışmaktır.

5. İnsanlara öldükten sonra âhirette diriltileceklerini bildirme ve buna göre hazırlık yapmalarını sağlamaktır. Peygamberler, insanlara dünya hayatındaki amelleriyle âhîret alemini kazanacaklarını ve buna göre dünyayı yorumlamaları gerektiğini bildirmişlerdir: “*Bu dünya hayatı bir eğlence ve oyundan ibarettir, Oysa Âhîret yurdu ise asıl hayat yeridir. Keşke bunu düşünüp bilselerdi*”³⁶ gibi birçok ayette bu gerçek ortaya konulmuştur.

6. İnsanlar tarafından Allâh'ın adâletine karşı yapılabilecekleri itirâz kapısı açılmaması için peygamberler gönderilmiştir. Peygamberlerin gönderilmeleri, Allâh'ın adâletini gösteren en büyük delillerden birisidir ki bu Kur'ân'da şöyle

³⁴ Ahzâb 33/39.

³⁵ Müminun 23/73.

³⁶ Ankebût 30/64.

bildiririlir: “Biz peygamberleri, müjdeleyici ve (âhiret hayatının) habercisi olarak gönderdik ki peygamberler gönderildikten sonra insanların Allâh'a karşı sürebilecekleri (bize peygamber gönderilmedi diye) bir bahaneleri kalmasın. Allâh Azîz'dir ve Hâkîm'dir (izzet sahibidir ve hikmet sahibidir).³⁷

1.1.7 PEYGAMBERLERİN SIFATLARI

Bütün peygamberler belirli sıfatları taşırlar ki bu sıfatların tamamı eksiksiz olarak her peygamberin sıfatı olmuştur. Bu sıfatlar aynı zamanda peygamberlerin zarûrî sıfatlarıdır:

Sıdk: bütün peygamberler hayatları boyunca doğru söylemişler ve söylediklerini de hayatlarıyla doğru bir şekilde göstermişlerdir. Peygamberler yalanın en küçüğüne bile tenezzül etmemişlerdir.

Emânet: Peygamberler son derece emîn ve güvenilir insanlardır. Yeryüzünün en güvenilir insanları peygamberlerdir.

İsmet: Peygamberler hiçbir şekilde günah işlememiştir. Peygamberliklerinden önce de sonra da günah ve isyandan tamamen uzak yaşamışlardır.³⁸ Peygamberler, günahlardan korunmuş olmakla beraber, iradelerinin hakkını vermişler ve insan olarak güçleri yetmekle beraber günahattan son derece uzak yaşamışlardır.³⁹

Tebliğ: Peygamberler Allâh'tan aldıkları vahyi en küçük bir değişikliğe tabi tutmadan olduğu gibi insanlara ulaştırmışlardır. Tebliğ vazifesini yeri getirme, peygamberlerin Allâh tarafından gönderildiklerini gösteren en büyük delillerden

³⁷ Nisâ 4/165.

³⁸ Bûtî, a.g.e, 203.

³⁹ Cürçânî, a.g.e, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut,1984, s.195;

birisi olmuştur.⁴⁰ Çünkü peygamberler bu vazifeyi yerine getirmek adına son derece büyük zorluklarla karşılaşmalarına rağmen bu vazifelerini eksiksiz bir şekilde yerine getirmişlerdir.

Fetânet: peygamberlik vazifesini eksiksiz yerine getirmeleri için peygamberlerin akıl, zekâ ve basîret yönünden son derece kuvvetli olmaları şarttır.⁴¹

⁴⁰ Said Havva, *er-Resûl, Dârü's-Selâm, Kahire, 1990, s.85; Akgül, Muhittin, a.g.e, s.44.*

⁴¹ Bûtî, *a.g.e, s.204.*

1.2 ÜSVE/ÖRNEK OLMA KAVRAMI

1.2.1 KUR'ÂN'DA ÜSVE/ÖRNEK OLMA

Kur'ân'da Hz. Peygamber'in ve diğer peygamberlerin insanlara örnek olmaları çok önemli bir konu olarak nazarlara arz edilmiştir.

Kur'an'da örnek olma kavramı (**الأسوة**) kelimesiyle ifade edilir. Bu kelime) (**أسِي**) masdarından türemiştir. “*Bir insanın diğer bir insana tâbi olurken içinde bulunduğu durum ve keyfiyete üsve denilir.*”⁴² Diğer bir ifadeyle üsve bir kişinin diğer kişinin hasletleriyle bezenmesi, davranışlarında ona uyması, onun hoşlandığı ve razı olduğu şeylerin kendisi için de güzel ve hoş olması, söz ve davranışlarında ona uyması durumudur.⁴³

Kurân'da Hz. Peygamber'in örnek olması bu kelime ile ifade edilmiştir: “Allah Resûlünde, Allah'a kavuşmayı ve ahiret yurdundaki mutluluğu ümit eden ve Allah'ı çok zikreden siz inananlar için çok güzel bir örnek vardır.”⁴⁴ Bu ayetle Hz. Peygamber'in söz ve fiillerinin örnek alınması emredilmiştir. Üsve kelimesi, Hz. İbrâhim ve beraberindeki inananların örnek alınmasının emredildiği ayette de geçmektedir: “Hz. İbrâhim ve O'nun beraberindeki inananlarda sizin için çok güzel bir örnek vardır: Onlar kavimlerine şöyle demişlerdi: ‘biz sizlerden ve Allah'tan başka taptığınız şeylerden beriyiz, siz bir olan Allah'a inanmadığınız sürece sizi tanımıyoruz’. Ancak İbrâhim'in babasına ‘senin için istiğfar edeceğim, ama Allah tarafından gelecek hiçbir şeyi geri çevirmeye gücüm yetmez’ demesi müstesnadır. (Hz. İbrahim ve

⁴² **İsfahânî, Râğib, *El-Müfredât Fî Garîbi'l-Kur'an*, Dâru Kahraman, İstanbul, 1986, s.20.**

⁴³ **İbn Manzûr, a.g.e, XIV, 5; Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an* (thk.Ahmed Abdulalîm), I-XX, Dâru's-Şa'b, Kâhire, 1962., XIV, 155; İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. 'Umer b. Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1980, III, 475; Âlûsî, a.g.e, XXI, 167-168.**

⁴⁴ **Ahzâb 33/21.**

beraberindeki inananlar), ‘ey rabbimiz, sana tevekkül ettik, (batıl şeylerden) sana döndük, dönüş de ancak sanadır’ dediler.”⁴⁵

Kur’ân’da örnek alma kavramı *üsve* kelimesinin yanında şu kelimelerle de ifade edilmiştir:

1. *İktidâ*: Bu kelime (**الْقُدْوَةُ**) kelimesinden türemiştir. “*Bir lider veya kılavuza tâbî olma, onun söz ve fiilleriyle gösterdiği işlere uymak*” demektir. Kur’ân’da Hz. Peygamber’in önceki peygamberlere tabi olmasının emredildiği ayette (**الْإِقْتِدَاءُ**) kelimesi kullanılır: “*İşte bu peygamberler Allâh’ın hidayette dâim kıldığı kişilerdir. O halde sen de onların yollarına iktidâ et...*”⁴⁶

2. *İttibâ*: Örnek alınan kişiye tabî olma ve onun izini takip etme manasına gelir.⁴⁷ Kur’ân’da örnek alma ve örnek alınan kişiye tabi olma durumu en çok bu kelime ile ifade edilmiştir. Kur’ân’da aşağıdaki hususlar hakkında tâbî olma ve ittibâ kelimeleri kullanılmış ve bu şekildeki ittibâ etme durumları takdir edilmiştir:

a) Hz. Peygamber’e ittibâ etme.⁴⁸

b) Hz. İbrâhîm’e ve O’nun milletine ittiba etme.⁴⁹

c) Peygamberlere ittiba etme.⁵⁰

d) Allâh’ın hoşnutluğuna (rıdvanına) ittiba etme.⁵¹

⁴⁵ Mümtehine 60/4.

⁴⁶ En’âm 6/90.

⁴⁷ İsfahânî, *a.g.e.*, s.20.

⁴⁸ Bakara 2/143, Al-i İmran 3/20,3153, Enfal8/64, Şuara 26/215, Yusuf 12/107, A’râf 7/157-158, 9/100,117,14/44, Lukmân 31/15.

⁴⁹ Al-i İmran 3/95, Nisa 4/125; Nahl16/123.

⁵⁰ Yasin 36/20-21.

⁵¹ Al-i İmran 3/162,174; Maide 5/16.

e) Allâh'ın yoluna ittibâ etme; hidayete ittiba etme.⁵²

f) Kur'ân'a ve zikre ittibâ etme.⁵³

g) Dine ve şeriate ittibâ etme.⁵⁴

Kur'ân'da bunların yanında Allâh'ın razı olmadığı ittibâ şekilleri de vardır: Arzu ve Heveslere tabî olma, babalarının batıl dinlerini taklid ederek tabî olma gibi :
“Onlara Allâh'ın indirdiği şeylere ittibâ edin denildiğinde onlar, ‘biz babalarımızı üzerinde bulduğumuz yola ittibâ ederiz derler...’⁵⁵

1.2.2 KUR'ÂN'DA PEYGAMBERLERİN ÖRNEK ALINMASINA VERİLEN ÖNEM

Kur'ân-ı Kerîm, peygamberlerin örnek alınmasına ve onların yollarının takip edilmesine çok büyük önem vermiştir. Bunların en başında Kur'ân vahyine bizzat muhatap olan Hz. Peygamber'in örnek alınması İslâm dininin temelini oluşturmuştur. Çünkü yapılan birçok ibadet, Hz. Peygamber'den öğrenilmiştir. Kur'ân'da Hz. Peygamber'in örnek alınması inananlara şu şekilde emredilir:
“Allah Resûlünde, Allah'a kavuşmayı ve ahiret yurdundaki mutluluğu ümit eden ve Allah'ı çok zikreden siz inananlar için çok güzel bir örnek vardır.”⁵⁶

Bu ayette Hz. Peygamber'in Allâh Teâla ile ve insanlarla olan münasebetleri yönünden örnek alınması emredilmektedir. Ayette bildirilen emir vücûb mu ifade eder? Yoksa Hz. Peygamber'in örnek alınması müstehab nevinden bir amel midir? Bu sorunun cevabını şu şekilde vermek mümkündür: Hz.

⁵² Mümin 40/7; Tâhâ 20/47,123.

⁵³ En'âm 6/155, A'râf 7/3, 20/134 Yasin 36/1, Muhammed 47/3, Zümer 39/17,45.

⁵⁴ En'âm 6/153, Casiye 45/17.

⁵⁵ Bakara 2/170.

⁵⁶ Ahzâb 33/21.

Peygamber'in örnek olmak üzere yaptığı iş eğer farz ise bu durumda O'nu örnek almak farz; eğer yaptığı iş müstehab ise O'nu bu amelinde örnek almak da müstehâb olur. Hz. Peygamber'in mübah olarak yaptığı işlerde O'nun yaptığı şekilde yapmaya çalışma, O'na uyma ve ittibâ niyetiyle yapılırsa bu durum müstehablık ifade eder.⁵⁷ Bunun yanında bir de *hasâisü'n-nebî* denilen, sadece Hz. Peygamber'e has olan durumlar vardır:⁵⁸

Hasais müellifleri Resul-i Ekrem'e münhasır kılınan ilahi hükümleri genellikle farzlar, haramlar, mübahlar ve sadece ona lutfedilen üstünlükler olmak üzere dört grup halinde incelemişlerdir:

1. *Yalnız Hz. Peygamber'e münhasır kılınan farzlar*: Kuşluk, vitir, ve teheccüd namazlarını kılmak, kurban kesmek, misvak kullanmak, hilim sahibi insanlarla istişare etmek, sayıca çok olsa bile düşmana karşı koymak, borçlu olarak vefat eden müslümanların borçlarını ödemek, başladığı bir nafile ibadeti yarım bırakmamak, kötülüğü en uygun bir şekilde bertaraf etmek. Bunlar müslümanlara da tavsiye edilmekle beraber Resul-i Ekrem'e farz kılınmıştır.

2. *Sadece Hz. Peygambere haram kılınan hususlar*: Zekat almak, gerektiği halde savaşa girmekten çekinmek, sanığın suçluluğunu ispat ve ilan etmeden gizlice cezalandırılmasını emretmek gibi.. Bunlar müslümanlar için hoş görülmemekle beraber Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber için haram derecesinde yasaklanmıştır.

3. *Resullulah'a has bazı mübahlar şunlardır*: Savm-ı visal, ganimet malları taksim edilmeden önce onların içinden dilediğini alma, ganimet mallarının ve gayri müslimlerden alınan vergileri beşte birini istediği gibi kullanmak,⁵⁹

⁵⁷ Kurtubî, *a.g.e*, XIV, 155.

⁵⁸ DİA, *Hasâisü'n-Nebî* md.

⁵⁹ Enfal 8/41; Haşr 59/7.

Mekke'ye ihramsız girebilmek, vefatından sonra malının varislerine miras olarak kalmaması, uyumakla abdestinin bozulmaması, evlenmesiyle ilgili mübahlar gibi..⁶⁰

4. *O'na lutfedilen bazı üstünlükler:* Bütün alemlere rahmet olarak gönderilmesi ve davetinin âlemşümûl olması, Önceki peygamberlerin O'nun geleceğini müjdelemeleri gibi birçok husûsî üstünlüklere sahip olması gibi..

Hz. Peygamber'in inananlara örnek olma durumu O'nun muallimlik yönünü göstermektedir. Peygamberlerin gönderiliş gayelerinden birisi de budur.⁶¹ Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber'in bu yönü, Hz. İbrahim'in duâsında şöyle dile getirilir: *“Ey rabbimiz! Onların içinden öyle bir resûl gönder ki onlara senin ayetlerini okusun, onlara kitabı ve hikmeti öğretsin ve onları temizlesin. Şüphesiz ki sen Azîz ve Hakîm'sin.”*⁶² Ayette Hz. Peygamber'in kitabı ve hikmeti (sünneti) öğretmesinin yanında, onun insanları temizlediği üzerinde durulur. O'nun insanları temizlemesi, onları zararlı alışkanlıklardan kurtarması ve onları güzel hasletlerle donatması anlamına gelmektedir.

Hz. Peygamber'in muallim olma yönünü müstakil bir eserde inceyen Abdülfettâh Ebû Gudde, O'nun bu yönü hakkında şöyle demektedir: *“Hz. Peygamber öyle büyük bir terbiyecidir ki O'nun elinden Ashâb-ı Kirâm ve onların ardından tâbiûn gibi çok sayıda ve çokluklarıyla beraber mükemmel bir öğrenci topluluğu yetişmiştir. O'nun terbiyesinden geçmeden önceki durumlarıyla sonraki durumları mukayese edildiğinde O'nun terbiyecilik yönü çok daha iyi anlaşılır. Hz. Peygamber'in çevresinde bulunan ashabından herbirisi, O'nun sahasında ne kadar büyük bir terbiyeci olduğuna nâtik birer delildirler. Bu durum bize, fıkıh usulü sahasının dev şahsiyetlerinden birisi olan*

⁶⁰ DİA, *Hasâisü'n-Nebî* md.

⁶¹ Bkz: Bu çalışmamız, *“Peygamberlerin Vazifeleri”*, başlığı.

⁶² Bakara 2/129.

*Karâfi'nin şu tatlı ifadesini hatırlatmaktadır: "Eğer Allâh resûlünün, çevresindeki güzîde ashabından başka hiçbir mûcizesi olmasaydı dahi, O'nun terbiyesiyle yetişmiş olan Ashâb-ı Kirâm, O'nun peygamberliğini isbat eden bir mûcize olarak yeterli olurdu."*⁶³

Kur'ân insanların terbiye edilmesi yolunda birçok metod kullanmıştır. Kur'ân'ın insanları terbiye etme metodlarından birisi de *örnek gösterme yoluyla eğitim* metodudur. Kur'ân bu metodu kullanmak üzere çoğu zaman insanlık aleminin terbiyecileri olan peygamberlerin örnek davranışlarını anlatır. Araştırmamızın esası da zaten Kur'ân'ın bu yönüne dayanmaktadır. Bazen de peygamberlerin çevresinde bulunan kişilerin örnek davranışlarını örnek gösterir. Mesela Hz. Peygamber'in etrafında bulunan ashâb-ı kirâm,⁶⁴ Hz. İsâ'nın etrafında bulunan Havârîler, Hz. İbrâhîm (a.s)'in etrafındaki inanmış insanların hal ve davranışları⁶⁵ örnek olarak gösterilmiştir. Kur'ân'da yer alan *örnek gösterme yoluyla eğitim* konusunun incelenmesinin araştırmamıza ışık tutacağı kanaatindeyiz:

1.2.2.1 ÖRNEK GÖSTERME YOLUYLA EĞİTİM

Hangi eğitim sistemi olursa olsun ve eğitim sistemleri ne kadar gelişirse gelişsin terbiyede *Model bir insana olan ihtiyaç* değişmeyecektir. Ayrıca ne kadar olgunlaşmış bir eğitim metodu icad edilirse edilsin; insanın gelişmesi, kabiliyetlerinin ve psikolojik, hissî, vicdânî hayatının en verimli bir şekilde

⁶³ Ebû Gudde, 'Abdülfettah, *er-Resûlü'l-Muallim ve Esâlibuhû fi't-Ta'lîm, Mektebebetü'l-Matbûatü'l-İslâmiyye, Beyrut, 1996, s. 11; Karâfi, Envâru'l-Burûk fi Envâi'l-Furûk, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût, 1998, IV,305: (لو لم يكن لرسول الله (ص) معجزة إلا أصحابه لكفوه في إثبات نبوته)*

⁶⁴ Bu konuda yapılmış müstakil araştırmalardan birisi olarak bkz: Çapan, Ergün, *Kur'ân-ı Kerîm'de Sahâbe, Işık yy., İzmir, 2002.*

⁶⁵ Mümtahine 60/4.

düzenlenmesi adına hangi planlar yapılırsa yapılsın, bütün bunları kendi üzerinde göstererek temsil edecek bir insanın var olmasının gerekliliği göz ardı edilemez.⁶⁶ Eğitimden beklenen hedeflerin gerçekleştirilmesinde örnek ve model bir terbiyecinin, anlattığı gerçekleri davranışlarıyla temsil etmesinin hayati bir rolü vardır. Bundan dolayı Allâh Teâlâ, Kur'ân'ın bu terbiye metodunu gerçekleştirmek üzere kulu ve elçisi olan Hz. Peygamber'i, insanlara örnek bir lider olarak göndermiştir.⁶⁷

Hz. Peygamber'in, şahsı, özellikleri, davranışları, Allâh Teâlâ ve insanlarla olan münasebetleri ile Kur'ân'ın hakikatleri, âdâb ve teşriâtî için canlı ve örnek bir tercüman olduğunu görmekteyiz. O'nun talim ve terbiye konusundaki en önemli ve belirgin metotlarından birisi de bir şeyi yaparak gösterme ve güzel hasletleri hayatında bizzat yaşamasıydı. O bir şeyi emrettiğinde o şeyi önce kendisi yapar, sonra insanlar O'nu örnek alırlar ve O'nun yaptığı gibi yapmaya çalışırlardı.

Hiç şüphe yok ki bir şeyi bizzat yaparak öğretme, muhataplar üzerinde, sadece sözle yapılan öğretmeden daha tesirli, o fiili anlama ve benimseme için daha yardımcı; uymak ve örnek alma konusunda daha teşvik edici olur.⁶⁸ Bir şeyi bizzat yaparak öğretme, öğretimde fitrata en yakın ve en uygun metottur. Bundan dolayı bizzat yaparak örnek olma Hz. Peygamber'in en büyük özelliklerinden birisi olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm en güzel örnek olması yönünden, Hz. Peygamber'e tâbi olma (iktidâ etme) zarureti üzerinde çok yoğunlaşmış ve terbiye adına hedeflerini gerçekleştirmek için örnek modeller ortaya koymuştur.

⁶⁶ Bayraklı, **Bayraktar**, *İslam'da Eğitim*, M.Ü.İ.F. yy., İstanbul, 1989, s. 159-163; Bayraktar, **Faruk**, *İslâm Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münâsebetleri*, M.Ü.İ.F. yy., İstanbul, 1994, s. 154-158.

⁶⁷ **Nahlavî**, 'Abdurrahman, *Usûlu't-Terbiyeti'l-İslâmiyyeti ve Esâlîbuhâ fi'l-Beyti ve'l-Medreseti ve'l-Müctema'*, **Dâru'l-Fikr**, **Dımaşk**, 1983, s. 254-262.

⁶⁸ **Ebû Gudde**, *a.g.e.*, s. 65.

İnsanın şahsiyetinin gelişmesine ve güzel bir şekilde terbiye edilmesine tesir eden en büyük âmillerden birisi *çocuğun veya insanın kendisine tabi olacağı örnek bir kişidir*. Daha sonraki dönemlerde bu terbiyeyi arkadaşlıklar şekillendirir. Eğer bu arkadaşlık çevresi, uygun ve olumlu bir çevre ise kişiyi olumlu yönde geliştirecektir. Ama zararlı bir arkadaşlık çevresi, onu geliştirmek şöyle dursun, onun şahsiyetini yıkıma kadar götürecektir.⁶⁹ Bu sebeple çocukların ve gençlerin birbirlerine güzel ve olumlu örnek olabileceği bir çevrenin oluşturulması hayati derecede önem arz etmektedir.

Şahsiyetin gelişmesinde arkadaş çevresi, en az örnek insanlar kadar önemlidir. Sosyal-psikoloji ilminin verilerine göre, çocuk psikolojisinin ve sosyalleşmesinin şekillenmesinde arkadaş çevresinin çok büyük bir etkisi vardır.⁷⁰ Arkadaşlık, çocuğun değer yargılarının, alışkanlıklarının ve yönelişlerinin belirlenmesinde etkili bir rol oynar. Kur'ân'da buna şu ayetle dikkat çekilir: *“O gün Allâh'a isyan ederek kendisine zulmetmiş kişi, pişmanlıktan dolayı ellerini ısırarak, ‘keşke peygamberle beraber bir yol tutsaydım, ah ne olurdu, keşke şu falan kişiyi dost edinmeseydim. Bana hatırlatma (Kur'ân) geldikten sonra beni bu hatırlatmadan yüz çevirttirdi. Meğer şeytan insanı kimsesiz ve yardımcısız bırakıyormuş.”*⁷¹

Hız. Peygamber'in sevdirmesinin ve O'nun örnek özelliklerini yaşamanın teşvik edilmesinin, çocuk ve gençlerin şahsiyetlerinin olumlu ve topluma faydalı bir şekilde yetişmesinde çok önemli bir rolü olacaktır. Çocuklarda uygun ve olumlu davranış modellerinin yerleştirilmesinde peygamberlerin taşıdığı örnek hasletler onların seviyelerine uygun bir şekilde tadrîcî bir şekilde verilmeye çalışılmalıdır. *Bizim bu çalışmamızın hedeflerinden birisi de bu metoda*

⁶⁹ Ebû'l-Ayneyn, 'Ali Halîl, *Felsefetü't-Terbiyyeti'l-İslâmiyye fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire, 1980, s. 230.

⁷⁰ Selâme, 'Ahmed 'Abdulazîz, *İlmü'n-Nefsi'l-İctimâî, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye*, Kâhire, 1972, s. 108.

⁷¹ *Furkân* 25/27-29.

yardımcı olmaktır. İşte bu sebeple Kur'ân, *örnek gösterme yoluyla eğitim* metodu üzerinde çok durmuş ve peygamberlerin örnek hasletlerini devamlı bir şekilde nazara vererek bu metodu uygulamıştır. İmanın kalplerde yerleşip kökleşmesinde bu metodun önemi açıktır. Allâh Teâlâ'nın, diğer insanlar gibi bir insan olan ve fitratın dışına çıkmayan, yiyen, içen ve çarşılarda toplumun faydası adına dolaşan; dini pratik uygulamalarıyla bizzat insanlara öğreten *insan bir peygamber* göndermesinin hikmetlerinden birisi de budur. Peygamber de öğrencileri gibi bir insandır. Bundan dolayı insanların ona uyması ve örnek almaları kolaylaşmıştır. İnsan olma yönünden peygamberin insanlardan farklılığı onun vahye mazhar olmasıdır.

Çocuğun güzel özellik ve davranışları ilk dönemlerinden itibaren en güzel şekilde benimseyebilmesi, anne-baba gibi ailesinin fertlerini örnek almasına bağlıdır. Bundan dolayı her ikisi de aslında birer terbiyeci olan anne-babanın Kur'ân ve sünnetten öğrenecekleri güzel sıfatlarla bezenmeleri ve bu hasletlerini devam ettirme konusunda sabır ve dirayet göstermeleri gereklidir. Aynı şekilde okuldaki öğrencilerde olumlu ve güzel davranışların yerleşip kökleşmesi için öğretmenlerinde *örnek alabileceği model bir kişilik* görmeleri şarttır.

Netice olarak İslâm dini, Hz. Peygamber'in şahsiyetini, gündemi hiç eskimeyen güzel bir örnek olarak kabul etmiştir. Nesiller ve çağlar değişse bile bu örnek yeniliğini kaybetmeyecek, yeniliğini ve orijinalliğini koruyacaktır. Ayrıca İslâm dini, O'nu sadece insanların dikkatini çekmek ve hayal dünyalarında onları düşünceye sevk etmek için örnek kılmamıştır. Aksine O'nun bu örnek özelliklerini herkesin anlayabileceği ve bunun için güçleri nisbetinde gayret edecekleri ölçüde bizzat kendi üzerlerinde gerçekleştirmeleri ve hayata taşınmaları için O'nu bu şekilde güzel bir örnek kılmıştır. Dolayısı ile Kur'ân'da

örnek olarak bildirilen lider, canlılık ve gerçeklik fişkırın, gözler önünde sabit olan gerçek bir kişiliktir ve hayali bir varlık değildir.⁷²

⁷² Nahlavî, *a.g.e.*, s. 257.

İKİNCİ BÖLÜM

ULÜ'L-AZM PEYGAMBERLERİN ÖRNEK OLMA YÖNÜNDEN ORTAK ÖZELLİKLERİ

2.1 ALLAH TEÂLA İLE MÜNASEBETLERİ YÖNÜNDEN ORTAK ÖZELLİKLERİ

2.1.1 KULLUK

Peygamberlerin kulluğunu ve ibadetlerini anlayabilmemiz için *abd* ve *ibadet* kelimelerinin Kur'an-ı Kerim'deki manalarının tahlil edilmesi gerekir:

Abd kelimesi Kur'an-ı Kerim'de dört değişik manada kullanılmıştır:

1. *Abd* köle manasında kullanılır ki hakiki manası da budur: “Allah size şöyle bir temsil getiriyor: Hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olan bir köle ile kendisine güzel bir rızık verdiğimiz ve bu verdiğimiz rızıklardan hem gizli hem de açıktan infak eden hiç aynı seviyede değerlendirilebilir mi?..”⁷³

2. *Abd* kelimesi yaratılmış olan her şeyin yaratıcısının kulu olması, onun kudret ve icraat dairesinin dışına çıkamaması, varlık aleminde koyduğu kanun silsilesine mecburen boyun eğmesi manasında kullanılmasıdır: “Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Rahman'a sadece ve sadece bir kul olarak gelir.”⁷⁴ “Göklerde ve yerde bulunanlar ve hatta onların gölgeleri bile sabah akşam sadece Allah'a secde ederler.”⁷⁵ Bu ayette *abd* kelimesinin manasının bir gereği olan secde etme zikredilmekte ve secde ile bütün yaratılanların Allah'ın varlık

⁷³ Nahl 16/75.

⁷⁴ Meryem 19/33.

⁷⁵ Ra'd 13/15

alemi üzerine koyduğu kanunlara itaat ettikleri manası kastedilmektedir. Varlık aleminde konulmuş olan bu kurallara *âyât-ı tekviniye* veya *sünnetullah* da denilebilir.

3. *Abd* kelimesi ibadet ve hizmet eden manasında kullanılmasıdır. Bizim üzerinde durduğumuz mana da bu manadır. *Abd* kelimesinin bu manası insanlar için kullanılır ve bir irade ve tercih söz konusudur. İşte insanlar *abd*'in bu anlamıyla iki kısma ayrılırlar: Birinci ve kurtuluşa eren kısmı ki onlar yalnızca Allah'a ibadet ve hizmet eden kullardır: “Şunu iyi bilin ki Nuh çok şükreden bir kuldu.”⁷⁶ “Kulumuz Eyyub’u da an, hani o rabbine ey rabbim! şeytan bana bir yorgunluk ve eziyet dokundurdu diyerek rabb’ine yalvarmıştı.”⁷⁷ “(İsa) dedi ki ben Allah’ın kuluyum, bana kitap verdi ve beni peygamber olarak görevlendirdi.”⁷⁸ “O rahmanın has kulları yeryüzünde sekine,vakar ve alçakgönüllülük içinde yürürler...”⁷⁹

4. Bir de makam-mansıp, para, kadın, şöret ve benzeri gibi nefsi arzulara ibadet ve hizmet eden insanlar vardır ki bunlar ikinci kısmı oluştururlar; yaptıkları her işi, hedefledikleri bu şeyleri elde etmek için yaparlar. Adeta bu arzularına kulluk ve hizmet ederler.⁸⁰ Bundan dolayı Hz. Peygamber “*Dînarın kulu helak oldu, dirhemın kulu helak oldu, ipek elbisenin ve kadifenin kulu helak oldu; kendisine bu şeyler verildiğinde hoşuna gider,elde edemezse isyan eder*” demiştir.⁸¹ Yani bütün arzusu para ve ipek elbise olan ve bu arzularına ulaşmak için gayr-ı meşru şeyleri kullanarak, haramlara giren kişilerin kaybedeceklerini bildirir.⁸²

⁷⁶ İsra 17/3

⁷⁷ Sa’d 38/41

⁷⁸ Meryem 19/30

⁷⁹ Furkan 25/63

⁸⁰ İsfahânî, Râğıb, a.g.e, s.479; Âlûsî, age, XV,113, XXVI,60.

⁸¹ Buhârî, Cihâd 70, Rikâk 10; İbn-i Mace, Zühd 8.

⁸² Askalânî, İbn-i Hacer, Fethu’l-Bârî, Dâru’l-Mârif, Beyrût, 1960, VI,82.

Abd kelimesinin yukarıda geçen üçüncü manası ile kullanılması her insanın Allah'a kul olma şerefini elde edemediğini; Allah'a kul olmanın insanın elde etmesi gereken en büyük makam ve derece olduğuna işaret eder. Hz. Peygamber ve diğer peygamberlerin Kur'an-ı Kerim'de defalarca kul olduklarının vurgulanması bize bunu ispat etmektedir.

İbadet kelimesi ise kişinin nefsinin arzularına muhalefet ederek, Rabb'ini tazim ederek,⁸³ Allah'ın huzurunda acizliğini, fakirliğini anlayarak, hudû (itaat ve boyun bükme) ve tezellül⁸⁴ içerisinde, Mevlâsının kendisine yapmasını emrettiği, yapmasından dolayı sevap ve ücret kazandığı ve bir niyete bağlı olarak yaptığı fiilleri⁸⁵ ifade eder. İbadetin bu kısmı kişinin irade ve ihtiyarını imtihan eder ve bir imtihan söz konusudur. Çünkü insan ibadet ederken nefsinin rahat, rehavet gibi meylettği şeylere karşı muhalefet etmektedir.⁸⁶ İbadetin kişinin iradesine bağlı olan bu kısmı biraz önce tahlilini yaptığımız *abd* kelimesinin üçüncü tarifi olan ibadet ve hizmet etme manasıyla ilgilidir. Bu ibadete kişinin iradesiyle ilgili olduğundan dolayı *ihtiyarî ibadet* denir. Şer'i hükümlerin ve ibadetlerin insanlara vazife ve sorumluluk olarak yüklenmesinin sebeplerinden birisi de sorumlu tutulan insanın, bütün yaratılanların Allah'ın kulu olması manasında mecburen zaten Allah'ın kulu olduğu gibi tenbellik ve nefsin esaretinden kurtulmak üzere cüzi iradesini kullanarak Allah'ın kulluğu şerefine ermesini sağlamaktır.⁸⁷ Kişinin her halinde Allah'a yönelmesi ve O'nun hükümlerine inkiyad edip bağlanması kulluğun temelini oluşturmaktadır.

İbâdet ile ubûdiyet arasında şöyle bir fark göze çarpmaktadır: ibâdet, Cenâb-ı Hakk'ın emirlerini yerine getirme ve kulluk mesuliyetlerinin hakkını verme

⁸³ Cürcânî, *Tâ'rifât* s.189.

⁸⁴ Râğıb El-İsfahanî, *a.g.e.* s.479.

⁸⁵ Sa'dî Ebû Ceyb, *El-Kâmûsü'l-Fikhî Lugaten ve İstulâhen*, Dâru'l-Fikr, Dimâşk, 1988, s.240.

⁸⁶ Şatibî, Ebû İshâk, *El-Muvâfakât*, Dâru'l-Mârifet, Beyrut, 1996, II, 469.

⁸⁷ Şatibî, *a.g.e.* II, 469.

manasına gelir. Ubûdiyet ise kul olma ve kölelik şuuru içinde bulunmak demektir. İbâdetinde bulunana âbid denirken, ubûdiyette bulunana ise abd denilir.

İbadetin ikinci ve geniş manası bütün yaratılanların Allah'ın kulu olmalarıdır ki burada irade söz konusu değildir. Bütün insanlar istese de istemese de Allah'ın kuludurlar. Burada kulluk, bütün insanları, hayvanları ve bitkileri; hatta bunların dışındaki varlık dairesi içinde bulunan her şeyi içine alır:⁸⁸ “Göklerde ve yerde bulunan kimseler, hatta güneş, ay, yıldızlar; dağlar, ağaçlar ve hayvanlar, inanan insanların birçoğu ve hatta inanmayıp da üzerlerine azabı hak edenlerin birçoğunun Allah'a secde ettiklerini bilmez misin?”⁸⁹ Biz bu kısma mecburi kul olma manasında *Izdırarî* veya *teshîrî kulluk* diyebiliriz.

İbadetin bu iki yönünü nazara aldığımızda şu neticeyi çıkarabiliriz: İnsan istese de istemese de madem kul olmaktadır. O halde iradesini kullanması ve iradî olan kulluğu seçmesi gerekmektedir.

2.1.1.1 HZ. NÛH (A.S.)’DA KULLUK

Hız. Nûh Kur'an'da iki yerde bizzat *kul* olarak nitelenmiştir.⁹⁰ İsrâ suresinde Hız. Nûh (as)'ın Kulluğu çok güzel bir kulluk örneği şeklinde bütün insanlara takdim edilir: “*Ey Nûh ile beraber (gemide) taşıdığımız bütün insanların nesilleri! Şunu iyi bilin ki Nûh çok şükreden bir kuldu*”⁹¹ Bu surede önce Hız. Muhammed (s.a.s), kulluk sıfatıyla takdir edilerek İsrâ mucizesine mazhariyeti bildirilmiş, ardından Hız. Musâ (as) zikredilmiş ve daha sonra da Hız. Nûh, “*O çok şükreden bir kuldu*” denilerek övülmüş, insanlar tek bir Allah'a kulluk etmeye ve O'na şükürde bulunmaya teşvik ve motive edilmiştir. Çünkü ayetin

⁸⁸ İsfahânî, *a.g.e.*, s.479.

⁸⁹ Hac 17/18.

⁹⁰ İsrâ 17/3; Kamer 54/9.

⁹¹ İsrâ 17/3.

siyakından şu mana ortaya çıkmaktadır: “*Ey Nûh ile beraber taşıdığımız bütün insan nesilleri! Allah'tan başkasını dayanılıp güvenilen bir rab edinmeyin. Allah'a kulluk yapma konusunda babanız Nûh'a benzeyiniz, çünkü O, Allah'a devamlı şükürde bulunan çok güzel bir kuldu*”⁹²

Şükür, nimeti ihsan eden Mün'ime sena ile karşılık vermektir.⁹³ Hz. Nûh (a.s)'ın çok şükretmesini Hz. Peygamber şu hadisiyle izah eder: “*Hz. Nûh her yemek yediğinde, içtiğinde ve her elbise giydiğinde, bütün hal ve davranışlarında devamlı bir şekilde Allah'a şükrederdi. Bundan dolayı Allah O'nu Kur'an'da Abd-i Şekûr olarak isimlendirmiştir.*”⁹⁴ Diğer bir hadiste, “*Allah her yeyip içtiğinde kendisine hamd eden kulundan razı ve hoşnut olur*” denilmiştir. Başka bir hadiste “*Hz. Nûh (a.s)'ın şükürü şuydu: O yeme-içmeye başlamadan önce besmele çeker, sonunda da Allah'a şükrederdi*”⁹⁵

Hz. Nûh (a.s)'ın şükreden bir kul olmasıyla, insan nesillerinin tohumlarını taşıyan insanların bir gemide taşınmasının arasında nasıl bir irtibat vardır? niçin ayette bu iki konu beraber söylenmiştir? Allame el-Âlûsî bu soruya şu şekilde cevap verir: “*Hz. Nûh ve beraberindekilerin tufan felaketinden kurtulmaları, Hz. Nûh (a.s)'ın bu engin kulluğunun ve şükürünün bereketi sayesinde olmuştur. Bir diğer hikmet, O'nun beraberinde gemide bulunan kişilerin nesillerinden gelen biz insanlara, kulluğunda ve şükürde bulunmasında O'na benzemeye bir teşvik vardır. Ayrıca insanlar, bu ifadelerle küfür derecelerinin en aşağısı olan Allah'a şirk koştuktan şiddetle sakındırılmaktadır.*”

⁹² İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâîl, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1981, I,83; Beydâvî, *Tefsîru'l-Beydâvî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1996, III, 432; Kurtubî, a.g.e, X, 213; Nesefî, a.g.e, II, 278.

⁹³ Hadîdî, Muhammed, *İsmetü'l-Enbiyâ*, Matbaatü'l-Emâniyye, Kahire, 1979, s.146.

⁹⁴ Taberânî, Ebu'l-Kâsım, *el-Mücemü'l-Kebîr*, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Musul, 1983, VI,32.

⁹⁵ Âlûsî, a.g.e, XXV,16.

Ahirette peygamberlerden şefaât isteyen kişileri anlatan meşhur hadiste Hz. Nûh (a.s)’a şefaât etmesi için gelen insanların O’na “*Allah seni Kur’an’da Abd-i Şekûr olarak isimlendirdi, bize şefaât et !*” diyecekleri anlatılmıştır.⁹⁶ Bu ayeti tefsir eden hadislerden anlaşılır ki Hz. Nûh bu yüce *abd-i şekûr* derecesine çok şükrederek erişmiştir. Bunun yanında Kur’an’da Hz. Nûh (a.s)’ın devamlı surette kavmine ibadet etmelerini emrettiğini görmekteyiz.⁹⁷

2.1.1.2 HZ. İBRÂHİM (A.S)’DA KULLUK

Hz. İbrâhim’in Allah ile münasebetleriyle ilgili birçok örnek özelliğe sahip olması, O’nun mükemmel bir kulluk derecesine ulaştığını göstermektedir. Kendisine emredilen kelimeleri mükemmel bir şekilde yerine getirmesi,⁹⁸ Allah’a şükretmesi, Allah’a itaatkar (Kânit) olması⁹⁹, çok tazarru ve niyaz etmesi (Evvah olması), Devamlı Allah’a yönelmesi (Münib olması)¹⁰⁰ gibi özellikleri O’nun kulluğunun ayrılmaz parçaları haline gelmiştir.

2.1.1.3 HZ. MÛSÂ (A.S)’DA KULLUK

Hz. Musâ’nın kulluğu ile ilgili olarak Kur’an’da kendisine namaz kılmasının emredildiğini görmekteyiz: Hz. Musâ Tûr dağında ilahî hitaba mazhar olduğu zaman Allah (cc) ona şu şekilde emretmişti: “*Muhakkak ki ben, sadece ben Allah’ım benden başka ilah yoktur. O halde yalnız bana kulluk et ve beni anmak*

⁹⁶Buhârî, *Enbiyâ*, 3; *Tefsîru’l-Kur’ân*, 17; Tirmizî, *Kiyame*, 10; Ahmed bin Hanbel, II,435.

⁹⁷Araf 7/59, Hûd 11/25, Müminûn 23/23, Nûh 71/3.

⁹⁸Bakara 2/124. Bu konu “*Hz. İbrâhîm’in Halîlullâh olması*” ile ilgili bölümde daha tafsîlath incelenmiştir.

⁹⁹Bu iki özellik üçüncü bölümde hususî özelliklerinden “*Hz. İbrâhim’in Tek Başına Ümmet Olması*” konusu içinde incelendiği için oraya havale edildi.

¹⁰⁰Bkz: Bu çalışmamız: “*Hz. İbrâhim’in halim olması*” başlığı.

için namaz kıl” ¹⁰¹ Bu ayet bize bir insanın ilk sorumlu olduğu vazifenin, Allah'ın varlığı ve birliğine iman etmesi olduğunu anlatır.¹⁰² Allah'ın varlığı ve birliğine olan iman arttıkça veya kuvvetlendikçe, kulluk ve ibadet hayatı da kuvvetlenmektedir. Çünkü yukarıdaki ayette (*إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا*) iman cümlesi söylendikten hemen sonra (*فَاعْبُدْنِي*) denilerek atıf harflerinden **فاء** harfinin gelmesi şu manayı verir: “*Benim tek ilah olduğuma iman ettin ve bu iman, kalbinde derinleşti ve kök saldı. işte şimdi bana ibadet et ve beni anmak için namaz kıl.*” Yani bir insan imanda ne kadar çok derinleşirse ibadetleri ve bilhassa ibadetlerinin özü olan namaz hakkındaki şuuru o kadar çok artacaktır.

Bu ayette kulluk emredildikten sonra hemen namazın söylenmesi, namazın ibâdetlerin en yücesi ve muhtevâlısı olduğundan dolayıdır. “*Beni anmak için*” denilmesi hasır da ifâde eder. Yani “ihlasla ve bütün özünü bana dönerek, riyadan sakınarak, Allah'a kulluktan başka hiçbir hedefin olmaksızın *sadece beni anman için* namaz kıl, başkasını anmak için değil” demektir. Namazda insanın kalbi ve dili ma'bûdun zikri ile meşgul olmaktadır.¹⁰³

2.1.1.4 HZ. İSA (A.S)’DA KULLUK

HZ. İSÂ (a.s)’ın mahiyeti Kur'an-ı Kerim’de hiçbir şüpheye yer bırakmayacak şekilde açıklanmıştır: O her şeyden önce Allah'ın kendisine büyük nimetler verdiği bir kuldur.¹⁰⁴ HZ. İSÂ (a.s) daha annesinin kucağındaiken ilk söylediği

¹⁰¹ **Tâhâ 20/17**

¹⁰² **İbn Kesîr, a.g.e, III,145.**

¹⁰³ **Ebu's-Suûd, İrşâdü'l- Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kur'âni'l-Kerîm, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, ts., VI,8.**

¹⁰⁴ **Zuhruf 43/59.**

söz “*ben Allah'ın kuluyum*” sözü olmuştur.¹⁰⁵ Bir insanın Allah'ın kulu olduğunu anlaması, duyması ve bunu itiraf etmesi kulluğun ilk mertebesidir.¹⁰⁶

Kur'an-ı Kerim'e göre Hz. İsa (a.s) Allah'a kulluk etmekten asla çekinmez: “Mesih, Allah'a kulluk etmekten çekinmez, Allah'a yakın olan melekler de Allah'a kul olmaktan çekinmezler. Kim Allah'a kulluk yapmaktan kibirlenerek uzak durursa Allah onların hepsini cezalandırmak üzere kendi huzurunda toplayacaktır.”¹⁰⁷ Hz. İsa (a.s), ubûdiyet vazifesinin gerektirdiği bütün ibadetleri yerine getirmekten çekinmez ve kibirlenecek birisi asla değildir. Nasıl çekinir ki bütün insanlara ait bütün şereflerin en üstünü Allah'a kul olmaktır.¹⁰⁸ Necrân hıristiyan heyeti Hz. Peygamber'e geldikleri zaman O'na şöyle bir soru sorurlar: “Siz niçin Hz. İsa (a.s)'da kusur görüyorsunuz ?” Hz. Peygamber “ben O'nda hiçbir zaman kusur ve eksik görmedim ve kusuru olduğunu söylemedim, siz neyi kastediyorsunuz ?” dediğinde onlar: “Kur'an'da O'nun için Allah'ın kulu diyerek onu kusurlu görüyorsunuz” dediklerinde ise Hz. Peygamber: “Allah'ın kulu olmak hiçbir zaman bir eksiklik veya kusur değildir” demiş ve “Doğrusu İsa sadece kendisine büyük nimet verdiğimiz bir kuldur...”¹⁰⁹ ayeti inmiştir.¹¹⁰

Âlûsî, bu ayetin tefsirinde Hz. İsa (a.s)'ın Allah'a secde etmesi ve O'na kulluk yapmasıyla ilgili İncilde birçok bilgi bulunduğunu bildirir ve bu bilgileri uzun uzun aktarır.¹¹¹

Kur'an'da Hz. İsa (a.s)'ın Allah'a yaptığı ibadetlerini gösteren canlı ve pratik misaller de verilmiştir: “Allah ben nerede ve hangi zamanda bulursam

¹⁰⁵ Meryem 19/30.

¹⁰⁶ Âlûsî 16/89.

¹⁰⁷ Nisâ 4/172.

¹⁰⁸ Ebu's-Suûd, *a.g.e.*, II,260; Âlûsî, *a.g.e.*, VI, 36-38, 46.

¹⁰⁹ Zuhruf 43/59.

¹¹⁰ Âlûsî, *a.g.e.*, ;VI, 36-46.

¹¹¹ Âlûsî, *a.g.e.*, ;VI, 36-46.

bulunayım beni mübarek kıldı ayrıca yaşadığım sürece bana namaz kılmamı ve zekât vermemi emretti.”¹¹² Bu ayet namaz kılmanın ve zekât vermenin O'nun şeriatinde de emredildiğini gösterir. Ayrıca namazda insan Allah'ın huzurunda başını yere koyarak O'na secde bulunmakta, Allah'ın azameti ve büyüklüğü karşısındaki acizliğini ve küçüklüğünü göstermektedir. Hz. İsa (a.s), birçok özelliği ile olduğu gibi namaz kılması ve zekat vermesiyle de Allah'a kul olma konusunda da insanlara çok güzel bir örnek sergilemiştir.

Hz. İsa (a.s) kulluğu en güzel şekilde yaşamının yanında diğer insanlara da Allah'a kulluk yapmalarını emretmiştir: “Ey Rabbim, sen bana ne dememi emretmişsen ben insanlara ancak O'nu dedim: ‘Benim de rabbim, sizin de rabbiniz olan Allah'a kulluk edin’ dedim. Onların içlerinde bulunduğum sürece onları görmekte ve idare etmekteydim. Fakat beni huzuruna alınca onların her halini sen gördün, gözledin, sen her şeyi bütün derinliği ile görensiz.”¹¹³ “Allah, benim de rabbim, sizin de rabbinizdir. O halde yalnız O'na kulluk edin, işte bu en doğru yoldur”¹¹⁴

Hz. İsa (a.s) mükemmel bir şekilde kulluğu yaşaması ve bunu insanlara emretmesiyle, bir insanın değerinin Allah'a kulluk yaptığı ölçüde artacağını, Allah'ın katında ne kadar belini büküp, secde ederse o kadar yükseleceğini bildirmiş olmakta ve insanlara örnek bir kulluk hayatı göstermiş bulunmaktadır.

2.1.1.5 HZ. MUHAMMED (S.A.S)'DE KULLUK

¹¹² Meryem 19/31.

¹¹³ Maide 5/117

¹¹⁴ Zuhruf 43/64

Hız. Muhammed (s.a.s)'in Kur'an-ı Kerim'de üzerinde en çok durulan ve insanların nazarına arz edilen örnek özelliklerinden birisi de Allah'ın kulu olması ve O'na ibadet etmesidir.

Kuran-ı Kerim'i okuduğumuzda Hız. Muhammed (s.a.s)'in on yerde bizzat abd kelimesiyle kul olduğunun vurgulanmış olduğunu görürüz. Bu ayetleri dört kısımda inceleyebiliriz:

1. Bu ayetlerin altısında Hız. Peygamber, kendisine vahiy indirilen bir kul olarak vasıflandırılır: *“Bütün alemlere uyarıcı olması için kuluna Furkan'ı indiren zat ne mübarektir.”*¹¹⁵ *“Sizleri karanlıklardan aydınlığa çıkarması için kuluna açıklanmış ayetleri indiren O'dur.”*¹¹⁶ *“Hamd, kuluna kitabı indiren ve onda hiçbir eğrilik veya tutarsızlığa yer bırakmayan Allah'a mahsustur.”*¹¹⁷

2. İki ayette namaz kılan ve dua eden kul olarak zikredilir: *“Allah'ın has kulu O'na kulluk etmek üzere kalkınca üzerine üşüşüp neredeyse birbirlerini çiğneyeceklerdi.”*¹¹⁸ *“Hani O Mükemmel kulu Namaz kıldığında onu namazdan alıkoymaya çalışanı gördün mü?”*¹¹⁹

3. Bir ayette İsrâ mucizesine mazhar olduğu yerde kul olması nazara verilmiştir:¹²⁰ Hız. Peygamber'e verilen en büyük lütuflardan biri olan İsrâ hadisesi Kur'an'da anlatılırken *“Kulunu bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya kendisine ayetlerimizden bir kısmını göstermek için götüren o zâtın şanı ne yücedir!”*¹²¹ denilerek bu yüce makamda her şeyden önce O'nun kulluğu üzerinde durulur.

4. Bir ayette de Allah'ın himayesine mazhar olduğu yerde kul olduğu zikredilmiştir: *“Allah (sadece kendisine ibadet eden) kuluna kaft değil midir? Bir de kalkıp seni O'ndan başka şeylerle korkutmaya çalışıyorlar. Allah bir*

¹¹⁵ Furkan 25/1.

¹¹⁶ Hadid 57/9.

¹¹⁷ Kehf 18/1. Diğer üç ayet için bkz: Bakara 2/23, Enfal 8/41, Necim 53/10

¹¹⁸ Cin 72/19.

¹¹⁹ Alak 96/9-10.

¹²⁰ İsrâ 17/1.

¹²¹ İsrâ 17/1.

kişiyi (o kişinin kendi hatalarından dolayı) şaşırtırsa artık onu (O'ndan başka) hiçbir kimse doğru yola iletemez."¹²²

Hız. Peygamber'in örnek kulluğu ve ibadeti irade ve imtihanın söz konusu olduğu *ihtiyarî ibâdet ve kulluktur*. O iradesini hayırlı istikamette kullanmış; nefsin bütün arzu ve isteklerini terbiye ederek mükemmel bir kulluğa ulaşmış ve inananlara bu kulluğa ulaşmanın yollarını örnek olarak göstermiştir.

2.1.1.5.1. Bisseten önceki kulluğu

O, kendisine peygamberlik verilmeden önce de bir kuldu. Fakat daha kendisine peygamberlik gelmediği için Rabb'ine nasıl ibadet edileceğini bilemiyordu. O'nun bu dönemdeki kulluk ve ibadeti Eşya ve hadiseleri ince bir bakış açısıyla gözlemleyip tetkik ederek yaratanını tanımaya çalışma, O'nun razı olacağı şeyleri yapmaya gayret etme şeklindeydi.¹²³ Yeryüzünde gördüğü şeyleri ince bir nazarla tetkik ediyor ve yaratanlarına birer işaretçi ve delil olduklarını görüyordu. Güneş, ay, yıldızlar; yeryüzü, su, ekin, ağaç ve meyveleri üzerinde tefekkür ediyor, bunların yaratanlarını tanımaya çalışıyordu. Yaratanını tanıma yolunda derinleştikçe O'na olan imanı derinleşiyor, O'nun rızasını kazanma istek ve iştiyakı artıyordu. Bununla beraber ,O'nu razı edecek ibadetlerin neler olduğunu *tafsilatıyla* bilemiyordu.

O'nun bu dönemdeki bütün gayretlerinin Allah'ı razı etmek için olduğunu görürüz. Bu yolda insanlara çok güzel muamelede bulunuyor, emanetten ve güvenilirlikten ayrılmıyor,yalan söylemiyor, insanlara faydalı olan şeylerde hep ileride bulunuyordu. Bütün yaptığı güzel işleri kalbiyle, diliyle, ameli ve ahlakıyla O'na ibadet etme düşüncesi içinde yapıyordu. Akraba ziyaretleri, sıkıntıya düşmüş insanların sıkıntılarını giderme, bir fakiri doyurma, misafirleri ağırlama gibi işler için insanlar arasına giriyordu. Bunların hepsinde Allah'ın

¹²² Zümer 39/36.

¹²³ Ebu Zehrâ, Muhammed, *Hatemü'n-Nebiyîn, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, ts., I, 276.*

rızasını aradığı için bu fiillerini ibadet olarak değerlendiriyordu. Böyle bir durum yoksa insanların yaratıcısı ile başbaşa kalmak üzere uzleti tercih ediyor, Allah'ın lüftettiği nimetlerini, O'nun azamet ve kudretini tefekkür ediyordu. Bu bize Allah'ın bahşettiği nimetleri ve yarattıkları üzerindeki kudretini düşünmenin ibadetin esasını oluşturduğunu göstermektedir. Çünkü O tanınmaksızın kulluğun olgunlaşıp kemale ermesi düşünülemez.

Hz. Peygamber'in bu dönemdeki ibadetleri henüz O'na vahyedilmemiş olsa da, ilham neticesinde hissederek bazı ibadetleri yapmış olmalıdır. Bunun yanında Hz. İbrâhim'in namazından ve hac ibadetlerinden bildiklerini uygulamış olduğu düşünülebilir.¹²⁴

Hz. Peygamber'in bi'setten önceki kulluğundan kişinin hayatının belli bir dönemini mutlaka tefekküre ayırması ve böylelikle kalbini ve vicdanını yüce duygulara hazır hale getirmesi gerektiğini anlıyoruz. Ayrıca inanan bir kişi hayatının hiçbir döneminde ileride kendisini küçük düşürecek ve inandığı hususlara zarar verecek duruma kendisini düşürmemelidir. Hz. Peygamber bi'setinden önceki döneminde kendisini toplum nazarında küçük düşürecek hiçbir konuma düşmemiştir. Düşmesi bir yana bu dönemdeki güvenilirliği, doğruluğu, iyilikseverliği, zayıflara sahip çıkması, şüpheli şeylerden bile uzak durması peygamberlik verilmesinden sonraki ağır peygamberlik vazifesini yüklendiği dönemde O'nun haklılığını ve doğruluğunu ispat eden önemli bir amil olmuştur.

2.1.1.5.2 Bisseten Sonraki Kulluğu

Hz. Peygamber'in kendisine peygamberlik verilmeden önceki kulluğu gelişmeye ve büyümeye hazır bir tohum gibiydi. Daha vahiyle sulanıp beslenmediği halde çok verimli ve temiz bir toprakta bulunduğu için belli bir

¹²⁴ Ebu Zehrâ, *a.g.e*, I,277-278.

miktar gelişmiş, hatta meyve bile vermişti. Kendisine vahiy ve nübüvvet gelmesinden sonra ise bu tohum suya ve bakıma kavuşmuş oldu. Kulluk ve ibadet O'nun olgunlaşmış ve ihlaslı kalbinde tam manasıyla büyüdü, yetişti ve göz kamaştırıcı bir hale geldi. Allah ü Teala ve O'nun dini hakkındaki ilmi ve marifeti arttıkça ibadetleri de arttı.¹²⁵ Kur'an-ı Kerim'de O'nun kulluk ve ibadetini anlatan ayetler O'nun kulluk sürecindeki yükselişini ve gelişmesini gösterir.

Hiz. Peygamber'e emredilen kulluk Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde mutlak olarak zikredilerek kulluk dairesi çok geniş ele alınmıştır. Bu ayetler bize *Allah'ı razı etmek için yapılan ve O'nun emrettiği her türlü amelin* ibadet çerçevesi içinde değerlendirildiğini gösterir. İbadetlere bu noktadan baktığımızda Hiz. Peygamber'in takvâ sahibi olması, ihsânı, ihlâsı, tevekkülü, Rabb'ine inâbe etmesi, bütün gönlüyle O'na yönelmesi (tebtîl), her işinde Rabb'ine sarılması, Rabb'inden başka melce ve mencâ aramaması, meşiet-i ilâhiyeye teslimiyeti gibi bütün hususların O'nun mükemmel ve örnek kulluğu içinde değerlendirildiğini görebiliriz. Bunlar ibadetin umumî manasıyla Allah'ın hoşnutluğunu aramak için yapılan kalbî amellerdir. Hiz. Peygamber'in umumî manadaki bu kulluğunu İhlâs, ihsân gibi başlıklar altında incelediğimizden bu konuyu o başlıklara havale ediyoruz.

2.1.1.5.3 Hususî Manâda Hiz. Peygamber'in kulluğu

¹²⁵ Ebu Zehra, *a.g.e.*, I,280.

İbadetin hususi manada olan kısmı “bir niyete bağlı olarak yapılan, yapılma şekli ve özellikleri özel olarak tayin edilmiş olan ibadetlerdir ki”¹²⁶ Hz. Peygamber bunları mükemmel bir şekilde yerine getirmiş ve inananlara göstermiştir. Kur'an-ı Kerim’de Hz. Peygamber’in kulluğu ve ibadetlerine bakıldığında anahatlarıyla şu hususlar görülebilir:

1. Hz. Peygamber’in ibadetleri hakkında Kur'an-ı Kerim’in üzerinde durduğu en önemli özellik O’nun ihlasla ibadet etmesidir: “De ki : din ve ibadetimi yalnızca Allah’a has kılarak, ihlasla-gönülden O’na kulluk etmem emredildi.”¹²⁷ “De ki: Ben dinimi yalnızca Allah’a has kılarak O’na kulluk ederim.”¹²⁸ “Hayır, sen yalnız Allah’a kulluk et ve O’na şükredenlerden ol”¹²⁹ ayetlerinde üzerinde durulan kulluktaki İhlâs, kâlbın her türlü şirk ve riyadan arındırılması, gönlün Allah’ın dışındaki bütün her şeyden temizlenerek O’na ibadet edilmesidir.¹³⁰ Allah’ın bir olması ve dinin sadece ona has kılınarak ihlasla ibadet edilmesi sadece dille söylenen bir söz değildir. İnsanın kalbinde tasavvur ve inanç olarak başlayıp, hem fert hem de toplum hayatını içine alan mükemmel bir hayat tarzıdır.¹³¹ Allah’a ihlasla ibadet eden bir kul, O’ndan başkasına dayanmaz ve O’ndan başkasından yardım dilenmez. Diğer bir ayette “Biz sana Kitab’ı gerçeğin ta kendisi olarak indirdik. O halde sen dini Allah’a has kılarak ihlasla kulluk et”¹³² şeklinde emredilir. Bu ayette kitabın indirilmesiyle Hz. Peygamber’in kulluğu arasında sıkı bir irtibata da işaret edilmiştir: “sana indirilen bu kitabın ayetlerine göre kulluk ve ibadetlerini yerine getir. Böylelikle

¹²⁶ Sa’dî Ebû Ceyb, *a.g.e*, s.240.

¹²⁷ Zümer 36/11.

¹²⁸ Zümer 36/14.

¹²⁹ Zümer 36/66.

¹³⁰ Neseî, *Medârikü’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vil*, IV, 49.

¹³¹ Seyyid Kutup, *Fî Zilâli’l-Kur’an, Dâru’s-Şurûk*, V, 3036.

¹³² Zümer 39/2.

her türlü şirk ve riyadan ibadetlerini temizleyerek, yalnızca Allah'a kulluk et"¹³³ denilmiş olmaktadır.

2. Hz. Peygamberin ibadetlerinde hiç kesilmeyen bir istikrar ve devam söz konusudur: "*Sana yakîn gelinceye kadar Rabb'ine kullukta bulun*"¹³⁴ ayetinde *yakîn* ifadesi *ölüm vakti* şeklinde tefsir edilir. Kulluk, insanın bütün ömrü boyunca devam eden, gelişen ve muvaffakiyetle bitirilmesi gereken hayatî derecede önemli bir mükellefiyettir. "*İbadetlerin Allah'a en sevimli ve güzel geleni az da olsa devamlı olanıdır*"¹³⁵ hadisi ibadetlerde esas noktanın devamlılık ve istikrar olduğunu ifade eder.

3. Hz. Peygamber kulluğunu en yüksek seviyede ifa edebilme gayreti içindeydi. Vefatına yaklaştığı anda bile namazı düşünmesi ve ayaklarını sürüye sürüye namaza gelmesi O'nun kulluğunun mükemmel bir şekilde yapmadaki titizliğini ve gayretini, namaz ve cemaatle ne derece bütünleşmiş olduğunu gösterir.¹³⁶

4. *Hiçbir hadisenin büyüklüğü veya korkutuculuğu O'nun kulluğuna zerre kadar zarar verememiştir.* Hadiselerin büyüklüğü ve korkutuculuğu; kafirlerin verdikleri veya verebilecekleri ezâ ve sıkıntılara karşı dayanak noktası olarak ibadet etmesi emredilmiştir:¹³⁷ "*Rabbinin hükmüne (gönül hoşluğuyla) sabret, onlardan hiçbir günahkar veya inkarcıya sakın itaat etme! Sabah ve akşam Rabb'inin ismini zikreyle, gecenin bir kısmında O'na secde eyle, gecenin uzun bir kısmında da onu tesbîh eyle.*"¹³⁸ Bu ayetlerde Allah ü Teala Hz. Peygamber'e inkarcıların verdikleri eziyetlere dayanmasını ve asla onlara boyun eğmemesini emretmesinin hemen ardından sabah ve akşam Rabb'ine ibadet

¹³³ Âlusî, a.g.e, XXIII, 233-234.

¹³⁴ Hicr 15/99

¹³⁵ Buhârî, İman 32, Rikâk 18; Müslim, Salatü'l-Musâfirîn 216,218, Münâfikîn, 78; Nesâî, Kible, 13; Ebû Dâvûd, Tatavvu', 27; İbn Mâce, Zühd, 28; Ahmed bin Hanbel, II,350, V,219, VI,40.

¹³⁶ Buhari, Ezan 51; Müslim, Salat 90-97.

¹³⁷ Âlusî, a.g.e XXIX, 166; Akgül, Muhittin, a.g.e, s.167.

¹³⁸ İnsan 76/24-26.

etmesini emretmiş, onların verecekleri eziyetlere dayanmanın ancak ibadetlerle mümkün olacağına işaret buyurmuştur. Hz. Peygamber'in Sabah akşam Rabb'inin ismini hatırlayıp zikretmesi, daima O'nunla beraber bulunduğunu hissetmesini sağlıyordu. Sabah, öğle ve ikindi namazlarını, gündüzün getirdiği meşguliyetlerin yoruculuğuna ve sıkıntılara karşı bir sığınak gibi buluyordu. Hz. Peygamber'in "*Hadi Bilâl, namaz için ikamet et de bizi bir dinlendir*"¹³⁹ demesi bunu göstermektedir. Namazda yapılan münacat ve dualar, insanın rahatlamasında, rahatsızlık ve sıkıntılarının giderilmesinde büyük bir tesire sahiptir.¹⁴⁰ "*Onların söyledikleri şeylerin senin gönlünü daraltıp, sıkıntı verdiğini çok iyi biliyoruz. (O halde onların bu eziyetlerine karşı) Rabb'ine hamd ederek tesbihte bulun ve secde edenlerden ol (bütün bu sıkıntılara yanındaki inananlarla beraber secde ederek dayan) ve sana yakîn gelinceye kadar Rabb'ine ibadet et*"¹⁴¹ ayeti de aynı minval üzere onların verdikleri veya verecekleri sıkıntılara karşı en büyük dayanak noktasının ibadet ve kulluk olduğunu anlatır.

5. Hz. Peygamber ibadetlerin cemaat halinde yapılmasına büyük önem vermiştir: Kur'an-ı Kerim'de ibadetlerin emredildiği ayetlerde onların cemaat halinde ifa edilmesi gerektiği üzerinde durulur: "Secde edenlerden ol"¹⁴², "Rükû edenlerle beraber rükû ediniz."¹⁴³ Ahmed bin Hanbel cemaatle namazın farz-ı ayn, İmam Şafîi farz-ı kifâye, Ebû Hanîfe ve İmâm Mâlik, Cuma namazının dışındaki farz namazlarda sünnet-i müekkede olduğu üzerinde durmuşlardır.¹⁴⁴ Hz. Peygamber'in bütün hayatı boyunca farz namazları hep cemaatle kılması ibadetlerin topluluk dayanışması içinde yerine getirilmesinin kişinin üzerinde çok önemli ve olumlu bir tesirinin olduğunu gösterir. Cemaatle namaz kılan her

¹³⁹ Ebû Davûd, *Edeb* 78; Ahmed bin Hanbel, V,364,371.

¹⁴⁰ Muhammed Abâdî, *Avnu'l-Ma'bud*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, XIII, 225.

¹⁴¹ Hicr 15/97-98

¹⁴² Hicr 15/98

¹⁴³ Bakara 2/43

¹⁴⁴ Zuhayfî, Vehbe, *el-Fikhü'l-İslâmî ve Edilletüh*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 1996, II, 149-150.

insan birbirine şu mesajı vermektedir: “Allah’a kulluk etmek, O’nun önünde rükû ve secdeye gitmek o kadar önemlidir ki bu vazife ancak ciddiyet ve devamlılık üzere topluluk halinde yerine getirilmelidir.” İhmal, tembellik, nefsi düşünceler kişi yalnızken onu çepeçevre sarabilir. Ama ibadetler cemaatle yerine getirildiğinde bu zararlı şeyler en az seviyeye indirilmiş olurlar. Bundan dolayı “Sabır ve namaz hususunda birbirinizle yardımlaşınız” emri verilmiştir.¹⁴⁵ “Yalnız sana ibadet ederiz”¹⁴⁶ denirken topluluk halinde ibadete işaret edilmiş, “Bir bilseniz, oruç tutmanız sizin için en hayırlısıdır”¹⁴⁷ denilirken de “siz” denilerek cemaate hitap edilmiştir. Oruç ibadetinde kişi tek başına oruç tutsa bile zaman yönüyle bir cemaat ve beraberlik söz konusudur. Çünkü bütün inananlar aynı ayda oruç tutar, beraber imsak eder yine aynı vakitte iftar ederler. Bu zaman beraberliği oruca farklı bir zevk ve neşe katmıştır. Hac ibadetinde de hem zaman hem de mekan beraberliği vardır. Hac için gelen müslümanlar, aynı mekan ve zaman diliminde arafatta vakfeye dururlar.¹⁴⁸

6. Beş vakit namaz ve teheccüd namazları O’nun kulluğunda çok önemli bir yer işgal etmiştir: “Güneşin öğlen vakti (ışınlarının yeryüzüne en dik geldiği) zevâl vaktinden itibaren başlayıp, gecenin en karanlık olduğu zamana kadar (belli vakitlerde) namaz kıl ve özellikle sabah namazını.. Çünkü sabah namazında okunan Kur'an izlenmektedir. Bir de sana mahsus olmak üzere gecenin bir kısmında uyan, Kur'an okuyarak teheccüt namazı kıl. Böylelikle Rabb’inin seni Makam-ı Mahmud’a eriştireceğini ümit edebilirsin.”¹⁴⁹ Ayette geçen “dulûk-u

¹⁴⁵ Bakara 2/45

¹⁴⁶ Fatıha 1/5

¹⁴⁷ Bakara 2/185

¹⁴⁸ İbâdetlerde zaman unsurunun rolü ile ilgili olarak bkz: Demirtaş, Yusuf, *Mükellefiyet ve Edâ Açısından İslâm İbadetlerinde Takvim ve Zaman Unsurunun Yeri*, Basılmamış y.l.t, M.Ü.S.B.E., Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2002., s. 50-140.

¹⁴⁹ İsra 17/78-79

şems”, öğle zamanı güneş ışınlarının yeryüzüne en dik geldiği zeval vaktidir.¹⁵⁰ Bu zamandan başlayarak gecenin en karanlık olduğu zamana kadar öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarının kılınması emredilmektedir. Ardından bilhassa üzerine durularak sabah namazı emredilmiş ve bu vakitte kılınan namazı gündüz ve gece meleklerinin izledikleri ve şahit oldukları bildirilmiştir. Hz. Peygamber, bu şehadeti şu şekilde tarif eder: “Gece ve gündüz melekleri devamlı olarak nöbetleşerek sizlerin amellerinizi takip ederler; sabah ve ikindi namazları nöbet değişimi vakitleridir ve bu vakitlerde hem gece hem de gündüz melekleri hazır bulunurlar. Gece vakti sizinle beraber bulunmuş olanları yükseldiklerinde – Rabb’iniz sizin durumuzu en iyi şekilde bildiği halde- onlara da şahitlik ettirmek için ‘kullarımı hangi hal üzere bıraktınız?’ diye sorduğunda ‘‘Rabb’imiz! Onlara vardığımızda namaz kılıyordular; onlardan ayrıldığımızda da namaz kılıyorlardı’’¹⁵¹ derler.

Bu ayetlerde Hz. Peygamber’in örnek alınması farzdır, şöyle ki: Kur’an-ı Kerim’de namaz kılmak emredilir, fakat onun nasıl mükemmel bir şekilde ikame edileceği, rekat sayıları, içlerinde okunan dualar, namazın vakitleri gibi tafsilat yalnızca Hz. Peygamber’in tevâtüren nakledilen fiilleri ve sözleriyle öğrenilmiştir. Hz. Peygamber de “*ben nasıl namaz kılıyorsam siz de o şekilde kılınız*” buyurmuştur. İşte burada Hz. Peygamber’in örnek alınması bütün müslümanlar için farziyet ifade etmektedir.

Ayet-i kerimede geçen “*namazı ikâme et*” ifadesi “*namaz kıl*” ifadesinden çok farklı ve geniştir. Namazın ikamesi, onun tadil-i erkanına riayet ederek muhafaza edilmesi, üzerine titizlikle durarak devam edilmesi; namaza ait fiillerin kendilerine has vakitlerinde, rükûları, secdeleri, gönül itminanı ve huşûsu ile Allah’ın hoşnut olduğu şekliyle tastamam yerine getirilmesidir.

¹⁵⁰ **Malik, Muvattâ, Vukutu’s-Salat, 19-20; Âlûsî, a.g.e XV,133.**

¹⁵¹ **Buhari, Bedu’l-Halk, 6, Mevâkîtu’s-Salat 16, Tevhîd 23,33; Müslim, Mesâcid, 210; Nesâî, Salât, 21. Ahmed bin Hanbel, II, 257, 312, 396, 486.**

Ayetteki “*Gecenin belli bir kısmında teheccüd namazı kıl*” emri Hz. Peygamber için farz, ümmeti için sünnettir. *Makam-ı Mahmud* Ahirette kendisine verilecek olan şefaath makamıdır.

Hız. Peygamber, kişinin Rabb’inin katındaki derecesinin O’na olan ibadetlerine devam etmesiyle yükseldiğini bizzat kulluğuyla göstermiştir. Kişiyeye farz kılınan ibadetleri yerine getirmesi ve bunun yanında nafilelere devam etmesi O’nu Allah’a yakınlaştırır: Şu kudsî hadis bunu ifade eder: “*Kim benim sevdiğim bir kuluma düşmanlık ederse ona şavaş ilan ederim. Kulum, benim onun üzerine farz kıldığım amelleri işlemekten daha sevimli ve hızlı başka hiçbir şeyle bana yaklaşamaz. Kulum nafile ibadetlerle bana yaklaşmaya devam eder. Böylelikle ben onu severim, onu sevdiğimde de onun duyan kulağı, gören gözü, tutan eli yürüyen ayağı olurum (onu her hayırlı işinde destekler, hatalı ve isabetsiz iş yapmaktan onu korurum). Benden istediğinde ona verir, bana sığındığında da onu korurum.*”¹⁵² Hız. Peygamber ibadetleri ve kulluğu ile buna muvaffak kılınmış ve inananlara güzel bir misal olmuştur.

2.1.2 İHLÂS

İhlâs kelimesi (*خَلَصَ يَخْلُصُ خُلُوصًا*) masdarından türemiştir. Bir şeyin safi ve katışıksız olmasına lügatte *İhlâs denilmiştir*. Her türlü karışımdan arınmış bir nesneye *hâlis* denir. Mesela sütün halis olması onun kan, ot ve benzeri kendisine karışabilecek her türlü şeyden ârî ve saf olmasıdır. Bir insanın salim olması ve kurtuluşa ulaşması için de aynı kelime kullanılır.¹⁵³ Bir şeyin sadece bir kişiye

¹⁵² Buhari, *Rikâk* 38.

¹⁵³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, VII, 26-28; İsfahânî, *a.g.e.*, 221; Gazâlî, Ebû Hâmid, *İhyau Ulumi'd-Dîn*, Dâru'l-Mârife, Beyrût, ts., IV, 379.

ait olmasına da *hâlisun leh* ifadesi kullanılır.¹⁵⁴ Allah'ı tevhid eden, O'nun birliğine ulaşan kişi batıl şeylerden kurtulduğu için ona *muhlis* denilmiştir.

İhlâs istılah olarak, “insanın bir iyilik yaparken riyadan uzak bulunması; kalbin bulanık duygulardan ve arzulardan arındırılması; niyetlerinde saf ve duru olması, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaktan başka bir hedefinin olmamasıdır”.

155

İhlasın tevhid ile çok yakın bir alakası vardır. Tevhid konusunda ihlaslı olmak, şirkin her çeşidinden uzak durmak demektir. İhlâsın zıddı Allah'a ortak koşmaktır. Bu sebeple kim muhlis değilse onun amellerine şirk sirayet eder. Şirkin dereceleri vardır. Tevhid konusunda ihlaslı olmanın zıddı, uluhiyet hakkında şirke girmektir.¹⁵⁶

Fuzayl bin İyad İhlâsın tarifini şu şekilde yapmıştır: “İnsanlar görecek diye bir iyiliği terketmek riyadır. Bununla beraber bu iyilik insanlar görsün diye yapılırsa bu şirktir. Bu durumda İhlâs, bu iki durumdan da uzak bulunmak ve yapılan iyiliklere Allah'tan başka bir şahid aramamaktır.”¹⁵⁷ Fuzayl bin İyad'ın bu sözünü şu şekilde değerlendirmek doğru olur kanaatindeyiz: insanlara örnek olması için yapılan işlerde eğer Allah'ın rızası aranıyor ve bunlar insanlara gösteriş kasdı ile değil de örnek olması niyetiyle yapılıyor ve diğer insanlar da bu güzel işlere teşvik edilmeye çalışılıyorsa bu durum, riya çerçevesinden çıkar, İhlâs dairesinde değerlendirilir. Çünkü peygamberler ve onların ashabı insanlara örnek olma niyetiyle bazı iyilikleri göstererek yapmışlar ve gizlememişlerdi, bu iyilikler kendiliğinden görünüyor ve diğer insanlar bu iyiliklere teşvik ediliyordu. Ayrıca farz ibadetlerin ve İslâm'ın şeâirinden olan ibadetlerin

¹⁵⁴ *Ahzâb* 33/50.

¹⁵⁵ *Cürcânî, a.g.e, s.28.*

¹⁵⁶ *Gazâlî, a.g.e, IV,379.*

¹⁵⁷ *Cürcânî, a.g.e, s.28;*

açıktan yapılması daha uygun görülmüştür. Çünkü bu amellere riyanın karışması -insan son derece bozulmadıkça- çok zor görünmektedir.¹⁵⁸ İhlâs ile sıdk arasında ki fark, sıdkın asıl olması ve önce gelmesi, ihlasın ise onun bir dalı olması ve ona tabi olmasıdır.¹⁵⁹

Yapılan kalbî, bedenî ve ruhî bütün amellerin, Allah'ın hoşnutluğunu kazanma niyetiyle yapılması ihlasın temelini oluşturur. Peygamberler İhlâs konusunda son derece dikkatli davranmışlardır. Onların davetlerinin karşılığında hiçbir ücret ve karşılık beklememeleri, ibadetlerinde Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamaları, niyetlerinde sadece Allah'ın rızasını kazanmayı hedeflemeleri, ihlâslarının bir neticesidir.

2.1.2.1HZ. NÛH (A.S)'DA İHLÂS

Hz. Nûh, Kur'an'ın ifadesine göre tam dokuzyüz elli sene kavmini doğru yola davet etmiştir.¹⁶⁰ Bu kadar uzun bir süre bir çok eziyete katlanması, bu eziyetler karşısında davetinden bir an olsun geri durmaması, daveti karşılığında en küçük bir karşılık beklememesi O'nun İhlâslı olma konusundaki yüce mertebesini göstermektedir.¹⁶¹ Hz. Nûh bu davetinin karşılığında Allah'ı hoşnut etmekten başka hiçbir şey beklemiyordu: *“Ey kavmim Allah'ın emirlerini size bildirmeme karşılık sizden hiçbir mal istemiyorum. Benim mükâfâtım ancak Allah'a aittir...”*¹⁶²

¹⁵⁸ Ayrıca *“Örnek alınması için amelleri açıktan yapmakla”* ilgili olarak bkz: Yüce, Abdulhakim, *el-Muhâsibi Kalb Hayatı er-Riâye*, Çağlayan yy., İzmir, 2000, s. 241-242.

¹⁵⁹ Cürçânî, *a.g.e*, s.28.

¹⁶⁰ Ankebût 29/14.

¹⁶¹ Tabara, *a.g.e*, s. 64.

¹⁶² Hûd 11/29

Kavminin hidayete ulaşması için her türlü metodu denemesi, onların birçok eziyetlerine rağmen davetindeki kararlılığından vazgeçmemesi de O'nun sadece Allah'ın hoşnutluğunu kazanmayı hedeflediğini göstermektedir: “*Ey rabbim! gece gündüz kavmimi davet ettim, fakat benim bu davetlerim ancak onların kaçmalarını artırdı. Onların günahları bağışlaman için onları ne zaman davet ettiysem beni görmemek için elbiselerine büründüler, inatlarında devam ettiler, kibirlendikçe kibirlendiler...*”¹⁶³

Hız. Nûh (a.s.)'in davetinde dünyaya ait hiçbir karşılık beklemeyerek sadece Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için İhlâsla bu kadar çok gayret göstermesi, inananların örnek alabileceği en önemli özelliklerinden birisidir.

2.1.2.2HZ. İBRÂHÎM (A.S.)’DA İHLÂS

Hız. İbrahim, ihlâsın en önemli bir boyutu olan *tevhid’de İhlâslı* olma konusunda bütün insanlara çok önemli bir mesaj vermiştir. O'nun hayatının her dönemi tevhidi anlatmak ve yaşamakla geçmiştir. Allah'ın birliğini bütün samimiyetiyle Allâh'ın birliğini kabûl ve tasdîk etme ve insanlara anlatma ihlâsın en önemli tezâhürlerinden birisidir.¹⁶⁴

Hız. İbrahim Allah'ın rızasını kazanma yolunda yeri geldiğinde canını, yeri geldiğinde en çok sevdiği oğlunu, yeri geldiğinde malını feda etmiştir.¹⁶⁵

Şu ayette Hız. İbrahim'in ihlâsı, oğulları olan Hız. İshak ve Yakûb ile birlikte şöyle tasvir edilir: “Kuvvetli¹⁶⁶ ve basîretli kullarımız İbrahim'i, İshak'ı ve

¹⁶³ Nûh 71/5-7

¹⁶⁴ Gazâlî, *a.g.e.*, IV, 379-380.

¹⁶⁵ Enbiyâ 21/ 68-70; Saffât37/ 97-99.

¹⁶⁶ Ayette geçen (أولي الأيدي) ifadesi kuvvet sahipleri manasına geldiği gibi şu manaya da gelebilir: “*insanlara yaptıkları talimleri, irşâtları ile çok büyük iyilik ve ihsanlarda bulunanlar.*” Çünkü arabçada *eyd sahibi* aynı zamanda insanlara çok ihsanda bulunan kişi manasına da gelir. (Âlûsî, *age*, XXIII, 210)

Ya'kub'u da an. Biz onları öncelikle ahiret yurdunu düşünen ihlaslı kişiler kıldık."¹⁶⁷ Yani Onları sadece ahiret hayatı için çalışan, dünyevî, nefsânî beklentileri olmayan insanlar kıldık.¹⁶⁸ Yaptıkları her işte veya terk ettikleri her hususta nazarlarını çevirdikleri ve fikirlerini yoğunlaştırdığı tek hedef, O razı ve hoşnut olduğu halde Allah'a kavuşmaktı. O'na kavuşmak ahiret yurdunda olacağından dolayı hep ahiret yurdunu düşünüyorlardı.¹⁶⁹ Malik bin Dînar bu ayetin tefsiri ile ilgili olarak "Allah onların kalplerinden dünya sevgisini, onu düşünme duygusunu çıkarmış, bunların yerine ahiret sevgisini koymuş ve ahireti düşünme duygusunu yerleştirmiştir. Bu ayette dâr kelimesinden maksad rü'yet-i ilahiye mazhar olunacak yer olan cennettir."¹⁷⁰ (ذِكْرُ الدَّارِ) ifadesi şu şekilde de anlaşılabilir: Onlar ahireti unutan kişilere hal ve sözleriyle devamlı ahireti hatırlatıyorlar, ahiret hayatını kazanmaya onları teşvîk ediyorlar ve kendi yaşayışlarında nefsânî haz ve istekteklerden arı ve duru kalarak insanlara en güzel şekilde örnek oluyorlardı.

Kişinin kuvvetli ve basîret sahibi olmasıyla ihlaslı olması arasında bir münasebet vardır. Ayette Hz. İbrahim (a.s), ve oğlu Hz. İshak (a.s), torunu Hz. Yakub (a.s)'in ibadetler konusunda çok güçlü ve aynı zamanda basîret sahibi oldukları anlatıldıktan sonra İhlâslarına dikkat çekilerek, İhlâsa ulaşabilmenin *bir kuvvet ve basîretle* mümkün olabileceğine imada bulunulmuştur. Aslında mücahede ederek, gayret gösterebileceği halde kendini atâlete salan; düşünüp, tefekkür edip basîrete ulaşabileceği halde cehalete kendilerini teslim edenler bu ifadelerle harekete geçirilmekte ve İhlâslı olmaya teşvik edilmektedir.¹⁷¹ Âlûsî'ye göre ibadetlerde kuvvetli olma ve dinde derin bilgi ve anlayış sahibi olma yoluyla basîrete ulaşma sadece bu peygamberlere has olan hasâis nevinden

¹⁶⁷ Sa'd 38/46

¹⁶⁸ İbn Kesîr, *a.g.e*, IV,41.

¹⁶⁹ Ebu's-Suûd, *a.g.e*, VII,230.

¹⁷⁰ Ebu's-Suûd, *a.g.e*, IV,41.

¹⁷¹ Âlûsî, *a.g.e*, XXIII, 210.

değil, aksine peygamberlerin yolundan giden bütün müslümanların tâbi olması gereken bir emir cinsindedir.¹⁷² İbadetlerde kuvvetli olma, atâletin zıddı; basîret ve anlayış sahibi olmak da cehâletin zıddıdır.¹⁷³

Hz. İbrahim birçok özelliği ile olduğu gibi ihlasiyla da insanlara çok güzel bir hüs-n-ü misâl olmuştur.

2.1.2.3HZ. MÛSÂ (A.S)'DA İHLÂS

Kur'an'da Hz. Mûsâ (a.s)'ın ihlâsa ulaştırıldığı dile getirilerek, ihlâsa ulaşabilmeye kulun gayretlerinin yetmeyip, bunun Allah'ın ihsanıyla mümkün olduğuna dikkat çekilir: “*Kitapta Musâ'yı da an, çünkü O ihlâsa erdirilen ve hem resûl hem de nebî olan bir kişiydi.*”¹⁷⁴ Ayetteki *Muhlas* kelimesi *Muhlis* şeklinde de okunmuştur. Bu durumda ayetin manası *o ibadetlerinde ihlâslı idi* demektir. *Muhlas* olarak okunduğunda ise O'nun seçilmiş olduğu manası anlaşılır. Çünkü O'nun hakkında ayette “*Ey Musâ seni peygamber yaparak ve seninle konuşarak seni alemlere seçtim*”¹⁷⁵ denilmiştir.

Bu ayetle Hz. Mûsâ (a.s)'ın muvahhid olduğu, ibadetlerinde şirkin her çeşidinden uzak bulunduğu, kendisini tamamen Allah'a teslim edip, ondan başka herşeyi kalbinden uzaklaştırmış olduğu ifade edilmiştir.¹⁷⁶

2.1.2.4HZ. İSÂ (A.S)'DA İHLÂS

¹⁷² Âlûsî, *a.g.e.*, XXIII, 210.

¹⁷³ Ebu's-Suûd, *a.g.e.*, VII, 230; Âlûsî, *a.g.e.*, XXIII, 210.

¹⁷⁴ Meryem 19/51.

¹⁷⁵ A'raf 7/144.

¹⁷⁶ Neseffî, *a.g.e.*, III,38; Ebu's-Suûd, *a.g.e.*, V,269; Âlûsî, *a.g.e.*, XXVI,103.

Allah'ın birliğini bütün varlığı ile tasdik etme ve insanlara anlatma İhlâsın çok önemli bir tezahürüdür. Hz İsâ hayatı boyunca Allah'ın birliğini yaşamaya çalışmış, insanları tevhide davet etmiş ve şirkin her çeşidinden uzak bulunarak tevhidinde İhlâsını göstermiştir.

Havarîler Hz. İsâ (a.s)'a “Ey Allah'ın yarattığı ruh! Bize muhlisin ne olduğunu söyler misin?” diye sorduklarında O: “Muhlis, bütün işlerini ve davranışlarını sadece Allah'ı hoşnut etmek için yapan, yaptığı iyiliklerden dolayı insanların kendisini övmesinden hoşlanmayan kişidir” cevabını vermiştir.¹⁷⁷

2.1.2.5 Hz. MUHAMMED (S.A.S)'DE İHLÂS

Hz. Peygamber davetinde Allah'ın rızası dışında hiçbir şeyi hedeflememiştir. O, hayatının hiçbir döneminde Allah'ın hoşnutluğunu kazanma hedefinden ayrılmamıştır.

Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde Hz. Peygamber'in ihlasına dikkat çekilmiştir: “de ki: benim namaz kılmam, kurban kesmem, hayatım ve ölümüm, hepsi alemlerin rabbi Allah içindir, O'nun hiçbir ortağı yoktur, işte ben bununla emredildim ve ben müslümanların ilkiyim.”¹⁷⁸ Bu ayette Hz. Peygamber'in niyetinde ve azminde İhlâs sahibi olduğuna ve ihlasın önemine işaret edilir. و) (بِذَلِكَ أَمَرْتُ) demesi, “ben başka birşeyle değil ihlasla emredildim” demektir.

Şu ayetlerde de O'na ibadetlerinde ihlası gözetmesi emredilmiştir: “*Biz sana kitabı hak olarak indirdik. O halde sen de dini Allah'a has kılarak –İhlâs ile ibadet et!*”¹⁷⁹ Bu ayette Hz. Peygamber'in ihlasla ibadet etmesi kitabın hak ile

¹⁷⁷ İbn Kesîr, *a.g.e.*, III,125.

¹⁷⁸ En'âm 6/162-163.

¹⁷⁹ Zümer 39/1-2

indirilmesinin üzerine bina edilmiştir. Bu bize şunu anlatır: “*Sana hak ile indirilmiş olan bu kitabın emirlerine harfîyen uyararak, bütün şirk ve riya şüphelerinden kalbini temizlemiş olarak Allah'a kullukta bulun*” denilmektedir.¹⁸⁰ Âlûsî bu ayetin işari tefsirinde şu hususlara dikkat çeker: “*Hz. Peygamber'in şahsında inananlara şu şekilde İhlâs emredilmektedir: Allah'a nefsinle, kalbinle ve ruhunla ihlasla ibadet et.. insanın nefsiyle ihlaslı ibadet etmesi demek, onun ibadetlerinde eksikliklerden uzak olması demektir. Kalb ile ibadetin ihlaslı yapılması, kulluk yapılırken diğer insanları görmemek, onlara gösteriş yapmamak demektir. Ruh ile ibadetin ihlaslı yapılması, kişide ihtisas talebinin bulunmaması demektir. (Yani ibadeti sadece kendisi yapıyor, kendisinden başka kimse ibadet yapmıyor gibi düşünmekten uzak bulunmak, kendisiyle beraber ibadet edenlerin de bulunduğunu anlamaktır.*”¹⁸¹

Hz. Peygamber bir çok hadisinde ihlasın önemine dikkat çekmiştir: “Allah, kendisine ihlasla yapılan amellerin dışında hiçbir ameli kabul etmez” “Ameller ancak, hedeflendikleri niyetlere göre değer kazanır...”

2.1.3 İHSÂN

İhsân lügatte yapılması gereken bir iyiliği yapmak demektir.¹⁸² Hz. Peygamber ihsanı “*Allah'ı görüyor gibi O'na kulluk etmendir, sen O'nu görmesen bile O seni görmektedir*”¹⁸³ şeklinde tarif etmiştir. Bu tarif şu şekilde açıklanabilir:

İhsân, Basîretin nuru ile hakkı görüyormuşçasına, rubûbiyetin hâzır ve nâzır olduğunu müşahede ederek insanın ubûdiyetini gerçekleştirmesidir. Kul burada

¹⁸⁰ Âlûsî, a.g.e, XXIII,233.

¹⁸¹ Âlûsî, a.g.e, XXIII,234.

¹⁸² Cürcânî, a.g.e, s.27.

¹⁸³ Buhârî, İmân 37; Tefsîru'l-Kur'ân, 31; Müslim, İmân, 57; Tirmizî, İmân, 4, Ebû Dâvûd, Sünnnet, 16.

Allah'ı hakikaten değil de O'nun sıfatlarının perdesinin gerisinde yakînî imanı ile görmekte ve hissetmektedir.¹⁸⁴İhsânın diğer bir tarifi de şudur: “insanın içinde bulunan imânından kaynaklanan güzelliklerini canlandırması ve davranışlarına aksettirerek ortaya çıkarmasına ihsân denir. Aslında insanın imanını olgunlaştıran da bu şuhûdî ihsândır.”¹⁸⁵ Hz. Peygamber'in “kendiniz için sevdiğiniz bir iyiliği kardeşiniz için de istemedikçe hakiki imânı elde edemezsiniz”¹⁸⁶ hadisi ve buna benzeyen hadisler, insanın yaptığı iyiliklerin (ihsân) insanın içinde bulunan imanını olgunlaştırdığını ifade etmektedir.

İhsan kelimesinin iki yönü bulunmaktadır: 1. Bir insana hiçbir karşılık beklemezsizin in'am'da bulunmak. “Allah'ın sana ihsânda bulunduğu gibi sen de ihsânda bulun”¹⁸⁷ve “biz insana ana-babasına ihsânda bulunmasını emrettik”¹⁸⁸ ayetlerinde bu mana kastedilir.¹⁸⁹

2. Yaptığı işleri ve davranışları sağlam ve güzel yapmak.. bu manası ile ilgili olarak Hz. Ali: “insanlar öğrendikleri ve yaptıkları güzel işlerin çocuklarıdır”¹⁹⁰ demiştir. Yani insanlar yaptıkları güzel işlere ve öğrendikleri güzel bilgilere göre şekil alırlar. İhsânın bu çeşidinde bir mücadele ve gayret, işleri Allah'ın teftişine arz ediyor gibi itkân ile yapma düşüncesi hakimdir. “Bizim rızamız için gayret ve mücadele edenleri elbette kendi yollarımıza ulaştırırız. Hiç şüphe yok ki Allah muhsinlerle beraberdir”¹⁹¹ gibi ayetler ihsânın bu yönüne işaret etmektedir.

¹⁸⁴ Cürcânî, a.g.e, s.27.

¹⁸⁵ Münâvî, Muhammed Abdurraûf, et-Tevkîf alâ Mühimmâti't-Teârîf, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1989, s.40.

¹⁸⁶ Buhârî İmân, 7; Müslim, İmân 71,72; Tirmizî, Kıyâme, 59; Nesaî, İmân, 19,33.

¹⁸⁷ Kasas 28/77.

¹⁸⁸ Ahkâf 46/15.

¹⁸⁹ Diğer bazı ayetler için bkz: Bakara 2/83; Nisâ 4/36; En'âm 6/151; İsrâ 17/23.

¹⁹⁰ (الناس أبناء ما يحسنون) İsfahânî, a.g.e, s. 170.

¹⁹¹ Ankebût 29/69. Bu konuya işaret eden diğer ayet: En'âm 6/84.

Bazı ayetlerde ihsânın bu iki manasının da gözetildiği görülebilir: “Allah'ın rahmeti muhsinlere çok yakındır.”¹⁹² “Allah ihsân edenlerin mükâfatını asla zayi etmez.”¹⁹³ Peygamberler ihsânın bu iki manasını da hayatlarında çok güzel bir şekilde göstermişlerdir.

Kur'ân-ı Kerîm'de ihsân şu ayetle emredilir: “Allah size adâleti ve ihsanı emreder...”¹⁹⁴ Bu ayette Allah insanlara hem adaleti hem de ihsanı emretmiştir. İhsân, adaletten daha geniş bir mana ifade eder. Çünkü adalet, insanın başkasının hakkını vermesi veya hakkını almasıdır. İhsân ise insanlara hak ettiklerinden daha fazlasını lutfetme; bununla beraber hak ettiği halde ‘kendi şahsına ait haklarda’ insanları cezalandırmayıp affetme, hak ettiğinden daha azını almaktır. İnsanın adaleti gözetmesi farzdır. İhsânı gözetmesi ise farzları yapmakla birlikte üzerlerine nafîleleri ilave etmek gibidir.¹⁹⁵ Bundan dolayı Kur'an'da bir çok yerde ihsân edenler övülmüş ve mükâfatlarının çok yüksek olduğu bildirilmiştir.¹⁹⁶

Neticede adâlet insanın sadece kurtuluşuna sebep olur. Ticarete insanın ana sermayesiyle yetinmesini ve hiç kar etmemesini buna benzetebiliriz. İhsân ise insanı hem kurtuluşa, hem saadete götürür. Bu da ticarete insanın ana sermayesinin üzerine birçok helal kazanç ekleyerek ana sermayesini kat kat artırmasına benzer. Bundan dolayı dindar bir insanın ahiretle ilgili amellerinde sadece ana sermaye ile yetinmesi uygun olmaz. Yani yalnızca elini haksızlıklardan çekmesi, bununla beraber diğer bütün iyilikleri yapmaktan uzak durması onun adına büyük bir kayıp sayılır. Ayetlerde övülen ihsân bununla

¹⁹² Araf 7/56.

¹⁹³ Tevbe 9/120. Diğer ayetler için bkz: Hûd 11/115; Saffât 37/121,131.

¹⁹⁴ Nahl 16/90.

¹⁹⁵ İsfahânî, a.g.e, s.170-171.

¹⁹⁶ Bakara 2/195; Âl-i İmrân 3/134,148; Mâide 5/13,93; Ahzâb 33/29.

ilgilidir. Burada ihsan sahibi muhsin kişi, kendisine farz kılınan emirleri yapmakla birlikte bunların üzerine birçok iyilikler ilave etmektedir.¹⁹⁷

Peygamberler ihsanı hayatlarında en güzel şekilde göstererek kendilerine tabi olan insanlara en güzel şekilde örnek olmuşlardır. Ulü'l-Azm peygamberlerin Kur'ân-ı Kerîm'de üzerinde durulan ihsânlarını şu şekilde inceleyebiliriz:

2.1.3.1HZ. NÛH (A.S)'DA İHSAN

Kur'an'da iki yerde Hz. Nûh (a.s)'ın ihsânına işaret edilmiştir:¹⁹⁸ “Bütün alemlerde Nûh'a selam olsun! İşte biz ihsân ile amel edenleri böyle mükafatlandırırız: çünkü o bizim iman eden kullarımızdan idi.”¹⁹⁹ Hz. Nûh (a.s)'ın senelerce kavmi içinde kalarak, sabırla onları Allah'a imana ve ibadete davet etmesi, onların eziyetlerine dayanması O'nun ihsân ile amel ettiğini göstermektedir.²⁰⁰ Böyle mükemmel bir ihsânın karşılığının ancak böyle bir mükâfat olacağı ayetteki “işte böyle” anlamındaki (كَذَٰلِكَ) ifadesinden anlaşılmaktadır.²⁰¹ “Çünkü o bizim iman eden kullarımızdandı” cümlesi ise O'nun muhsin olarak nitelenmesinin sebebini, olgun bir imana sahip olması ve ihlâsla ibadet etmesi olduğunu anlatmaktadır.

2.1.3.2HZ. İBRÂHÎM (A.S)'DA İHSÂN

¹⁹⁷ Gazâlî, *age*, II, 79.

¹⁹⁸ En'âm 6/84; Saffât 37/79-80.

¹⁹⁹ Saffât 37/79-80.

²⁰⁰ Ebu's-Suûd, *a.g.e*, VII, 196; Âlûsî, *a.g.e*, XXIII, 99.

²⁰¹ Âlûsî, *a.g.e*, XXIII, 99.

Hız. İbrâhim oğlu İsmâil'i kurban etme konusunda Allah'ın emrine itaat etme konusunda büyük bir imtihana tabi tutulmuş, O Allah'a tam bir teslimiyet gösterince çok büyük bir sıkıntıdan kurtarılmıştı: “İbrâhim'e selam olsun, işte biz ihsân ile amel edenleri böyle mükâfatlandırırız. Çünkü O bizim iman eden kullarımızdandı” denilerek, O'nun ve oğlu İsmâil'in hayatları boyunca devamlı ihsânla amel etmelerinin böyle büyük mazhariyetlere ulaşmalarına sebep olduğuna işaret edilmiştir. Ayetlere muhatap olan insanlara ise şöyle denilmek istenmiştir: “Bize itaat eden, zor ve şiddetli hadiseleri Allah hoşnutluğunu kazanmak için göğüsleyenlerden zorlukları işte böyle uzaklaştırır, onlara kolaylık ve rahmet kapılarının açarız.”²⁰² Bu ifadelerden Hz. İbrâhim (a.s)'ın ve oğlu Hz. İsmâil (a.s)'ın teslimiyetlerinin ihsân muhtevası içinde değerlendirildiğini anlıyoruz. İhsanın diğer manası olan insanlara karşılıksız iyilik ve in'âm'da bulunmak şeklindeki ihsân da Hz. İbrâhim'in misâfirperverliğinde çok açık bir şekilde görölmektedir.²⁰³

2.1.3.3HZ. MÛSÂ (A.S)'DA İHSÂN

Kur'an'da Hz. Musâ'nın ihsân ile amel etmeye devam etmesinden dolayı ilim ve hikmete ulaştırıldığı üzerinde durulmaktadır.²⁰⁴ “Hz. Musâ yiğitlik çağına erip olgunlaşınca, biz O'na hikmet ve ilim verdik. İşte biz, ihsân ile amel edenleri böyle mükâfatlandırırız.”²⁰⁵ Hz. Musâ'ya ilim ve hikmetin verilmesi O'nun ihsân ile amel etmesi neticesinde mükâfat olarak gerçekleşmiştir. Çünkü

²⁰² İbn Kesîr, *a.g.e.*, I,17; Ebu's-Suûd, *a.g.e.*, VII, 202; Âlûsî, *a.g.e.*, XXIII,131-132.

²⁰³ Bu konu Hz. İbrâhîm'in “İnsanlarla Mûnasebetleri Yönünden Örnek Özellikleri” kısmında incelenecektir.

²⁰⁴ En'âm 6/84; Saffât 37/121.

²⁰⁵ Kasas 28/14.

ilim ve hikmet, kişiyi muhsinlere mükafat olarak verilecek olan cennete ulaştırır. Hz. Musâ'ya sadece ilim değil, ilmin yanında hikmetin de verilmesi, bu ilmin kendisiyle amel edilen ve hayata geçirilen bir ilim olduğunu göstermektedir. İlmiyle amel eden böyle bir insan artık hikmet sahibi bir âlim olmuştur.²⁰⁶

Ayette geçen *ilim ve hikmet* kelimelerinden maksadın Hz. Musâ'ya peygamberlik verildiğini ifade ettiği şeklindeki görüş şu yönden tenkide uğramıştır: Peygamberlik bir kişiye yaptığı bir amelin karşılığı olarak verilmez, O tamamen Allah'ın bir lütfudur. Oysa ayetten Hz. Musâ'ya ilim ve hikmetin O'nun muhsin olmasına bir mükafat olarak verildiği anlaşılmaktadır. Bu konuya şöyle bir açıklama getirilebilir: peygamberliğin aslı her ne kadar bir amelin mükafatı olarak verilmese de O'nun bazı mertebelerinin ihsân neticesinde yükseldiği dünülebilir. Peygamberlerin derecelerinin birbirlerinden farklı olmasının sebebi de budur.²⁰⁷

İhsânın *karşılık beklemezsiniz fazladan iyilikte ve in'am'da bulunmak* manasıyla ihsân, Hz. Mûsâ (a.s)'ın Medyen'de salih kişiye sekiz sene hizmet edip oradan ayrılmak yerine daha uzun olan on seneyi tercih etmesinde görülmektedir.²⁰⁸ Aslında sekiz sene hizmet ettiğinde adâlet gerçekleşecekti. Ama Hz. Musâ burada ihsânı tercih ederek, hizmetini on seneye tamamlamıştır.²⁰⁹ Çünkü iki işle muhayyer bırakıldıklarında ihsâna en uygun olanını tercih etmek peygamberlerin özelliklerindedir.

²⁰⁶ Neseî, III, 229.

²⁰⁷ Âlûsî, XX, 52.

²⁰⁸ Kasas 28/27-28.

²⁰⁹ İbn- Abbâs: "Hz. Musâ bu iki vakitten en uzununu ve en güzelini tercih etti. Çünkü bir peygamber, bir dediyse onu mutlaka yerine getirir" demiştir. Buhârî, Şehâdât, 28.

2.1.3.4HZ. İSÂ (A.S)'DA İHSA

Kur'an, Hz. İsâ (a.s)'ın ihsânını kendi dilinden nakleder: “Allah, Anneme iyi davranmamı da bana emretti ve beni zorba insanlardan kılmadı.”²¹⁰ Kur'an'da birçok yerde ana-babaya iyilik *onlara ihsân etme* ifadesiyle zikredilir.²¹¹

Hz. İsâ (a.s)'ın bulunduğu her yerde mübarek kılınması da O'nun ihsanını gösterir. O bulunduğu her yer ve zamanda insanlara faydalı olmuştur.²¹²

2.1.3.5HZ. MUHAMMED (S.A.S)'DE İHSÂN

Hz. Muhammed (s.a.s), ihsânı en güzel şekilde yaşamış ve bütün inananlara çok güzel bir örnek olmuştur. ihsanın iki manası içinde O'nun ihsanına Kur'ân-ı Kerîm'de şu şekillerde işaret edilmiştir:

1. Kendisine sabrın tavsiye edildiği, teselli edilerek, desteklendiği ve ardından muhsinlerin övüldüğü ayetler:²¹³

Kur'an'da Hz. Peygamber'e sabretmesinin ve müsamaha yolunu tutmasının emredildiği birçok ayetin ardından insanların eziyetlerine katlanan ve onları hemen cezalandırmayan, onlardan ayrılmayan, toplumun içinde bulunan kişiler *muhsin olan kişiler* olarak nitelenir ve onların mükafatlarının büyük olduğu bildirilir. Medine'de müslümanlara verdikleri sözleri tutmayan bir kısım ehl-i kitap hakkında şu şekilde tavrı alması emredilir: “*içlerinden pek azı hariç onlardan daima bir ihanet görürsün. Yine de sen onları affet ve aldırış etme!*”

²¹⁰ Meryem 19

²¹¹ Bakara 2/83; Nisa 4/36; İsra 17/23; Ahkâf 46/15.

²¹² Bu konu araştırmamızın Hz. İsâ (a.s)'ın “*İnsanlarla Münasebetleri Yönünden Örnek Özellikleri*” kısmında incelenecektir.

²¹³ Âl-i İmrân 3/134; Mâide 5/13; Hûd 11/115; A'râf 7/56; Ankebût 29/69.

Şüphesiz Allah ihsanda bulunanları sever.” ²¹⁴ Hz. Peygamber'in şahsında İhsânda bulunanların şu özelliklerine de işaret edilir: *“O takva sahipleri ki bolluk anında da, darlık anında da Allah hoşnutluğunu kazanmak için mallarını harcarlar, öfkelerini yutarlar ve insanları affederler, Allah ihsanda bulunan bu kullarını sever”*²¹⁵ denilerek, hem genişlik, hem de sıkıntı anında mallarından infak eden, insanların hatalarını affederek, hemen cezalarını vermeyen kişiler övülerek bu kişiler de ihsân sahibi kişiler olarak tavsîf edilmektedir. Diğer bir ayette *“Sabret çünkü Allah ihsanda bulunanların mükafatını asla zayi etmez”*²¹⁶ denilerek Hz. Peygamber'in sabretmesi ihsân çerçevesi içinde değerlendirilmektedir. Bu şekilde ihsanda bulunanların hiçbir zaman kayba uğramayacakları ve Allah tarafından desteklenecekleri *“Allah'ın rahmeti ihsanda bulunanlara çok yakındır”* ²¹⁷ *“Bizim için gayret edenleri elbette yollarımıza eriştiririz,çünkü Allah ihsân ile amel edenlerle beraberdir”*²¹⁸ denilerek bildirilir.

2. Hanımlarına Muhsinat denilmesi.²¹⁹

Hz. Peygamber'in ihsânını anlamak için çevresinde bulunan kişilerin hayatlarının ve davranışlarının dikkatle incelenmesi gerekir. Hz. Peygamber'in en yakını konumunda olan müminlerin annelerinin hakkında da *muhsinât* kelimesi kullanılmıştır: *“(Dünya hayatının rahatlıklarını ve süslerini değil de) Allâh'ı, resulünü ve ahiret yurdunu tercih ediyorsanız iyi bilin ki Allah içinizden böyle ihsân ile amel edenler için büyük mükafatlar hazırlamıştır.”*²²⁰ Ahzâb suresinin büyük bir kısmında inanan kadınların ihsân edenlerden olabilmeleri

²¹⁴ Maide 5/13

²¹⁵ Âl-i İmrân 3/134

²¹⁶ Hûd 11/115.

²¹⁷ Araf 7/57.

²¹⁸ Ankebût 29/69.

²¹⁹ Ahzâb 33/29.

²²⁰ Ahzâb 33/29.

için gerekli olan özelliklere işaret edilmiştir: *Dünya hayatının geçici güzelliklerini hedef haline getirmemek; bütün zorluklarına rağmen Allah resûlünün yanında kalmayı tercih etmek;*²²¹ *iffetlerine son derece dikkat etmek ve iffetlerine dikkat etme konusunda süpheli konumların tamamından uzak bulunmak;*²²² *Allah'ın Kur'an'daki emirlerini harfîyen yaşayıp, resûlünün emirlerine itaat etmek;*²²³ *evlerine sahip çıkarak, cahiliye açılıp saçılmasından uzak durmak;*²²⁴ *namazı ikame etmek ve zekatı eda etmek;*²²⁵ *Allah'ın ayetlerini ve resûlünün sünnetini devamlı incelemek ve yaşayışlarında gündemde tutmak*²²⁶ gibi özellikler inanan kadınlar için ihsâna ulaşabilmeleri için yaşamaları gereken hedef özellikler olarak takdîm edilmiştir.²²⁷

2.1.4 SABIR

Sabır, insanın olaylar karşısında aklın ve dinin gerektirdiği şekilde kendisine ve iradesine hakim olmasıdır.²²⁸ Sabır aslında umumi bir kavramdır. Sabredilen yerler ve konumlar değiştikçe sabrın ismi de değişmektedir: İnsanın yeme-içme ve cinsi isteklerine karşı sabretmesi ve isteklerinde dinin ölçülerine harfîyen uyarak sabretmesine *iffet* denir.²²⁹ Eğer bir muharebede kişi sabrediyor ve siperini terk etmiyorsa bu sabra *metânet ve şecaât* denir, zıddı korkaklıktır. Kızdığı zaman sınırlarına ve gayzına hakim olarak sabretmesine *hilm* denir. İnsan canını sıkacak bir davranışla karşılaştığında gösterdiği sabır *geniş*

²²¹ Ahzâb 33/29;

²²² Ahzâb 33/30,32,33,59.

²²³ Ahzâb 33/31,33,36.

²²⁴ Ahzâb 33/33,34.

²²⁵ Ahzâb 33/33.

²²⁶ Ahzâb 33/34.

²²⁷ Hz. Peygamber'in "Ailesiyle münasebetleri yönünden örnek özellikleri" kısmında bu hasletler incelenmiştir.

²²⁸ İsfahânî, a.g.e, s.403.

²²⁹ İsfahânî, a.g.e, s. 403-404.

gönüllülük ismini alır, zıddı insanın kendisini sıkması ve sıkıntıya salmasıdır. Kişi konuşma konusunda iradesine hakim olarak sabrediyorsa bu sabra *sır tutma* denir, zıddı sırları ifşa etmektir.²³⁰ Kur'an'da bu durumların hepsi sabır ile isimlendirilmiştir. Sabır kelimesi farklı şekillerde Kur'an'da 104 yerde tekrar edilmiştir.²³¹

İnsan kişiliğinin terbiye edilmesi, karakterinin güçlendirilmesi, kişinin zorluklara dayanma kudretinin artırılmasında sabrın büyük bir önemi vardır. Hayat yolunda karşılaşılan sıkıntıları göğüsleyebilmek, hayatın ağır yüklerine dayanabilmek, zamanın getireceği musibetlere dayanabilmek, Allah'ın adını yüceltme sorumluluğunu kaldırabilmek Allâh'a kulluk vazifesini hakkıyla yerine getirebilmek ancak sabırla mümkündür. Bu sebeple Kur'an'da inananların sabırla donanmaları gerektiğini üzerinde çokça durulmuştur.²³²

İmana ait güzel özellikler sabırdan kaynaklanmaktadır. Bu sebeple Hz. Peygamber'in iman hakkındaki "*İman iki kısımdır: sabır ve şükür*"²³³ hadisi sabrın imanla olan derin bağlantısına işaret etmektedir. Ayrıca sabır ve şükür Allah'ın esma-i hüsnasından olan *Sabûr* ve *Şekûr* isimlerine ait özelliklerdendir. Bu sebeple sabrın ve şükürün mahiyetini anlamama, imânın en önemli iki kısmından habersiz olma manasına gelir. Oysa Allah'a yakınlaşma ancak imân ile mümkündür. Sabır ve şükürü anlamaya karşı gevşek davranmak, imânın dayandığı ön önemli bu iki temeli bilme konusunda gevşek davranmak demektir.²³⁴

²³⁰ İsfahânî, *a.g.e.*, s.403; Gazâlî, *a.g.e.*, IV,67.

²³¹ Abdalbâkî, Muhammed Fuâd, *Mu'cemü'l- Müfrehes Li Elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerim, Dâru'l-Hadis, Kahire, 1988, s. 507-509.*

²³² Necâfî, Muhammed Osmân, *El-Kur'an ve İlmü'n-Nefs, Dâru's-Şurûk, 1997. s. 297.*

²³³ Deylemî, *el-Firdevs bi-Me'sûri'l-Hitâb, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986, I, 111.*

²³⁴ Gazâlî, *a.g.e.*, IV, 60.

Sabır insana, bir mesuliyete nasıl dayanabileceğini, amelî ve ilmî hedeflerine ulaşmak için elinden gelen bütün güç ve kuvvetleri nasıl kullanabileceğini öğretir. İster içtimaî, iktisâdî ve idârî sahada, ister ilmî araştırmalar sahasında, insanın hayatında gerçekleştirmeyi hedeflediği ideallerinin büyük bir kısmının gerçekleşebilmesi uzun bir zamana, düzenli ve programlı çalışmalara ihtiyaç duyar. Bundan dolayı insanın başarıya ulaşabilmesi ve hedeflerini gerçekleştirmesi için düzenli ve programlı bir araştırma ve çalışmanın sıkıntılarına sabretme, en vazgeçilmez unsurlardan birisidir.²³⁵

Sabır ve zorluklara karşı dişini sıkma irâde gücü ile çok yakından irtibatlıdır. Sabırlı insan irâdesi güçlü olan kişi demektir: Azmi hiçbir hadise karşısında zayıflamaz, hangi zorluk ve engelle karşılaşır karşılaşırsın himmeti kırılmaz, atalete kapılmaz. Ancak irâde gücü ile büyük mesuliyetler yerine getirilebilir ancak onunla yüce hedeflere ulaşılabilir.²³⁶

Sabır en genel anlamı ile iki kısma ayrılabilir: *Bedenî ve Nefsî sabır*:²³⁷

Bedenî sabır: insanın bedeni ile zorluklara katlanması ve sebat etmesidir: Bedeni sabır bazen bilfiil olur: insanın ibadet ve ibadetin dışındaki sorumluluklarını yerine getirmesi anında bazı konularda zorluklara katlanması gibi. Bazen de insanın şiddetli bedeni sıkıntılara, hastalıklara, büyük yaralara sabretmesi şeklinde olur ki dinin ölçülerine uyduğu sürece bu sabır övülmüştür.

Nefsî sabır: bu kısım, asıl övülen sabır çeşididir. Kişinin tabiatından gelen arzu ve isteklerini kontrol altına alması, kötü isteklerine karşı direnmesidir: Mesela kişinin yeme ve cinsi isteklerine karşı sabretmesi ve dinin ölçülerine harfiyen uyarak sabretmesine *iffet* denilmiştir. “*Kim de Rabb’inin makamından korkar*

²³⁵ Necâtî, Muhammed Osmân, *a.g.e*, s.299.

²³⁶ Necâtî, Muhammed Osmân, *a.g.e*, s.299.

²³⁷ Gazalî, *a.g.e*, IV,66.

ve nefisini kötü arzularından uzaklaştırırsa o kişinin varıp ulaşacağı ve barınacağı yer cennettir”²³⁸ ayetinde bu sabır takdir edilmiştir.

Bunun yanında sabrın değişik açılardan bir çok yönden taksimi yapılabilir: Mesela hükümlerine göre sabır farz, nafîle, mekrûh ve haram olmak üzere dört kısımdır: İnsanın haram kılınan şeylerden uzak durarak sabır göstermesi ve kendisine emredilen hususlarda azim göstermesi *farz*; mekrûh görülen konulardan uzak durması ve müstehapları yerine getirmesindeki sabrı *nâfile*, engel olması gerektiği bir yerde haksızlığa, zulme, iffetinin çiğnenmesine sessiz ve kayıtsız kalmak *haram*; dinin mekruh gördüğü bir hususa engel olmayarak kayıtsız kalmak ise *mekruhtur*. Görüldüğü üzere dinin ölçüleri sabrın hükümlerini belirlemektedir. Bu sebeple sabrın imanın yarısı olması ve onun çok tavsiye edilmesi O'nun her çeşidinin tavsiye edildiğini göstermez. Sabrın övüldüğü ve tavsiye edildiği yerler, yukarıda açıklandığı gibi dinin farz ve müstehap gördüğü sabır çeşitleridir.²³⁹ Sabır kuvvetli ve zayıf olmasına göre, kolaylık ve zorluklarına göre de çeşitli kısımlara ayrılmaktadır.

Sabrın değişik farklı bakış açılarına göre birçok taksîmi yapılmakla beraber biz bu çalışmamızda şu taksimi üzerinde duracak ve *Ulü'l-Azm peygamberlerin sabrını* da bu taksîme göre inceleyeceğiz:

1. *Allah'a kul olma konusunda gösterilen sabır*: İbadetlerin bütün çeşitlerini en güzel şekilde yerine getirmeye çalışma, sadece farzlarla yetinmeyip, bu farzların dışında birçok nâfile ibadette bulunma; Allah'a yaklaşmak ve O'nun hoşnutluğunu kazanmak için bütün zorluklara karşı sabretmek.. Sabrın bu çeşidi yukarıda geçen *bedenî sabırla* ilgilidir: İnsanın çok şiddetli soğuğa rağmen abdestini güzelce alıp namaz kılması; çok şiddetli sıcağa rağmen oruç tutması; zenginlik beklentisi içinde olmasına ve ihtiyaçlarına rağmen malını ve

²³⁸ Nâziât 79/40-41.

²³⁹ Gazâlî, *a.g.e*, IV, 69.

imkanlarını Allah'ın emir ve tavsiye ettiği hayır yollarına harcaması gibi birçok ibâdet, sabır gerektirir. Sabır olmaksızın bu ibâdetlerde başarılı olmak mümkün olmaz.

2. Nefsin isteklerine karşı gösterilen sabır: “Nefs-i emmâre insana devamlı surette kötülüğü emreder, ancak Rabbimin merhamet ettiği durumlar hariçtir.”²⁴⁰ ayetinde de belirtildiği gibi insan nefsinin birçok istekleri vardır. İnsanın şehvetlerine karşı dayanması, irâdesini sağlam ve sarsılmaz bir şekilde tutması ciddi bir sabır gerektirmektedir. Yeme, içme ve cinsî arzularına karşı sabretmesi ve Allah'ın koyduğu helal sınırları içinde kalması konusunda çok büyük bir imtihan söz konusudur.

3. İnsanın karşılaştığı musibetlere karşı sabır göstermesi: Sabrın bu kısmını şu kısımlara ayırabiliriz:

a) *Kişinin sahip olduğu şeyler konusunda başına gelebilecek musibet ve zorluklara sabretmesi.* Mesela bedenine bir hastalık geldiğinde Allah'a duâ ederek sabır göstermesi; çocuklarına veya aile fertlerinden birine gelen hastalık veya ölüm gibi bir musibet karşısında Allah'a olan güvenini devam ettirebilmesi gibi..

b) İnanan bir insanın, diğer insanları Allah'a ve Peygamberine tabi olmaya davet ederken kendisine yapılan eziyetlere sabretmesi, davetine hiç sarsılmadan devam etmesi, başına gelebilecek çeşitli imtihanlara karşı sabır göstermesi.

Aslında bu taksim yukarıda geçen sabır tasniflerini de içine almaktadır. Biz sabrın bu kısımlarını esas tutarak *Ulü'l-Azm peygamberlerin gösterdikleri sabırlarını* Kur'an'da işaret edildiği kadarıyla inceleyeceğiz. Üzerinde durduğumuz Ulu'l-Azm Peygamberlerin en önemli özelliği sabırdır. Hatta

²⁴⁰ Yusuf 12/53.

onları Ulü'l-Azm Peygamber olabilme seviyesine çıkaran en önemli özelliğın de sabır olduğunu görürüz. Kişinin olgun, dengeli, gelişmiş, üretken, müteşebbis bir şahsiyet sahibi olabilmesi, iç sıkıntılardan kurtulabilmesi ve psikolojik hastalıklardan salim kalabilmesi onun, hayatın zorluklarına ve zamanın hadiselerine nasıl sabredeceğini; Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaya çalışırken insanların eziyet ve düşmanlıklarına nasıl dayanacağını, Allah'a ibâdetlerini yerine getirme; şehvet, ihtiras ve heyecanlarına mukavemet etme; çalışma ve faydalı şeyler üretme konusunda gayret gösterme konularında nasıl sabır göstereceğini anlamasına ve tatbik sahasına koymasına bağlıdır.²⁴¹ *Ulü'l-Azm peygamberler sabrın övülen bütün kısımlarını bizzat yaşamışlar ve insanlara bu konuda çok önemli bir ölçü olmuşlardır.*

2.1.4.1HZ. NÛH (A.S)'DA SABIR

Kur'ân-ı Kerîm 'de Hz. Nûh (a.s)'ın kavmini davet etmesi konusunda çok büyük bir sabır gösterdiğini görmekteyiz. Kavminin içinde dokuzyüz elli sene boyunca kalıp, davetine devam etmesi²⁴² O'nun sabrının büyüklüğünü göstermektedir.

Hz. Nûh, davet metodlarının büyük bir kısmını kullandığı halde çok azı hariç kavmi kendisine iman etmemesine, kendisiyle alay edilmesine, hakaretlere maruz kalmasına rağmen davet vazifesini yerine getiririrken hiç bir gevşekliğe ve sarsılmaya düşmemiştir. “*O ana kadar iman edenler dışında artık kavminden hiçbir kimsenin iman etmeyeceği Hz. Nûh (a.s)'a vahyedildi ve ‘onların yaptıkları bu eziyetlerden dolayı ümitsizliği kapılma!’ denildi*”²⁴³ ayetinden

²⁴¹ Necâtî, Muhammed Osmân, *a.g.e*, s.300.

²⁴² Ankebut 29/14

²⁴³ Hûd 11/36

kavminden artık iman edecek hiç kimse kalmayınca kadar, O'nun ısrarla davetine devam ettiğini anlıyoruz.

Hz. Nûh kavminin iman etmemesinden dolayı çok büyük bir sıkıntıya maruz kalmıştır: “Nûh’u da (iyiliklerde örnek olma konusunda) önderlerden kıldık. O, (İbrâhîm ve Lût’dan) çok önce bize yalvararak duâ etmişti. Biz de hem O’nu hem de beraberindeki iman edenleri çok büyük bir sıkıntıdan kurtararak duâsını kabul ettik. Ayetlerimizi yalanlayan halka karşı O’na destek olup, O’na yardım ettik. Gerçekten onlar çok kötü bir toplumdur. Bu yüzden onların hepsini suda boğarak helak ettik”²⁴⁴ ayetlerinden Hz. Nûh (a.s)’ın ve beraberinde iman eden topluluğun çok büyük bir sıkıntıya sabrettiklerini anlıyoruz. Ayette geçen ‘kerb’ kelimesi şiddetli üzüntü demektir.²⁴⁵ Kavminin eziyetleri, yalanlamaları, O ve beraberinde kişiler üzerinde çok derin bir üzüntüye sebep oluyordu. Kavmi Nesiller boyunca kendisine eziyet etmiş, hatta O’na eziyet etmeyi ve inanmamayı birbirlerine vasiyet edip, tavsiyede bulunmuşlardı.²⁴⁶

İnsanların iman etmeleri için gayrette bulunanlara Hz. Nûh (a.s)’ın sabrı, hem bir teselli kaynağı, hem de güzel bir örnek olmuştur.

2.1.4.2HZ. İBRÂHÎM (A.S)’DA SABIR

Kur’ân-ı Kerîm’in bir çok ayetinde Hz. İbrâhîm (a.s)’ın sabrına örnekler verilmiştir. Bu ayetleri incelediğimizde O’nun şu konularda büyük bir sabır örneği göstermiş olduğunu görmekteyiz:

²⁴⁴ Enbiyâ 21/76-77.

²⁴⁵ Ebu's-Suûd, *a.g.e.*, VI, 78.

²⁴⁶ İbn Kesîr, *a.g.e.*, III,186; Ebu's-Suûd, *a.g.e.*, VI, 78; Âlûsî, *a.g.e.*, XVII, 73.

2.1.4.2.1 Babasının yalanlamasına ve tehditlerine sabretme:

Hz. İbrâhîm (a.s), davetinin başlangıcında yakını sayılabilecek bir kişi olan babasından bir destek görmemiş, destek bir yana O'nun eziyetlerine maruz kalmıştır. Babası tarafından gelen bu eziyetlere karşı O'nun çok sabırlı davrandığını, kesinlikle kırıcı bir tutum içine girmediğini görmekteyiz: *“Hani bir zaman İbrâhîm babasına ‘babacığım, niçin işitmeyen, görmeyen ve sana hiçbir fayda vermeyen bu şeylere ibâdet ediyorsun?’ demişti....”*²⁴⁷ Hz. İbrâhîm (a.s), babasına ‘babacığım’ şeklinde hitap etmesi; babasına bu şeylerin duymayan, görmeyen ve fayda sağlamayan şeyler olduğunu soru üslûbuyla söyleyerek yumuşatması O'nun davetindeki örnek üslûbunu göstermektedir. O'nun bu yumuşaklığına babası çok sert ve kırıcı bir üslûpla karşılık vermiştir: *“İbrâhîm yoksa benim ilahlarıma sen sırtını mı dönüyorsun? Bu işten vazgeçmezsen seni taşa tutarım. Bir süre gözüme sakın görünme! Gözüm görmesin seni buralarda!”*²⁴⁸ Hz. İbrâhîm (a.s) akrabalık yönünden yakını bulunan bu kişiden gelen bu kırıcı tavırlara karşı sabretmiş ve *“Selamet, esenlik içinde kal. Rabbinden senin için hidayet ve mağfiret isteyeceğim. Çünkü rabbim bana karşı çok lütufkârdır”*²⁴⁹ şeklinde cevap vermiştir.

2.1.4.2.2 Kavmine Karşı Sabretme

Hz. İbrâhîm (a.s), kavmini birçok şekilde tevhide davet etmiştir. Vicdanları O'nun dediklerini tasdik ettiği halde onlar O'nu yalanlamış ve O'nu yakarak ortadan kaldırmak istemişlerdi: *“eğer bir şey yapacaksınız O'nu yakın da ilahlarınıza sahip çıkın ! dediler. Biz de ateşe ‘ey ateş İbrâhîm’e karşı serin ve*

²⁴⁷ Meryem 19/42-45.

²⁴⁸ Meryem 19/46.

²⁴⁹ Meryem 19/47.

*selametli ol ! diye emrettik. Aslında onlar O'nu tuzağa düşürmeyi düşünmüşlerdi ama biz onları hüsrana uğrattık. Asıl onlar tuzağa düştüler”*²⁵⁰

Hz. İbrâhîm onları iman etmeye davet ederken bütün bu tehlikeleri göze almış ve bu eziyetlere karşı sabır göstermiştir.

2.1.4.2.3 Kelimeleri tamamlama konusunda sabretme

Hz. İbrâhîm insanlarla olan münasebetlerinde sabırlı olmasının yanında Allah kulluk yolunda da büyük bir sabır göstermiştir. Hz. İbrâhîm'in kendisine verilen kelimeleri tamamlaması O'nun mükemmel bir kulluk örneği ortaya koyma yolunda göstermiş olduğu irâde ve sabrını göstermektedir: *“Bir zaman Rabbi, İbrâhîm'i bazı kelimelerle imtihan etti, İbrâhîm bu kelimeleri tastamam yerine getirdi...”*²⁵¹

“Kelime” lafzı Allah'ın emirlerini ifade etmektedir. Çünkü Allah emirlerini insanlara kelimelerle bildirmiştir. İbn-i Abbâs'a göre burada kelimelerle kastedilen mana O'na ibadetlerde temizlik konusunda emredilen On emirdir. Bunlardan beşi başta beşi ise bütün bedeni üzerindedir. Baş hakkındaki emirler: *Bıyıklarını kısaltması, ağzını temizlemesi (mazmaza), burnunu temizlemesi (istinşâk), dişlerini temizlemesi (sivâk), saçlarını taraması.* Bedeni hakkındaki temizlik emirleri ise: *tırnaklarını kesmesi, etek tüylerini traş etmek, sünnet olmak, koltuk altı tüylerini temizlemesi, tuvalet taharetini tastamam yerine*

²⁵⁰ Enbiyâ 21/68-70.

²⁵¹ Bakara 2/124.

getirmesidir.²⁵² Hz.İbrâhîm kendisine emredilen bütün bu temizlik emirlerini tastamam yerine getirmiş ve diğer insanlara bu konuda örnek ve lider olmuştur.

2.1.4.2.4 Oğlu İsmail'i kurban etmesi konusunda sabretme

Hz. İbrâhîm Allah'a teslimiyetinde de çok büyük bir teslimiyet göstererek sabretmiştir. Biz bu konuyu hususi olarak O'nun teslimiyeti konusunda ele almayı düşünüyoruz.²⁵³

2.1.4.3HZ. MÛSÂ (A.S)'DA SABIR

Kur'an'da Hz. Mûsâ (a.s)'ın hem firavunun yaptığı eziyetlere hem de kavminin itaatsizliklerine karşı büyük bir sabır ve azim içinde olduğunu görmekteyiz.

Kavminin eziyetlerinden önce Hz. Mûsâ (a.s)'ın Firavunun hakaret ve tehditlerine karşı sabır ve kararlılık içinde olduğunu görmekteyiz. Firavun Hz. Musâ'yı ve kavmini küçük görmekte ve onlara çok eziyet etmekteydi. Hz. Musâ, bu tehdit ve eziyetlerine rağmen davet konusunda sebât etmiştir.

Kavmi ise Hz. Musâ'nın bir peygamber olduğunu bildikleri halde O'nun emirlerine karşı çok gevşek bir tutum sergileyerek O'na eziyet etmişlerdi: *“Musâ kavmine şöyle demişti: ‘benim Allah'ın size gönderdiği bir elçisi olduğumu bildiğiniz halde niçin bana eziyet ediyorsunuz?Onlar batıla*

²⁵²Kelimelerin mahiyeti ile ilgili değişik açıklamalar da vardır: bunlardan birisi de Hz. İbrâhim'e emredilen bu kelimelerin *İslam dininin ölçüleri* olmasıdır ki bunları otuz kısımda ele almak mümkündür: bunların on tanesi tevbe suresi 112. ayette bildirilen *tevbe edenler, ibâdet edenler...* şeklindeki on güzel ameli yerine getirmektir. Diğer on tanesi Ahzap 35. ayetteki *“müslüman erkek ve müslüman kadınlar....* ayetinde zikredilen on ameldir. Diğer on tanesi ise Müminun suresinin başındaki *inanınların on özelliğidir.*

²⁵³ Bkz: Bu çalışmamız, *“Hz. İbrâhîm (a.s)'da Teslimiyet”* başlığı.

*meyledince Allah da onların kalplerini hakkı kabul etmekten uzaklaştırdı. Öyle ya Allah yoldan çıkmakta direten bir gürûha hidayet vermez. Doğru yola ulaştırmaz.*²⁵⁴

Hz. Mûsâ (a.s)'ın kavminin şu özelliklerine karşı çok büyük bir sabrı gösterdiğini görmekteyiz:

O'na itaat konusunda gevşek davranmaları: Bakara suresinde anlatıldığı gibi Hz. Musâ onlara bir buzağı kurban etmelerini emrettiğinde çok soru sorarak emrini yerine getirme konusunda gevşek davranmaları ama Hz. Mûsâ (a.s)'ın onların bu tavırlarına rağmen sabırlı bir öğretmen üslûbuyla sorularına sabırla cevap vermesi,²⁵⁵ *Arz-ı Mukaddese*'ye girmelerini emrettiği halde onların korkmaları ve gevşek davranmaları, “*sen ve Rabb'in gidin de siz savaşın! Biz burada oturmaya devam edeceğiz*” “*işitlik ama isyan ettik*” demeleri karşısında kavmi hakkında Allah'a yalvarıp duâ etmesi O'nun kavmini terbiye etme konusundaki büyük sabrını göstermektedir.²⁵⁶ Hz. Musâ bu sabrı ile insanları terbiye konumunda bulunan kişilere önemli bir hüsn-ü misal olmuştur.

Birçok mucizeyi gördükleri halde şirke girmeleri: Hz. Musâ ile beraber Mısır'da, oradan çıktıktan sonra Kızıldeniz'de büyük mucizelere ve nimetlere şahit oldukları halde yeniden şirke dönmeleri karşısında Hz. Mûsâ (a.s)'ın son derece üzülmesi, ama onları bırakmaması da onun sabrının büyüklüğünü ve peygamberlik vazifesinin sorumluluğunu yerine getirdiğini göstermektedir.²⁵⁷

2.1.4.4HZ. İSA'DA SABIR

²⁵⁴ Ayetin bu şekildeki meali Suat Yıldırım'a aittir. Suat Yıldırım, *Kur'an-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, Feza yy, İstanbul, 1998, s.550.

²⁵⁵ Bakara 2/67-74.

²⁵⁶ Nisâ 4/153; Maide 5/21-26.

²⁵⁷ Araf 7/138-141, 148.

Kur'an'da Hz. İsa (a.s)'ın insanların eziyetlerine karşı büyük bir sabır içinde olduğunu, hakka davetini kabul etmeyen kişilerin bulunduğu yeri kuşatmaları ve O'nu öldürmek istemelerine karşı sabrettiğini görmekteyiz.²⁵⁸

Ayrıca Hz. İsa (a.s)'ın ibadetler konusunda devamlılığa riayet ederek irâde ve kararlılık gösterdiğine de işarette bulunulmuştur: *“Hayatta bulunduğum sürece Allah bana namaz ve zekâtı emretti...”*²⁵⁹

2.1.4.5 Hz. MUHAMMED (S.A.S)'DE SABIR

Hz. Peygamber'in bütün hal ve davranışlarında sabrın büyük bir tesiri vardı.²⁶⁰ O'nun sabır konusunda söylediği şu hadis, bütün ibadetlerin kaynağının sabır olduğunu göstermektedir: *“....Namaz 'nûrdur', Zekat ve sadaka bürhandır, sabır ise 'ziyâdır', Kur'an senin ya lehinde veya aleyhinde bir hüccettir. Her insan sabahladığında nefsinin satar, bazıları bu satışında nefsinin gerçek bir hürriyete kavuşturur. Kimisi de öyle bir satışta bulunur ki kendini helâk eder.”*²⁶¹ Hz. Peygamber bu hadisinde *sabır* için , 'ziyâ' tabirini kullanmıştır. *Ziyâ* bütün ışıkların kaynağı olan bir ışık kaynağıdır. Diğer parıltılar ve yansımalar hep *ziyâ*dan kaynaklanırlar. Çünkü *ziya'nın* kaynağı bizzat kendisi olup, ışığı başka yerden almamıştır. *Nûr* ise *Ziyâ*dan gelen ışığın bir yansımasından ibarettir. Eğer kendisine ışık sağlayacak bir *ziyâ* bulamazsa *nûr* karanlığa dönüşür. Mesela Güneşi bir *ziyâ'ya*, Ayı ve dünyayı ise *nur'a* örnek olarak verebiliriz. Eğer güneş olmazsa hem Ay, hem dünya, hem de diğer gezegenler karanlık içinde boğulmaya mahkum olacaklardı. Hz. Peygamber bu hadisinde *sabır* için *ziyâ* diyerek, *sabrın* diğer bütün ibadetlerin kaynağı olduğuna ve eğer sabır olmazsa ibadetlerin de layık olduğu şekilde yerine

²⁵⁸ Âl-i İmrân 3/55; Nisâ 4/158. Bu ayetlerde Hz. İsa (a.s)'ın öldürülmediğine ve çarmıha gerilmediğine dikkat çekilmektedir.

²⁵⁹ Meryem 19/31.

²⁶⁰ Kurtubî, a.g.e, XVIV, 69.

²⁶¹ Müslim, Tahâre 1.

getirilemeyeceğine işâret etmiştir. Namaz için *Nûr* demiştir. Yani namaz, aydınlığını *sabır güneşinden almaktadır*. O'nun layık olduğu şekil ve devamlılığı ancak sabır ile sağlanır.

Kur'an'da Hz. Peygamber'in sabrı ile ilgili birçok ayet vardır. Bu ayetlerin birçoğunda kendisine sabretmesi emredilmiştir. Hz. Peygamber'e sabrın emredildiği bu ayetleri, değişik açılardan incelemek mümkünse de, genel bir şekilde ele alırsak şu iki şekilde ele alabiliriz:

1. İnsanlarla münasebetlerinde; Allah'a davet etme yolunda karşılaştığı zorluklara karşı sabretmesinin emredilmesi, teselli edilmesi, metânetini devam ettirmesinin istendiği ayetler: Bu kısım ayetlerde Hz. Peygamber'in Allah'a davet yolunda inkarcılar tarafından uğradığı sıkıntılara karşı sabretmesi emredilmiştir: Ulü'l-Azm peygamberlerin en önemli özelliklerinin onların sabırları olduğu ve Hz. Peygamber'in de onlar gibi sabretmesinin gerektiği bildirilir: “O halde ey Resûlüm! O üstün azim sahibi olan peygamberler nasıl sabrettiyse, sen de öyle sabret. Onların (imana girmeleri konusunda) acele etme!...”²⁶²

“Sabret, senin bu sabra ulaşman ancak Allah'ın yardımı, havli ve kuvveti ile mümkündür. Onlardan dolayı üzülme ve onların sana karşı kurdukları tuzaklardan dolayı sakın bir sıkıntı ve kaygıya düşme!”²⁶³ Bu ayette Hz. Peygamber'e sabrın ancak Allah'ın yardımı,kuvvet vermesi ve iradesiyle kazanılabileceği bildirilmiş, insanların kendisine isyan etmelerinden dolayı üzülmemesi istenerek teselli edilmiş, onların kendisine gösterdikleri düşmanlıktan, vermek istedikleri zararlardan dolayı bir sıkıntıya düşmemesi istenmiştir. Bu ayetten hemen sonra “Allah (nefislerinin arzularına karşı sabredip) takva dairesinden ayrılmayan ve bütün işlerini ihsân ile yapanlarla

²⁶² **Ahkâf 46/35.**

²⁶³ **Nahl 16/127.**

beraberdır”²⁶⁴ denilerek, Allah'ın insana zorluklar karşısında sabrı bahşetmesi, ona gelebilecek zararlara karşı korumasının sebebinin insanın gösterdiği takvâsı ve ihsân neticesinde olduğuna da önemli bir işaretle bulunulmuştur. Yani insan, Allah'ın haram kıldığı şeylerden uzak kalarak, nefsin hoşuna giden birçok arzusuna gem vurarak takvâ ile amel ettiğinde;²⁶⁵ bütün işlerini sağlam yaparak itkâmı gözettiğinde, ihsân ile amel ettiğinde Allah O'na büyük bir sabır vermeyi; her türlü zorluk ve sıkıntıdan korumayı taahhüt etmektedir. Şu ayetlerde de Hz. Peygamber'in inkarcılara karşı sabır göstermesi emredilmiştir: “O halde sabret! Çünkü Allah'ın va'di haktır. İnanmamış olanlar sakın seni bir gevşekliğe ve ümitsizliğe sevketmesin”²⁶⁶

Hz. Peygamber'e sabır emredilirken Hz. Dâvûd, Hz. Eyyub ve Ulü'l-Azm peygamberlerin sabrını örnek alması tavsiye edilmiş, Hz. Yunus'un durumuna işaretle bulunulmuştur. Hz. Dâvûd'un sabrına işaret edilen ayette Hz. Peygamber'e O'nun gibi sabırlı olması emredilerek Hz. Dâvûd'un *ibâdet* ve *insanların adâletle idare edilmesi* konusundaki örnek tavırları hatırlatılmış, bilhassa bu iki konuda sabırlı ve dirayetli olması istenmiştir: “*Resûlüm ! inkarcıların söyledikleri o laflara sabret ve kuvvetli ve dirayetli kulumuz Dâvûd'u hatırla ki O devamlı Allah'a yönelirdi...*”²⁶⁷ Sa'd suresinde Hz. Dâvûd'un üzerinde durulan iki hasleti O'nun örnek sabrını gösterir. Birincisi *ibâdetleri mükemmel bir şekilde yerine getirmesi*; diğeri *insanların arasında adâletle hüküm verme* konusundaki hassasiyeti.. Bu iki özelliğin bir insanda gerçekleşmesi için çok büyük bir sabra ve irâde gücüne ihtiyaç olduğuna işaret edilir. Hz. Peygamber'in bu iki hasleti en güzel şekilde yaşadığını çok kesin ve açık bir şekilde bilmekteyiz: ibadetlerine baktığımızda O'nun ne kadar sabırlı, iştiyaklı olduğu hemen göze çarpar. İnsanlar arasında adaletle idare konusunda

²⁶⁴ Nahl 16/128.

²⁶⁵ İbn Kesîr, *a.g.e.*, II, 583.

²⁶⁶ Rum 30/60.

²⁶⁷ Sa'd 38/17.

da O'nun mükemmel bir örnek olduğuna sîreti ve muteber hadis kitapları şahitlik etmektedir.

Bedeni rahatsızlıklar konusunda da Hz. Peygamber mükemmel bir sabır göstermiştir. Savaşlarda yaralanması; hastalık çekmesi, başının ağrması gibi birçok rahatsızlık çekmiş, bunların hepsine sabretmiş ve bu konuda insanlara en güzel bir şekilde örnek olmuştur. Zaten peygamberlerin birer beşer olmalarındaki hikmet onların bu sıkıntılara karşı sabredip, insanlara örnek teşkil etmeleridir. Sıkıntı çekmeyen bir meleğin bunu gerçekleştirmesi düşünülemezdi. Bu konuda Kur'an'da Hz. Peygamber'e ve ümmetine Hz. Eyyûb'un sabrı örnek gösterilir: *“Eyyûb'u da hatırla. Hani O rabbine şöyle nida etmişti: 'Ey rabbim bana bir zarar dokundu. Sen merhametlilerin en merhametlisisin'”* Hz. Eyyub'un örnek gösterilen bu sabrı O'nun gelen hastalık musibetine karşı nasıl sabır gösterdiğini, Allah'a itiraz etmek yerine O'na duâ ve yalvarmaya yöneldiğini göstermektedir.

2. *Sabrın ibadetlerle birlikte emredilmesi:* Karşılaştığı zorluklara karşı Allah hoşnutluğu için yaptığı ibadetlerine dayanması, ibadetlerle sabrına destek vermesinin tavsiye edildiği ayetler.

Bir çok ayette sabrın ibadetlerle birlikte emredildiğini görmekteyiz. Bu bize bir insanın hayat yolunda karşılaştığı birçok zorluk karşısında yılgınlığa ve ümitsizliğe düşmemesi gerektiğini; aksine bütün bu zorluk ve güçlükleri aşmak üzere Allah'a yönelip, O'na ibâdet etmesinin kişiyi huzura ve kurtuluşa götüreceği bildirmektedir.²⁶⁸ *“O halde onların iftira ve eziyet ihtiva eden sözlerine karşı sabret. Güneşin doğumundan önce ve batımından sonra Rabb'ini hamd ederek tesbih eyle. Gecenin bir kısmında ve secdelerin ardından*

²⁶⁸ Akgül, Muhittin, a.g.e, s.167.

da O'nu tesbîh et."²⁶⁹ "O halde sabret. Çünkü Allah'ın va'di gerçektir. Ümmetin günahlarının affedilmesi için de istiğfâr et. Sabah akşam (namaz kılarak) Rabb'ini hamd ederek tesbîh et"²⁷⁰ "Rabb'inin hükmüne sabret, çünkü sen bizim himâyemiz altındasın. Namaza Kalktığında da Rabb'ini hamd ederek tesbîh et. Gecenin bir kısmında ve bilhassa yıldızların batışının ardından O'na ibâdet edip, O'nu tenzîh et"²⁷¹

2.1.5. ŞÜKÜR

Ulü'l-Azm peygamberlerin insanlara örnek olan en büyük ortak özelliklerinden birisi de onların Allah'a şükretmeleridir.

Şükür, kişinin kendisine yapılan ihsânları tefekkür edip, izhâr etmesi; kendisine yapılan bu ihsân ve nimetlere karşılık olarak dili, bedeni ve kalbi ile nimet vereni güzel bir şekilde senâ etmeye çalışmasıdır.²⁷² Örfî manâda şükür, kulun Allah'ın kendisine nimet olarak verdiği işitme, görme ve bunların dışındaki bütün azâlarını Allah'ın kullanılmasını murâd ettiği ve hoşnût olduğu çerçeve içinde kullanmasıdır.²⁷³ Hiçbir dünyevî karşılık beklemezsizin kendisi ile bir ihsânın ve faydanın hedeflendiği iyiliklere *nîmet* denir.²⁷⁴ *Nîmet* ile şükür arasında telâzum münâsebeti vardır. Yani bunlardan birinin varlığı diğerinin varlığını gerektirir. İnsanların yaptıkları bütün ibâdetler ileride alınması umulan ücretler için değil; kendilerine verilen nimetlerin şükrünü yerine getirmek

²⁶⁹ Kâf 50/39-40.

²⁷⁰ Mü'min 40/55

²⁷¹ Tûr 52/48-49.

²⁷² İbn Manzûr, *a.g.e*, IV,424; Cürçânî, *a.g.e*, s.168.

²⁷³ Cürçânî, *a.g.e*, s.168.

²⁷⁴ Cürçânî, *a.g.e*, s. 311. Münavî, *a.g.e*, s.704,

içindir. İnsan kendisine verilen *varlık, hayat, insan olma, İslâm ve imâna ulaşma* gibi çok büyük nimetler ile zaten ücretini almıştır. Bu nimetlerin karşılığında Allah'a kullakta bulunma gibi kendisine haz ve mutluluk verecek bir vazife ile sorumlu kılınmıştır. Bu durumda kişinin günahlarının affedilerek cennete ulaşması, onun kulluğunda gösterdiği niyetine bağlı olarak tamamen Allah'ın fazlı ve lutfu ile gerçekleşir. Hz. Peygamber'in “*Hiç kimsenin ameli onu cennete ulaştıramaz,*” dediğinde sahâbenin “*sende mi ey Allah'ın resûlü?*” diye sorularına “*Evet ben de, ancak Allah'ın beni fazlı ve merhameti ile kuşatması ile kurtulurum. O halde dosdoğru ve istikâmet üzere olunuz, Allah'a kendinizi yaklaştıracak amellerde bulununuz...*”²⁷⁵ hadisi bu konuyu teyit etmektedir.

Şükür hamd gibidir. Fakat hamd, şükürden daha umûmîdir. Mesela bir kişi hem güzel hasletlerinden dolayı, hem de yaptığı iyiliklerden dolayı *hamd ve sena* edilebilir; ama şükür sadece yaptığı iyiliklerden dolayı yapılır, güzel haslet ve sıfatlarından dolayı ona hamedilir, şükredilmez. (yani hamd: bir zatı hem güzel sıfatları hem de iyilikleri sebebiyle övmek ve ona teşekkür etmektir. Ama şükür ise sadece kişiye ulaşan iyiliklerinden dolayıdır.)²⁷⁶

Şükür kelimesinin “*bir şeyi açmak ve göstermek*” anlamına gelen **كشَرَ** kelimesinden kalbedildiği söylenir.²⁷⁷ Bu durumda şükür, insanın üzerinde bulunan nimetleri, bu nimetleri verene sena etme maksadıyla üzerinde göstermesi ve izhar etmesidir. Buna Kur'an'daki tabiriyle *tahdîs-i nîmet* diyebiliriz.²⁷⁸ Ayrıca **شَكَرَى** kelimesi ‘*dopdolu*’ demektir. Bu durumda şükür, kişinin kendisine nimet veren *Mün'imin* zikriyle dolu olmasıdır.²⁷⁹

²⁷⁵ Buhârî, *Merzâ*, 19; *Rikâk* 18; Müslim, *Münâfikîn*, 71-73,75,76,78; İbn Mâce, *Zühd* 20.

²⁷⁶ İbn Manzûr, *a.g.e*, IV,424-427.

²⁷⁷ İsfahânî, *a.g.e*, s.389.

²⁷⁸ Duhâ suresi 93/11. *Tahdîs-i Nîmet*: Allah'ı senâ etme niyetiyle insanın üzerindeki nimetleri göstermesi ve hatırlatmasıdır.

²⁷⁹ İsfahânî, *a.g.e*, s.389-390.

Şükür *ilim, hâl ve amele* dayanmaktadır. *İlim*, nimetin, nimeti veren (mün'im) birisi tarafından kendisine ulaştığını anlamaktır. *Hâl*, mün'imin nimet vermesinden dolayı kişide meydana gelen sevinç ve ferahlık halidir. *Amel* ise kişinin kendisine bu nimetleri bahşeden mün'imin emirlerini, sevdiği ve hoşnut olduğu şeyleri yerine getirmesidir.²⁸⁰ İlim asıl olup hali netice vermekte, *hâl* ise beraberinde *ameli* getirmektedir. Yukarıda bahsedilen, şükürün kalple, dille ve bedenle yerine getirilmesi şükürün amelî temeline dayanmaktadır.²⁸¹ *Ulû'l-Azm peygamberlerin şükürlerini en doğru şekilde kavrayabilmek için şükürün bu temellerinin ve şekillerinin çok iyi anlaşılması gerekir.*

İlmî şükür, üç şeyi bilmektir: birincisi nimetin kendisini bilmek; ikincisi bu nimetin niçin nimet olduğunu kavramak, üçüncüsü ise nimeti bahşedenin zatını ve nimetin kendilerinden kaynaklanmış olduğu sıfatlarını kavramaktır. *İlmî şükürün* gerçekleşmesi bütün nimetlerin hakîki nimet verici Allah tarafından kendisine geldiğini, nimetin kendileri vasıtasıyla gelen her şeyin O'nun emri altında bulunduğunu anlamakla mümkündür. Böyle bir anlayış ise Allah'ı *tevhîd ve takdîs* etmeye bağlıdır. Nimetin bu şekilde kavranması insanı şirke girmekten koruyan önemli bir amil olur. Zaten insanda bulunan bütün güzel özellikler kendisinde bulunan iman ve yakîn'in şubeleri olan bu mârifetin beraberinde gelmektedir.²⁸²

İnsan, üzerindeki bütün nimetlerin Allah'tan geldiğini anlamadıkça şükretmiş olamaz. Eğer nimetlerin kaynağı konusunda şüpheye girerse ne nimeti ne de nimet vereni tanıyamaz. Dolayısıyla gelen bu nimete de gerektiği gibi sevinemez, kıymetini bilemez. Nimet veren hakkındaki marifeti azaldıkça nimet karşısındaki sevinci ve lezzeti de azalacak; nimet karşısındaki sevinci ve lezzeti de azaldıkça ibadetleri ve güzel amelleri de azalacaktır. Nimet karşısında

²⁸⁰ Gazâli, *a.g.e*, IV,81.

²⁸¹ Gazâli, *a.g.e*, IV,81.

²⁸² Gazâli, *a.g.e*, IV,81.

sevinmenin en yüksek mertebesi şudur: *kulun Allah'ın kendisine verdiği bu nimetle O'na daha çok yakınlaşabilme, O'nun razı olduğu kullar arasında bulunabilme ve O'nun cemaline devamlı bir şekilde bakabilme fırsatını yakaladığından dolayı sevinmesidir. Bu şükürde en yüksek mertebedir. Bu şükürün kişide bulunduğunu gösteren emare, bu kişinin dünyaya ait bir nimete kavuştuğunda sadece dünyanın ahiretin bir tarlası olması ve bu nimetle ahireti için daha çok çalışmasına yardım etmesinden dolayı sevinmesidir. Ayrıca kendisini Allah'ın zikrinden alıkoyan ve O'nun hoşnutluğunu kazanma yolundan çeviren, nimet gibi görünen ama aslında nikmet olan şeylere ulaştığında ise üzülmesidir. Çünkü bu kişi nimeti sadece bu nimetin lezzetinden dolayı istememekte, aksine bu nimete ulaştığında, Allah'a yaklaştırmaya vesile olduğundan dolayı sevinmektedir.*²⁸³

Amelî şükür üç kısımda incelenebilir:

1. *Kalbî şükür*: Kişinin üzerindeki nimetleri tefekkür edip anlaması, kıymetlerini takdir edebilmesidir. Şükürün bu kısmının ilmî şükürle çok yakından alakası vardır.
2. *Lisânî şükür*: Nimet verene karşı senâda bulunmaktır.
3. *Bedenî şükür*: Kişinin bütün azâlarının şükretmesi, üzerlerinde bulunan nimetlere karşılık onların büyüklükleri miktarınca bu nimetlerin kendi cinslerinden karşılığının verilmesidir.

Kur'ân-ı Kerîm'de Ulü'l-Azm peygamberlerin şükürün bütün bu çeşitlerini en güzel şekilde göstermiş olduklarını görmekteyiz:

²⁸³ Gazâli, *a.g.e.*, IV,83.

2.1.5.1HZ. NÛH (A.S)'DA ŞÜKÛR

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Nûh ve Hz. İbrahim'in şükretmeleri üzerinde özel bir şekilde vurgu yapılmıştır. Hz. Nûh için “*O bizim çok şükreden kullarımızdandı*”²⁸⁴ denilir. Biz Hz. Nûh (a.s)'ın kulluğu üzerinde dururken O'nun çok şükreden bir kul olması üzerinde durduğumuz için bu konuyu oraya havâle ediyoruz.²⁸⁵

2.1.5.2HZ. İBRÂHÎM (A.S)'DA ŞÜKÛR

Hz. İbrâhim'in şükretmesi özelliğine Kur'an'da önemle dikkat çekilmiştir: “İbrahim, gerçekten Hakk'a yönelen (hanif), Allah'a itaat eden bir önder idi (ümme); Allah'a ortak koşanlardan değildi. Allah'ın nimetlerine şükrediciydi. Çünkü Allah, onu seçmiş ve doğru yola iletmişti.”²⁸⁶ Bu ayet hakkında Fahrettin Râzî şöyle bir soru sorarak önemli bir konuya dikkat çeker: “ayet-i kerimede Hz. İbrâhîm hakkında ‘Allah'ın nimetlerine şükreden bir kişiydi’ denilirken (شَاكِرًا لِّأَنْعَمِهِ) denilerek cem-i killet olan (الْأَنْعَم) kelimesi seçilmiştir. Cem-i killet olması sebebiyle bu kelime az olan nimetleri ifâde eder. Oysa O'nun üzerindeki nimetler hem sayılayacak kadar çok, hem de baş döndürecek kadar büyüktü. Bu kelime yerine cem-i kesret olan (نِعَم) kelimesinin seçilmesi gerekmez miydi?” Bu soruya verdiği cevap aynı zamanda Hz. İbrâhîm (a.s)'ın şükür konusundaki çok önemli bir özelliğine işaret etmektedir: “Evet ayette O'nun nimetlere çok şükredici olması azlık bildiren (أَنْعَم) kelimesiyle bildirilir. Çünkü Hz. İbrâhîm kendisine ulaşan nimetler az veya küçük görünse bile, bu nimetler için çok şükreder, bunların kıymetini bilir, onlar için şükürde

²⁸⁴ İsrâ 17/3.

²⁸⁵ Bkz: Bu çalışmamızda, “Hz. Nûh'da Kulluk” başlığı.

²⁸⁶ Nahl 16/120-121.

bulunurdu. Bu üslûb ile ‘O, az nimete bu kadar çok şükrederdi. Bir de çok nimet kendisine ulaştığında nasıl şükrettiğini siz düşünün!’ denilmektedir.²⁸⁷

İnsanlar çoğu zaman ellerinde bulunan nimetlerin değerini bilmez, onları küçük görürler. Oysa kişinin mutlu olması aslında küçük nimetlerin bir araya gelmesiyle mümkündür. Bu sebeple küçük görülen nimetlere bile şükürde bulunmak inanan bir insana çok uygun düşmektedir. Hz. İbrâhîm, insanın elindeki nimetlerin değerini bilmesi, onları küçük görmemesi, küçük gibi görülen nimetlerin bile aslında kıymetinin bilinmesi gerektiği konusunda insanlara çok güzel bir örnek olmuştur.

Hz. İbrâhîm kendisine verilen nimetlerin şükürünü onları hayırlı ve faydalı yerlerde kullanarak en güzel şekilde edâ etmiştir. Kendisine bahşedilen evlat nimetine karşı şu şekilde şükreder: “*Allah'a hamd olsun ki ilerlemiş yaşıma rağmen bana İsmâîl ve İshâk'ı bahşetti. Benim rabbim duâları en güzel şekilde işitendir.*”²⁸⁸

2.1.5.3HZ. MÛSÂ (A.S)’DA ŞÜKÛR

Hz. Musâ’ya üzerindeki nimetler hatırlatılmış ve şükredenlerden olması emredilmiştir: “(Allah) dedi ki: Ey Musâ seni peygamber yaparak, ve seninle konuşarak diğer insanlar arasından seni seçtim. O halde sana verdiğim bu peygamberlik vazifesini hakkıyla yerine getir²⁸⁹ ve şükreden kullarımdan ol!”

²⁸⁷ Râzî, Fahrettin, *Mefâîthu'l-Gayb*, XX,134.

²⁸⁸ İbrahim 14/39.

²⁸⁹ Bazı tefsirlerde Hz. Mûsâ (a.s)’ın Allah’ı bu dünyada görme isteği karşısında ‘sana verilen bu peygamberlik vazifesine kanaat et, gücünün yetmeyeceği şeylerden daha fazlasını isteme ve Allah’a şükreden kullardan ol’ manası verilmiştir. İbn Kesîr, *a.g.e*, II, 247; Âlûsî, *a.g.e*, IX, 56-57.

²⁹⁰ Hz. Musâ'ya bu ayetlerde kendisine verilen nimetleri izhar ederek şükretmesi istenmiştir.

İbn Kesîr, Hz. Mûsâ (a.s)'ın bu seçilme nimetiyle ilgili olarak şöyle bir açıklama getirir: “Allah Hz. Musa (a.s)'a peygamberlik vererek ve Onunla konuşarak zamanının alemleri üzerine O'nu seçmiştir. Hiç şüphe yok ki Hz. Muhammed (s.a.s) hatemü'l-Enbiyâ'dır, dini ve dinine tabi olan müslümanlar kıyamete kadar var olacaklardır. Hz. Muhammed (s.a.s)'den sonra en yüce peygamber Hz. İbrahim Halilullah, ondan sonra da Musâ Kelimullah'tır.”²⁹¹

2.1.5.4HZ. İSÂ (A.S)'DA ŞÜKÜR

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İsâ (a.s)'a verilen nimetler çok geniş bir şekilde anlatılmaktadır. Kendisine lutfedilen birçok husus söylenirken “*şu nimetimi hatırla*” denilmektedir: “*Ey Meryem oğlu İsâ! Hem senin, hem de annen üzerindeki nimetimi hatırla, hani ben seni Ruhu'l-Kudüs'le (Cebrâil ile) teyit etmiştim. Sen beşikte iken de yetişkinlik çağına girdiğin zamanda da insanlarla diyalogta bulunmuştun. Ben sana kitabı, hikmeti, Tevrât ve İncîl'i öğretmiştim. Sen benim iznimle çamurdan kuş şeklinde bir şey yapıyor, ona üflüyordun, O da benim iznim ile kuş oluveriyordu....*”²⁹² Bu ifadelerle Allah Hz. İsâ (a.s)'a “*hatırla şu nimetlerimi ki ben seni babasız yaratarak, insanlara benim kudretimi gösteren çok güçlü bir delil kıldım. Annen üzerindeki nimetimi de hatırla ki ben seni O'nun iffetini bildiren büyük bir bürhan kıldım. Seni hem küçüklüğünde hem de yetişkinliğinde insanları Allah'a kulluğa davet eden bir peygamber kıldım*” diyerek üzerindeki nimetleri saymıştır. Hz. İsâ (a.s)'ın

²⁹⁰ A'râf 7/144.

²⁹¹ İbn Kesîr, a.g.e, II,247

²⁹² Mâide 5/110.

kendisine bahşedilen bu kadar büyük nimete karşı çok büyük bir şükürde bulunmuştur.

Hız. İsâ (a.s) havarilerin isteklerine binaen Allah'a duâ ederek bir sofranın indirilmesini istemiş, Allah O'nun bu duâsına sofrayı indirerek karşılık verdiğiinde ise Allah'a şükürde bulunmuştur.²⁹³

2.1.5.5HZ. MUHAMMED (S.A.S)'DE ŞÜKÜR

Kur'ân-ı Kerîm'de Hız. Peygamber'e öğretilen ilk sure olan Fatiha suresinde *“Hamd, sadece alemlerin Rabb'i Allah'a mahsustur”* denilerek, hamd etmenin inanan bir kişinin hayatında ne derece önemli olduğu üzerinde durulmuştur. Bir gün içinde sünnetleriyle beraber beş vakit namaz kılan bir insan günde kırk defa bu sureyi okumakta; nafilâ namaz kılması durumunda bu sayı daha da artmaktadır. Bu bize ibadetlerin manasının şükür konusunda odaklandığını gösterir.²⁹⁴ İbadetler şükürün *kalbî, lisâni ve bedenî yönünü* oluşturmaktadır.

Şükürü en mükemmel şekliyle yerine getirmesi Hız. Peygamber'e şu ayetle emredilir: *“Sen sadece Allah'a kullukta bulun ve şükredenlerden ol !”*²⁹⁵ Bu ayetten önce geçen ayetlerde Allah'a şirk koşanların bütün amellerinin boşa gideceği bildirilmektedir. Bu ayette *şükürün ilmî temelini* dikkat çekilmiştir: *yani kişinin nimetlerin idrâkinde olması, bu nimetlerin niçin nimet olduklarını kavraması, nimeti bahşedenin sıfatlarını anlaması, nimetlerin asıl kaynağının Allah olduğunu bilmesi; dolayısı ile şirkin her çeşidinden uzak bulunması şükürün ilmî yönüne bakar. Bu ayetle, şükürün bu cihetinin Hız. Peygamber'de*

²⁹³ Ebu's-Suûd, *a.g.e.*, III,99.

²⁹⁴ Yukarıda şükürün, hamd ile olan alakasını açıklamıştık.

²⁹⁵ Zümer 39/66.

gerçekleşmiş olduğunu gösterilmekte, şükri en mükemmel şekliyle yerine getirebilmenin tevhid ve takdise bağlı olduğuna işaret edilmektedir.

Hz. Peygamber'in sabır hakkındaki yukarıda naklettiğimiz hadisinde “İman iki kısımdır: sabır ve şükür” demesi, O'nun kulluk hayatının sabır ve şükür üzerinde şekillenmiş olduğunu gösterir. O'nun hayatının her anında derin bir şükür hali içinde olduğunu görmekteyiz. Hz. Aişe'den rivayet edilen şu hadis O'nun Allah'ın kendisine verdiği nimetlere karşı ne derece derin bir şükür hali içinde olduğunu göstermektedir: “O'nun hangi hali güzel değildi ki? Bir gece benim yanıma geldi, yatağıma girdi, hatta cildi benim cildime dokundu. Sonra bana dedi ki: ‘Ebûbekir’in kızı müsâde eder misin bu gece Allah'a ibâdet edeyim?’ dedi. Ben: ‘ben senin yakınında bulunmayı tercih ederim ama senin bu arzuna daha çok önem veririm’ dedim ve O'na izin verdim. Kalktı bir su tulumundan abdest aldı. Sonra kalktı ve namaz kıldı. Namazda çok ağlıyordu. Hatta gözyaşları göğsünden aşağı akıyordu. Sonra rükû'ya gitti, ağlamaya devam ediyordu. Secdeye gitti yine ağladı, sonra başını kaldırdığında yine ağladı. Bu ağlama hali Bilal sabah namazının ezânını okuyuncaya kadar devam etti. Ben O'na Ey Allah'ın Resûlü! Allah senin geçmiş ve gelecek bütün hatalarını affettiği halde niçin bu kadar çok ağlıyorsun?’ diye sorunca O: ‘Allah'a çok şükreden bir kul olmayayım mı?’ cevabını verdi.²⁹⁶

Kur'ân-ı Kerîm'de bir çok ayette O'na hamd etmesi emredilmiştir: “Rabbine hamd ederek, O'nu tesbih eyle ve O'na istiğfâr et!”²⁹⁷ “Sabret, çünkü sen devamlı bizim korumamız ve gözümüz altındasın. Kalktığın zaman da Rabbine hamd ederek, tesbih et!”²⁹⁸ “Hiç ölmeyen daima Hayy Allah'a tevekkül et. O'na hamd ederek, O'nu tesbîh et...”²⁹⁹

²⁹⁶ Buhârî, *Teheccüd*, 6, *Tefsir*, 48; Müslim, *Münafikîn*, 79-81; Tirmizî, *Salât*, 187.

²⁹⁷ Nasr 110/3.

²⁹⁸ Tûr 52/48.

²⁹⁹ Furkân 25/58.

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Muhammed (s.a.s)'e hamd etmesinin devamlı emredilmesi, O'nun hayatı boyunca şükür eden kullardan olmaya çalışması O'na inananlar için çok önemli bir örnek özelliği olmuştur. Hz. Peygamber şükürü hem ilmî yönüyle hem de halî ve amelî yönleriyle en mükemmel şekilde yerine getirmiştir.

2.1.6 TEVEKKÜL VE TESLİMİYET

Ulü'l-Azm peygamberlerin üzerinde durulan en önemli özelliklerinden birisi de onların Allah'a mükemmel bir *tevekkül ve teslîmiyet* içinde bulunmalarıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de birçok yerde onların bu özelliklerine dikkat çekilmiş, inanan kişilerin Allah'a nasıl *tevekkül ve teslîmiyet* içinde bulunmaları gerektiği üzerinde durulmuştur.

Tevekkül kelime manası yönüyle bir işte başka birini vekil tayin etmek üzere o kişiye *itimad* edip dayanmak demektir. İstılah yönüyle ise insanların ellerinde bulunan hiçbir şeye dayanmaksızın Allah'ın kudretine dayanıp güvenmek,³⁰⁰ hatta Allah'tan başka güç kaynaklarının bulunabileceği düşüncesinden rahatsızlık duyma manasına gelir. *Teslîmiyet* ise Allah'ın emirlerine inkiyât edip boyun eğmek, kendi arzularına uygun düşmeyen işlerde Allah'ın kazâsına itiraz etmekten uzak durmak ve kazâyı rızâ ile karşılamaktır.³⁰¹ *Tevekkül, teslîmiyeti* gerektiren bir unsurdur. Tevekkül ile teslimiyet arasındaki bu telâzum münâbetinden dolayı bu kısımda iki konu beraber incelenecektir. *Tefvîz*, kişinin bütün işlerini Allah'a havâle etmesi, O'nun kuvvetinin haricindeki bütün havl ve kuvvetlerden müstağnî bulunmasıdır.³⁰²

³⁰⁰ Cürcânî, *a.g.e.* s.97; Münavi, *a.g.e.* s.217, Kuşeyrî, Abdülkerim, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye, Mektebetü'l-İsed, ts., s. 273*

³⁰¹ Cürcânî, *a.g.e.* s.80; Münavi, *a.g.e.* s.175, Râzî, *a.g.e.* IV,61.

³⁰² İbn Manzûr, *a.g.e.* VII,210; Münâvî, *a.g.e.* s.195; Kurtubî, *a.g.e.* VIII,160.

Tevekkül ile Tevhid inancı arasında çok güçlü bir alaka vardır. Allah'a inanan bir mümin sadece O'nun kudretine dayanır, O'ndan başka sığınak aramaz. Bu durumda *tevhid inancı, Allah'a teslim olmayı gerekli kılar. Teslîm olmak, tevekkülü beraberinde getirir. Her halinde Allah'a tevekkül edip, O'na dayanan kişi de hem dünyada hem de ahirette mutluluğa ulaşır.*

*Teslîmiyet, Tevekkül'den bir mertebe daha üstündür. Daha sonra tefvîz mertebesi vardır.*³⁰³ *Tevekkül bütün peygamberlerin, teslim Hz. İbrâhîm (a.s)'ın, tefvîz ise Hz. Muhammed (s.a.s)'in sıfatıdır.*³⁰⁴

Tevekkül etmek, kişinin çalışma yolunu terketmesi değil, aksine çalışmalarını Allah'ın o kişinin isteklerini yerine getirmesi için yaptığı bir duâ gibi kabul etmesidir. Yani kişi sebepleri gözetip, çalışarak Allah'a *fiilî bir duâda* bulunmaktadır. Bu sebeple *tevekkül Hz. Peygamber'in hali, çalışıp kazanma ise O'nun sünnetidir. O'nun hali üzere bulunan bir kişi sünnetini asla terketmez.*³⁰⁵

Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde *tevekkül* çok geniş bir şekilde ele alınmıştır. Biz bu konuyu ilgili yerlere havale ederek, *Ulü'l-Azm peygamberlerin* tevekkül ve teslimiyetlerini gösteren ayetleri ele alacak ve onların inananlara örnek olmaları yönünden *tevekkül ve teslîmiyetlerini* ele almaya çalışacağız.

2.1.6.1HZ. NÛH (A.S)'DA TEVEKKÛL VE TESLÎMİYET

³⁰³ Kuşeyrî, s.276-277.

³⁰⁴ Kuşeyrî, s. 278.

³⁰⁵ Kuşeyrî, s. 278

Hız. Nûh (a.s)'ın kavminin kendisine karşı yapacakları suikast ve diğer kötülöklere meydan okuyarak Allah'a tam bir tevekkül ve teslimiyet içine girdiğini görmekteyiz: “Onlara Nûh'un büyük hadisesini de oku! O kavmine söyle demişti: ‘Ey kavminim, eğer benim sizin aranızda bulunmam ve size Allah'ın ayetlerini hatırlatmam size ağır geldiyse iyi bilin ki ben sadece Allah'a dayanıp, ona güvendim. O halde bütün ortak koştuklarınızla birlikte toplanıp toplu – aleyhimdeki- toplu kararınızı alın! Hatta içinizde bu konuda şu (kötülüğü de düşünmedik) diye hiçbir tasanız kalmasın. Sonrada bana hiçbir mühlet vermeden benim hakkımdaki kararınızı uygulayın”³⁰⁶

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Nûh (a.s)'ın tufan sırasında gemide söylediği şu söz teslimiyetine örnek olarak verilebilir: “ Sefinenin yüzmesi de durması da Ancak Allah'ın ismiyledir. Çünkü rabbim hem Gafur, hem de Rahim'dir.”³⁰⁷ Seyyid Kutub: Bu ifade geminin yüzmesi ve durması konusunda onun tamamen ilahi iradeye teslim olduğunu göstermektedir. Çünkü bu gemi ilahi koruma ve gözetim altındaydı. Tufanın ortasında azgın ve derin dalgaların içinde bulunan bir geminin içindeki insan bu gemiye nasıl hakim olabilirdi.³⁰⁸ Ayrıca burada ilahi iradenin tufanlı denizinde insanın Allâh'a yönelip, O'na teslim olmaktan başka hiçbir sığınak ve kurtuluş yeri olamayacağını ve Hz. Nuh'un bunu çok iyi idrak ettiğini görmekteyiz.

2.1.6.2HZ. İBRÂHÎM (A.S)'DA TEVEKKÛL VE TESLİMİYET

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İbrâhîm (a.s), inanan insanlara tevekkül ve teslimiyet konusunda örnek olma noktasında canlı bir hüsn-ü misal olarak arzedilmiştir.

³⁰⁶ Yûnus 10/71.

³⁰⁷ Hûd 11/41.

³⁰⁸ Seyyid Kutub, a.g.e, IV, 1878.

Hız. İbrâhîm (a.s), Allah'a tevekkül ve teslîm olmanın pratik örneklerini hayatında bizzat yaşamıştır. O'nun iman gerçeklerini insanlara anlatma yolunda ateşe atılma gibi bir eziyetle karşılaştığında Allah'a çok derin bir teslimiyet içinde olduğunu gördüğümüz gibi³⁰⁹ yıllar sonra hanımını çocuğuyla beraber bir çölün ortasına bırakması ve öz evladını kesme emrine itaat etmesi³¹⁰ konularında da Allah'ın emirlerine ne derece büyük bir teslimiyet içinde bağlı olduğunu görmekteyiz.

Kur'ân-ı Kerîm'de teslimiyet ve tevekkülü hakkında üzerinde en çok durulan peygamberin Hz. İbrâhîm olduğu görmekteyiz: "İbrahim'in dininden kendini bilmezlerden başka kim yüz çevirir? Andolsun ki, biz O'nu dünyada (elçi) seçtik, şüphesiz o ahirette de iyilerdendir. Çünkü Rabbi ona: Teslimiyet sahibi ol, demiş, o da: Âlemlerin Rabbine teslîm olup boyun eğdim, demişti." ³¹¹ Allahü Teala Hz. İbrâhîm'i seçtiğini bildirdikten hemen sonra O'nu seçmesinin sebebinin O'nun teslimiyetinin olduğunu açıklamaktadır. Hz. İbrâhîm kendisini Allah'a kulluğa adayıp, O'nun emirlerine harfiyen itaat edip emirlerini yerine getirince Allah artık O'nun hep bu müstakîm hal üzerinde devam edeceğini bilmiş ve O'nu risâlet vazifesiyle seçmiştir. Bu ayette geçen ([°] أسلم) "teslîm ol" emrinden İslam ve imanın yanında şu hususların da emredilmiş olduğu düşünülebilir.³¹²

1. Allah'ın emirlerine inkiyat etmesi ve derhal kabul ederek yerine getirmesi; kâlp ve dili ile en küçük bir gevşeklik dahi göstermemesi kastedilmiştir. "Rabbim bizim ikimizi de senin emirlerine inkiyat edip teslim olanlardan kıl"³¹³ ayetinde de bu mana te'yit edilmektedir. Allahü Tealâ Hz. İbrâhîm'e ihlâsı, teslimiyeti ve emirlerine inkiyat etmesini emrettiğinde O, hem şer'î emirleri en

³⁰⁹ Enbiya 21/68-70.

³¹⁰ Sâffât 37/102-110.

³¹¹ Bakara 2/130-131.

³¹² Râzî, a.g.e, IV,71.

³¹³ Bakara 2/128.

mükemmel şekilde yerine getirmiş; hem de Allah'ın kazâ ve takdirine tam bir teslimiyet içinde boyun eğmiştir.³¹⁴

2. “İbadetini her türlü şirkten ve başkalarına göstermekten, riyadan sâlim kılarak İhlâsla ibâdet et” manası da kastedilmiştir.

3. “*Tevhid akidesi üzerinde sabit kalarak istikamet ve kararlılıkla İslâm dini üzere bulun*” manası kastedilmiş olabilir. İman kalbin sıfatı, İslâm ise bütün azaların sıfatıdır. Hz. İbrâhîm kalbiyle Allah'ı tanıyınca bedeniyle de amel etmesi istenmiştir. Bu ayetin devamında Hz. İbrâhim'in bu sözü sadece kendisi söylemekle kalmayıp, kendisinden sonra gelecek nesline de tâlim edip, vasiyet ettiğini görmekteyiz: “*Bu dini hem İbrâhîm evlatlarına vasiyet etti, hem de Ya'kûb. İbrâhîm ve Ya'kûb 'evlatlarım Allah sizin için bu dini seçti. Sakın müslümanlıktan başka bir din üzere ölmeyin' dediler.*”³¹⁵ Hz. İbrâhîm (a.s)'ın ve torunu Hz. Ya'kûb (a.s)'ın çocuklarına emrettiği bu vasiyet ya İslâm dinidir; veya (هـ) zamiri Hz. İbrâhim'in yukarda söylediği (أَسَلَّمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ) “*ben alemlerin Rabbine teslim olup boyun eğdim*” kelimesidir. Kurtubî'ye göre ikinci mana en doğru ve makbul olan manadır. Çünkü vasiyet konusundan hemen önce bu *teslîmiyet* anlatılmıştır.³¹⁶ Hz. İbrâhim'in nesline yaptığı bu vasiyette çok önemli bir mana daha vardır: *yani yaşadığınız sürece iyilik yapın ve bu kelimeye (İslam veya alemlerin Rabbine teslim oldum sözüne) sınıksız sarılın ki ölürken de Allah size bu kelimeyi söylemenizi nasip etsin. Çünkü bir insan nasıl bir hayat geçirirse ölümü de genellikle o hali üzerine gelir. Ahirette de öldüğü hal üzerine diriltilir. Kim devamlı bir şekilde iyiliği arzu eder ve onu yapmaya niyet ederse Allah o kişiyi bu iyi işte başarılı kılar ve başarıya ulaştıracak vesilelere ulaştırır.* Bundan dolayı onlar bu sözü söylemeye o kadar

³¹⁴ İbn Kesîr, *a.g.e*, I,186.

³¹⁵ Bakara 2/132. Hz. İbrâhîm bu vasiyeti bütün evlatlarına yaptığı halde İsrailoğulları Hz. Ya'kûb'un neslinden geldiklerinden, özellikle O'nun adı zikredilmiştir. Yıldırım, Suat, *a.g.e*, s.19.

³¹⁶ Kurtubî, *a.g.e*, II, 135.

değer veriyor ve o kadar çok seviyorlardı ki bu sözü ölene kadar söylemeye devam ettiler.³¹⁷

Kur'an'da Hz. İbrâhîm (a.s)'ın teslimiyet ve tevekkülüne hayatından çok önemli iki misal verilmiştir. Bunların birincisi kavmi içinde onlara tevhd davasını anlatması üzerine başına gelen musibetlere karşı Allah'a tevekkül edip, teslimiyet göstermesi; ikincisi ise Allahü Teala O'na oğlu Hz. İsmâil (a.s)'ı kurban etmesini emrettiğinde Allah'ın bu emrine gösterdiği teslimiyettir ki O'nun bu teslimiyeti, bu konuda inananlara çok önemli bir işâret taşı olmuştur:

Kavminin O'nu ateşe attığı zaman söylediği sözler O'nun ne derece büyük bir tevekkül ve teslîmiyet içinde olduğunu göstermektedir: *“Hz. İbrâhîm putlara yaklaşip çok şiddetli bir darbe indirdi. Bunu haber alan halk telaşla ve süratle O'na gittiler. O da onlara ‘siz ellerinizle yonttuğunuz bu heykellere mi tapıyorsunuz? Oysa sizi de, yaptığınız bu şeyleri de yaratan Yüce Allah’tır’ dedi. Bunun üzerine onlar ‘haydi, O'nu yakmak için büyük bir odun yığını hazırlayın ve O'nu ateşe atıverin ’ dediler. O'nu hile ile yok etmek istediler ama biz onların bu heveslerinde kursaklarında bıraktık. Asıl kendilerini perişan ettik. İbrâhîm, ‘ben rabbimin benim gitmemi emrettiği yere doğru gidiyorum. O mutlaka bana bir yol gösterecektir’ dedi.”*³¹⁸ Bazı müfessirler, Hz. İbrâhîm (a.s)'ın *‘ben rabbimin benim gitmemi emrettiği yere doğru gidiyorum. O mutlaka bana bir yol gösterecektir’* sözlerini bu olaydan sonra hicret esnasında söylemesinin yanında³¹⁹ ayrıca ateşe atıldığı sırada söylediği üzerinde durmaktadırlar.³²⁰ Bu durumda bu sözünün manası *“ben Allah'ın benim hakkımda buyurmuş olduğu kazâsına gitmekteyim”* olur. *“Rabbim bana mutlaka bir yol gösterecektir”* demesi *“o beni bu durumdan kurtacaktır”* veya *“eğer*

³¹⁷ İbn Kesîr, *a.g.e*, I,186; Kurtubî, *a.g.e*, II, 135.

³¹⁸ Saffât 37/93-99.

³¹⁹ İbn Kesîr, *a.g.e*, IV,15.

³²⁰ Kurtubî, *a.g.e*, XXV, 98.

şehit olursam beni cennetine ulaştıracaktır” manalarını kasetmesi mümkündür. Çünkü Hz. İbrâhîm bu sırada şehit olabileceğini de düşünerek de bu sözü söylemiş olabilir.³²¹ Hz. İbrâhîm ateşe atıldığında (*حسبي الله و نعم الوكيل*) “*Allah bana yeter, O ne güzel vekildir*” dediği rivayet edilir.³²²

Kur'an'ı incelediğimizde *teslîmiyetin* iki yönlü bir özellik gösterdiğini görebiliriz. Birincisi Allah'ın bütün kazâ ve takdîrine rızâ göstererek, O'ndan gelen herşeye karşı kişinin hoşnut olması; diğeri de Allah'ın kendisine emir buyurduğu bütün emirleri harfiyen yerine getirme konusunda hiçbir şüphe ve tereddüde düşmeden yerine getirmesidir. Saffât suresinde anlatılan bu olay teslimiyetin ikinci buûduna ait çok önemli bir örnektir. Zaten Hz. İbrâhîm (a.s)'in teslimiyetine ait bu zikrettiğimiz iki boyut da sûrenin bu kısmında ardarda anlatılır. Önce ateşe atılırken gösterdiği teslimiyet ve tevekkül anlayışı anlatılmış (Saffât 37/ 85-99); hemen ardından Allah'ın emirlerine itaat konusundaki teslimiyet ve itaati anlatılmış (Saffât 37/100-110) ve teslimiyetin bu iki yönü yaşanmış pratik iki örnek olarak inananlara arzedilmiştir. Birinci sahnede imanın güzelliklerini anlatma yolunda karşılaşılabilecek zorluklara karşı Allah'a tevekkül ve teslîmiyet içinde dayanıp, O'na duâ etme örnek olarak inananlara arzedilmiş; ikinci sahnede ise Allah'ın Kur'an ve sünnet vasıtasıyla inananlara emrettiği emirlerine Hz. İbrâhîm teslîmiyeti ve itaati örnek alınarak sınıksız yapışmaları mesajı verilmiş olmaktadır. Kaldı ki Allah insanlara takatlerinin üzerinde hiçbir sorumluluk yüklememektedir. Hz. İbrâhîm'in durumu ise bir peygamberin göstermesi gereken teslimiyetin zirve noktada olduğunu ardından gelecek insanlara bildirmek için bir imtihan neticesinde meydana gelmiştir.

³²¹ Kurtubî, *a.g.e*, XXV, 98.

³²² Kurtubî, *a.g.e*, XXV, 98.

Kur'an'da Hz. İbrâhîm (a.s)'ın teslimiyetinin ikinci boyutuna verilen örnekte Oğlu Hz. İsmâîl'i kurban etmesi emredilir: “(Oradan kurtulan İbrahim:) Ben Rabbime gidiyorum. O bana doğru yolu gösterecek. Rabbim! Bana salihlerden olacak bir evlat ver, dedi. İşte o zaman biz O’nu halim bir erkek evlat ile müjdeledik. Babasıyla beraber yürüyüp gezecek çağa erişince: Yavrucuğum! Rüyada seni boğazladığımı görüyorum; bir düşün, ne dersin? dedi. O da cevaben: Babacığım! Emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın, dedi. Her ikisi de teslim olup, O’nu alını üzerine yatırınca: Ey İbrahim! Rüyadaki (emri) gerçekleştirdin. Biz iyileri böyle mükâfatlandırırız. Bu, gerçekten, çok açık bir imtihandır, diye seslendik.”³²³ Hz. İsmâîl’in bu olay sırasında onüç yaşlarında olduğu rivayet edilir.³²⁴ Ayetlerde geçen “biz O’nu halim bir erkek evlat ile müjdeledik”³²⁵ ifadesi Hz. İsmâîl’in ne derece halîm ve yumuşak başlı olduğunu göstermektedir. Çünkü halîm ve kalbi geniş olmayan birisinin bu imtihana dayanması çok zordur.³²⁶ Örnek olmaları açısından Ulü'l-Azm peygamberleri incelediğimiz bu noktada Hz. İbrâhîm'in oğlu olan Hz. İsmâîl'in de örnek özelliklerini kısaca incelememiz uygun olabilir: Hz. İsmâîl Kur'an'da sabır ve sözünde durma hasletleriyle inananlara örnek bir kişi olarak nazara verilir. Misal olarak da O'nun kurban edilme konusunda gösterdiği sabır ve teslimiyeti; babasına “inşallah beni sabredenlerden bulacaksın” sözüne vefâlı olması verilmiştir. “İsmâîl, Elyesâ ve Zülkifl..Bunların hepsi sabredenlerdi”³²⁷ ayetinde de bu özelliği üzerinde durulmuştur. Hz. İbrâhîm'in O'na “bak bakalım bu konuda ne düşünürsün?” demesi “kendinde bu meşakkatli emre dayanacak sabır ve teslimiyet görüyor musun?” demektir.³²⁸ Hz. İsmâîl bu

³²³ Saffât 37/100-107.

³²⁴ Râzî, a.g.e, XXVI, 152.

³²⁵ Saffât 37/100.

³²⁶ Râzî, a.g.e, XXVI,152.

³²⁷ Enbiyâ 21/85.

³²⁸ Râzî, a.g.e, XXVI, 157.

soruya “inşallah beni sabredenlerden bulacaksın”³²⁹ cevabını vererek, sabredebilmesini meşiet-i ilahiyeye bağlamıştır. Çünkü bir insan günahlardan ancak Allah'ın korumasıyla korunabildiği gibi ibadetlerinde de ancak Allah'ın tevfiğiyle muvaffak olabilir.³³⁰ Ayette geçen (فَلَمَّا أَسْلَمَا) “O ikisi Allah'ın emrine tamamen teslîm olduklarında” demektir. Hz. İbrâhîm ve İsmâîl'in bu derece ağır bir teklifle imtihan edilmelerinin sebebi, Hz. İbrahim ve İsmâîl'in Allah'a olan teslimiyetlerini, mükemmel itaatlerini insanlara örnek olarak arz etmek içindir. Bu öyle bir imtihandır ki ihlaslı olanlar diğerlerinden ayrılır. Çünkü bir insanın çocuğunu kurban etmesinden daha ağır bir imtihan düşünülemez. Ayete muhatap olan müminlere itaat konusunda teslimiyetin zirve noktasında en ağır ve zor olan kısmı gösterilerek kendilerine emredilmiş olan teklîflerin daha kolay olduğuna bir telmîh yapılmış olmaktadır.

Hz. İbrâhîm ve oğlu Hz. İsmâîl'in teslimiyet konusunda bu derece başarılı olmalarının temelinde, Bakara suresinde anlatılan onların Kâbe'yi bina ederken yapmış oldukları duânın kabul edilmesi olduğu düşünülebilir: *“Ey Rabbimiz! Bizi yalnız sana teslim olanlardan kıl. Neslimizden de yalnız sana teslimiyet gösteren müslüman bir ümmet yetişmesini ihsân eyle! Bize ibâdet yollarını göster, tevbelerimizi kabul buyur. Muhakkak ki Azîz sensin, Hakîm sensin. Üstün kudret ve tam hüküm ve hikmet sabibisin”*³³¹

2.1.6.3 Hz. MÛSÂ (A.S)'DA TEVEKKÛL VE TESLÎMİYET

Kur'ân-ı Kerîm'de *tevekkül* ve *teslimiyeti* örnek olarak arzedilen peygamberlerden birisi de Hz. Musâ'dır. Hz. Musâ Allah'tan aldığı vahiy ve

³²⁹ Sâffât 37/102.

³³⁰ Râzî, a.g.e, XXVI, 157.

³³¹ Bakara 2/128.

tedbir ile Allah'ın kullarını Mısır'dan çıkarmış, Kızıldeniz'e gelmişlerdi. Firavun ordusuyla beraber onları hile ve kibir içinde takip etmişti, artık onları yakalayacak ve hepsini kılıçtan geçirecekti. Hz. Musâ ve beraberindeki insanların ne kendilerini savunacak silahları ve ne de onları karşıya geçirecek bir gemileri vardı. Firavunun ordusu ise baştan aşağı silahlarla teçhiz edilmişti. Bu durum sebepler açısından Hz. Musâ ve beraberindeki insanların hiçbir çareleri olmadığını gösteriyordu. Mücâdele artık en sıcak noktasına ulaşmak üzereydi. İşte bu durumda Hz. Musâ'nın Allah'a güveni ve teslimiyeti konusunda bir an bile şüpheye düşmediğini görüyoruz. O nasıl kurtulacağını bilemese de kalbi Allah'a karşı derin bir *teslîmiyet* ve O'nun yardım edeceğine dair kuvvetli bir *yakîn* ile dopdoluydu.³³²

“Güneş doğup ortalığı aydınlatırken, Firavunun ordusu onları takip etmeye koyuldu. İki topluluk birbirini görececek derecede yaklaşınca Hz. Musâ'nın beraberinde bulunanlar ‘Eyvah şimdi biz yakalandık işte’ dediler. Hz. Musâ ‘Hayır, asla ! dedi, Rabbim benimle beraberdir. Kurtuluş yolunu bana gösterecektir’ dedi. Daha sonra biz Musâ’ya ‘vur asâni denize!’ diye vahyettik.³³³ O vurur vurmaz deniz öyle bir yarıldı ki birer koridor gibi açılan her yolun iki yanında sular büyük dağlar gibi yükseldi.... ”³³⁴ ayetlerindeki ifadeler Hz. Musâ (a.s)’ın sebeplerin bitip tükendiği, korkudan yanındakilerin canlarının boğazlarına geldiği andaki tevekkül ve teslimiyetini tasvir etmektedir. Hz. Musâ'nın teslimiyetini gösteren bu ifadelerinde beraberindekileri değil de ‘Rabbim benimle beraberdir. Kurtuluş yolunu bana gösterecektir’ şeklinde sadece kendisini söylemesinde bazı önemli noktalar olduğu göze çarpmaktadır. Şöyle ki Firavun bütün ordusu ve teçhizatıyla onlara saldırdığı ve onlara

³³² Seyyid Kutub, *age*, V, 2599.

³³³ Hz. Musâ esasını denize vurmadan önce şu duayı yaptığı rivayet edilir: (يا من قبل كل شيء ، و المكوّن لكلّ شيء ، و الكائن بعد كل شيء ، اجعل لنا مخرجاً) İbn Kesîr, *a.g.e.*, III,337.

³³⁴ Şuarâ 26/60-63.

yaklaştığında, Benî İsrâil, arkalarında güçlü düşmanları ve önlerinde de Kızıldeniz'i görünce Allah'ın kudreti ve va'di hakkındaki düşünceleri bozuldu. Çünkü onlar “şimdi biz yakalandık işte” diyerek isim cümlesiyle kesinlik arzeden bir üslup kullanarak, Allah'ın kendileri hakkındaki “Ya Musâ ve Hârun! Onlar size asla ulaşamayacaklar. Siz ve size tâbi olan herkes galib gelenlerdensiniz”³³⁵ sözünü unutmuş oluyorlardı.³³⁶ Oysa onlar bu vadi Hz. Musâ ile beraber iken önceden duymuşlar, birçok mûcizelere de şahit olmuşlardı. Bunun yanında Hz. Musâ'ya sitemle “işte senin yüzünden bunlar yüzümüze geldi” der gibi ‘Eyvah şimdi biz yakalandık işte’ dediklerinden dolayı Hz. Musâ onlar da kurtulacağı halde sadece kendisini zikretmiştir.³³⁷ Onların kurtuluşu Hz. Mûsâ (a.s.)'ın bu tevekkül ve teslîmiyeti vasıtasıyla ve O'nun Allah katındaki değeri sebebiyle olmuştur. Hz. Musâ ‘Rabbim benimle birlikte’ deyip onları zikretmeyerek çevresindeki bu insanları te'dip etmiştir. Oysa Hz. Muhammed (s.a.s), Sevr dağında müşrikler mağaranın ağzına kadar geldiklerinde Hz. Ebûbekir'e “üzülme, endişeye kapılma, Allah bizimle beraberdir”³³⁸ demiştir. Müfessirler Hz. Muhammed (s.a.s)'in bu ifadelerinin, Hz. Musâ (as)'ın ifadelerinden farklı olduğuna dikkat çekerler: Hz. Peygamber'in bu sözünde Lafza-i Celâl, maiyyetten önce zikredilmiştir. Çünkü burada muhatabı Hz. Ebubekir Sıddîk (r.a) idi. Hz. Ebubekir herşeyden önce Allah'ın eşya ve hadiseler üzerindeki tedbirini bizzat gören ve O'na teslîm olan birisiydi. Hz. Musâ ise önce maiyyeti zikretmiş, daha sonra Lafza-i Celâl yerine Allah'ın bir ismini söylemiştir. Bu sözünüyle ‘Allah evvelen ve bizzat benimle birlikte’ demiştir. Çünkü burada muhatap Beni İsrâil'dir ve onlar Allah'ı tanıdıkları halde böyle bir gaflete girmişlerdi. Hz. Muhammed (s.a.s), bütün

³³⁵ Kasas 28/35.

³³⁶ Kurtubî, *a.g.e.*, XXIII, 106; İbn Kesîr, *a.g.e.*, III, 337; Âlûsî, *a.g.e.*, XXIX, 84-85.

³³⁷ Kurtubî, *a.g.e.*, XXIII, 106; İbn Kesîr, *a.g.e.*, III, 337; Âlûsî, *a.g.e.*, XXIX, 84-85.

³³⁸ Tevbe 9/40

isimleri cami olan lafza-i celali söylemiş, Hz. Musâ ise bir sıfatı işâr eden bir isim olan rabb ünvanını zikretmiştir.³³⁹

2.1.6.4HZ. İSA (A.S) DA TEVEKKÛL VE TESLİMİYET

Hz. İsa'nın kendisini yakalamak üzere gelen topluluk hakkında tamamen Allah'a teslim olması O'nun *tevekkül ve teslimiyetini* göstermektedir. Allahü Teala elçisi Hz. İsa (a.s)'ı inkarcıların bütün şerlerinden korumuş; O'na dokunmalarına müsaade etmemiştir: “...Oysa onlar O'nu öldüremediler,asamadılar da. Aslında öldürülen başkası idi. Fakat kendilerine sanki O gibi gösterildi...”³⁴⁰

2.1.6.5HZ. MUHAMMED (S.A.S)'DE TEVEKKÛL VE TESLİMİYET

Hz. Peygamber'in peygamberliğini isbat eden en önemli özelliklerinden birisi de O'nun hiçbir hadise karşısında metanetini yitirmemesidir. Hiçbir hadisenin korkutuculuğu O'nun Allah'a olan güveninde en küçük bir sarsılma meydana getirememiştir.

Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette O'na tevekkül etmesinin emredildiğini görmekteyiz: “Eğer yüz çevirirlerse ey resulüm de ki: ‘Allah bana kâfidir; O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Sadece O'na tevekkül edip dayandım. Çünkü O muazzam arşın sahibidir”³⁴¹ Hz. Peygamber O muazzam arşın³⁴² sahibidir derken, Allah'ın herşeyin sahibi ve yaratıcısı olduğunu bildirir. Çünkü göklerde,

³³⁹ Âlûsî, a.g.e, XXIX, 85.

³⁴⁰ Nisâ 4/157.

³⁴¹ Tevbe 9/129.

³⁴² Arş: bütün cisimleri içine alan ve kuşatan, büyüklüğünü Allah'tan başka kimsenin bilemediği bütün herşeyi kuşatan bir cisimdir. Âlûsî, age, XI, 53.

yerde ve bunların arasında bulunan herşey Arş'ın altında bulunur, herşey Allah'ın kudretinin eli altındadır, O'nun ilmi herşeyi kuşatır. Kudreti herşeye nüfûz eder, O herşeye vekîldir.³⁴³ Hz. Peygamber, çok önemli hamleler yapacağı anlarda içlerinde iman oturaklaşmamış bazı kişiler toplum içinde dolaşarak inananların morallerini bozmaya çalışmış, inananları Allah yolunda hizmet etmekten alıkoymaya gayret etmişlerdir. Ayrıca Hz. Peygamber Medine'nin dışında gazvede bulunurken, münâfıklar Hz. Peygamber'in bozguna uğradığı, sağlığının bozulduğu gibi inananların manevi dirençlerini kırıcı haberleri yaymaya çalışırlardı.³⁴⁴ Ordunun bozguna uğraması ve musibete maruz kalması gibi durumlarda onlar harbtan geri kaldıkları ve inkarcılarla işbirliğine gittiklerinden dolayı sevinirler “iyi ki zamanında tedbir alıp, onlardan uzak bulunmuş, inkarcılarla işbirliğine gidip onları idare etmişiz” diyerek kavli ve fiilî nifak davranışlarını gösterir, içlerinde bir sevinç duyarak arkalarını dönüp giderlerdi.³⁴⁵ Hz. Peygamber bu kişilerin yapacakları tahribata karşı, inananları Allah'a teslim olmaya ve tevekkül etmeye çağırmıştır: “Sana bir iyilik ulaştığında onlar üzülürler, sana bir musibet isabet ettiğinde ise ‘iyi ki daha önce tedbirimizi almıştık da onlardan uzak bulunmuştuk’ deyip, sevinir, arkalarını dönüp giderler. (Ey resûlüm) onlara de ki: ‘Allah bizim hakkımızda ne takdir etmiş ne yazmışsa başımıza ancak o gelir. O’dur bizim mevlâmız, müminler o halde yalnızca Allah'a dayanıp, güvensinler. De ki siz bizim hakkımızda şu iki güzellikten birisini mi bekliyorsunuz: ya şehitlik ya da zafer.. Bekleyin bakalım biz de beklemekteyiz.’”³⁴⁶ Bu ayetlerde Allahü Teala, resûlüne onların düşmanca davranışlarına karşı tevekkül ve teslîmiyet kalesine sığınmasını emretmiş ve şu cevabı vermesini emretmiştir: “sizler ister bize destek verin ister muhâlefet edin Allah bizim hakkımızda ne irâde buyurmuşsa başımıza gelecek de ancak odur. O'nun bizim hakkımızda vereceği bütün

³⁴³ İbn Kesîr, *a.g.e*, II,405-406.

³⁴⁴ İbn Kesîr, *a.g.e*, XX,114.

³⁴⁵ Âlûsî, *a.g.e*, XX,114.

³⁴⁶ Tevbe 9/50-51.

hükümlere razıyız. Çünkü bizim sahibimiz O'dur, bizler de O'nun kullarıyız. Bizler Allah'ın meşîeti ve kudreti altındayız. Allah bizim tek mevlâmız, efendimiz ve sığınağımızdır. O halde inananlar sadece Allah'a tevekkül edip dayanmalıdırlar. Biz O'na tevekkül etmekteyiz. O bize kâfidir. O ne güzel vekildir.”³⁴⁷ Hz. Peygamber bunu şu şekilde açıklamıştır: “Allah kendi yolunda gayrette bulunan ve sadece Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak, O'nun adını yüceltmek için evinden ve yurdundan çıkan kişinin bütün durumlarını tekeffül eder. O kişi şehit olursa onu cennetine alır veya zafer elde etmiş olarak evine ve ailesine ganimetle geri döndürür.”³⁴⁸ Kur'an'da Hz. Peygamber'e tevekkül etmesinin emredildiği birçok yerde ibâdet etmesi de emredilmiştir. Bu durum tevekkül etmenin ibâdet ile çok yakından alakalı olduğuna bir işaret olarak alınabilir. Hz. Peygamber tevekkül ederek pasif bir bekleme içine girmiyordu. Aksine Allah'a tevekkül edip, kalbiyle O'na teslimiyet gösterdiği zaman dilimini tenbellik, atâlet gibi durumlardan tamamen uzak bir şekilde ibâdet ve duâ ile geçiriyordu. “Göklerin ve yerin gaybını bilmek Allah'a mahsustur. Bütün işler hükmetmesi için O'na döner. Öyleyse sen sadece O'na ibâdet et, yalnız O'na dayan O'na güven. Rabb'in yaptıklarınızdan habersiz değildir”³⁴⁹ “Bütün işlerinde Aziz ve Rahim'e tevekkül et. O ki sen namaza kalktığın zamanlarda seni görmekte, secde edenler içinde kıvrandığın zaman dilimlerine bakarak (dualarınızı kabul etmektedir), çünkü O duâları çok iyi duymakta, sizin ibadetlerinizi ve içinde bulunduğunuz sıkıntıları çok iyi bilmektedir.”³⁵⁰ İbn-i Abbâs bu ayette geçen (تَفْوَمٌ) ‘kalktığın’ kelimesinin “oturduğu veya yattığı yerden namaza kalkmayı” ifade ettiğini bildirir.³⁵¹ Hz. Peygamber Bedir savaşına çıktığı zaman sebepler planında elinden gelen birçok hazırlık yaptığı

³⁴⁷ İbn Kesîr, *a.g.e.*, II, 363; Kurtubî, *a.g.e.*, VIII, 160; Beyzâvî, *a.g.e.*, III, 150; Neseffî, *a.g.e.*, II, 92; Âlûsî XX, 115-116.

³⁴⁸ Buhârî, *İmân*, 26, *Humus*, 8, *Tevhid*, 28,30; Müslim, *İmâre*, 103,104; Nesâî, *Cihâd* 14,15; Mâlik, *Cihad*,2; Dârimî, *Cihad* 2.

³⁴⁹ Hûd 11/123.

³⁵⁰ Şuarâ 26/217-220.

³⁵¹ Kurtubî 13/144;İbn Kesîr 3/353.

halde savaş biteceği ana kadar elini kaldırıp Allah'a duâ etmiştir. Ramazan ayının onyedinci gecesinin tamamını Allah'a yalvararak ve duâ ederek geçirdiğini görmekteyiz: “Allah’ım işte Kureyş bütün kibri ve gururuyla geldi, sana karşı gelip meydan okuma cüretini gösteriyor, elçini yalanlıyorlar. Allah’ım bana va’dettiğin zaferi lutfeyle, düşmanlarını yarın sabah hezimete uğrat.” Hz. Peygamber iki elini kaldırıp açmış bir şekilde o derece tazarru ve huşû içinde duâ etmiştir ki üzerindeki ridâsı düşmüş, Hz. Ebûbekir O'nun bu hali karşısında dayanamamış, arkasından O'na sarılarak “Ey Allah'ın Resûlü ! artık sevin, nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki Allah sana verdiği sözü en güzel şekilde yerine getirecektir” demiştir. Ayrıca diğer müslümanlar da Hz. Peygamber'in yanında Allah'a duâ edip, O'nun yardımını istemişler, bütün samimiyetleriyle içlerinden gelerek Allah'a yalvarmışlardı.³⁵²

Hz. Peygamber müşriklere karşı zafere ulaşılacağını bildiği halde ve Allah'tan bu konuda kendisine söz verildiği halde niçin bu derece duâ ve tazarrû içine girmiştir? sorusu akla gelmesi mümkündür. Hz. Peygamber'in Allah'a tam bir tevekkül içinde bulunmakla beraber bu tevekkül ve teslimiyeti O'nu hiçbir zaman gevşekliğe ve sebepler planında tedbirsizliğe sürüklediğini görürüz. Bununla beraber kişiyi başarıya götürecek sebep ve vasıtalar ne kadar mükemmel olursa olsun ona sadece Allah'ın yardımı ve tevfiği ile ulaşılabilir. Allahü Teâlâ müslümanlardan yaratılış yönüyle Allah'ın kulu oldukları gibi aynı zamanda iradeleri ve tercihleriyle de O'na kulluk etmelerini ister. Allah'a yaklaşma azmi içinde bulunan hiçbir kişi ubûdiyet sıfatından daha büyük bir sıfatla Allah'a yaklaşması mümkün değildir. Hayat yolculuğunda insanın başına gelen zorluk ve musibetler her defasında O'na kul olduğunu hatırlatır. Emel ve düşüncelerini Allah'ın kudretine çevirir. Böylelikle insan Allah'ın huzuruna kaçar, O'nun önünde zayıflığını ve kulluğunu bilir. Her sıkıntı ve bela karşısında

³⁵²İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1990, I,205; Bûtî, *Fikhüs-Sîre*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994, s. 143, 146-147.

O'ndan yardım diler. Kişi hayatında bu hakikate uyandığında ve bütün davranışlarını bu düşünceyle şekillendirdiğinde Allah'ın bütün kullarına emir buyurduğu kulluk seviyesine ulaşmış olur.³⁵³

³⁵³ **Bûti**, *a.g.e*, s.147.

2.1.7 DUÂ

2.1.7.1 Hz. NUH (A.S.)’DA DUÂ

2.1.7.1.1 İstiğfâr Ederek Duâ Etme

Hz. Nûh (a.s)’ın kendisi, ana-babası ve bütün inananlar için istiğfar ettiğini görmekteyiz: “Ey rabbim! Beni, ana-babamı ve evime mümin olarak girenleri ve bütün erkek ve kadın müminleri mağfiret eyle. Zalimlerin ise, ancak helâklarını artır.”³⁵⁴ Dahhâk “evime mümin olarak girenleri” ifadesindeki evden “mescidin” kastedildiğini söyler. Fakat ibn Kesîr ayette geçen (**الْبَيْتِ**) kelimesinin zahir manası olan “ev” manasını anlama engel olacak bir durum olmadığını, bu sebeple Hz. Nûh (a.s)’ın evine mümin olarak giren herkes için mağfiret duâsı ettiğini bildirir.³⁵⁵ Duâsının devamında “mümin erkek ve kadınları mağfiret eyle” derken “ölmüş veya hayatta bulunan bütün mümin erkek ve kadınları” duâsının içine almıştır. Aynı duânın benzerini Hz. İbrâhîm (a.s)’da da görmek mümkündür.³⁵⁶

2.1.7.1.2 İnkarcı kavmini Allah’a Havale Ederek Duâ Etme

Hz. Nûh (a.s), kavminin içinde dokuz yüz elli sene bütün eziyetlere rağmen hiç usanmadan davetine devam etmiş, fakat bu topluluk içinde artık iman edecek kimsenin kalmadığını ve gelen nesillerin de önceki nesiller gibi inkarcı olacağını anladığından dolayı içini Allâh’a dökmüş ve inkarcı kavmi Allâh’a havale etmiştir. Nûh suresinde uzun bir şekilde Hz. Nûh (a.s)’ın kavminin inkarcı ve inatçı tutumunu Allâh’a anlattığını ve onları Allâh’a ettiği bildirilir:

³⁵⁴ Nûh 71/28.

³⁵⁵ İbn Kesîr, *a.g.e*, IV,128.

³⁵⁶ Bkz: Bu Çalışmamız: “Hz. İbrâhîm (a.s)’da Duâ” başlığı.

“Nûh (a.s), dedi ki, ‘rabbim onlar bana isyan ettiler ve malı ve çocukları kendi hüsrânını artırmaktan başka işe yaramayan birine tabi oldular, çok büyük hileler kurdular ve dediler ki sakın ilahlarınızı bırakmayın....”³⁵⁷ Hz. Nûh (a.s), onların bu azmış durumlarını anlattıktan sonra “Ey rabbim! yeryüzünde kafirlerden hiçkimseyi bırakma! Zira bırakırsan onlar Senin kullarını, Senin yolundan saptırırlar ve sadece kendileri gibi kâfir, ahlâksız çocuklar dünyaya getirip yetiştirirler...”³⁵⁸ Hz. Nûh (a.s), bir Peygamber olması yönünden insanlar için büyük bir şefkat ve merhamet kaynağıydı. Bununla beraber böyle duâ etmesini daha önce bu çalışmamızın “Hz. Nûh (a.s)’da Şefkât” konusunda işlediğimiz için bu konuyu oraya havale ediyoruz.

2.1.7.1.3 Rabbinden Yardım Dileyerek Duâ Etme

Hz. Nûh (a.s) çok büyük sıkıntılara katlanmış ve sonunda Allâh'a yardım etmesi için duâda bulunmuştur: Müminûn suresinde kavminin yalanlamalarına karşı O'nun Allâh'tan yardım istediği bildirilir: “Rabbim beni yalanlamalarına karşı bana yardım et!”³⁵⁹ Hz. Nûh (a.s)’ın bu duâsından hemen sonra kendisine vahiyle gemi yapması emredilmiştir. Kamer suresinde de yardım istediği belirtilir: (فَدَعَا رَبَّهُ أَنِّي مَغْلُوبٌ فَانْتَصِرْ) “Hz. Nûh ‘rabbim ben artık mağlub oldum, yardım et!’ diye duâ etti.”³⁶⁰ O'nun Kamer suresinde geçen bu duâsı tufan hadisesinden az önce vuku bulmuştur. Müminûn suresindeki yardım istediği duâ ise, Kamer sûresindeki yardım istediği duâdan öncedir. Çünkü Müminûn suresindeki bu duasından sonra kendisine gemi yapması emredilmiş; Kamer

³⁵⁷ Nûh 71/21-23.

³⁵⁸ Nûh 71/26-27.

³⁵⁹ Müminûn 23/26.

³⁶⁰ Kamer 54/10.

suresindeki duâsının hemen arkasından ise “semaların kapılarını çok müthiş yağan bir yağmurla açtık”³⁶¹ denilmiştir.³⁶²

2.1.7.1.4 Gemiye Binerken Duâ Etme

Gemiye binerken Hz. Nûh (a.s)’a şu duâyı yapması emredilmiştir:

(الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّانَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ، وَقُلْ رَبِّ أَنْزِلْنِي مُنْزَلًا مُبَارَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ)

“Bizi zalimler topluluğundan kurtaran Allâh'a hamd olsun, ve de ki: rabbim beni bereketli bir yere indir, sen iskân edenlerin en hayırlısısın.”³⁶³ Zuhruf

suresinde bir binite binildiğinde şu duânın okunması gerektiği bildirilir: (سُبْحَانَ) (الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ) “bu vasıtayı bizim emrimizin altına veren Allâh'a tesbih ederim, yoksa biz güç yetiremezdik.”³⁶⁴

Hz. Nûh (a.s)’ın büyük dalgalar arasında gemi ile yolculuğunda şu duâyı ettiğini görmekteyiz:

(... اِرْكَبُوا فِيهَا بِاسْمِ اللَّهِ مَجْرِيهَا وَمُرْسِيهَا إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ) “Hz. Nûh (a.s) dedi ki: "Gemiye binin! Onun yüzüp gitmesi de, durması da Allah'ın adıyladır. Şüphesiz ki Rabbim çok bağışlayan, çok merhamet edendir.”³⁶⁵

2.1.7.2 Hz. İBRAHİM (A.S)’DE DUÂ

³⁶¹ Kamer 54/11.

³⁶² İbn Kesîr, a.g.e, III, 245.

³⁶³ Müminun 23/ 28-29

³⁶⁴ Zuhruf 43/13.

³⁶⁵ Hûd, 11/41. Bu ayetle ilgili olarak Bkz: Bu Çalışmamız: “Hz. Nûh'da teslimiyet” başlığı.

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İbrâhîm (a.s)'ın duâlarına özellikle yer verilmiş ve bu duâlar örnek olması açısından inananlara arzedilmiştir. Kur'ân'da Hz. İbrâhîm (a.s)'ın duâları bazen bir istek bildirme, bazen istek bildirmeksizin halini Allâh'a arz etme şeklinde zikredilir. Duâlarında kendi şahsî arzularının yerine, bütün insanların saâdete ulaşmalarını istemesi O'nun duâlarının ortak özelliklerinden birisidir. Hz. İbrâhîm (a.s)'ın Kur'ân'da örnek olarak arz edilen özelliklerini O'nun duâlarında da hissetmek mümkündür: En müessir ve makbûl duâlar Kur'ân ve Hadislerde zikredilen duâlardır. Kur'ân'da Hz. İbrâhîm (a.s)'ın duâlarının çok büyük bir kısmı kendi ismiyle anılan İbrahim suresinde ve Şuarâ suresinde zikredilmiştir.

2.1.7.2.1 Mekke'nin Emniyet Beldesi Olması İçin Duâ Etme

(وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا ...)

Hz. İbrâhîm Mekke'nin emniyet ve huzur beldesi olması için duâ etmiştir: "Hatırla ki İbrahim şöyle demişti: "Rabbim! Bu şehri (Mekke'yi) emniyetli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut!"³⁶⁶

Örnek olma açısından Hz. İbrâhîm (a.s)'ın bu duâsını şu şekilde değerlendirebiliriz: *O, herşeyden önce emniyet ve huzur için duâ etmiştir.* Böyle bir duâ insanlar arasında *emniyet ve huzûrun* bütün iyilik ve nimetler içinde en büyük ve önemli nimetlerden olduğunu göstermektedir. Bu iki esas olmaksızın ne din ne de dünya işlerinin düzelmesi mümkün değildir. Hatta birçok âlim, *emniyet ve huzûrun* insanın sıhhatinden bile önemli olduğunu söyler.³⁶⁷ Çünkü korku, anarşi ve güvensizlikten gelen zarar, insanın bedeninde bir hastalıktan dolayı gelen zarardan daha şiddetli ve daha elem vericidir. İnsan bedeninin

³⁶⁶ İbrâhîm 14/35.

³⁶⁷ Râzî, *a.g.e.*, XX, 135-136.

hastaliksız olması onun sıhhatini gösterdiği gibi *Emniyet ve huzûr* toplumun bünyesinin sıhhatini gösterir.

Hiz. İbrâhîm Mekke'nin emin ve huzurlu bir belde olması için duâ ettiği gibi, O'nu örnek alanlar da buldukları beldelerin *emniyet ve huzûru* için duâ etmeleri ve bu iki hususun devamlılığı için ellerinden geleni yapmaları gereklidir.

2.1.7.2.2 Şirkten Uzak Bulunmak İçin Duâ Etme

(...وَاجْتَنِبِي وَبَنِيَّ أَنْ تَعْبُدَ الْأَصْنَامَ)

Emniyet duâsının devamında Hiz. İbrâhîm hem kendisini hem de kendisinden sonra gelecek neslini şirkten koruması için Allâh'a duâ etmiştir: “...ayrıca beni ve neslimi sanemlere ibâdet etmekten uzak eyle.”³⁶⁸

Peygamberler sanemlere tapmaktan uzak olmalarına ve korunmalarına rağmen Hiz. İbrâhîm (a.s)’ın bu duâsını şu şekilde anlayabiliriz:

Hiz. İbrâhîm bu duâsıyla putlardan uzak durma konusunda devamlılık için duâ etmiştir:“Rabbim, bizleri putlara tapmaktan koruduğın ve uzak tuttuğın gibi, bütün hayatımızda onlardan uzak durmamda beni ve neslimi devâm ettir” demektir. Hiz. İbrâhîm neslinin tevhid dinine iman üzerine devam etmelerini çok istiyordu. Bununla beraber bir insanın hidayette devam etmesi Allâh'ın elindedir. Hiz. İbrâhîm bundan dolayı neslinin imân üzerinde devam etmesi için duâ etmiştir.³⁶⁹

Hiz. İbrâhîm her ne kadar, Cenâb-ı Hakk’ın kendisini putlara tapmaktan koruyacağını biliyorsa da O'nun huzurunda tevâzu ve fakr göstererek her

³⁶⁸ İbrâhîm 14/35.

³⁶⁹ Râzî, a.g.e, XX, 131-132.

istediği hususta Allâh'ın fazlına olan ihtiyacını izhâr etmek için böyle duâ etmiştir.

Hiz. İbrâhîm şirkin her çeşidinden koruması için Allâh'a böyle bir duâda bulunmuştur. Şirke girme bazen açık olduğu gibi bazen gizli de olabilir. Açık olan Allâh'a açıkça şirke koşan müşriklerin şirkidir. Gizli olan kısmı ise insanın bütün neticeleri Allâh'tan değil de sadece sebep ve vâsitalardan bilmesidir. Oysa insanın tamamen şirkten arınması ve hâlis tevhide ulaşması, kalbini sebep ve vasıtalara bağlamaktan çevirip Hakiki tesir gücünün onlarda olmadığını idrâk ederek, Allah'tan başka hakiki mutasarrıf görmemesidir. Hiz. İbrahim'in bu duası bu şekilde gizli bir şirke düşmekten korunmak için olmalıdır.³⁷⁰ İbn Atâ: “Hiz. İbrâhîm bu duâ ile ‘Ey Rabbim, kalbimin senden ayrı kalmasından ve gaflet etmesinden beni emîn ve sâlim eyle’ duâsını istemiştir” demiştir.³⁷¹

Aslında Hiz. İbrahim bu ileri yaşında putlara tapmaktan elbette emindi. Çünkü küçük yaşında bile putları kırmıştı. Fakat O bu duasıyla her insanın heva, arzu ve ihtiraslarının o kişi için bir sanem (süslü put) olacağını bildiğinden dolayı bu şekilde bir ihtiras ve heva düşkününü olmaktan kendisi ve nesli için Allah'a sığınmıştır.³⁷² Hiz. İbrâhîm (a.s.)'ın bu duasından bir insanın kendisine duâ ederken aynı zamanda ana-babasına ve nesline de duâ etmesi gerektiğini anlıyoruz.³⁷³

2.1.7.2.3 Mekke'nin Bereketli Olması İçin Duâ Etme

(رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بُوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ)

³⁷⁰ Râzî, a.g.e, XX, 131-132.

³⁷¹ Âlûsî, a.g.e, XIII, 259.

³⁷² Âlûsî, a.g.e, XIII, 259.

³⁷³ İbn Kesîr, a.g.e, II, 542.

Hız. İbrâhîm, Mekke için yaptığı emniyet duâsından sonra bu beldenin bereketlenmesi, burada yaşayacak insanların namaz kılmaları ve Orada bulunmayanların ise bu beldeye iştiyak içinde yönelmeleri için duâda bulunmuştur: “*Ey rabbimiz! Ben neslimin bir kısmını senin hürmetli olan beytinin (Kâbe) yanında ziraate uygun olmayan bir vâdiye yerleştirip iskân ettim. Ey Rabbimiz! Namazı ikame etsinler diye böyle yaptım. Bu sebeple sen insanlardan bir kısmının gönlünü onlara müştâk et ve meylettir, meyvelerle onları rızıklandır. Ta ki böylelikle bu nimetlerin şükürünü edâ etsinler.*”³⁷⁴

Bu duâ hem ibâdet hayatı için hem de dünya faydaları için yapılmıştır. İbâdet hayatı için yapılması insanların *hac ibâdetlerini* yerine getirmeleri için dünyanın en uzak yerlerinden buraya gelmeleri için duâ etmesidir. Dünya faydası için olan kısmı ise “*meyvelerden onları rızıklandır*” cümlesidir.

Hız. İbrâhîm (a.s)’ın bu iki hususu bir duâda birleştirmesinin sebebini yine kendisi açıklamıştır: “... *Ta ki böylelikle bu nimetlerin şükürünü edâ etsinler.*”³⁷⁵ Yani bir yerde rızık yollarının kolaylaşması ibâdet etme yollarını da kolaylaştıracaktır. Böylelikle Hız. İbrâhîm, inananların dünya faydalarını elde etmek için yaptığı gayretlerinden hedeflerinin, Allâh'a daha iyi ve güzel ibâdet olduğunu bildirmiştir.³⁷⁶

2.1.7.2.4 Allâh'ın Gizliyi de Açığı da Bildiğini Söylerek Duâ Etme

(رَبَّنَا إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِي وَمَا نُعْلِنُ وَمَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ)

“Ey Rabbimiz! Şüphesiz ki sen, bizim gizlemekte ve açığı vurmakta olduğumuz şeyleri bilirsin. Yerde ve gökte hiçbir şey Allâh'a gizli kalmaz.”³⁷⁷ Hız. İbrâhîm

³⁷⁴ İbrâhîm 14/37.

³⁷⁵ İbrâhîm 14/37.

³⁷⁶ Râzî, a.g.e, XX,137.

³⁷⁷ İbrâhîm 14/38.

bu duâsında açıkça bir istek bildirmemiş, bununla beraber içinde bulunduğu durumu Allâh'a arz ederek çok istekler dile getirmiştir. Duânın bir çeşidi de açıkça istek bildirilmeksizin yapılan bu kısım duâlardır. Bu gibi duâların daha tesirli ve makbul olduğu düşünülebilir. Çünkü bu duâlarda bir istek bildirilmez; içinde bulunulan zor ve ağır şartlar zaten hal diliyle insanın durumunu merhametli yaratıcısına arz etmektedir.

Hız. İbrâhîm bu duâsıyla şu hususları istemiş olabilir. İlahi emir ve vahiy gereği hanımı Hız. Hâcer'i ve daha bebek olan oğlu Hız. İsmâîl'i daha çölün ortasında ıssız bir yerde bırakırken son derece mahzundu ve üzülyordu. Hanımı "bizleri kime bırakıyorsun?" dediğinde "sizleri Allâh'a emânet ettim" demiş, hanımı "Bunu Allâh mı emretti?" diye sorunca "evet" demiş sonra hanımı "O zaman biz korkmuyoruz" demiştir. İşte bu zor durumda Hız. İbrâhîm onları en uzak yerden görebileceği yerde dönmüş ve bu duâyı yapmıştır. Yani "Ey Onların ve benim rabbim! İçimizdeki sıkıntımızı biliyorsun. O'nu gidermek sana kalmıştır" demek istemiştir.³⁷⁸ Aynı duâyı seneler sonra oğlu Hız. İsmâîl'i kurban etmeye başlamadan önce de yapmış olması düşünülebilir.

2.1.7.2.5 Kendisine Verilen Nimetlere Şükrederek Duâ Etme

(الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ)

"Allâh'a hamd olsun ki yaşlılık dönemimde bana İsmâîl'i ve İshâk'ı bağışladı. Benim rabbim hiç şüphesiz duâyı işitendir." Hız. İbrâhîm örnek olma açısından bu şükürü ile şu mesajı verir: inanan bir insan duâsı kabul edildikten sonra bu nimeti şükürle karşılar, O'na şükretmeyi unutmaz. Çünkü yine aynı sûrede şükrettikçe nimetlerin artacağı bildirilmiştir: "Şükrederseniz nimetlerini kesinlikle artırırım, ama nankörlük ederseniz benim azabım çok şiddetlidir."³⁷⁹

³⁷⁸ Râzî, a.g.e, XX, 137-138.

³⁷⁹ İbrâhîm 14/7.

Nimetlerin devâmını ve artmasını sağladığı için şükür de duânın bir kısmı oluşturur.

2.1.7.2.6 Kendinin ve Neslinin Namaz Kılması için Duâ Etme

(رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ)

“Ey Rabbim beni ve neslimi istikrar üzere namazı ikâme edenlerden kıl ve duâmı kabul eyle.”³⁸⁰ Hz. İbrâhîm bu şekilde duâ ederek insanın Allâh'a ibâdetlerini yerine getirebilmesinin de ancak O'nun yardımıyla olacağını bildirmişti. “Duâmı kabûl eyle” namazımı kabûl eyle demektir. Ayrıca Hz. İbrâhîm, buraya kadar yaptığı ve yapacağı duâların kabûl edilmesi için de duâ etmiştir.

2.1.7.2.7 Ana-Babası ve Bütün Müminler İçin Duâ Etme

(رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ)

“Ey rabbimiz, hesap gününde beni, ana-babamı ve bütün müminleri mağfiret eyle.”³⁸¹ Hz. İbrâhîm (a.s)’ın bu duâsı müslümanların namazlarının sonunda yaptığı büyük bir duâdır. Bir müslümanın sadece kendisi için değil, bunun yanında ana-babası ve bütün inananların bağışlanması için de duâ etmesinin gerektiği bildirilmiş olmaktadır.

2.1.7.2.8 Hikmet ve Sâlihlik İçin Duâ Etme

(رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ)

³⁸⁰ İbrâhîm 14/40.

³⁸¹ İbrâhîm 14/41.

“*Rabbim bana hüküm/hikmet ver ve beni sâlihler arasına kat.*”³⁸² Hz. İbrâhîm bu duâdan önce Allâh'ı tâzim ve senâ etmiş ve duâ etme ile ilgili önemli bir edebi de öğretmiştir: Kişi duâ etmeden önce Allâh'ı senâ etmeli, daha sonra isteklerini arz etmelidir. Bu şekilde yapılan duâların kabul edilme ihtimali çok daha yüksektir.³⁸³

Müfessirler, O'nun bu duâsında geçen *hüküm* kelimesinin *hikmet ve ilim* olduğu üzerinde durarak, bu duâdaki *hüküm* kelimesinin *peygamberlik* olarak tefsirinin doğru olmayacağını bildirirler. Çünkü Hz. İbrâhîm bu duâyı yaptığında zaten peygamberdi, O'nun bu duâsında istediği husus *hikmet ve ilminin* artırılmasıydı.³⁸⁴ Hz. İbrâhîm (a.s)'ın bu duâsında *hüküm* istemesi *muhâkeme kuvvetinin kemâlini* istemesi şeklinde anlaşılmıştır. Bu da *hakikat bilgisine ulaşmakla* mümkün olur.³⁸⁵ Hz. Peygamber'in hikmetli olması konusunda da üzerinde durulduğu gibi bu hikmetin *ilmî hikmet* kısmına dâhildir.³⁸⁶ Hz. İbrâhîm (a.s)'ın *ilmî hikmetin* ardından “*beni sâlihler arasına kat*”³⁸⁷ duâsı da *amel kuvvetinin kemâlini* istemesidir. Bunun gerçekleşmesi de sâlih ameller yapmakla mümkündür. Bir insanın olgunlaşıp, kemâle ermesi, *Hakikati tanımasıyla; aynı zamanda iyilikleri de hayatında yaşamak için öğrenmesiyle mümkündür.* Hz. İbrâhîm (a.s)'ın “*salihlere kat*” duâsından önce *hikmeti* istemesinin sebebi, *muhakeme ve ilim kuvvetinin, amel kuvvetinden* daha şerefli ve üstün olduğunu gösterir. Çünkü bir insan iyiliği yapamasa bile onu öğrenmesi mümkündür. Fakat iyiliği öğrenmeksizin onu yapması mümkün değildir. Ayrıca ilim, rûhun, amel ise bedenın sıfatıdır.³⁸⁸ Netice olarak *hikmet, eşya ve hadiselerin içyüzünün, diğer tabirle gerçek yüzlerinin tanınması ve*

³⁸² Şuarâ 26/83.

³⁸³ Râzî, *a.g.e*, XXIV, 145-147.

³⁸⁴ Râzî, *a.g.e*, XXIV, 148.

³⁸⁵ Râzî, *a.g.e*, XXIV, 148.

³⁸⁶ Bkz: Bu çalışmamız, Hz. Muhammed (s.a.s)'de “*Hikmet Sahibi Olma*” başlığı.

³⁸⁷ Şuarâ 26/83.

³⁸⁸ Râzî, *a.g.e*, XXIV, 148.

*idrâk edilmesi demektir.*³⁸⁹ Hz. İbrâhîm'e yerin ve göklerin *melekûtunun* gösterilmesi de bu manayı desteklemektedir. Duâda istenilen *salâhât* ise, amel kuvvetinin ifrat ile tefrit uçlarından uzak bir şekilde itidal üzere bulunmasıdır.

Örnek olması açısından bu duâda Hz. İbrâhîm (a.s)'ın istediği *hükmün* hikmet ve ilim olduğunu, kişinin bu *hikmet ve ilimle kalbinde Allâh mârifetinin yerleşmesi* gerektiğini görmekteyiz.

2.1.7.2.9 Gelecek Nesiller İçinde Hayırla Yâd Edilmesi İçin Duâ Etme

(*وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ*)

“*Gelecek nesiller içinde benim, iyilikle ve güzellikle yâd edilmemi nasib eyle.*”³⁹⁰ Hz. İbrâhîm (a.s)'ın sonraki nesiller tarafından hayırla yâd edilmek için yaptığı bu duâ ile üsve-i hasene olan şu özellikleri inananlara arz etmiş bulunmaktadır.³⁹¹

1. Bir insan hayatında yaşadığı ve başkalarına güzel örnek olan özelliklerinin gelecek nesilleri içinde de devâm etmesini istemelidir. İhlâsı korumakla beraber, iyilik yapmakla meşhur olma, diğer insanlara da aynı güzel şeyleri yapmaya teşvîk edecektir.

2. Hz. İbrâhîm (a.s), âhir zamanda kendi neslinden Allâh'a davet eden birinin bulunması için duâ etmiştir. Bu durumda *lisân-ı sıdk*, Hz. Muhammed (s.a.s)'dir.

3. Hz. İbrâhîm (a.s), bu duâsıyla kendisinden sonra bütün insanların kendi sevgisi üzerinde birleşmesini istemiştir. Asırlar boyunca, hatta günümüzde bile

³⁸⁹ Râzî, *a.g.e*, XXIV, 148.

³⁹⁰ Şuarâ 26/84.

³⁹¹ Râzî, *a.g.e*, XXIV, 149.

bu duânın kabul edildiğini görmek mümkündür. Çünkü bütün semâvî din mensupları O'nun peygamberliğinde ittifâk edip, O'nu sevmekte ve O'nu hep iyilikle ve hayırla yâd etmektedirler. Bu yönüyle Hz. İbrâhîm bütün insanların saygı duyduğu ve sevdiği bir kişi olmuştur.

2.1.7.2.10 Naîm Cennetine Vâris Olmak İçin Duâ Etme

(وَاجْعَلْنِي مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيمِ)

“*Beni, Naîm cennetinin vârislerinden eyle.*”³⁹² Hz. İbrâhîm önceki duâlarında dünya saâdetini istedi, bu duâsıyla da âhiret saâdetini istemektedir. Naîm cennetinin vâris kılınacak bir mîrâs olarak zikredilmesi, Ahiret saâdetini kazandıracak amellerin dünyada kazanıldığından dolayıdır. Bundan dolayı ahirette kazanılacak nâim cenneti dünyada vâris kılınan bir mala benzetilmiştir.³⁹³

2.1.7.2.11 Babasının Müslüman Olması İçin Duâ Etme

(وَاعْفِرْ لِأَبِي إِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّالِّينَ)

“*Babamı da bağışla (ona iman ederek, tevbe etmeyi nasip et), çünkü o doğru yoldan ayrılanlardandır.*”³⁹⁴ Hz. İbrâhîm Rabb’inden dünya ve âhiretle ilgili duâlarda bulunduktan sonra babası için duâ etmiştir. Bir insanın âhirette bağışlanması onun iman etmesine bağlıdır. Bu durumda Hz. İbrâhîm, babasının müslüman olması için duâ etmiştir.³⁹⁵

2.1.7.2.12 Âhirette Küçük Düşmemek İçin Allâh’a Duâ Etme

(وَلَا تُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ ، يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ ، إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ)

³⁹² Şuarâ 26/85.

³⁹³ Râzî, a.g.e, XXIV, 150.

³⁹⁴ Şuarâ 26/86.

³⁹⁵ Râzî, a.g.e, XXIV, 150.

“Rabbim! İnsanların diriltildiği haşr gününde beni küçük düşürme! O öyle bir gündür ki o gün ne mal ve ne de çocuklar insana fayda verebilir. O gün insana fayda sağlayan tek şey Allâh'a selim bir kâiple gelmesidir.”³⁹⁶

Hızy, bir insanın küçük düşmesi, alçalması ve utanacak halde bulunmasıdır. Bu duasıyla Hz. İbrahim kimsenin kesin bir şekilde kurtulacağı vehmine girmemesi gerektiğini bildiğini gösterir. O bütün faziletiyle beraber ahiretteki kurtuluşunu kendisinin salâhatına ve amellerine değil Allah'ın isteğine bağlamıştır. “*Rabbimin beni bağışlayacağını ümit ediyorum*”³⁹⁷ demesi de bunu göstermektedir. Aynı zamanda ahirette insanın ne malının ne de çocuklarının faydası dokunamayacağını; ancak Allah'a *selim bir kalb* ile gelen insanın kurtulabileceğini bildirmiştir.³⁹⁸

2.1.7.2.13 Kabe'yi Yaparken Duâ Etme

(..رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ، رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرْنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ، رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ)

Hz. İbrâhîm, oğlu Hz. İsmâîl ile beraber Kâbe'yi inşa ederken bu duâlarla duâ etmişlerdir: “Ey Rabbimiz! İbadetlerimiz kabul eyle, çünkü sen işiten ve bilensin. Ey Rabbimiz! Bizi sana teslîm olan iki müslüman eyle. Nesillerimizden de sana teslîm olan bir ümmet çıkar ve ibâdet usullerini bize bildir, tevbelerimizi kabûl eyle, çünkü sen tevbeleri çok kabul edensin ve çok merhametlisin. Ey rabbimiz, Onlara senin ayetlerini tilâvet edecek, onlara Kitâb'ı ve Hikmeti öğretecek ve Onları (zararlı bütün alışkanlıklardan ve

³⁹⁶ Şuarâ 26/87-89.

³⁹⁷ Şuarâ 26/82.

³⁹⁸ Bkz: Bu çalışmamız: “Hz. İbrâhîm'in Kalb-i selim sahibi olması” başlığı.

durumlardan) temizleyecek onların içinden bir elçi gönder. Çünkü sen çok azîz ve yücesin, hikmet sahibisin.”³⁹⁹ Bu duâ üzerinde Hz. İbrâhîm (a.s)’ın teslîmiyeti konusunda durulduğundan bu konuyu oraya havale ediyoruz.

2.1.7.2.14 Hicret Ederken Duâ Etme

(إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي سَيِّدِي)

“Şüphesiz ki ben rabbime gidiyorum. O beni hidâyette dâim kılacaktır.”⁴⁰⁰

Hz. İbrâhîm ateşe atıldığı memleketten ayrılırken veya ateşe atıldığında bu duâ ile Allâh'a yönelmiş ve hicretinin aslında Allâh'a olduğunu bildirmiştir.⁴⁰¹

2.1.7.3 Hz. MUSA (A.S) ‘DA DUÂ

Hz. Mûsâ (a.s), Kur’ân’da Allâh'a çok münâcat eden bir kimse olarak “*gizli hitapta bulunulan, kendisine sır verilen*”⁴⁰² bir kişi olma mertebesine yükseltilmiştir. Kur’ân’da “*O’nu çok münâcat eden bir kimse olarak kendimize yaklaştırdık*”⁴⁰³ denilerek, Hz. Mûsâ (a.s)’ın bu mertebeye Allâh'a çok duâ ve münâcat ederek ulaştığına dikkat çekilmiştir:

2.1.7.3.1 Çok Zor Anında Allâh’la Beraber Olduğunu İfade Ederek Duâ Etme

(إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيِّدِي)

³⁹⁹ Bakara 2/127-129.

⁴⁰⁰ Sâffât 37/99.

⁴⁰¹ Bkz: Bu çalışmamız, “Hz. İbrâhîm’de Hicret” başlığı.

⁴⁰² Râzî, a.g.e, XXII, 39.

⁴⁰³ Meryem 19/52.

H. Mûsâ (a.s), arkasında Firavunun askerleri önünde ise Kızıldeniz varken bu duâ ile Allâh'a dayanmış ve teslimiyet göstermiştir: “iki topluluk birbirlerini görünce Mûsâ (a.s)'ın beraberinde bulunanlar, ‘işte şimdi yakalandık’ dediler. Mûsâ (a.s)' ise ‘asla, Rabbim benimle beraberdir, O bir çıkış yolu gösterecektir’ dedi.”⁴⁰⁴

H. Mûsâ (a.s)'ın tevekkül ve teslîmiyeti başlığı altında bu ayet üzerinde durulmuştur.

2.1.7.3.2 Kendisi ve Kardeşi İçin İstiğfâr Ederek Duâ Etme

(رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِأَخِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ)

H. Mûsâ (a.s), son derece kızgın ve üzgün bir halde iken sakinleşince bu duâyı yapmıştır: “Rabbim beni ve kardeşimi bağışla, bizi rahmetine girdir. Çünkü sen merhametlilerin en merhametlisisin.”⁴⁰⁵

2.1.7.3.3 Zellesini İtiraf Ederek Bağışlanması İçin Duâ Etme

(رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَغْفَرَ لَهُ إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ)

H. Mûsâ (a.s) ahalinin habersiz olduğu bir sırada şehre girmiş, orada birisi kendi kavminden diğeri ise düşman tarafından olan iki adamı birbiriyle kavga ederken bulmuş, kendi kavminden olan düşmana karşı yardım dileyince bir yumruk vurmuş ve ölümüne sebep olmuştu. H. Mûsâ (a.s)'ın kasdı öldürmek değildi, sadece o kişinin zararını uzaklaştırmaktı. Bununla beraber H. Mûsâ (a.s) kendini hatalı kabul etmiş ve hatasının kabulü için Allâh'a şu duâda bulunmuştur: “Ey rabbim! Doğrusu ben kendime zulmettim; beni mağfiret

⁴⁰⁴ Şuarâ 26/62.

⁴⁰⁵ A'râf 7/151.

eyle...⁴⁰⁶ Ayetin devamında ise “Allah da O’nu bağışladı. Çünkü O Ğafûr ve Rahîm’dir”⁴⁰⁷ denilmiştir.

2.1.7.3.4 İstiğfâr Ederek Belâların Uzaklaşması İçin Duâ Etme

(رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلِ وَآيَايَ ، أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا ، إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ ، تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ أَنْتَ وَلِيِّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ)

O'nun belâ ve musîbetler anında istiğfar ederek belâ ve musîbetlerin uzaklaştırılmasını istediğini görüyoruz: “Hz. Mûsâ (a.s), tayin edilen vakitte kavminden yetmiş kişi seçti. Onları O müdhiş deprem yakalayınca Mûsâ (a.s), dedi ki: “Ey Rabbim dileseydin onları da beni de daha önce helâk ederdin. İçimizden birtakım beyinsizlerin işledikleri hatalar yüzünden hepimizi helâk edecek misin? Bu durum, senin imtihanından başka bir şey değildir. Onunla dilediğini saptırırısın, dilediğini de doğru yola iletirsin. Sen bizim sahibimizsin, bizi bağışla ve bize acı! Sen bağışlayanların en iyisisin! Bize, bu dünyada da iyilik yaz ahirette de. Şüphesiz biz sana döndük.”⁴⁰⁸ Ayette geçen “Sen bizim sahibimizsin” ifadesinde hasır vardır. Yani bu ifade “senden başka ne bir dost, ne bir yardımcı ne de hidayet verici vardır” manasına gelmektedir.⁴⁰⁹

2.1.7.3.5 Dünyada ve Âhirette İyilik Yazılması İçin Duâ Etme

(وَكَتُبْ لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ)

Hiz. Mûsâ (a.s), yukarıda geçen istiğfâr duâsından sonra dünya ve ahirette iyilik yazılmasını istemiştir: “bize bu dünyada da iyilik yaz, ahirette de. Şüphesiz biz sana döndük.”⁴¹⁰ O yukarıdaki duâda kendisine en yakın dostun Allâh olduğunu

⁴⁰⁶ Kasas 28/16.

⁴⁰⁷ Kasas 28/17.

⁴⁰⁸ A'râf 7/156.

⁴⁰⁹ Râzî, a.g.e, XV, 20.

⁴¹⁰ A'râf 7/156.

ikrâr etmiştir. Bu en yakın dosttan beklenen iki şey vardır. Birincisi zararları uzaklaştırması; ikincisi ise faydaları ulaştırmasıdır. Her zaman için bir zararı uzaklaştırma, fayda elde etmekten daha önemli ve önceliklidir. Bundan dolayı O, önce günah ve hataların sebep olabileceği musibetleri istiğfar ile uzaklaştırmak istemiş, daha sonrada rabbinden dünya ve âhirette iyiliğin kendisi ve kendisine tabi olanlardan ayrılmaz bir parça olması için duâ etmiştir.⁴¹¹

2.1.7.3.6 Şerh-i Sadr ve Yardım İsteyerek Duâ Etme

(رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي ، وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي ، وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي ، يَفْقَهُوا قَوْلِي وَاجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِنْ أَهْلِي ، هَارُونَ أَخِي ، اشْدُدْ بِهِ أَزْرِي ، وَأَشْرِكْهُ فِي أَمْرِي ، كَيْ نُسَبِّحَكَ كَثِيرًا ، وَنَذْكُرَكَ كَثِيرًا ، إِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيرًا)

“Ey rabbim, göğsüme bir genişlik ver, işimi kolaylaştır, dilimdeki bağı çöz ki konuştuklarımı kavrasınlar. Ailemden benim için bir yardımcı kıl; Kardeşim Hârûn’u. O’nunla kuvvetimi sağlamlaştır. Ta ki böylelikle seni daha çok tesbîh edelim, seni daha çok zikredelim. Şüphesiz ki sen bizi görmektesin.”⁴¹²

Tâhâ suresinin başından buradaki duâlara kadar Allâh Teâlâ’nın, Hz. Mûsâ (a.s)’a altı hitapta bulunarak bazı sorumluluklar yüklediğini görmekteyiz: *Tevhîd, namaz, âhiret, eşyânın hikmeti, mucizeler, küfürde azgınlaşmış firavuna gönderiliş.* Hz. Mûsâ (a.s)’ın, bu sorumlulukları hakkıyla yerine getirebilmek için yukarıdaki duâları yapması çok uygun düşmüştür.

2.1.7.3.7 Doğru Yola Ulaşması İçin Duâ Etme

(عَسَى رَبِّي أَنْ يَهْدِيَنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ)

⁴¹¹ Râzî, XV,20.

⁴¹² Tâhâ 20/25-35.

Hız. Mûsâ (a.s) Mısır'dan çıktığında yanına zâd ve zahîre alamamıştı. Medyen'e gitmek için yola çıkmıştı. Ama yolu bilmiyordu. Bununla beraber Allâh'ın fazlına ve yol göstericiliğine güveniyordu. Bu sebeple bu duâyı yapmıştır.⁴¹³ Hız. Mûsâ (a.s)'ın bu duâsı atası Hız. İbrahim'in "*ben rabbime gidiyorum, O beni doğru yola eriştirecektir*"⁴¹⁴ duâsına benzemektedir. Hız. Mûsâ (a.s), selef-i sâlih olan Hız. İbrâhîm için halef-i sâdik olmuştur.⁴¹⁵

2.1.7.3.8 Fakirliğini Allâh'a Arzederek Duâ Etme

(رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ)

Hız. Mûsâ (a.s), Medyen yolunda günlerce aç ve susuz kalmış, yolculuğun meşakkatlerinden dolayı perişan olmuştu. Böyle bir durumda iken fakirliğini ve güçsüzlüğünü Allâh'a arzederek bu şekilde duâ etmiştir: "*Rabbim Gerçekten ben, bana indireceğin her hayra muhtacım.*"⁴¹⁶ Râzî, bu duânın şu şekilde de tefsir edilebileceği üzerinde durmuştur: "*Rabbim, bana indirdiğin hayır olan dinim uğruna dünyada fakir kaldım.*"⁴¹⁷

2.1.7.3.9 Zorbaların Şerrinden Allâh'a Sığınarak Duâ Etme

(إِنِّي عَدْتُ رَبِّي وَرَبِّكُمْ مِنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ الْحِسَابِ)، (وَإِنِّي عَدْتُ رَبِّي وَرَبِّكُمْ أَنْ تَرْجُمُونِي)

Hız. Mûsâ (a.s), firavunun şerrinden korunmak üzere şu duâlarla Allâh'a sığınmıştır: "*Hesap gününe inanmayan her kibirli zorbanın şerrinden benim ve sizin rabbinize sığındım.*"⁴¹⁸ Buna benzer bir duâsı da Duhân sûresinde zikredilmiştir: "*sizin taşlamalarınıza karşı benim ve sizin rabbinize*

⁴¹³ Râzî, a.g.e, XXIV,238.

⁴¹⁴ Kasas 28/22.

⁴¹⁵ Râzî, a.g.e, XXIV, 239.

⁴¹⁶ Kasas 28/24.

⁴¹⁷ Râzî, a.g.e, XXIV, 240.

⁴¹⁸ Mü'min, 40/27.

sığındım.”⁴¹⁹ Hz. Mûsâ (a.s)’ın âhiret gününün hesabına inanmayan zorba firavunun yanında Allâh'a sığınmaktan başka hiçbir çaresi yoktu. Yaptığı bu duâyla şerli kişilerin zararlarını ve kişiye gelebilecek musibetleri ancak Allâh'ın uzaklaştırabileceğine işaret etmiştir.⁴²⁰

2.1.7.4 Hz. İSA (A.S)’DA DUÂ

2.1.7.4.1 Sofra İçin Duâ Etme

Hz. İsa (a.s)’ın havarileri, Allâh'ın kendilerine bir sofraya indirmesi için O'ndan duâ etmesini istemişlerdir. Hz. İsa (a.s), şu şekilde duâ etmiştir: “*Meryem oğlu İsa şöyle dedi: Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofraya indir ki, bizim için, geçmiş ve geleceklerimiz için bayram ve senden bir âyet (mucize) olsun. Bizi rızıklandır; zaten sen, rızık verenlerin en hayırlısısın.*”⁴²¹ Kur’ân, bu duânın mucizevî bir şekilde kabul edildiğini bize bildirmektedir.

2.1.7.4.2 Selam ve Emniyet İçin Duâ etme

Hz. İsa (a.s), hem doğduğu, hem öleceği, hem de ahirette diriltileceği gün selâm ve emniyete ulaşmak için duâ etmiştir: “*doğduğum, öleceğim ve canlı olarak ahirette kaldırılacağım gün selâm ve emniyet üzerime olsun.*”⁴²² Bu ifadeler Hz. İsa (a.s)’ın Allâh karşısındaki kul olma konumunu göstermekte, O'nun da diğer insanlar gibi doğup, yaşayıp öleceğini ve ahirette diriltilerek kabrinden kaldırılacağını bildirmektedir. Fakat insanlara en meşakkatli ve zor gelen bu hallerde O'nun için bir *selâmet ve esenlik* olacağı bildirilmektedir.⁴²³

⁴¹⁹ Duhân 44/20.

⁴²⁰ Râzî, a.g.e, XXVII,55.

⁴²¹ Mâide 6/114.

⁴²² Meryem 19/33.

⁴²³ İbn Kesîr, III, 121.

Emniyet ve huzûrun kaynağına *selâm* denir.⁴²⁴ Bu duâ Hz. İsa (a.s), üzerindeki nimetlerin devam etmesi, belâ ve musibetlerin kaldırılması yönünden *selâmet* içinde olduğunu gösterir. Hz. İsa (a.s), bu duâsıyla Meryem Sûresinde bu duâdan önce geçen Hz. Yahyâ'nın yaptığı duânın bir benzerini yapmıştır. Doğum, ölüm ve ahirette diriliş safhaları insanların *selâmete* en çok ihtiyaç duydukları zaman dilimleridir. İşte Hz. İsa (a.s), bu zaman dilimlerinde her türlü musîbetten korunmak için veya korunduğunu bildirerek bu nimete şükretmek için böyle bir duâda bulunmuştur.⁴²⁵

2.1.7.5 HZ. MUHAMMED (S.A.S)'DE DUÂ

İnsanın hakiki manada Allah'a kul olabilmesi O'na kemal manasıyla dua etmesine bağlıdır. Kur'an-ı Kerim'de Mükemmel bir kul olarak takdim edilen Hz. Muhammed (s.a.s)'in en çok üzerinde durulan özelliklerinden birisi de O'nun Rabb'ine dua etmesi ve O'na nasıl dua edileceğini inananlara göstermesidir. O'nun dua etmesi kul olmasının bir tezahürüdür. Hz. Peygamber, dua etmenin insanın kulluğu ve ibadetiyle çok yakından ilgili olduğunu ayrıca duada bulunmanın ibadetin büyük bir kısmını oluşturduğunu şu "*Dua etmek ibadettir*"⁴²⁶ ve "*dua ibadetin özüdür*"⁴²⁷ hadisleriyle belirtmiştir.

Dua kulun Rabb'inin önündeki acizliğini ve O'na olan ihtiyacını ilan etmesi, sonsuz derecede cömert; hiçbir şeye ihtiyacı olmayan Rabb'inin onun bütün ihtiyaçlarını yerine getirmeye gücünün yettiğini bilmesi, inanması ve itiraf etmesidir. Bundan dolayı Kur'an'da "*Rabb'iniz dedi ki: Bana dua ediniz ki size icabet edeyim*"⁴²⁸ ayetinde duanın emredilmesi Onun ibadet olduğunu göstermektedir. Dil ile edâ edilen ibadetler içinde Allah'ın kitabını düşünerek

⁴²⁴ Râzî, *a.g.e.*, XXI, 216.

⁴²⁵ Râzî; *a.g.e.*, XXI, 216.

⁴²⁶ Tirmizi, *Tefsir*, 3,16,40; İbn Mâce, *Duâ*, 1; Ahmed bin Hanbel, IV, 267.

⁴²⁷ Tirmizî, *Duâ*, 1

⁴²⁸ Mümin 40/60.

tilavet etmekten sonra Allah'ı zikretmek ve bütün samimiyetiyle hâlisâne bir şekilde dua etmekten daha faziletli bir ibadet yoktur.⁴²⁹ Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber, devamlı Allah'ı anan ve O'na duada bulunan bir kul olarak nazarlara arz edilir: “*De ki ben sadece Rabbime dua eder ve O'na kulluk ederim. Hiçbir şeyi ona ortak koşmam*”⁴³⁰

Dua kelimesi nida etmek,istiğase etmek, yardım dilemek⁴³¹ manalarının yanında **إِلهي** harf-i ceriyle kullanıldığında davet etmek, çağırarak, yönelmek ve teşvik etmek manalarına gelir.⁴³² Kur'an'da dua kelimesi söz⁴³³, ibadet⁴³⁴, nida etme⁴³⁵, yardım dileme⁴³⁶, istekte bulunma⁴³⁷, soru sorma⁴³⁸ manalarında kullanılmıştır.⁴³⁹ Bizim üzerinde durduğumuz Hz. Peygamber'in kulluğunun bir tezahürü olan dua, Kur'an'da ve sünnette üç temel manada kullanılmıştır:⁴⁴⁰

1. *Zikir*: Kelime-i Tevhid'i söyleme, Allah'ı sena etme,tesbih etme, tahmid, tehlil gibi Allah u Teala'nın tazim edildiği sözlerin tekrar edilmesidir ki “zikir” kelimesi bunları ifade eder ve bu manasıyla dua etme zikretmeyi içine almaktadır. Ayette “Ey iman edenler! Allah'ı çok zikrediniz ve sabah akşam O'na tesbihte bulununuz”⁴⁴¹ denilir.

⁴²⁹ Gazâlî, *a.g.e*, I,390

⁴³⁰ Cin 72/20

⁴³¹ İsfahânî, *a.g.e*, s. 244-245,

⁴³² İbn Manzûr,*a.g.e*, XIV,257

⁴³³ A'raf 7/5, Yunus 10/10, Enbiya 21/15.

⁴³⁴ En'am 6/71, Yunus 10/105, Kasas 28/88, Furkan 25/68, 77, Ankebût 29/42.

⁴³⁵ İsra 17/52, Enbiya 21/45, Fatır 35/14, Kamer 54/6,10.

⁴³⁶ Bakara 2/23; Yunus 10/38; Mümin 40/26.

⁴³⁷ Bakara 2/176; Araf 7/134; Zuhruf 43/49; Mümin 40/60.

⁴³⁸ Bakara 2/68.

⁴³⁹ İbn Cevzî, *Nüzhetü'l- A'yünin-Nevezir fî İlmi'l-Vucuh ve'n-Nezâir*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1985, s.292-295.

⁴⁴⁰ İbn Manzur, *a.g.e*, XIV, 257: İbn Manzur kitabında İbn İshak Zeccac'ın yukarıda geçen bu dua tarifi ve tasnifini nakletmiştir. İbn-i İshak duanın üç kısım olduğunu zikir, istiğfar, salavat ve istekte bulunulan bütün fiillerin dua muhtevasına gireceğini ifade etmiştir.

⁴⁴¹ Ahzab 33/41-42

2. *İstiğfar*: İnsanın Rabb'inden af, rahmet, mağfiret istemesi ve kendisini Allah'a yakınlaştıracak hususları istemesidir. Hz. Peygamber ve ehline salat ve selam getirme onlar hakkında rahmet talebi olduğu için salavat da bu kısımda değerlendirilebilir.

3. *İstekte bulunulan dualar*: İnsanın Rabb'inden bir istekte bulunmasıdır. Bu istekte bulunma iki şekilde olur: Birincisinde sadece durum arz edilir, açıkça istek söylenmez:

Hiz. Eyyub (as)'ın "Rabbim bana musibet ve hastalık dokundu, sen ise merhametlilerin en merhametlisin"⁴⁴² duası; Hiz. Yunus (as)'ın "Ey her noksan sıfattan münezzeht olan Sübhân Rabbim! Seni tesbih ederim, Senden başka hiçbir ilah yoktur. Ben kendime gerçekten zulmettim"⁴⁴³ dualarında olduğu gibi açıkça bir istek dile getirilmese de hal arz edilerek Allah'tan rahmet ve mağfiret istenmektedir. İkincisinde ise hem durum arz edilir, hem de istek dile getirilir. Hiz. Zekeriyya (as)'ın "Ey Rabbim! Bana yüce katından tertemiz ve salih bir nesil bağışla, Sen duaları en güzel şekilde işitirsin"⁴⁴⁴ duası gibi.

Hiz. Muhammed (s.a.s)'in duanın bu manalarının her bir kısmına ait duaları vardır. O'nun Rabb'ine yaklaşma yolunda yaptığı bu duaları yukarıdaki şekli içindeki tasnifiyle arz edecek, bu fiilleri içinde O'nun inananlara örnek olma yönünü incelemeye çalışacağız:

⁴⁴² Enbiya 21/83

⁴⁴³ Enbiya 21/87

⁴⁴⁴ Al-i İmran 3/38

2.1.7.5.1 Allâh'ı Anma

Hiz. Peygamber'in örnek alınmasını ifade eden ayette "Hakikaten Allah Resulünde sizin için Allah'ın rahmetini, Onun hoşnutluğunu ve ahiret gününün mutluluğunu arzu edenler ⁴⁴⁵, ayrıca Allah'ı çokça zikredenler için çok güzel örnek vardır"⁴⁴⁶ denilir. Öncelikle Allah'ı çokça anma ve O'na kavuşmayı arzu etme, Allah Resulünün örnek alınması gereken en güzel ve önemli özellikleri olarak nazara verilir. Allah'ın anılmasına istikrarlı bir şekilde devam edilmesi insanın Rabb'ine karşı sevgisini artıracak için, ibadetlerin daha mükemmel bir şekilde yapılmasını sağlar. Ayrıca Hiz. Peygamber'in üsve-i hasene –en güzel örnek- olarak örnek alınması da ancak Allah'ı çokça zikretmekle mümkün olur.⁴⁴⁷

Hatırlama, anma manalarına gelen zikir, kişinin havsalasında bulunan bir bilgiyi halihazıra getirmesi ve onu dili veya kalbiyle anmasıdır. Bir bilgiyi edinme, zihin ve kalpte yerleştirmeye hıfzetme denirken, aynı bilginin dil veya kalp vasıtasıyla yeniden hatırlanıp, anılması zikir kelimesiyle ifade edilir.⁴⁴⁸

Birçok ayette geçen⁴⁴⁹ "Allah'ın anılması" tabirinin çerçevesini belirlemek gerekir. İmam Zekerıyya Nevevî'nin de (v.676) arasında bulunduğu birçok alim şu husus üzerinde dururlar: Şer'an Allah'ın anılmasının gerçekleşebilmesi için Lafza-i Celal'in veya Onun sıfatlarından birinin tam bir mana ifade eden bir cümle içinde⁴⁵⁰ bulunması gerekir: Sübhanallah, Elhamdülillah, La ilahe ill-Allah gibi.. Bu şekilde mana ifade etmeyen bir kelimenin söylenmesi şer'an

⁴⁴⁵ Alusî, *a.g.e*, XXI, 168

⁴⁴⁶ Ahzab 33/21

⁴⁴⁷ Ebu's-Suûd, *a.g.e*, VII, 97; Âlûsî, *a.g.e*, XXI, 168.

⁴⁴⁸ İbn Manzûr, *a.g.e*, IV,310; İsfahanî, *a.g.e* s.259, Sa'dî Ebû Ceyb, *a.g.e*, s.137.

⁴⁴⁹ Bakara 2/198, 200, 203, 239; Nisa 4/103; Maide 5/4; Enfal 8/45; Ra'd 13/28; Hacc 22/40; Nur 24/37; Ankebût 29/45; Ahzâb 33/41,45; Zümer 39/22-23; Zuhruf 43/36; Hadid 57/16; Mücâdele 57/19; Cum'a 62/9; Münâfikûn 63/9; Cin 72/17.

⁴⁵⁰ Arab gramerinde bu cümle, cümle-i müfide olarak isimlendirilir.

zikir sayılmaz. Sadece “Kadîr, Semî, Basîr” denilip bu kelimeleri en azından takdiri bir cümle içinde söylenmezlerse zikir sayılmazlar. Alusî, insanların birçoğunun bu hususu anlayamadıklarından yakınıdır.⁴⁵¹ Ayrıca söylenmesiyle ibadet edilen zikirlerin manaları en azından bir defa düşünölmeleri gerekir. Bu tarife ve çerçeveye dayandığımızda içinde Lafza-i Celâl’in veya Allah’ın güzel isimlerinin bulunduğu, Kur’an’da veya Hz. Peygamber’in sözlerinde geçen cümlelerin söylenilmesi ve tekrar edilmesi Allah’ın anılması demektir. Ayrıca Allah’a tesbihte bulunulan *tesbihler*, O’na hamd etmeyi ifade eden *tahmidler*, O’nun birliğini vurgulayan *tehlîl*’lerin tamamı Ayetlerde geçen “zikrullah” tabirinin içinde değerlendirilirler.

Kur’an’da gerçek kâlp huzurunun ancak Allah’ı anmak ile elde edilebileceği bildirilir: “Allah kendisine yönelenleri hidâyete erdirir. İşte onlar iman edip kâlpileri Allah’ı anmakla huzur bulan kimselerdir. Şunu iyi bilin ki kâlpiler ancak Allah’ı anmakla huzur bulabilir.”⁴⁵² Kâlp cisimler aleminde birşeyi elde ettiğinde hemen ardından ondan daha üstün bir şeyi elde etmek ister. Ama ilâhî mârifet ve kudsî hakîkatlere ulaştığı zaman sükûnet bulur. Çünkü bundan daha üstün ve mükemmel bir saâdet yoktur. Altın filizi diğer maddelerden arındırılıp saf altın elde edildikten sonra asırlar geçse bile saflığı bozulmadığı gibi, Allah’ın anılması neticesinde kalbe giren aydınlık, kâlbeye çok parlak ve bozulmayacak bir saflık kazandırır. Bundan dolayı Kur’an-ı Kerim’de “dikkat edin kâlpiler ancak Allah’ı anmakla huzur bulabilir”⁴⁵³ denilmiştir. Bu huzurun sebebi kişinin Allah’ı anmasına karşılık olarak onun kâlbine bir nur akıtması ve bu nurun kâlpde bulunan sıkıntı ve yalnızlığı gidermesidir.⁴⁵⁴

⁴⁵¹ Alusî, *a.g.e.*, XXI,168

⁴⁵² Ra’d 13/28.

⁴⁵³ Ra’d 13/28.

⁴⁵⁴ Alûsî, *a.g.e.*, XXIII, 150

Kişinin Allah hakkındaki marifetini kalbi, dili veya bedeni ile hatırlaması, hayata geçirmesi; O'nun isimlerini, O'nu sena eden mübarek lafızları dil veya kalbiyle anmasına da zikir denilir. En olgun manasıyla eda edilen Allah'ı anma –şükürde olduğu gibi- hem dil, hem kalp hem de bedenle yerine gelir. Kur'an'da Hz. Peygamber'in Allah'ı zikretmesine baktığımızda O'nun, zikrin bütün bu kısımlarını en olgun bir şekilde göstermiş olduğunu görürüz:

Lisan ile yaptığı zikri Allah'ı bütün güzel isimleriyle ve kudsi sıfatlarıyla anması,O'na hamd edip senada bulunması; tesbih ve tehlîl etmesi, Kur'an okuması,Allah'ın azameti karşısında münacatta bulunmasıdır: “*Sabah-akşam Rabbinin ismini an*”⁴⁵⁵ “*Rabbinin ismini an ve bütün varlığınla O'na yönel*”⁴⁵⁶ ayetlerinde “*Rabbinin ismini an*” denilerek isimlerin anılması üzerinde durulur. Bu ilk derecedir ve başlangıçtır. Dil ile yapılan bu zikre devam edip olgunluğa ulaştığında artık hem dil, hem kalb beraberliğe ulaşırlar.

Kalp ile yaptığı zikri vicdanın bütün rükünleriyle Allah'ı anması, varlık aleminde tesirleri görülen isim ve sıfatları tefekkür etmesi, herşeyin O'nun varlığı ve birliğine işaret ettiğini görmeye çalışması, böylelikle O'nun Rabliği karşısında sorumluluklarını anlamasıdır. *Kalp ile yaptığı zikriyle* ilgili olarak ayette “*Kalbinden tazarru edip, yalvararak, ürpererek yüksek olmayan kendinin işitebileceği bir sesle sabah-akşam Rabbinin ismini an,sakın gafillerden olma!*”⁴⁵⁷ denilmiştir. Kişinin kalbiyle Allah'ı anmasının manası, diliyle söylediği sözlerin manalarını düşünerek anlaması, Allah'ın kemal,izzet,azamet ve celâl sıfatlarını kalbine getirmesi ve kalbiyle hatırlamasıdır. Çünkü kalple anmaksızın sadece dil ile yapılan zikrin faydası çok az olacaktır.⁴⁵⁸ Ayette “*çok yüksek olmayan bir ses*” ifadesi bu anmanın dil ile yapılan kısmına; “*içinden-*

⁴⁵⁵ İnsan 76/25

⁴⁵⁶ Müzzemmil 73/8

⁴⁵⁷ Araf 7/205

⁴⁵⁸ Ebu's-Suûd, a.g.e, VII, 106, Raziden naklen Alusî, a.g.e, XXII, 40, Seyyid Kutub, a.g.e, III, 1427.

nefsinde” ifadesi de kalp ile yapılan kısmına işaret etmektedir. Hatta ayette önce *“nefsinde”* ifadesinin gelmesi anmada hedefin ve önemin kalp olduğuna işaretir.

Kişi kalbiyle destekleyerek diliyle Allah’ı anmaya devam ettiğinde bu anma kalbinde kökleşecek, lafızların manası kalpte lafızların yerine geçecek; zamanla anılan cümle dile çok kolay gelmeye başlayacak ve kalb de onu içecektir. Böylelikle anma, isimlerin anılmasından zatın anılmasına dönüşecektir. Bu durum Kur'an-ı Kerim’i çokça okumakla da oluşabilir: *Kur'an'ı kalble tasdik edip, manalarını düşünerek dilin yanında kalbin desteği ile okumaya gayret ettiğinde bu okuma dile çok kolay gelmeye başlayacak diğer tabirle dilde tertil ile akacak, kişinin kendi içindeki konuşmasının yerini alacaktır.*⁴⁵⁹ Kalp ile Allah’ın anılmasını şu misale benzetebiliriz:

Kişinin varlığını çok büyük ve düzenli bir şehir gibi düşünelim. Onun içinde ve dışında bulunan azalarını da bu şehrin sakinleri kabul edelim. Kişi Allah’ı anmaya yöneldiğinde bu şehrin kapısının üzerindeki minareye çıkarak sesini bütün şehir ahalisine duyurmaya çalışan bir müezzine benzemektedir. İşte olgun manasıyla anmada bulunan kişi diliyle anarken kalbini uyandırmaya, diğer azalarını haberdar etmeye çalışmaktadır. Böylelikle bu kişi bir azası olan diliyle konuşurken bütün azaları onu dinleyip, ona kulak vermektedir. Bu duyurma dilden kalbe ulaştırıldığında kalb bu anmayla aydınlanıp ıslı ıslı parlar. Bu aydınlık onu bütün benliğine bağlayan kanal ve arklarını da doldurur. Sonra kalbin aydınlığı bütün bedene ve kişinin amellerine aksetmeye başlar, salih ve güzel ameller işleyerek Rabbine kul olup ibadet etmeye muvaffak olur.⁴⁶⁰

⁴⁵⁹ *Âlûsî, a.g.e, XIII, 150*

⁴⁶⁰ *Âlûsî, a.g.e, XIII, 150.*

Ayette “*sabah-akşam*” denilmesi anma vaktini sınırlandırmak için değil aksine devamlılığı ifade etmek içindir.⁴⁶¹ Yani “sabah-akşam her zaman O’nu anmaya devam et” demektir. Zikrin özelliklerinden birisi de belli bir vakitle sınırlandırılmamasıdır. Namaz bütün ibadetlerin en şerefli iken bazı mekruh vakitlerde kılınması caiz değildir. Oysa *kalp ile yapılan zikre* herhal üzere devam edilir. Çünkü ayette “Onlar ayakta, oturarak, yanları üzerinde yatarken Allah’ı anarlar ve göklerin, yerin yaratılışı hakkında tefekkür ederler..”⁴⁶² denilerek kişinin her hal üzere Allah’ı anmasının çok önemli olduğu vurgulanır. Hz. Peygamber’in zikir ve dualarına baktığımızda onun yürürken, yatarken, otururken, seferde her hal üzere Allah’ı andığını ve bunu inananlara emrettiğini görürüz.

Kalp ve dille eda edilen anmanın yanında bir de bunları tamamlayan *bedenle anma* vardır ki dille eda edilen anmanın olgunlaşması büyük ölçüde *bedenle eda edilen anmaya* bağlıdır: insanın Allah’ın emir ve yasaklarına büyük bir titizlikle riayet etmesi, nehy edilen şeylerden bedenini koruması –yani takvalı olması- yanında, büyük bir arzu ve neşe içinde bu emirleri icra etmesi *bedenle eda edilen anmanın* temelini oluşturur. Namaz, oruç, hac gibi ibadetler aslında *bedenle eda edilen anmanın* görünümünden ibarettir. Bundan dolayı Kur’an’da namaz için “*Allah’ı namazla anmak elbette en büyük fazilettir*”⁴⁶³ denilmiştir.

İşte Allah Resulü’nün yaptığı dua ve zikirler Allah’ı anmanın bütün bu görünümelerini en olgun şekliyle göstermiştir. Sahih hadis kitaplarında bunlar çok geniş ve teferruatlı bir şekilde gösterilmiş ve sahih hadis kitaplarında günümüze kadar aktarılagelmiştir. Biz bunları o kitaplara havale ederek Kur’an’da üzerinde çokça durulan Hz. Peygamber’in *Kelime-i Tevhid*’i söylemesi ve *tesbih etmesi* üzerinde duracağız:

⁴⁶¹ Alusi, a.g.e, IX, 157.

⁴⁶² Al-i İmran 3/191

⁴⁶³ Ankebût 29/45.

Kur'an'da Kelime-i Tevhid'in üzerinde çok durulmuştur. Muhammed suresinin 19. ayetinin tefsirli meali şu şekildedir: “Saadetin kaynağının tevhid ve kulluk olduğunu; mutsuzluğun sebebinin de şirk ve Allah'a isyan olduğunu tam manasıyla (buraya kadar gelen ayetlerden) anladın..O halde Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığı (Kelime-i Tevhid) gerçeğini aklından ve kalbinden hiç çıkarma (her hal üzere an)⁴⁶⁴ ve hem kendi günahın⁴⁶⁵, hem de mü'min erkek ve mümin kadınların günahları için Rabb'ine istiğfar et.” Kur'an'ın ana gayelerinden biri tevhîd gerçeğinin ilan ve isbat edilmesi, insanlar tarafından bilinip, iman edilip, yaşanmasını sağlamaktır. Bunu sağlamak için Hz. Peygamber Kelime-i Tevhid'in devamlı ve istikrarlı bir şekilde anılması üzerinde önemle durmuştur. Bir hadisinde “İmanınızı devamlı bir şekilde yenileyiniz” demiştir. Kendisine “imanınızı nasıl yenileyeceğiz?” diye sorulduğunda “La ilahe illallah cümlesini çokça anınız” cevabını vermiştir.⁴⁶⁶ Hz. Peygamber bu sözüyle insanın önemli bir açığının kapatılmasını istemektedir. Çünkü insan hayatı boyunca bir çok hatalara girerek Allah'a isyan etme durumuna düşer. Ayrıca şüpheler, vesveseler insanın kalbindeki inancına zarar verirler. Hatta insan bazen bilmeyerek inkar ve küfür ifade eden söz ve hareketlere girebilir. İşte bundan dolayı Hz. Peygamber, Kelime-i Tevhid'in her an istikrarlı bir şekilde tekrar edilmesine olan ihtiyaca dikkat çekmiş, insanın devamlılık arzeden bu ihtiyacından dolayı bir sınırlamada bulunmamıştır. Mesela Hz. Peygamber aşırı sinirlenmenin kişinin imanına zarar verdiğini belirtir: “ Gazaplanma Ey Muâviye bin Hayde! Çünkü aşırı sinirlenme sabr

⁴⁶⁴ Kurtubî, *a.g.e*, XVI, 241-242. Kurtubî, Mâverdî'den naklen bu ayette bulunan (**إِعْلَمُ**) “bil ki” emrinde üç vecih olduğunu söylemiş ve “bil” ifadesinden “devamlı hatırla ve zikret” manası da kasd edildiğini belirtmiştir.

⁴⁶⁵ Hz. Peygamber'in günahı olmadığı, bununla beraber istiğfarın emredilmesinin hikmeti ilerde “istiğfar etmesi” başlığı altında incelenecektir.

⁴⁶⁶ Ahmed bin Hanbel, II,359; en-Nisâbûrî, Hakim, *El-Müstedrek Ala's-Sahîhayn* IV, 285; Heysemî *a.g.e*, I,52, II,211,X,82; Abd bin Humeyd, *Müsned* I,417,424.

otunun balı bozduğu gibi imanı bozup ifsad eder”⁴⁶⁷ Bu ve benzeri ifadeler, insanın her an hava ve suya ihtiyacı olduğu gibi Kelime-i Tevhidi anmaya ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

Ayrıca Hz. Peygamber: “Ben ve benden önceki nebilerin söylediği en güzel ve faziletli söz Lâ ilahe illallah cümlesidir” demiştir.⁴⁶⁸

Kur'an-ı Kerim’de Hz. Peygamber’e emredilen zikirlerden birisi de tesbîh etmesidir. “Rabbine hamd ederek O’nu tesbîh eyle”⁴⁶⁹ “Sabah akşam Rabbine hamd ederek tesbîh et (zikir ve ibadete devam et)”⁴⁷⁰ “En yüce olan Rabbinin ismini tesbih eyle.”⁴⁷¹ Tesbîh, Allah’ın tenzih ve takdis edilmesidir.⁴⁷² Diğer bir tarifile tesbîh, itikat,söz ve amel vasıtasıyla, Allah ü Teala’ya uygun olmayan bütün her şeyden O’nu tenzîh edip beri olduğunu bildirmektir.⁴⁷³ Kur'an’da tesbîh etme, ibadet etmek, namaz kılmak manalarında da kullanılır.⁴⁷⁴ Çünkü namazda Allah ü Teala tesbîh ve takdîs edilir. Buna belâgatta “zikru’l-cüz’ bi irâdeti’l-küll” yani bir şeyin bir bölümünü zikrederek tamamını kasdetmek denilir. Hz. Peygamber’in Kur'an’daki özelliklerinden birisi olan tesbih etmesi O’nun Allah’ı tenzih edip takdis etmesidir. Bunu da en güzel şekliyle namaz kılarak göstermiştir. Ayetlerde geçen “Rabbine hamd ederek O’nu tesbîh et”⁴⁷⁵ ifadeleri öncelikle namaza işaret eder. Çünkü namazda bilhassa rükû ve secdelerde tesbîh yapılır, hamdi en güzel şekilde ifade eden Fatiha suresi okunur. Özetle insan namaz kılarken hem söz,hem de fiilleriyle Allah’ı tesbîh ve takdîs etmektedir. Tesbih ve takdîs mana yönüyle birbirine benzemekle beraber

⁴⁶⁷ Tirmizî, Ebu Abdillah Hakîm, *Nevâdiru’l-Usûl Fi Ehâdîsi’r-Rasul, Dâru’l-Cil, Beyrut, 1992, I,73.*

⁴⁶⁸ Tirmizi, *Daavat 122; Malik Bin Enes, Hacc 246*

⁴⁶⁹ Nasr 110/3

⁴⁷⁰ İnsân 76/25.

⁴⁷¹ A’la 87/1

⁴⁷² İsfahânî, *a.g.e, 324; Sa’dî Ebû Ceyb, a.g.e, s.163.*

⁴⁷³ Ebu’s-Suud, *a.g.e, I, 83.*

⁴⁷⁴ Hicr 15/98, Taha 20/130

⁴⁷⁵ Nasr 110/3.

takdîs etmede temiz olduğunu bildirme vardır. Ayrıca Takdîs iki şekilde anlaşılır: birincisi Allah'ın her türlü şeyden temiz olması, ikincisi ise insanın Rabbini tesbîh ettiği namaz gibi ibadetlerinden önce kalbini, bedenini ve elbisesini tertemiz yapmasıdır. İşte Hz. Peygamber'in örnek vasıflarından biri de bu temizliği idi: “Ey örtüsüne bürünen, kalk ve insanları uyar, elbiseni temizleyerek Rabbini tekbir ve tazim eyle, temiz olmayan her şeyden (her türlü şirk, necaset, masiyetten vs.)⁴⁷⁶ sakın.”⁴⁷⁷ Kuddûs isminin sahibi olan Rabbini ibadetlerle tesbih ve takdîs etmeye başlamadan önce bir temizlenme sürecinden geçilmesi gerekir. Tesbih ve takdis etme ameliyesine elbette temizlenerek çıkılır. İşte Hz. Peygamber hem kalbini ve iradesini; hem de aklını ve bedenini temizleyerek kullukta bulunuyordu. Kişinin aklını temizlemesi onu bütün şüphelerden, vehimlerden arındırması; kalbini ve irâdesini temizlemesi bunları her türlü nefsânî ve şehvânî düşüncelerden uzaklaştırması, sadece Allah'ı istemesi, Allah'tan başka kendisi için başka haz kalmaması, O'na ulaşmaktan başka bir iştiağının bulunmaması, O'na yakınlaşmaktan başka sevinci olmaması; hatta bütün güzelliğiyle cennet ve içindekiler ona arz edilse Rabbine yönelirken onlara dönüp bakmamasıdır. Bir insanın kıymeti hedeflediği şeyin kıymetine göre artar. Bütün arzu ve hedefi Allah'a ulaşmak olan bir kişinin kıymeti, bu hedeflediğinin kıymeti kadar artacaktır.⁴⁷⁸ Hz. Peygamber namazlarının rükû ve secdelerinde (سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ) “bütün meleklerin ve Cebrâil'in Rabbi, zatına yakışmayan her türlü şeyden uzaktır (Sübbuh); O'na yakışmayan her şeyden temizdir (Kuddûs)”⁴⁷⁹ ve (سُبْحَانَ رَبِّيَ) (الأعلى) “En yüce rabbimi tesbih ederim”⁴⁸⁰ gibi ifadelerle tesbihlerde bulunmuş; namaz sonlarında otuzüçer defa tesbîh, tahmîd ve tekbîrleri yapmış ve inananlara göstermiştir. Ayrıca tesbîh ile ilgili olarak “iki kelime vardır ki

⁴⁷⁶ Kurtubi, *a.g.e.*, XIX,68.

⁴⁷⁷ Müddessir 74/1-4

⁴⁷⁸ Gazâlî, *a.g.e.*, s.66.

⁴⁷⁹ Ebû Dâvûd, *Salât*, 147; Nesâî, *Tatbîk*, 11,75; Ahmed bin Hanbel, VI, 35, 94, 115, 147, 149.

⁴⁸⁰ Ebû Davud, *Salât*, 147,149; ibn Mâce, *İkâme*, 20, 70.

bunlar dile çok kolay gelir ama mîzanda çok ağır gelir ve Rahman'a karşı çok sevimlidir: O iki kelime (سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ) kelimeleridir⁴⁸¹ demiştir.

İmam Gazâlî *tesbîh* ve *takdîsle* ilgili olarak şu konu üzerinde şu tespitte bulunur ki bu tespit Hz. Peygamber'in *tesbihîni* doğru anlamamıza yardım eder: “*Tesbîh*, Allah'ı hissini ulaşabileceği, hayalin düşünebileceği her şeyden tenzîh ve takdis etmektir; tesbihi, O'nu ayıp ve noksanlardan tenzih etmek şeklindeki yaygın anlayış edeb anlayışımıza uygun gelmemektedir. Bu ifade ülkenin padişahı iğneci, dokumacı değildir, demek gibi bir şey olur...” daha sonra devamla “ Aslında şöyle demek daha doğrudur: Allah ü Teala birçok insanın düşündüğü sıfatlardan münezzehtir. Çünkü bu insanlar önce kendilerine bakıp, özelliklerini tanıdıklarında bu özelliklerinin kamil veya noksan olduğunu görüyorlar. Yani eksikliklerine bakarak kemal sıfatları anlayabiliyorlar.... Oysa Allah ü Teâla yaratılanlar için düşünülen her türlü sıfattan, bu sıfatlara benzeyen şeylerden de münezzehtir.⁴⁸²

2.1.7.5.2 İstiğfar Etme

İstiğfâr, insanın hem söz, hem de fiilleriyle Allah ü Teâla'dan günahlarını affetmesini istemesidir.

İstiğfar etmesi, Rabbinden mağfiret ve af isteğinde bulunması Hz. Peygamber'in Kur'an'da inananlara örnek olarak arz edilen önemli özelliklerinden birisidir. Hem hicretten önce Mekke, hem de hicretten sonra Medine döneminde O'na istiğfarda bulunması emredilmiştir. Mekke döneminde sıkıntı ve baskıların en

⁴⁸¹ Buhârî, *Tevhîd*, 58.

⁴⁸² Gazâlî, *a.g.e*, s. 65.

yoğun olduğu dönemde istiğfar, tesbîh ve ibadete devam ederek bu sıkıntılara dayanabileceği bildirilmiştir:

“O halde sen de (diğer peygamberler gibi) sabret. Çünkü Allah'ın va'di haktır. Günahların için istiğfarda bulun, ayrıca akşam ve sabah vakitlerinde hamd ederek Rabbini tesbîh eyle.”⁴⁸³

Sıkıntı ve baskılar azalıp, fetihlere mazhar olduğu Medine döneminin sonlarında yine istiğfâr etmesi emredilir: “Allah'ın yardımı ve fethi geldiği, insanların guruplar halinde Allah'ın hak dinine girdiğini gördüğün zaman Rabbine hamd ederek tesbihte bulun ve O'na istiğfâr et. Çünkü O Tevvâb'dır, tevbeleri en güzel şekilde kabul edendir.”⁴⁸⁴ Bu ayetlerde İslam davetinin başlangıcı, gelişmesi ve zirve noktasına gelinceye kadar bütün dönemlerde istiğfârın Hz. Peygamber'e ve O'nun şahsında bütün inananlara emredildiğini görmekteyiz. Oysa biz Hz. Peygamber'in bütün günahlardan korunmuş olduğunu bilmekteyiz. İsmet sıfatı ile korunmuş olduğu halde O'na istiğfârın emredilmesinin iki ana sebebi vardır:

Birincisi: Hz. Peygamber'in inananlara örnek olma vazifesi sebebiyle O'na da istiğfâr emredilmiştir. Evet insan ne kadar gayret ederse etsin Rabbine yaptığı kulluğunda birçok kusurları bulunacaktır. İşte bu kusurlarının şuurunda bulunan kişi istiğfâr etmenin gereğini daha iyi anlayacaktır.⁴⁸⁵ İstiğfâr etmekte kişinin Rabbine karşı acizliğini ve kusurluluğunu kabullenme ve itiraf etme vardır. Hz. Peygamber kulluğunu en mükemmel şekilde yerine getirmesine rağmen Rabbinden af ve mağfiret dilemesi; müminleri -birçok günah ve kusurları bulunduğu için- af ve mağfiret talebinde bulunmaya yönelmiş ve teşvik etmiştir. Bunun yanında Hz. Peygamber'e istiğfârın bu şekilde emredilmiş

⁴⁸³ Mümin 40/55

⁴⁸⁴ Nasr 110/1-3.

⁴⁸⁵ Seyyid Kutub, a.g.e, VI, 3295.

olmasında inkar eden kişilere de ince ve tesirli bir mesaj olduğu üzerinde durulabilir: Hz. Peygamber her türlü gûnahtan korunmuş olduğunu onlar bizzat hayatını müşahede ederek gördükleri halde O bile Rabbinden af ve mağfîret isterse, kendileri gerçeği inkar ve Allah'a isyan etme çukurlarında buldukları için iman ederek Allah'a istiğfâr etmeye onların ne kadar muhtaç oldukları bildirilmiştir.⁴⁸⁶

İkincisi: Hz. Peygamber'e istiğfârın emredilmesinin diğer sebebi O'nun çok yüce bir mertebede bulunmasından dolayı iki güzel amelden daha güzelini terketmesi –başkaları için olması bile- O'nun için bir hata sebebi olabilir. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.s) her an en yüce makamlara doğru bir yükselme (urûc) içindeydi. Bundan dolayı ulaştığı bir üstteki makama göre bir alttaki basamağın bir günah olduğunu düşünüyor ve bunun için istiğfâr ediyordu. O'nun bu anlayış şeklini şu sözleri göstermektedir: “ *Arasına benimde kalbimi kara bulutlar şeklinde bir hüçün sarar. Bundan dolayı ben günde yüz defa Allah'a istiğfâr ederim.*”⁴⁸⁷ “*Ey insanlar Allah'a dönüp tevbe ediniz. Çünkü ben günde yüz defa Allah'a istiğfâr ederek tevbe ediyorum.*”⁴⁸⁸

Hz. Peygamber'in Kur'an'daki istiğfârına baktığımızda O'nun sadece kendisi için değil iman eden bütün erkek ve kadınlar için de istiğfâr ettiğini görürüz. İmam Kurtubî bu istiğfârı O'nun ahirette ümmetinin günahları için Allah'ın rahmetini talep etmesi yani şefaatte bulunmasının emredildiği şeklinde yorumlar. Şeyhu'l-İslam Ebu's-Suûd Efendi ve Allame Muhammed Alusî ise Hz. Peygamber'in inanan mümin ve kadınlara istiğfâr etmesini, O'nun ümmetine takvâyı, iyi ve salih amel yapmalarını emrederek hayra yönlendirmesi şeklinde açıklamıştır.⁴⁸⁹ Biz bu tesbitleri biraz daha açarak şu hususa da dikkat çekmek

⁴⁸⁶ *Âlûsî, a.g.e, XIII,154.*

⁴⁸⁷ *Müslim, zikir 41, Ebu Davud, vitr 26.*

⁴⁸⁸ *Müslim, zikir 41.*

⁴⁸⁹ *Ebu's-Suûd, a.g.e, VIII,97.*

istiyoruz: Hz. Peygamber'in mümin erkek ve kadınlar için Rabbinden af ve merhamet istemesi O'nun örnek alınması gereken şu özelliğine de işaret eder, şöyle ki: Hz. Peygamber'i örnek alan bir kişi kendisinin yanında diğer inananların da Allah'ın affına,rahmetine ulaşmaları için gayret sarfeder; Allah'ın onlar hakkında merhamet ve mağfiretini celb eden salih amellere yöneltmeye, onları hep hayırlı yönere teşvik etmeye çalışır. Onların günah ve hatalarının bağışlanmasını ister ve asla bedduaya tevessül etmez. İnanan bir kişi, içinde bulunduğu toplum fertlerinin hatalarını düzeltme gayreti içinde bulunur, onların bu hatalarını affedip, hidayete yönlendirmesi için onlar için devamlı istiğfâr eder.

Müminun Suresinin 118. ayetinde istiğfâr etme, bir duâ şekliyle Hz. Peygamber ve O'nun şahsında bütün inananlara emredilir: “*De ki: Rabbim mağfiret ve merhamet et! Çünkü sen merhamet edenlerin en hayırlısıdır.*” Mağfiret etme kelimesi mutlak olarak zikredildiğinde günahların silinmesi ve insanlardan gizlenmesi manasına gelir. “Merhamet eyle” ifadesi de “hem sözlerimde hem de fiillerimde yaptığım bütün işlerde bana arkadaş ve refik ol ve beni doğru yoldan ayırma” demektir.⁴⁹⁰

Tevbe ile istiğfâr arasında telâzüm irtibatı vardır. Yani bunların birisi diğerini gerektirir onsuz olamaz. Tevbe, insanın duyguları,düşünceleri ve davranışlarında Cenab-ı Hakk'a muhâlefet etmekten uzaklaşarak, O'nun emirlerine uyma, yasaklarından kaçınma gayretidir. Allah'ın hoşnut olmadığı bütün duygu, düşünce ve işleri ardına atarak Allah'a dönmek, O'na yönelmektir. Nâsûh tevbesi kalb ile pişmanlık duyma,dil ile istiğfâr etme; bedeni haram kılınan herşeyden koruma ve hiçbir hataya bir daha dönmemeye azmetmektir.⁴⁹¹ Ayrıca nâsûh tevbesine tevbenin bütün şartlarının yerine getirildiği tevbe de

⁴⁹⁰ İbn Kesîr, *a.g.e*, III,261

⁴⁹¹ Sa'dî Ebû Ceyb, *a.g.e*, s.450.

denilmiştir. Tevbenin gerçekleşmesi şu şartlara bağlıdır: Eğer hata kulun Allah hakkını çiğnemesine bağlı olup, kul hakkı ihlâl edilmemişse üç şartı vardır:

1. İşlenen hatadan tamamen ayrılmak ve uzaklaşmak.
2. İşlenen hatadan dolayı pişmanlık duymak.
3. Bir daha aynı hataya dönmek için azmetmektir.

Eğer hata bir kul hakkı ile ilgili ise yukarıdaki üç şartla beraber bir dördüncü şart daha vardır ki O da çiğnediği kul hakkını o mazlum kişiye ödemektir. Mesela çiğnenen hak mal veya para ise onu yerine iade etme; haysiyet veya iffete dil uzattı ise o kişinin hakkını helâl etmesini isteme gibi.⁴⁹²

Ehl-i Sünnet âlimleri Hz. Peygamber'in tevbe gerektirecek günahlardan korunduğunu belirtirler. *Bununla beraber O tevbe etme konusunda da inananlara örnek olmuştur.* O'nun tevbesi yukarıda da belirtildiği gibi bir günahtan dolayı değildi. Daha üst seviyede kalbinde basîretini kapayabilecek büyük veya küçük her gafletten, Allah'ın rahmet ve inâyetine sığınma; kalbine perde olabilecek herşeyden kalbini temizleme şeklindeydi. Nâsûh tevbesini, insanın bütün samîmiyetiyle tevbede bulunarak diğer insanlara da bu konuda nasihat eder bir şekilde güzel örnek ve nasihat olan tevbe şeklinde anladığımızda Hz. Peygamber'in işte bu tevbeyle ulaştığını ve inananlara bu noktada da misal olduğunu görürüz.

2.1.7.5.3 İstekte Bulunarak Duâ Etme

⁴⁹² Nevevî, Muhyiddin, *Riyazu's-Salihîn*, I,30.

Hız. Peygamber'in kulluğunun tezâhürü olan duâ etmesi konusunun ne kadar geniş olduğunu zikir ve istiğfâr etmesi başlıkları altında görmekteyiz. Bu bölümde ise Hız. Peygamber'in Kur'an-ı Kerim'de bizzat istekte bulunduğu dualarını ele alacak ve bu dualarda O'nun örnek olma yönünün inceleyeceğiz.

Hız. Peygamber'in duâları tabiî olarak sadece burada ele alacağımız kısımla sınırlı değildir. Aslında O, Kur'ân'da adı geöen diğer peygamberlerin dualarıyla da Rabbine yalvarmıştır. Ayrıca sahih hadis kitaplarında O'nun hayatın her anını ilgilendiren duâları kaydedilmiştir.⁴⁹³ Hız. Peygamber'in yaptığı bu duâların tafsilatını o kitaplara havale edip, bu kısımda Kur'an'da kendisine emredilen duâları ele alacak, diğer peygamberlerin duâlarını O peygamberlerle ilgili kısımlarda ele alacağız.

2.1.7.5.3.1 Doğruluk Giriş ve Çıkışını İsteyerek Duâ Etme

Hız. Peygamber, müşrikler kendisine suikast etmek için karar verdiklerinde Mekke'den çıkarken şu ayeti okuyarak duâ ettiği kaydedilmiştir:⁴⁹⁴ *“de ki ey Rabbim! Gireceğim her yere doğrulukla girmemi, çıkacağım her yerden de doğrulukla çıkmamı nasip eyle. Ayrıca Benim için katından başarıya ve zafere ulaştıracak bir güç ve kuvvet ihsan eyle.”*⁴⁹⁵ Bu duâ Allah'ın, resûlüne öğrettiği; ümmetinin de Allah'a nasıl duâ edeceklerini ve O'na nasıl yöneleceklerini öğrendikleri bir duâdır.⁴⁹⁶

⁴⁹³Hatta O'nun duâ ettiği hadisleri toplayan ve inceleyen birçok kitap te'lif edilmiştir: Muhyiddin en-Nevevî'nin *el-Ezkâr'ı*, Muhammed bin Kayyim el-Cevziyye'nin (691-751) *el-Vâbilü's-Sayyib mine'l-Kelimi't-Tayyib eserleri gibi*.

⁴⁹⁴Buhârî; *Ezân*, 21; Müslim, *Mesâcid*, 246; Tirmizî, *Tefsîru'l-Kur'an*, 17; Ahmed bin Hanbel II,233,266.;el-Hâkim en-Nisâbü'rî *el-Müstedrek*, II/265, III/4; Ali bin Ahmed el-Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, s.245; *Esbâbü'n-Nüzûl*, Celâleddin es-Suyûtî s.135

⁴⁹⁵İsrâ 17/80

⁴⁹⁶Seyyid Kutub, *a.g.e*, IV,2247.

İbn-i Abbas'a göre “doğrulukla girme” den maksat ölüm ile Ahiret hayatına girmenin en güzel şekilde olmasıdır. Hz. Peygamber'in Doğruluk çıkışını istemesi ise hayattan imanlı olarak en güzel şekilde çıkmayı istemesidir.⁴⁹⁷ Doğrulukla girdir ve çıkar ifadelerini “senin hoşnut olduğun, hiçbir hoşnutsuzluğun bulunmadığı en güzel giriş ve çıkışla girdir ve çıkar” şeklinde anlayabiliriz.⁴⁹⁸ Bu giriş ve çıkışın tayini konusunda birçok konu söylenmiştir: Mekke'den Allah'ın himayesiyle çıkış, Medine'ye emniyetle giriş; Medine'den çıkıp, fetihle Mekke'ye giriş; Sevr Mağarasına girişi ve oradan emniyetle çıkışı; Hayattan iman ile çıkış, kabre mağfiret ve rahmet içinde giriş; kabirden çıkış, cennete giriş; Namaza tekbirle giriş, selamla çıkış; Allah'ın emir ettiği helal dairesine giriş, haram dairesinden kaçış; Nübüvvetin ağır yükleri altına giriş, başarıyla eda ediş gibi birçok manayı içine alabilir. Bu çeşitlilik manayı sınırlamanın gerekmediğini gösterir. Yani Hz. Peygamber'den, uğraştığı her işe, yöneldiği her yere, içinde bulunacağı her zaman dilimine girerken ve bunlardan çıkarken bu duâyı yapması istenmiştir. Dolayısı ile bütün giriş ve çıkışlar hakkında bu duâ geçerli olmuştur.⁴⁹⁹ Bu durumda Hz. Peygamber'i örnek alan inanan bir kişi girişeceği bütün işlerde Allah'ın hoşnutluğunu arayarak bu duâyı yapar. Yani yapılacak işlere ve girilecek bütün yer ve zaman birimlerine O'nun razı olacağı şekilde girmek ve bu işleri O'nun razı olacağı şekilde bitirmek onu esas hedefi olur.

Bu duâda geçen *Sultân* kelimesi güç ve kuvvet manasına gelmektedir. *Nasîr* kelimesi ise yardım edici, zafer ve başarıya ulaştırıcı manasına gelir.⁵⁰⁰ Hz. Peygamber, Allah'ın emirlerini en güzel şekilde yaşayabilmenin ancak O'nun engin merhametinden ihsan edeceği bir kuvvet ve güç ile mümkün

⁴⁹⁷ İbn Kesîr, *a.g.e.*, III,60.

⁴⁹⁸ el-Mübârekfûrî, Ebû'l-Ulâ, *Tuhfetü'l-Ahfezî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts., VIII, 456;*
Âlûsî, *a.g.e.*, XV,143.

⁴⁹⁹ Âlûsî, *a.g.e.*, XV, 143.

⁵⁰⁰ İbn-i Manzûr, *a.g.e.*, V, 211.

olabileceğine inanmıştı. Bu durumda bu ifadeyi “*insanı başarıya ulaştıracak güç ve kuvvet*” şeklinde anlamak mümkündür. Yani “Rabbim üzerime yüklediğin bu ağır mesuliyetleri en mükemmel şekilde yerine getirebilmem için beni başarıya götürecek bir güç ve kuvvet ihsan eyle” diyerek duâ etmiştir. Hz. Peygamber bir insanın kulluk vazifesini yerine getirirken dayanacağı bir güce ihtiyacı olduğunu ve bu gücün kulun duâ etmesi neticesinde Allah tarafından kuluna ihsan edileceğini çok iyi biliyordu. O'na göre inanan bir ferd veya toplum her sahada güçlü olmalıydı: Bunu şu sözü göstermektedir: “*Her yönden güçlü, kararlı ve azimet sahibi bir mümin, Allah katında zayıf müminden daha hayırlı ve daha sevimlidir; her ikisinde de iman yönünden bir hayır bulunsa bile. Sana fayda verecek bir şeyi elde etmede kararlı ve ısrarlı ol; Allah’tan yardım iste. Ne o şeyi elde etme konusunda ne de Allah’tan yardım isteme noktasında sakın gevşekliğe, atalate ve acizliğe girme, ihmal etme. Eğer sana bir musibet veya engel isabet ederse: “Keşke şöyle yapsaydım şöyle olurdu” deme durumuna düşme. Aksine şöyle de: (ben gayret ettim ama) “Allah böyle takdîr etti, istediğini icrâ etti” de. Çünkü keşke demek şeytana kapı açar (kişinin kadere itiraz etmesi için vesvesede bulunur).*”⁵⁰¹

Netice olarak Hz. Peygamber bütün giriş ve çıkışlarında doğruluğu; Allah'ın hoşnutluğunu kazanmayı hedeflemiş; Ferd ve toplum planında Allah'ın râzı olacağı bir hayat yaşayabilmek için kendisine güç vermesi için duâ etmiştir.

2.1.7.5.3.2 Rabb’inden Daha Üst Seviye İçin Dua Etme

⁵⁰¹ Müslim, *Kader*, 34; İbn Mâce, *Mukaddeme*, 10; Zühd, 14; Ahmed, II, 366, 370.

Hız. Peygamber, Allahü Tealâ'dan daima içinde bulunduğu durumdan daha hayırlı bir duruma getirmesi için duâ etmiş, Allâh da bu duasını kabul etmiştir.⁵⁰² “De ki:Ümid ederim ki Rabbim beni hayır ve doğruluk yönünden içinde bulunduğum şu durumdan daha hayırlı bir dereceye yükseltir.”⁵⁰³

2.1.7.5.3.3 İlminin Artırılması İçin Duâ Etme

İlim insanın Allâh'a daha çok yakınlaşmasına ve O'na karşı haşyet duygularının daha çok artmasına vesile olur. Bu sebeple Hz. Peygamber'e, ilminin artırılması için duâ etmesinin emredildiğini görmekteyiz: “...Kur'ân vahyi tamamlanmadan önce unuturum endişesi ile Kur'ân'ı okurken acele etme! ‘Ey rabbim ilmimi artır’de.”⁵⁰⁴

2.1.7.5.3.4 Kafirleri İlâhi Adalete Havale Ederek Duâ Etme

Hız. Peygamber'e kafirlerin eziyetlerine karşı şu duâyı yapması emredilmiştir: “Ey rabbim! Adalette hükmünü ver. Rabbimiz Rahman'dır, O sizin iftiralarınızdan münezzeh ve yücedir”⁵⁰⁵ Katade bu ayet ile ilgili olarak: “Peygamberler kafirlere karşı Allâh'a duâ ederlerken “Rabbimiz bizimle

⁵⁰² Bkz: Bu çalışmamız “Daima İlerlemesi” başlığı.

⁵⁰³ Kehf 18/24.

⁵⁰⁴ Tâhâ 20/114.

⁵⁰⁵ Enbiya 21/112.

kavmimiz arasında adaletle hükmet! Sen hükmedenlerin en hayırlısısın” ⁵⁰⁶
şeklinde dua etmişler; Hz. Peygamber'e de bu şekilde dua etmesi emredilmiştir.

2.1.7.5.3.5 Şeytandan Allah'a Sığınarak Duâ Etme

Kur'ân'da Hz. Peygamber'in şeytandan Allâh'a sığınması emredilmiştir: “Kur'ân Okuduğun zaman taşlanmış şeytanın şerrinden Allâh'a sığın.”⁵⁰⁷ “Şeytandan sana bir vesvese geldiğinde hemen Allâh'a sığın, çünkü O, duyan ve bilendir.”⁵⁰⁸

⁵⁰⁶ Araf 7/89.

⁵⁰⁷ Nahl 16/98.

⁵⁰⁸ A'râf 7/200; Fussilet 41/36.

2.2 İNSANLARLA MÜNASEBETLERİ YÖNÜNDEN ORTAK ÖZELLİKLERİ

2.2.1 ŞEFKÂT

Şefkât, bir kişiye iyilik yapmak ve ona nasihat etmek isteyen kişinin o kişiye olan merhamet ve sevgisinden dolayı, ona bir zarar dokunmaması için elinden geleni yapma duygusu içinde olması ve ona bir zarar ulaşması konusunda endişe taşımamasıdır.⁵⁰⁹ Nasihat edilen kişinin iyiliği için çok arzu ve iştihak gösteren kişiye ise *şefik* denir.

Kur'an'da (إشفاق) *korkma, ürperme ve korkudan titreme* manalarına gelir.⁵¹⁰ Bu manasıyla Kur'an'da (مُشْفِقُونَ) kelimesi “*korkudan titreyenler*” şeklinde kullanılmıştır.⁵¹¹ (الشفقة ، الشفق) kelimeleri (إشفاق) kelimesinden türeyen isimlerdir. ‘*Şefak*’ bir korku ve ürperti duymak demektir. *Ayrıca bir kişi hakkında ona zarar ulaşması konusunda endişe duyacak kadar o kişiyi sevmeye*” *şefkât* denir. Yukarıda tarifini verdiğimiz *şefkât* manasını ifade etmek üzere Kur'an'da *re’fet, rahmet, af, mağfiret* kelimeleri kullanılır. Yukarıdaki tarife en yakın kelime *re’fet* kelimesidir.

Şefkâte, ‘sevginin derinleşmiş bir üst mertebesidir’ diyebiliriz. *Şefkâte*te *şefkât* duyulan kişiden bir karşılık beklentisi içine girilmez. Sevgide ise bir karşılık bekleme söz konusudur. Peygamberler, çevresinde bulunan insanlara derin bir *şefkât* duygusu içinde bulunuyorlardı. Onların Allah’ı bulmaları, kalbi hastalık

⁵⁰⁹ İbn Manzûr, *a.g.e*, X,179-180.

⁵¹⁰ İbn Manzûr, *a.g.e*, X,179.

⁵¹¹ Enbiyâ 21/28,49; Mü’minûn 23/57; Şûrâ 42/18; Meâric 70/27.

ve sıkıntılarından kurtulmaları için çok derin bir endişe duyuyorlar, nerede ise kendilerini helak edecek derecede bir arzu ve iştîyâk taşıyorlardı.

Ulü'l-Azm peygamberlerin insanlara örnek olma yönünden en önemli özelliklerinden birisi de onların şefkâtlerinin derinliğidir. Onlar bütün insanlarla beraber, onların dışındaki varlıklara karşı çok büyük bir şefkât duyuyorlardı. Eğitim sistemimizde çocukların karakterlerinde yerleştirilmesi gereken en önemli hasletlerden birisi de bütün insanlara ve varlıklara şefkât duygusu taşımak hasletidir. Bu şefkât duygusunu onlarda geliştirmenin metodlarından birisi de bu konuda onlara, yaşamış ve canlı örneklerin arzedilmesi ve gösterilmesidir. Bundan dolayı Ulü'l-Azm peygamberlerin örnek bir özellik olarak Kur'ân'da işaret edilen bu şefkât özelliğini incelemek gerekmektedir.

2.2.1.1 Hz. Nûh (A.S)'DA ŞEFKÂT

Kur'an'ın ayetleri arasında Hz. Nûh (as)'ın şefkatine işaret edildiğini görmekteyiz. Kavminden azabın defedilmesi için duâ etmesi O'nun umumi manada peygamberlik şefkatini gösterdiği gibi oğlu dağ gibi dalgalar arasında bulunurken onu tevhide davet ederek küfrün boğucu dev dalgalarından kurtulması için onu gemiye çağırırken de O'nun derin şefkatini görmek mümkündür: *“Nûh'a şu şekilde vahy edildi: ‘şimdiye kadar gerçekten iman edenlerin haricinde artık kavminden kimse iman etmeyecektir. Öyle ise onların yaptıklarından dolayı üzülme. bizim gözetimimiz ve vahyimiz ile gemiyi yap; zulmedenlerin bağışlanmaları hakkında bana ricada bulunma! Çünkü onlar çok yakında boğulmuş olacaktırlar”*⁵¹²

⁵¹²Hûd 11/37; “zulmedenlerin bağışlanmaları hakkında bana ricada bulunma! Çünkü onlar çok yakında boğulmuş olacaktırlar” ifadesi ayrıca Mü'minun 23/27. ayette de geçmiştir.

Kur'an'da iki yerde de tekrar edilen “zulmedenlerin bağışlanmaları hakkında bana ricada bulunma! Çünkü onlar çok yakında boğulmuş olacaklardır”⁵¹³ emri Hz. Nûh (a.s)’ın şefkatini göstermektedir. Yani “Onlara büyük bir tufan geldiği zaman senin kavmine duyduğun o derin şefkatin ve re’fetin sebebiyle belki daha iman edenler çıkar beklentisiyle onlardan azabın tehir edilmesi için bir istekte bulunma. Çünkü ben şimdiye kadar onların küfür ve azgınlıkta hep devam ettiklerini ve bundan sonra da devam edeceklerini bilmekteyim” denilmektedir.⁵¹⁴ Burada şöyle bir soru getirenler olmuştur: Hz. Nûh (a.s)’ın şefkatini gösteren bu ayetlerin yanında O'nun kavmi için “*Ey rabbim! yeryüzünde kafirlerden hiçkimseyi bırakma! Zira bırakırsan onlar Senin kullarını, Senin yolundan saptırırlar ve sadece kendileri gibi kâfir, ahlâksız çocuklar dünyaya getirip yetiştirirler*”⁵¹⁵ şeklindeki ifadeleri nasıl telif edilebileceği sorulabilir.⁵¹⁶ Aslında Hz. Nûh (a.s)’ın bu ifadeleri de O'nun derin şefkât ve merhametini göstermektedir. Çünkü Hz. Nûh zaten dokuzyüz elli sene bu kavmin hertürlü cefa ve eziyetine katlanarak senelerce onların iman etmeleri için gayret göstermiştir. Fakat onların iman etmeyecekleri kendisine kesin olarak bildirilince iman edenlere eziyet edip baskı uygulayarak onları imanlarından çıkararak küfre zorlayacaklarını anlamış onların bu inkarcılıklarının sonradan gelecek iman eden insanlara zarar vermemesi için böyle bir duâda bulunmuştur. Dolayısı ile bu duâ sonradan gelecek olan imanlı nesiller için rahmet ve şefkât kaynağı olmuştur. Çünkü Hz. Nûh'u inkar eden toplulup o derece küfre saplanmıştı ki eğer yeryüzünde devam etse idiler, kendilerinden sonra iman edecek insanların bulunmalarına bile fırsat vermeyecekler, kendileri gibi kâfir, ahlâksız çocuklar dünyaya getirip yetiştireceklerdi. Onların bu durumu devam ettikçe cehenneme gidecek

⁵¹³ Hûd, 11/37; Mü'minun 23/27.

⁵¹⁴ İbn Kesîr, a.g.e, III, 245.

⁵¹⁵ Nûh 71/26-27.

⁵¹⁶ Sebâtî, İbn Humeyyir Ali bin Ahmed, *Tenzihü'l-Enbiyâ amma Nesebe ileyhim Hüsbâletü'l-Ağbiyâ*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1990, s.78-85. Bu soru ve cevabı hakkında geniş ölçüde bu eserden yararlanılmıştır.

insanların sayısı da çok fazla artacaktı. Onun bu duası bu topluluk için helak sebebi olsa da insanlığın çok büyük bir kısmı için şefkât ve rahmet kaynağı olmuştur. Küfrünün kesinliği vahiyle bildirilerek kesinleşmiş bir topluğa bu şekilde bir duâ etmek mübahtır. Bununla beraber O bu duayı yapmayı ahirette kendisi için bir zelle olarak kabul etmiştir. Çünkü O'na göre bu durumda sükût etmesi ve Allah hükmünü gösterinceye kadar sabır göstermesi daha evlâ idi. Peygamberler iki tercihin ikisi mübah olsa bile evla olanını tercih etmemeyi –bu şekilde davranmak günah olmamasına rağmen- kendileri için birer hata saymışlardır.⁵¹⁷

2.2.1.2HZ. İBRAHİM (A.S)'DE ŞEFKÂT

Hiz. İbrâhîm (a.s)'ın şefkât ve merhameti, O'nun gönlünün yumuşaklığı Kur'an'da üzerinde durulan önemli hasletlerindedir.

Hiz. İbrâhîm (a.s), Allah'a şirk koşan insanların içine düştükleri bu kötü durumdan ve ahirette karşılaşacakları azaptan dolayı ciddi bir endişe yaşamıştır: *“Ya Rabbî! Doğrusu onlar (putlar) insanların birçoğunu saptırdılar. Artık bundan sonra kim bana tâbi olursa, o bendendir. Kim de bana karşı gelirse o da Senin merhametine kalmıştır, şüphesiz Sen Ğafûrsun, Rahîmsin.”*⁵¹⁸ Âlûsî bu ayetin işârî tefsirini yaparken Hiz. İbrâhîm'in şefkati ile ilgili ince ve önemli tesbitlerde bulunmuştur:⁵¹⁹ *“Ya Rabbî! Doğrusu onlar (putlar) insanların birçoğunu saptırdılar,” yani çoğu insan arzu ve heveslerine esir düşerek yolunu şaşırdı. Birçok ihtiras onları sırât-ı müstakîmden ayırdı. Kim mücâhede ve hillet (Allah'ın halîli olma) yolunda senin uğrunda canını ortaya koyarsa işte O*

⁵¹⁷ Sebî, a.g.e, s.84.

⁵¹⁸ İbrâhîm 14/36.

⁵¹⁹ Âlûsî, a.g.e, XIII, 259.

bendendir: yani tînet ve ahlâkı, benim ahlakım ve yaratılışım üzerinde; kalbi benim kalbim cinsinden tertemiz ve dupduru; ruhu benim ruhum gibi; sırrı benim sırrım gibi, meşrebi benim meşrebim gibi hillet meşrebidir.

“*Kim de bana isyan ederse*”, senden gafil kalacak işlerde bulunursa, sen Gafûr ve Rahîm’sin. O’nu bağışlayacak ve merhamet edecek olan sensin.⁵²⁰ Yani ben o kişiye beddua edemem, onun halini senin rahmetine havale ederim. Hz. İbrahim bu duasıyla aslında günahkar kişilere şefkat ederek acımakta ve onlar için şu istekte bulunmuş olmaktadır: “Allahım sen nurun ve rahmetinle sana isyan eden şu kullarını hidayet ederek, zulmet ve karanlıklarını örtüp aydınlat! Onları doğru yola ulaştır ve onların günahlarını mağfiret eyle.. Hz. İbrahim (a.s)’ın bu hali Hz. Muhammed (s.a.s)’in müşrikler Uhud savaşında kılınc darbesiyle yüzünü kanattıklarında “*Allahım sen kavmimi bağışla çünkü onlar bilmiyorlar*” diyerek⁵²¹ kendisine zulmeden bu kişilere merhamet etmesini ve onlara hidayet lutfetmesini istemesiyle benzerlik arz etmektedir.⁵²² Ayrıca Hz. Peygamber, Hz. İbrâhim (a.s)’ın “*Ya Rabbî! Doğrusu onlar (putlar) insanların birçoğunu saptırdılar. Artık bundan sonra kim bana tâbi olursa, o bendendir. Kim de bana karşı gelirse o da Senin merhametine kalmıştır, şüphesiz Sen gafursun, rahîmsin*”⁵²³ duasıyla, Hz. İsâ (a.s)’ın “*Ey rabbim eğer onlara azab edersen onlar senin kulların, ama onları bağışlarsan bu şenin şanındandır. Çünkü sen zaten Aziz ve Hakîm’sin*”⁵²⁴ dualarını ihtiva eden ayetleri okuyarak ellerini kaldırmış ve “Allahım ümmetimi bağışla, ümmetimi bağışla” diyerek ağlayarak duâ etmiş, bunun üzerine Allah, meleği Cibrîl’e “Muhammed’e git, -rabbin en iyi bilendir- sor ki niye ağlıyor? Cebrâîl, O’na sorduğunda Hz. Peygamber O’na

⁵²⁰ Bu merhamet şirke giren bu insanları şirkten tevbe edip, arınmaları konusunda onları muvaffak kılarak, onları bağışlamasıdır. Beydâvî, *age*, III, 351.

⁵²¹ Buhârî, *Enbiyâ*, 54; *İstîtâbe*, 5.

⁵²² Âlûsî, *a.g.e* XIII, 259.

⁵²³ İbrâhîm 14/36.

⁵²⁴ Mâide, 5/118.

niçin ağlayıp duâ ettiğini bildirince, Allahü Teâla: Git Muhammed'e ve O'na de ki biz seni ümmetin hakkında hoşnut edeceğiz, seni üzmeyeceğiz”⁵²⁵ demiştir.

Hiz. İbrâhim'in şefkatli olmasının O'nun ismi ile yakın bir alakasının olduğu üzerinde de durulmaktadır: *İbrâhîm*, kelime manası Maverdî'nin ibranice; ibn-i Atiyye'nin arapça olduğunu söylemeleriyle beraber hem arapçada hem de ibranicede **أَبٌ رَحِيمٌ** “merhametli bir baba” manasına gelmektedir. Hatta bundan dolayı Hiz. İbrâhîm ve hanımı Sâre'nin müslümanların küçük yaşta vefat eden çocuklarına kıyamet gününe kadar cennette kefâletleri altına aldıkları zikredilir.⁵²⁶ Buhârî'nin sahihinde rivayet ettiği Hiz. Peygamber'in mirac hadisinde Hiz. İbrâhîm'i bir bahçede çocuklarla beraber görmesi ile bu konuya işaret ettiği anlaşılmaktadır.⁵²⁷

2.2.1.3HZ . MUSÂ (A.S)'DA ŞEFKÂT

Hiz. Musâ'nın birçok yerde kavmine karşı şefkât ve merhamet gösterdiğini görmekteyiz. Onlar uzun süre susuz kaldıklarında onlar için duâ etmesi,⁵²⁸ Onlar birçok yerde hata yapmalarına ve isyan etmelerine rağmen⁵²⁹ onları bırakıp gitmemesi peygamberlik vazifesini yerine getirme konusunda mesuliyet duygusu duymasının yanında O'nun derin peygamberlik şefkatiyle de alakalıdır.

Hiz. Musâ onlara Mukaddes beldeye girmelerini emrettiğinde “orada zorba ve güçlü bir topluluk var, onlar oradan çıkmadan biz asla oraya girmeyiz...”⁵³⁰ ve “Ey Musâ onlar orada buldukları sürece biz asla oraya girmeyeceğiz, sen ve

⁵²⁵ İbn Kesîr, *a.g.e*, II, 541.

⁵²⁶ Kurtubî, *a.g.e*, II, 92

⁵²⁷ Buhârî, *Tevhîd*, 37, *Enbiyâ*, 22,41, *Menâkib*, 24; Müslim, *İman*, 262, 266.

⁵²⁸ Bakara 2/61,

⁵²⁹ Bakara 2/67-73; Maide 5/26.

⁵³⁰ Maide 5/22.

rabbin gidin, ikiniz savaşın, biz burada oturacağız”⁵³¹ diyerek isyan ettiklerinde Hz. Mûsâ (a.s)’ın çok üzüldüğünü ve duâ ettiğini görmekteyiz. Bunun üzerine Allah, “Onlara Mukaddes belde kırk sene yasaklanmıştır. Yeryüzünde başıboş dolaşıp duracaklar, fasıklardan oluşan bu topluluk için sakın üzülmeye”⁵³² demiştir. Ayette geçen “üzülme” ifadesi, şefkât ve merhamet manasını da içine alan (أَسَى) masdarından gelen (فَلَا تَأْسَ) kelimesiyle zikredilmiştir. Bu ifade Hz. Mûsâ (a.s)’ın ilk etapta kavmine acıdığını ve onlar için şefkât duyarak onlar adına üzüldüğünü göstermektedir. Bu sebeple O’na “Kendileri bilerek isyan ederek zarara girmiş bu fasık topluluk için merhamet etme, onlar için üzülmeye” denilmiş olmaktadır.

2.2.1.4HZ. İSÂ (A.S)’DA şEFKÂT

Kur’an’da Hz. İsâ (a.s)’ın en belirgin özelliklerinden birisinin O’nun insanlara karşı duyduğu derin şefkât duygusunun olduğunu görmekteyiz: “Allah Teâla: Ey Meryem oğlu İsa!” Sen mi insanlara “Beni ve annemi Allah’tan gayrı iki tanrı edinin” diye sorguladığı vakit o şöyle diyecek: “Hâşa! Sen şerikden ve her noksandan münezzehsin Ya Rabbî! Hakkım olmayan bir şeyi söylemem doğru olmaz, bana yakışmaz. Hem söylediysem malûmundur elbet. Benim varlığında olan her şeyi Sen bilirsin, ama ben senin zâtında olanı bilemem. Bütün gaybleri hakkıyla bilen ancak sensin, sen ne emrettinse ben onlara, bundan başka bir şey söylemedim. Dediğim hep şu idi: ‘Rabbim ve Rabbiniz olan Allah’a kulluk edin.’ Ya Rabbî! Ben aralarında olduğum müddetçe onları kolladım. Fakat vakte ki Sen beni aralarından tutup aldın, onları görüp denetleyen yalnız Sen kaldın. Sen gerçekten her zaman, her şeye hakkıyla şahitsin. Eğer onları cezalandırırsan, şüphe yok ki onlar Sen’in kullarıdır. Onları affedersen, Aziz-u hakîm (üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibi) ancak sensin.”⁵³³ Hz. İsâ (a.s)

⁵³¹ Mâide 5/24.

⁵³² Maide 5/26.

⁵³³ Maide 5/116-118.

bu sözüyle kullarına ne yapacağı hakkındaki meşietin sadece Allah'a ait olduğunu ifade etmiştir. Bu sözüyle O, “*çünkü sen Malik-i Mutlaksın, malik-i mutlakın sahip olduğu şeye ne yapacağına kimse itiraz edemez. Veya: sen onlara azap edersen onlardan hiç kimse bu azabı kendisinden uzaklaştırılmaz. Çünkü onlar senin mülkündür*” demiş olmaktadır.⁵³⁴ Allahü Teala ‘*Fa’alün limâ Yürid*’ dir. Yaptığından dolayı kimse O'na hesap soramaz. Ayrıca bu sözüyle Hz. İsa (a.s), hıristiyanların Allah ve resulü hakkındaki sözlerinden uzak olduğunu söyler. “*Eğer onları bağışlarsan onlar senin kullarıdır*” yani onların günahlarını eğer mağfiret edersen, bu senin kudretinin ve rahmetinin gereğidir. Çünkü sen *Aziz’sin: sevap ve ceza verme konusunda herşeye kadirsin, Hakîm’sin: irade ettiğin ve yaptığın her işte hikmek sahibi olansın* demektedir. Bazı tefsircilere göre bu konuşmaların dünyada olmuştur: Bu durumda ayeti “*eğer onlara azap edersen*”, *onların şirk olan teslislerinden dolayı onlara azap edersen onlar şirk koştukları için azabı hak etmişlerdir, çünkü onlar senin kullarıdır. Ama onları affedersen: yani onları bu şirk inançlarından kurtarır ve onları tevhid dini olan İslam’a hidayet edersen bu senin şanındandır. Çünkü sen Aziz ve Hakîmsin*⁵³⁵ şeklinde anlamak mümkündür.

Yukarıda Hz. İbrâhim’in şefkatiyle ilgili yerde de geçtiği gibi Hz. Peygamber, bir gece bütün gece boyunca bu ayeti okumuş ve ümmeti için duâ etmiştir. Sabah olduğunda Ebû Zerr ve Abdullah bin Mesûd bunun hikmetini sorduklarında O “*ben rabbime ümmetimi bağışlaması için duâ ettim. Şefaati istedim ve bana Allah'a şirk koşmamış her müslüman için şefaati lütfetti*” demiştir.⁵³⁶

⁵³⁴ Âlûsî, a.g.e, VII, 70-71.

⁵³⁵ Âlûsî, a.g.e, VII, 70

⁵³⁶ İbn Kesîr, a.g.e, II, 121-122. Âlûsî, a.g.e, VII, 70-71.

2.2.1.5HZ. MUHAMMED (S.A.S)'DE ŞEFKÂT

Hz. Peygamber Efendimiz, peygamberliğinin yanında hem idare ettiği insanlara karşı sevgi ve şefkât duyan bir idareci, hem bir aile reisi, hem çocuklarına şefkât taşıyan bir baba idi. Kur'an'da O'nun şefkatine dikkat çekilmiş ve inananların bu önemli hasletle donanmaları gerektiğine işarette bulunulmuştur.

Hz. Peygamber, bütün insanlara karşı çok derin bir şefkât duyuyordu. Yeryüzünde Allah'a iman etmemiş bir insanın bulunması o insanların iman ve İslâm'ın güzelliklerinden habersiz yaşaması O'nu son derece üzüyordu. Bu O'nun inanan ve inanmayanı bütün insanlara karşı duyduğu derin şefkati göstermektedir. Hatta bu şefkati ve iştihakından dolayı çok sıkıntı çekmesinden dolayı Allahü Teala O'nu ayetleriyle teselli etmiştir: *“Ey habibim! Bu hak söze inanmıyorlalar diye onların ardına düşüp neredeyse kendini tüketip, bitireceksin”*⁵³⁷ *“Ey resulüm! Onlar mümin olmadılar diye neredeyse kendine tüketip, helak edeceksin”*⁵³⁸

Kur'ân-ı Kerîm'de *“Biz seni ancak alemlere rahmet kaynağı olmak üzere gönderdik”*⁵³⁹ denilerek O'nun bütün varlıklar için merhamet, sevgi ve şefkât kaynağı olarak gönderilmiş olduğuna işaret edilir. İbn-i Abbâs bu ayetle ilgili olarak *“kim Allah'a ve ahiret gününe iman ederse onun hakkında hem dünyada hem de ahirette bir rahmet yazılır. Kim de Allah'a ve elçisine iman etmezse (Hz. Peygamber'in davetine muhatap olduğu için) daha önceki ümmetlerin başına gelen yere batırılma gibi ani musibetlerden korunur. (iman etmeleri için ömürlerinin sonuna kadar onlara mühlet verilir)”* demiştir.⁵⁴⁰ Peygamber Efendimizin bütün alemlere rahmet kaynağı olması konusunu, O gönderilmeden

⁵³⁷ Kehf 18/6.

⁵³⁸ Şuarâ 26/3.

⁵³⁹ Enbiyâ 21/107.

⁵⁴⁰ İbn Kesîr, a.g.e, III, 203.

önceki alemin durumuyla sonrasını mukayese ettiğimizde çok daha iyi anlamak mümkündür. O gönderilmeden önce insanlık alemine derin bir ümitsizlik ve karamsarlık havası hakimdi. İnsanlar birbirlerine sevgi ve şefkât duymaktan çok uzak bulunuyorlar, öldükten sonra dirilmeye ve hesap çekilmeye inanmadıklarından dolayı çok büyük bir sıkıntı içinde bulunuyorlardı. Ayrıca varlık onlar için bir tesadüfler ve karanlıklar denizinden başka bir şey değildi. Ancak O gönderildikten sonra insanların nazarlarında varlık alemi Allah'ın isimlerini gösteren parıl parıl parlayan bir aynaya dönüşmüştür. O, insanların iki dünya mutluluğuna ve faydasına ulaşmaları için bir vesile olmuştur. İnkarcılar O'nu kabul etmeyerek bu büyük nimetten yararlanamamışlar, kendilerini kendi elleriyle kaybetmeye terketmişlerdir. Onların bu tercihleri Hz. Peygamber'in onlar için de bir rahmet kaynağı olmasına zarar vermez.⁵⁴¹ Hz. Peygamber'in bütün herkese rahmet kaynağı olması, mümkinat alemindeki bütün varlıklara 'kabiliyetleri ölçüsünde' ilahî merhametin ve feyzin ulaşmasına vasıta olmasına dayanmaktadır. Hz. Peygamber'in "ilk yaratılan, benim nurumdur"⁵⁴² sözü bunu açıklamaktadır.⁵⁴³ Peygamberliğin gönderilmesi de insanlar için büyük bir şefkât ve rahmet neticesinde olmuştur. İbn Kayyim el-Cevziyye (691-751), Hz. Peygamber'in alemlere şefkât ve rahmet kaynağı olmasıyla ilgili olarak şöyle demiştir: *Eğer peygamberlik olmasaydı varlık aleminde ne faydalı bir ilim, ne salih bir amel meydana gelemezdi. Yeryüzünde insanlar arasında hiçbir güzellik ortaya çıkamazdı. Eğer peygamberlik olmasaydı, insanlar, zararlı hayvanlar gibi birbirlerini yiyip bitiren canlılar derecesinden çıkamazlardı. Yeryüzünde her ne iyilik varsa onun kaynağı mutlaka ve mutlaka peygamberliğin getirdiği güzellikler neticesinde meydana gelmiştir. Ayrıca her ne kötülük ve şer varsa onlar da peygamberliğin getirdiği güzelliklerin terkedilmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Varlık alemi bir cesed*

⁵⁴¹ Âlûsî, a.g.e, XVII, 104.

⁵⁴² Aclûnî, İsmâil bin Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ, Müessesetü'r-Risâle*, Beyrût, 1984, I, 312.

⁵⁴³ Âlûsî, a.g.e, XVII, 105.

gibi düşünülduğünde peygamberlik onun ruhu gibidir. Ruh olmadan beden yaşaması mümkün olmadığı gibi peygamberlik olmadan da varlık aleminin yaşaması mümkün değildir. Bu sebeple yeryüzünde peygamberlik güneşi tutulup giderse alemde onun getirdiği güzel neticelerden hiçbirşey kalmayacak, gökyüzü parçalara ayrılarak parçalanacak, yıldızları dağılacak, güneşi dürülecek, ayı batacak, dağları toz duman olacak, yer korkunç depremlerle yok olacak ve üzerindeki herşey helak olup gidecektir. Bundan dolayı yeryüzünün varlık aleminde devam edebilmesi ancak peygamberliğin getirdiği güzelliklerin devam etmesiyle mümkündür. Bundan dolayı yeryüzünde peygamberlerin tesirlerinin görüldüğü insanların davranışları, tesirlerinin görülmediği insanların hallerinden çok daha güzeldir. Netice olarak varlık aleminin peygamberliğe olan ihtiyacı, güneş ışığına, suya ve havaya olan ihtiyacından – ki bunlar olmadan hayatın varlığı düşünülemez- çok daha büyüktür.”⁵⁴⁴ Âlûsî, İbn Kayyim’in bu sözünü naklettikten sonra şöyle devam eder: “İşte bu mesele iyi anlaşıldığında, Hz. Peygamber'in alemlere şefkât ve rahmet kaynağı olması, O'nun bütün peygamberlerin içinde en şefkâtlisi bulunması, O'nun bütün peygamberlerin içinde en mükemmeli ve üstünü olması daha iyi anlaşılır.”⁵⁴⁵

İnanmayanlara bu kadar şefkât duygusu içinde bulunan bir peygamber, kendisine inanan müminler için çok daha fazla şefkât duygusu taşıması tabidir. Hz. Peygamber, inananların bir sıkıntıya düşmelerinden endişe duyuyor, onlara karşı son derece büyük bir merhamet ve sevgi taşıyordu: “Size kendi içinizden (sizin gibi bir insan olan)⁵⁴⁶ öyle bir peygamber geldi ki sıkıntıya düşmeniz O'na çok ağır gelir. Sizin üzerinize titrer, müminlere karşı çok şefkâtlî ve merhametlidir.”⁵⁴⁷ Hz. Peygamber ümmetine olan bu şefkatini şu sözleriyle

⁵⁴⁴ İbn Kayyim el-Cevziyye, a.g.e, II, 118.

⁵⁴⁵ Âlûsî XVII, 105.

⁵⁴⁶ Kurtubî, a.g.e, VIII, 301.

⁵⁴⁷ Tevbe 9/128.

ifade eder: “*ben müsâmaha ve kolaylık ile gönderildim*”.⁵⁴⁸ “*Din kolaylık kaynağıdır, kim dini zorlaştırmaya çalışırsa eninde sonunda mağlûb olur, güç yetiremez hale gelir...*”⁵⁴⁹ Bu sözler, İslâm dininin insanlara zorlaştırıcı olmayıp, aksine kolaylaştırıcı olduğunu, İslâm'ın getirdiği mükellefiyetlerin insanın takati içinde olduğunu ifade eder. Bundan dolayı O, dini zorlaştırmak isteyen kişilerin bu arzularını ta'dil etmiş ve onları sırat-ı müstakime çekmiştir. Ayette bulunan “*sizin üzerinize titrer*” ifadesi O'nun ümmetinin hidayet üzerinde devam edip, doğru yoldan ayrılmamaları, onlara hem dünyada hem de ahirette birçok iyiliğin ulaşması konusunda son derece arzu ve iştihak taşıdığını anlatır.⁵⁵⁰ Allahü Teala Hz. Peygamber'in engin şefkâtini ifade etmek üzere O'nu esma-i hüsnâsından olan *Raûf* ve *Rahîm* isimleriyle tavsîf etmiştir. *Raûf*, çok derin bir yumuşaklık (re'fet) ve şefkât taşıyan kişi demektir.⁵⁵¹

Hız. Peygamber'in çocuklara karşı olan derin şefkatini hadis kitaplarında detaylarıyla görebiliriz: oğlu İbrâhîm vefat ettiğinde O'nun için gözyaşı dökmesi;⁵⁵² Kızı Fatîma'ya karşı duyduğu derin şefkati;⁵⁵³ torunları Hasan ve Hüseyin'e duâ edip, onlara derin bir şefkât taşıması;⁵⁵⁴ gibi bir çok olay onun geleceğin büyükleri olan çocuklara çok büyük bir değer verdiğini ve onlara derin bir şefkât duyduğunu göstermektedir. Hayatındaki bu kesitler O'nun hem bir baba olarak şefkatindeki derinliğini, hem de toplumun bir ferdi olarak toplumun içindeki çocuklara karşı göstermiş olduğu sevgi ve şefkatini yansıtmakta ve örnek alınması gereken çok önemli bir hasletini göstermektedir. O'nun bu şefkatinde dikkatimizi çeken çok önemli bir nokta daha vardır ki o da

⁵⁴⁸ Ahmed bin Hanbel, VI, 116,233, V, 266.

⁵⁴⁹ Buhârî, *İman*, 29; Nesai, *İman*, 28; Ahmed bin Hanbel, V, 69.

⁵⁵⁰ İbn Kesîr, *a.g.e*, II,404-405.

⁵⁵¹ Kurtubî, *a.g.e*, VIII, 302; Gazalî, *el-Maksadü'l-Esnâ Fî Şerhi Esmâi'l-lâhi'l-Hüsnâ*, Dâru'l-Cifân, Kıbrıs, 1987, s.118.

⁵⁵² Müslim, *Fezâil*, 15.

⁵⁵³ Kızı Fatîma'nın halini hatırlaması: Buhârî, *Menâkıb* 25; Müslim, *Fezâilü's-Sahâbe*, 93-96; Heysemî, *Mecmauz-Zevâid* IX, 203. Hz. Ali'nin O'nun üzerine başka bir kadınla evlenmesine râzı olmayışı: Müslim, *Fezâilü's-Sahâbe*, 93-96; Heysemî, *a.g.e*, IX, 203.

⁵⁵⁴ Heysemî, *a.g.e* IX, 181.

H.z. Peygamber'in bu derin şefkatinin, O'nu insanları terbiye ederken gerekli olan vakar ve ciddilikten uzaklaştırmadığını görmemizdir. Yani H.z. Peygamber'in şefkati ciddilikten uzak; insanları şımartıcı bir şefkât olmaktan daha çok, ciddiyet ve ağırbaşlılığın korunduğu bir yakınlıktan ibarettir. Bizim araştırma konumuz Kur'an-ı Kerîm ile sınırlı olduğundan ilgili konuların detaylarını sahih hadis kitaplarına havale ediyoruz.

2.2.2 İNSANLARA ÜMİT VERME

Ümit kelimesinin arab dilindeki karşılığı *recâ* kelimesidir. *Recâ*, gelecekte istenilen bir şeyin meydana gelmesi için kalbin arzu duymasıdır.⁵⁵⁵ İnsanın mutlu olabilmesi ve ebedi mutluluğa ulaşabilmesi ancak bu mutluluğu ümit edebilmesi ile mümkündür. Dünya ve ahirette insanların ebedi saadete ulaşmalarını hedefleyen Kur'an-ı Kerim, ümit duygusu üzerinde çok durmuş, insanların Allah'ın rahmetini ümit etmeleri ve O'nun rahmetinden asla ümitlerini kesmemeleri gerektiğine dikkat çekmiş, Allah'ın rahmetinden ancak inkarcıların ümitlerini kestiklerini bildirmiştir: “...Allah'ın rahmetinden asla ümit kesmeyiniz, çünkü kafirler topluluğundan başka hiç kimse Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez”⁵⁵⁶ “Kim Rabb'ine kavuşmayı ümit ediyorsa salih amelde bulunsun ve Rabb'ine kulluk etme konusunda hiçbir ortak kabul etmesin”⁵⁵⁷ Bu ve benzeri ayetlerde⁵⁵⁸ ümit duygusunun müminlerin en önemli hasletlerinden birisi olduğu; ümitsizlik, bedbinlik gibi durumların ise inkar edenlerin sıfatı olduğu üzerinde durulmaktadır. İman edenler ümitsizlik girdabında boğulmadıkları gibi, Allah'a karşı haşyet duyar, ahiretlerini kaybetme

⁵⁵⁵ İsfahânî, a.g.e, s.278; Cürcânî, a.g.e, s.146.

⁵⁵⁶ Yusuf 12/87.

⁵⁵⁷ Kehf 18/110.

⁵⁵⁸ Bakara 2/218; Nisâ 4/104; İsrâ 17/28; Ankebût 29/5,36; Ahzâb 21/33; Zümer 9/39; Mümtahine 60/6; Yunus 10/7,11,15; Fâtır 35/29.

konusunda da korku içinde bulunurlar. Bu korku duygusu da en az ümit duymak kadar önemlidir ve ahireti konusunda korku ve endişe duymak asla ümitsizlik demek değildir. Bu korku duygusundan yoksun bir kişinin kendisini rehavete, atalete ve tenbelliğe salması her zaman mümkündür. İşte peygamberler devamlı bir şekilde insanlara ümit vermişler, Allah'ın rahmeti konusunda ümitsizliğe kapılmaktan onları kurtarmaya çalışmışlardır. Peygamberlerin örnek olma yönünden en önemli hasletlerinden birisi de onların insanlara ümit aşlamaları ve onlara güzel hedefler göstermeleri olmuştur.

2.2.2.1 HZ. NÛH (A.S.)’DA ÜMİT VERME

Hz. Nûh (a.s), kavmini hak dine davet ederken, onlara ümit vererek davette bulunmuş, tevbe ve istiğfar edildiği takdirde Allah'ın mağfirette bulunacağını bildirmiştir: *“Nûh şöyle dedi: Ey kavmim! Hiç şüphesiz ben sizin için gönderilmiş açık bir uyarıcıyım. Allah'a kulluk edin, O'nun emirlerine karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin ki Allah da sizin günahlarınızı bağışlasın, sizi belli bir vakte yani ölüm anına kadar azap çektirmeksizin hayatta bıraksın. Çünkü Allah'ın takdir ettiği vakit gelince asla ertelenmez, keşke bunu bir bilseydiniz”*⁵⁵⁹

Hz. Nûh insanları davet ederken aynı zamanda hidayete erdikleri vakit ulaşacakları nimetler konusunda da onlara ümit ve müjde vermiştir: *“Onlara: Rabb'inize istiğfarda bulunun, çünkü Rabb'iniz fevkaledede çok bağışlayıcıdır. (istiğfarda bulunup, iman edin ki) Allah da semadan size bol bol rahmet yağdırsın. Size bir çok mallar, çocuklar lutfetsin, sizin için hem cennetler*

⁵⁵⁹ Nûh 71/2-4.

yapsın, hem de (cennetlerin içinde) nehirler koysun”⁵⁶⁰ Hz. Nûh bu ayetlerde kavmine iman ettikleri ve günahlarından tevbe ederek, çokça istiğfarda buldukları takdirde birçok nimetlere ulaşacaklarını bildirmiştir.

2.2.2.2HZ. İBRÂHÎM (A.S)’DA ÜMİT VERME

Hz. İbrâhîm (a.s), Allah'ın rahmetinden ümit kesmeme konusunda da çok güzel bir örnek olmuştur. O, gerçekleşmesini çok arzu ettiği bir konuda –sebepler o şeyin mümkün olmadığını gösterse bile- en küçük bir ümitsizliğe düşmemiş ve düşürmemiştir.

Hz. İbrâhîm çok uzun seneler Allah'tan bir evlat lutfetmesini istemiş, çok ileri yaşında melekler kendisine bir erkek evlat müjdelediklerinde ise bunu hayretle karşılamıştı: “..... melekler: *biz sana ilim sahibi bir erkek evladın olacağını müjdeliyoruz, dediler. O: bana yaşlılık bu kadar çok dokunmuşken siz beni nasıl müjdeliyorsunuz? Dedi. Onlar, ‘Biz sana gerçek bir hadiseyi müjdeliyoruz. Bu sebeple sakın ümidini kesenlerden olma’ dediler. İbrâhîm: ‘hak yoldan sapanlardan başka Rabb’inin rahmetinden kim ümidini keser ki’ dedi.*”⁵⁶¹ Hz. İbrâhîm (a.s), görünen şartlar önemli bir isteğin önünde çok büyük engel gibi görünmelerine rağmen bu engellerin Allah'ın kudreti ile çok rahat bir şekilde aşılacağına inanmıştı. Hz. İbrâhîm bu ifadeleriyle kendisinin hiçbir zaman ümidini kesmediğini, aksine ilerlemiş yaşına rağmen hâlâ Allah'tan kendisine bir evlat vereceğini umduğunu; çünkü bundan çok daha büyük şeylerin bile Allah'ın kudret dairesi içinde olduğunu bildiğini anlatmaktadır.⁵⁶² Meleklerin Hz. İbrahim'e “*ümidini yitirenlerden olma*” demeleri, O'nun ümidini yitirdiği

⁵⁶⁰ Nûh 71/10-12.

⁵⁶¹ Hicr 15/53-56.

⁵⁶² İbn Kesîr, *a.g.e*, II, 55; Beyzâvî, *a.g.e*, III, 306,375; Neseî, *a.g.e*, II, 243.

manasına gelmez. *Çünkü bir insanın birşeyden nehyedilmesi onun o nehyedilen şeyi yaptığını göstermez.* Mesela Kur'an'da Hz. Muhammed (s.a.s)'e “*kafir ve münafiklara itaat etme*”⁵⁶³ denilmesi O'nun onlara itaat ettiğini ve ettiği için nehyedildiğini ifade etmez.⁵⁶⁴

Fahreddin er-Râzî'ye göre bir kişinin Allah'ın rahmetinden ümidini kesmesi onun üç şeyi bilmemesinden veya anlayamamasından kaynaklanmaktadır:⁵⁶⁵

1. Allah'ın her şeye gücü yettiğini anlayamaması; onun sıkıntısını gidermenin Allah'a çok kolay geldiğini bilmemesi veya inanmaması, imanının zayıf olması.
2. Allah'ın kulunun kendisine muhtaç olduğunu en iyi şekilde bildiğini o kişinin kavrayamaması.
3. Allah'ın cimrilikten, birisine muhtaç olmaktan ve cehaletten münezzehten olduğunu kalbinde sindirememesinden dolayı insanlar ümitsizliğe kapılmaktadırlar.

Kişinin ümitsizlik hastalığından kurtulabilmesi için çok güçlü ve sâlim bir imâna sahip olması gerekir. Hz. İbrâhim'in bu ayetteki (**وَ مَنْ يَقْنُطُ**) ifadesinde geçen (**يَقْنُطُ**) kelimesi ‘*ümitsiz olmak, ve başkalarını da ümitsizliğe sevk etmek*’ demektir.⁵⁶⁶ sorusu istifham-ı inkâridir. Yani *hiç ondan ümid kesilir mi?* demektir.⁵⁶⁷ O'nun rahmetinden Allah'ı tanıma yoluna girememiş, O'nun rahmetinin genişliğini, ilminin kemâlini ve sonsuz kudretini anlayamamış inkarcılardan başka hiçbir kimse ümitsizliği düşmez. Hz. İbrahim bu sözüyle en belîğ ve açık bir şekilde kendisine asla ümitsizliğin bulaşamayacağını anlatmış

⁵⁶³ Furkân 25/52; Ahzâb 33/1,48; Kalem 68/8,10-14.

⁵⁶⁴ Râzî, *a.g.e.*, XIX, 197.

⁵⁶⁵ Râzî, *a.g.e.*, XIX, 198.

⁵⁶⁶ Fîrûzâbâdî, Muhammed bin Ya'kub, *Basâiru Zevî't-Temyîz, Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, ts., IV, 298.*

⁵⁶⁷ Âlûsî, *a.g.e.*, XIV, 62.

olmaktadır. Ayrıca Hz. İbrâhim'in oğlu olan Hz. Yakub, çocuklarına “Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz, çünkü kafirler topluluğundan başka hiçbir topluluk Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez”⁵⁶⁸ demiştir Abdullah bin Mes'ûd'dan, Hz. Peygamber: “Allah'a ortak koşmak, O'nun rahmetinden ümidini kesmek, Allah'ın azabından tamamen emin olduğuna inanmak büyük günahlardandır” diyerek, Allah'tan ümid kesmenin büyük günahlardan sayıldığını bildirmektedir. Rağıp: *iyilikten ümidini kesmek küfürdür* demiştir.⁵⁶⁹ Beyzâvî: “arif olan mümin hangi duruma düşerse düşsün hiçbir şekilde Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez” demiştir.⁵⁷⁰

2.2.2.3 Hz. MÛSÂ (A.S)'DA ÜMİT VERME

Hz. Mûsâ (a.s)'ın içinde yaşadığı dönem ve mücadele şartları göz önüne alındığında O'nun peygamberlik vazifesini yerine getirirken insanlara ümit verme konusunun ne derece önemli olduğu anlaşılır. Hz. Musâ, çok zorba ve zalim bir idareci olan Firavunun esareti altında ezilen bir kavmin içinden gelmekteydi. Kavminin maruz kaldığı birçok zulmü görmüş ve onların ne derece büyük sıkıntılar altında karakterlerinin ezildiğini anlamıştı. Hz. Musâ, Benî İsrâîl'e peygamber olarak gönderildiğinde onlar derin bir ümitsizlik ve karamsarlık içinde bulunuyorlardı. Bir kere Hz. Musâ'nın işi çok zordu. Bir tarafta çok zalim bir idareci topluluğu; diğer tarafta tamamen ezilmiş ve ümitsizlik içinde esaretten kurtulmak için bütün manevi kuvvetleri kırılmış İsrâîloğulları. İşte bu durumda Hz. Mûsâ (a.s)'ın kavminin manevi kuvvetini yeniden canlandırmaya çalıştığını, Mısır'da evler açarak bu evlerde Allah'ın adının anılmasını sağlayıp, İsrâîloğullarının imanlarını güçlendirme gayreti

⁵⁶⁸ Yusuf 12/87.

⁵⁶⁹ Âlûsî, a.g.e, XIV, 62.

⁵⁷⁰ Beydâvî, age, III, 306.

içinde olduğunu görmekteyiz: “Hz. Musâ ve kardeşi (Harun’a) ‘kavminiz için Mısır’da evler hazırlayın ve evlerinizi namaz kılınacak yerler yapın, namazlarınızı da dosdoğru kılın. (Ey Musâ) Müminleri müjdele’ diye vahyettik.”⁵⁷¹

Ayetteki “inananları müjdele!” ifadesi dikkat çekmektedir. Bu emirle Hz. Musâ’ya kafir topluluğuna karşı muzaffer olacaklarını müjdelemesi bildirilir. Hz. Musâ kavmi firavun tarafından zulme maruz kaldığında onlara ümit verip, teselli ederek, karamsarlık ve ümitsizlik cenderesinden onları kurtarmaya çalışmıştır: “Firavunun kavminden ileri gelenleri: ‘seni ve tanrılarını bırakıp, yeryüzünde bozgunculuk yapsınlar diye mi Musâ ve kavmini serbest bırakacaksın?’ dediler. Firavun: ‘Hayır, onların erkek çocuklarını öldürecek ve kızlarını hayatta bırakacağız. Elbette biz onların üzerinde ezici bir güç sahibiyiz’ dedi. Mûsâ kavmine şöyle dedi: “Allah’tan yardım dileyin ve sabredin. Muhakkak ki dünya Allah’ın mülküdür; kullarından dilediğini oraya varis kılar. Güzel âkıbet, elbette müttakilerindir.”⁵⁷²

Hz. Musâ çok ağır bir asimilasyona maruz kalan kavmine bu şekilde ümit vermekte ve onların manevi kuvvetlerini güçlendirmek istemekteydi: “Ey Musâ sen sen bize gelmeden önce de geldikten sonra da işkenceye maruz kaldık, dediler. Hz. Musâ cevap olarak şöyle dedi: Hele biraz daha sabredin. Umulur ki, Rabbiniz düşmanlarınızı imha eder de, onların yerine sizi hakim kılıp nasıl hareket edeceğinize bakar.”⁵⁷³ Benî İsrâîl, Firavunun tehdit dolu sözlerini duydukları zaman çok büyük bir sıkıntıya girdi. Bunun üzerine Hz. Musâ, onları teselli etmek için üslûb-u hakîm ile “Allah’tan yardım dileyin ve duyduğunuz bu batıl ve boş sözlere karşı sabırlı ve temkinli olun. Çünkü yeryüzü Allah’a aittir. Allah istediği topluluğu oraya vâris kılar. Siz Allah’ın varis kıldığı

⁵⁷¹ Yûnus 10/87.

⁵⁷² Araf 7/127-128.

⁵⁷³ A'râf 7/129.

kişilerdensiniz. Firavun 'biz onların üzerinde ezici bir güç sahibiyiz' diye söylese de durum hiç de onun iddia ettiği gibi değildir. Çünkü zafer kazanma ve düşmanlarına galip gelme ancak Allah'tan yardım dileyerek sabredenlerin ve yeryüzü mirasçılığını kendilerine vadettiği bu topluluğundur”⁵⁷⁴ demiş olmaktadır. Hz. Musâ İsrâîloğullarına bu teselli ve ümidi verirken onları gelecekte bir inhirafa girmemeleri konusunda da şu şekilde uyarmış olmaktadır: “Sizi yeryüzüne halife kılacak ve nasıl davrandığınıza bakacak”⁵⁷⁵ Bu sözyle Hz. Musâ, kavminin ileride tekrar şirke girmemeleri için bir uyarı yapmaktadır. Siz yeryüzüne halife olduğunuzda Allah sizi bu sefer bu durumunuzla imtihan edecek ve sizin imanınızdaki samimiyetinizi ölçecektir. O gün sakın şirke geri dönmeyiniz, şeklinde dikkatlerini çekmiş olmaktadır.⁵⁷⁶

2.2.2.4HZ. İSA (A.S)'DA ÜMİT VERME

Hz. İsa (a.s) da insanlara ümit verme konusunda örnek olmuştur. Her peygamberin mucizesi kendi döneminde revaçta olan konularla ilgili olduğu gibi Hz. İsa (a.s)'ın da mucizeleri, *anadan doğma körleri ve deri hastalığına müptela olmuş hastaların şifaya ulaşmalarına vesile olması, ölülerin kısa bir süre için de olsa yeniden hayata döndürülmeleri*⁵⁷⁷ gibi tıp ilmi ile ilgiliydi. Tıp ilminde hastalıkların tedavisinde hastanın hastalığının iyileşeceğine dair ümidinin güçlü olmasının ve manevi kuvvetinin hastalığın iyileşmesinde çok önemli bir faktör olduğu üzerinde durulmaktadır. Hz. İsa (a.s)'ın, bu yönüyle hastalara çok önemli bir ümit ve teselli kaynağı olduğunu görmekteyiz. Hastalıklar ne kadar amansız olursa olsun hiçbir zaman ümit kesilmemesi gerektiğini insanlara göstermiş; Allah'ın herşeye kudretinin yettiği gibi bu

⁵⁷⁴ *Âlûsî, a.g.e, IX, 29-30.*

⁵⁷⁵ *A'râf 7/129.*

⁵⁷⁶ *Âlûsî, a.g.e IX, 30.*

⁵⁷⁷ *Mâide 5/110.*

çaresiz görünen hastalıklara da şifa ihsân edeceğine işaret etmiş, her ne hastalık olursa olsun ümitsizliğe kapılmayarak mutlaka şifasının aranması gerektiğini bildirmiş olmaktadır.

Hz. İsâ (a.s) kendisinden sonra gelecek ve peygamberlerin sonuncusu olacak Hz. Ahmed'i müjdelemesiyle de döneminin inanan insanlarına çok önemli bir ümit kaynağı olmuştur.⁵⁷⁸ Çünkü Hz. İsâ (a.s) çok erken denilecek bir yaşta onların arasından ayrıldığı gibi yeryüzünde *tevhidin* tam manasıyla hakim olması Hz. Muhammed (s.a.s) ile mümkün olmuştur. İleride böyle bir peygamberin gelerek yeryüzüne rahmet kaynağı olmasını bilmeleri o dönemin inanan insanları için çok büyük bir teselli ve moral kaynağı olmuştur.

2.2.2.5HZ. MUHAMMED (S.A.S)'DE ÜMİT VERME

Hz. Peygamber'in gönderilmesi bütün insanlar için ümit kaynağı olmuştur. O insanlara ümitsizliğin zerresini bile hatırlatacak en küçük bir davranışta bulunmamıştır. Hz. Peygamber, kendisine inananların yanında; daha kendisine iman etmemiş insanlara bile bir ışık kaynağı olmuş, onları ümitsizlikten kurtarmaya çalışmıştır. Hatta Hz. Peygamber'in peygamberlik vazifelerinden birisi de O'nun insanlara ümit aşılması, onları bedbinlik ve karamsarlıktan kurtarmasıdır diyebiliriz: “(Resûlüm) de ki: ‘Ey çok günah işleyerek kendilerine kötülük etmede çok aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz. Allah dilerse bütün günahları mağfiret eder, çünkü O Ğafûr (çok mağfiret edici) ve Rahîm'dir (Merhameti engindir). Size azap gelip çatmadan önce, Rabb'inize dönün ve O'na teslim olun, O'na itaat edin. Yoksa yardım göremezsiniz. Size azap farkına varmadığınız yerden ansızın gelip çatmadan önce, Rabb'iniz tarafından size gönderilen hükümlerin en güzeline tâbi

⁵⁷⁸ Saff 61/6.

olun.”⁵⁷⁹ Bu ayet-i kerime ister müslüman ister inkarcı olsun herkesi tevbe etmeye ve Allah'a dönmeye (inâbe) davet etmektedir. Allah'a inanan bir müslümanın günahlarından pişmanlık duyup onlardan uzaklaşarak tevbe etmesi mümkün olduğu gibi, İnkarcı bir kişi de, küfründen vazgeçip, iman ederek Allah'a tevbe etmiş ve O'na yönelmiş olur. Kişi tevbe edip hatalarından dolayı pişman olduğu zaman onun bütün günahlarının bağışlanacağı bildirilmektedir. Her ne günah olursa olsun ve ne kadar çok olursa olsun, hatta denizlerin köpükleri kadar bile çok olsa Allah'a tevbe ve inâbe etme kapısının açık olduğu anlatılmaktadır.⁵⁸⁰ Hz. Peygamber insanları İslâm'a davet ederken onlara ölümün bir yokluk olmadığını, öldükten sonra ahirette hayatın yeniden devam edeceğini bildiriyor ve onları yokolup gitme karamsarlığından kurtarmaya çalışıyordu. Bu ayet-i kerime bütün insanlara ümit vermekle beraber tevbe etmeksizin günahların affedilebileceğini düşünmek doğru değildir. Mesela Allah'a şirk koşma günahının bağışlanması ancak şirkten arınıp, iman gerçeklerini kâlp ve dil ile tasdik etmekle mümkündür.⁵⁸¹ Bu ayetin sebab-i nüzulü ile ilgili olarak Abdullah ibn-i Abbâs, *“Bir kısım müşrikler vardı ki bunlar çok adam öldürmüşler, çok zina etmişlerdi. Onlar Hz. Peygamber'e geldiler ve 'senin anlattığın ve davet ettiğin hususlar gerçekten çok güzel ve doğru, keşke bunca günahlarımıza keffaret olacak bir hususu bize bildirsen' dediler. Bunun üzerine yukarıdaki ayet indi.”*⁵⁸² Yukarıdaki ayet kafirlere ve müşriklere tevbe kapısını açtığı gibi gelecek ayetle de münafıklar hakkında bir kurtuluş ve ümit yolu açılmıştır: *“Muhakkak ki münafıklar cehennemden en alt katındadırlar. Artık onlara asla bir yardımcı bulamazsın. Ancak tevbe edip, hallerini düzelterler, Allah'ın emirlerine sınıksız sarılarak, ibadetlerini tam bir*

⁵⁷⁹ Zümer 39/53-55.

⁵⁸⁰ İbn Kesîr, a.g.e IV, 59; Âlûsî, a.g.e XXIV, 13-15.

⁵⁸¹ İbn Kesîr, a.g.e IV, 60; Neseî, a.g.e IV, 59; Âlûsî XXIV, 13-15.

⁵⁸² Buhârî, Tefsîr, 39; Müslim, İmân, 54.

ihlasla yerine getirenler ise onlar ayırdır. İşte bunlar müminlerle birlikte dirler ve Allah müminlere yakında büyük bir mükafat verecektir.”⁵⁸³

Abdullah bin Abbâs, “kim Allah'ın kulları olan insanları ümitsizliğe sevk eder ve tevbe etmekten onları uzaklaştırırsa, Allah'ın bu ayetlerini kabul etmemiş ve inanmamış olur” demiştir.⁵⁸⁴ Abdullah bin Mes'ûd ise, “Kur'an'da en büyük ayet Ayetü'l-Kürsî; en câmî ayet adâlet ve ihsanın emredildiği Nahl 16/90 ayeti; insanı en çok sevindiren ve ümide sevk eden ayet “Allâh'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin” mealindeki Zümer 39/53. ayeti; en tevekkül ettirici ayeti ise ‘kim Allah'tan korkar ve takva içinde yaşarsa Allah O'na bir kurtuluş yolu yaratır’ ayetidir” (Talak 65/2) demiştir. Ayrıca ibn-i Mes'ûd insanların ümidini kıran bir kıssacıya “insanların ümitlerini niçin kırıyorsun?” diyerek “(Resûlüm) de ki: ‘Ey çok günah işleyerek kendilerine kötülük etmede çok aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz...’⁵⁸⁵ ayetini okumuştur.

Hız. Peygamber, bütün günahkar ve inkarcılar için –onlara tevbe ve istiğfar kapısını göstererek- ümit kaynağı olduğu gibi, kendisine iman etmiş bulunan müslümanlar için de çok büyük bir ümit kaynağı olmuş, onların hiçbir konuda karamsarlığa düşmelerine fırsat vermemiştir: “*Ayetlerimize iman etmiş olanlar sana geldikleri zaman onlara de ki: ‘selam olsun sizlere, Rabb'iniz size merhamet etmeyi kendi zatına bir prensip edinmiştir. Sizden kim bilmeyerek bir günah işlerde ondan sonra pişman olup tevbe eder ve halini düzeltirse Allah O'nun için çok bağışlayıcı ve merhametlidir.*”⁵⁸⁶ Bu ayette Hız. Peygamber'e, müslümanların günaha düştükleri zaman ümitsizliğe kapılmayarak Allah'ın rahmetine sığınmaları gerektiğini bildirmesi emredilmiştir. Çünkü günaha düşen ve bağışlanacağından ümidini kesen bir kişi, daha büyük günahlara kalkışabilir.

⁵⁸³ Nisâ 4/145-146.

⁵⁸⁴ İbn Kesîr, *a.g.e* IV, 60. Âlûsî XXIV, 13-15.

⁵⁸⁵ Zümer 39/53.

⁵⁸⁶ En'âm 6/54.

Oysa kendisinin affedileceğini ümit etse, hemen tevbe ve istiğfarda bulunsa hem bu günahı affedilmiş olacak, hem de ümitsizlikten kaynaklanacak diğer günahların önüne geçilmiş olacaktır. Hz. Peygamber'e, Günahlarından tevbe ederek Allah'a sığınan ve O'na bütün gönlü ile bağlanan müminlere birçok müjdeler vermesi de emredilmiştir: *“İman edenlere Allah tarafından büyük bir fazl ve lütuf verileceğini müjdele”*⁵⁸⁷ *“Tağuta kulluk etmekten şiddetle sakınarak Allah'a yönelenlere müjdeler var! (Benim o güzel kullarımı) müjdele ki onlar sözü güzelce dinleyip onun en güzeline ittiba ederler. İşte Allah'ın kendilerini hidayet ettiği kişiler ve akl-ı selim sahibi olanlar onlardır.”*⁵⁸⁸

v

2.2.3 İNANANLARA SAHİP ÇIKMA

Peygamberlerin çevresinde onları koruyan, onlarla beraber sabah-akşam namaz kılıp, duâ eden, sadece Allah'ın hoşnutluğunu arayan insanlar yeralmıştır. Bu insanların içinde zengin, toplum içinde itibar sahibi kişiler olduğu gibi, aynı zamanda belki onlardan daha fazla sayıda fakir, toplum içinde fazla itibar görmeyen, maddi açıdan zayıf insanlar da vardı. Peygamberler bu kısım insanları yanlarından hiçbir zaman uzaklaştırmamış, onlara her zaman sahip çıkmaya çalışmış; onlarla diğer zengin-itibarlı görünen kişiler arasında bir ayrıcalık gözetmemiş, onlar için diğerlerini feda etmemiştir. Peygamberlerin bu davranış tutumları, onların örnek alınması gereken özelliklerinin çok önemli bir boyutunu oluşturmaktadır.

2.2.3.1 Hz. Nûh (a.s.)'da İNANANLARA SAHİP ÇIKMA

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Nûh (a.s.)'a iman eden kişilerin toplumun alt tabakasında yer alan zayıf ve fakir kişiler olduğu bildirilir: *“(inkarcılar Hz. Nûh (a.s.)'a) seni*

⁵⁸⁷ Ahzâb 33/47.

⁵⁸⁸ Zümer 39/17-18.

izleyenlerin, toplumun en aşağı tabakasından olduklarını göre göre sana inanmamızı nasıl beklersin?” Hz. Nûh: “Onların daha önce ne yaptıkları hakkında bilgim yoktur. Sizin azıcık bir şuurunuz olsaydı bilirdiniz ki onların hesabı ancak Rabbime aittir. Bana iman etmiş bu insanları ben asla yanımdan uzaklaştıracak değilim. Ben sadece açıkça uyaran bir elçiyim.”⁵⁸⁹ Hz. Nûh da yanında kendisine iman etmiş bu kişilere sahip çıkıyor, inkarcıların onların uzaklaştırılması isteğine boyun eğmiyordu.

2.2.3.2HZ. İBRAHİM (A.S)’DE İNANANLARA SAHİP ÇIKMA

Hz. İbrâhîm, kendisiyle aynı dönemde peygamberlik yapmış olan Hz. Lût (a.s)’ın kavmini helak etmek üzere gelen meleklerle *orada iman eden insanlar olduğundan dolayı* mücadele ettiğini görürüz: “Melekler Hz. İbrahim'e müjdeyi getirdikdiklerinde ‘biz bu karyenin içindekileri helâk edeceğiz, şüphesiz ki bu karyede oturanlar zalim kişilerdir’ dediler. Hz. İbrâhîm dedi ki: ‘ama orada Lût var!’ Şöyle cevap verdiler. Biz orada kimin bulunduğunu çok iyi bilmekteyiz. Hiç şüphen olmasın O’nu ve beraberindeki iman edenleri mutlaka kurtaracağız ama karısı hariç, çünkü o helak olanlardandır.”⁵⁹⁰ Hz. Lût’un azmış olan kavmini helak etmek üzere gelen melekler misafirler suretinde Hz. İbrahim'e uğradılar, O’na hanımı Sâre’den olacak bir erkek evlat müjdesi verdiler. Daha sonra Hz. Lût’un kavminin helak edileceğini bildirdiklerinde Hz. İbrâhîm (a.s), O kavmin içinde hâlâ Allah’ın hidayet vereceği insanların olabileceği ihtimalinden dolayı orayı helak etmemeleri konusunda meleklerle mücadele etmeye başladı. Onlar bu belde halkının mutlak surette helak olacağını bildirdiklerinde ise hemen *ama orada Lût (as) var. O’na iman etmiş bulunan kişiler var. Onlar ne olacaklar?* demiş ve iman edenlere sahip çıkmış, muhtemel

⁵⁸⁹ Şuarâ 26/111-115.

⁵⁹⁰ Ankebût 29/32.

bir felakette onların helak olmamaları için endişeye kapılmış, ancak melekler biz O'nu ve O'na iman edenleri kurtaracağız dediklerinde ise sakinleşmiştir.⁵⁹¹

2.2.3.3HZ. MÛSÂ (A.S)'DA İNANANLARA SAHİP ÇIKMA

Hz. Musâ (a.s)'ın inananlara ümit vermesi konusunda geçtiği gibi İsrâîloğullarına ümit vererek onları teselli etmesi onlara yeryüzünde halife olacakları söylemesi;⁵⁹² Mısır'da evler açarak inananları bir araya getirmesi⁵⁹³ gibi hadiseler O'nun çevresindeki insanlara sahip çıktığını ve onların dertleriyle dertlendiğini göstermektedir.

2.2.3.4HZ. İSÂ (A.S)'DA İNANANLARA SAHİP ÇIKMA

Hz. İsâ (a.s)'ın Havarilerle birlikte bulunması ve çevresindeki havarilerle yaptığı görüşmeleri⁵⁹⁴ O'nun kendisine iman edenlerle beraber bulunduğunu göstermektedir. Kendisine suikast düzenlemek istediklerinde de Havârîleriyle birlikte aynı evde bulunması⁵⁹⁵ da bu konuyu desteklemektedir.

2.2.3.5HZ. MUHAMMED (S.A.S)'DE İNANANLARA SAHİP ÇIKMA

Kur'ân-ı Kerîm'in birçok ayetinde Hz. Peygamber'e yanında bulunan inananlara sahip çıkması,onlarla beraber bulunması, merhamet kanatlarını onların üzerine indirmesi emredilmiştir: “ *Sırf O'nun hoşnutluğunu ve cemaline kavuşmayı isteyerek, sabah akşam Rablerine yalvaranlarla beraber, sıkıntılara karşı candan sabret. Dünya hayatının süslerini arzularak sakın gözlerini onlardan başkasına çevirme.Kalbini Bizi zikretmekten gafil bıraktığımız, heva ve*

⁵⁹¹ Kurtubî, *a.g.e* IX, 72; İbn Kesîr, *a.g.e*, III, 413.

⁵⁹² Araf 7/127-128.

⁵⁹³ Yûnus 10/87.

⁵⁹⁴ Âl-i İmrân 3/52; Mâide 5/112,114; Saff, 61/14.

⁵⁹⁵ Âl-i İmrân 3/55; Nîsâ 4/157. Bu ayetlerin tefsirinde birçok müfessir bu sırada Hz. İsâ (a.s)'ın Havârîleriyle birlikte bulunduğunu nakletmektedirler: Taberi, *Tefsir* III, 289; VI, 12-16; Neseî, *a.g.e*, I, 260; Kurtubî, *a.g.e*, IX, 10; İbn Kesîr, *a.g.e* I, 577; Âlûsî, *a.g.e* III,182, VI, 10.

hevesine uyan ve işi hep aşırılık olan kimselere itaat etme.”⁵⁹⁶ “*Sadece Allah'ın rızasını isteyerek sabah-akşam Rabbilerine duâ edip yalvaran o kişileri sakın yanından uzaklaştırma, ne sen onlardan ne de onlar senden sorumlu değilsiniz, bu sebeple onları yanından kovarsan zalimlerden olmuş olursun*”⁵⁹⁷ Bu ayetlerle Hz. Peygamber'e Allah'ın ister zengin ister fakir olsun, kullarından sabah-akşam O'nu zikreden, O'na tahmîd, tesbîh ve tekbîrde bulunan kişilerle beraber oturması ve onlarla beraber bulunması, onları yanından kesinlikle uzaklaştırmaması emredilmiştir. Kureyş'in eşrafından bazı müşrik kişiler, Hz. Peygamber'den yanında bulunan *Bilâl-i Habeşî, Ammar bin Yâsir, Süheyb er-Rûmî ve Habbâb bin Erett, Abdullah bin Mes'ud* gibi fakir ashabının yanından ayrıldıkları takdirde O'nunla birlikte oturabileceklerini söylemişlerdi. Bundan dolayı bu ayetlerin indiği rivayet edilmektedir.⁵⁹⁸ İbn-i Abbâs Kehf suresinin 28. ayetinde geçen “*sakın gözlerini onlardan başkasına çevirme. Kalbini Bizi zikretmekten gafil bıraktığımız, heva ve hevesine uyan ve işi hep aşırılık olan kimselere itaat etme*” ifadelerini şu şekilde tefsir etmiştir: “*Onlardan bakışlarını çevirip, onlardan ayrılma! servet ve şeref sahibi kibirli kişilerle oturmak üzere onları yanından uzaklaştırma! Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, yani dünya hayatının geçici meşgale ve süslerine aldanarak Allah'a ibâdet etmeyi terkeden kişilere sakın itaat etme, sakın iltifat nazarın onlara kaymasın! Ki onların bütün işleri bir aşırılıktan ibarettir, fiilleri ya mâlâniyat, ya tefrît ya da boş şeylerdir. İşte bu kişilere sakın boyun eğme, onların bu yaşam tarzlarına gıpta ile bakma ve gönlün kaymasın.*”⁵⁹⁹

Ayette “*gece-gündüz Allah'a yalvaranları..*” denilerek, Hz. Peygamber'in etrafında bulunan bu insanların çok önemli bir özelliğine dikkat çekilmiştir. Onlar bir peygamberin yakınında bulunma sorumluluğunu taşıyorlar, gece

⁵⁹⁶ Kehf 18/28.

⁵⁹⁷ En'âm 6/52.

⁵⁹⁸ İbn Kesîr, *a.g.e* III, 81.

⁵⁹⁹ İbn Kesîr, *a.g.e* III, 82.

gündüz Allah'ı zikretmek, Kur'an tilâveti, sünnetin tetkik edilmesi gibi çok önemli vazifeler yerine getiriyorlardı. Hz. Peygamber'in yakınında bulunan bu insanlar üzerinde durulan bu özelliklerinden dolayı Allah katında çok değer ifade ediyorlardı ki Allahü Teâla onların görüp gözetilmesi ve onlarla beraber bulunulması için vahiy indiriyordu.

Hz. Peygamber yanında bulunan insanlara o derece sahip çıkıyordu ki bu sahip çıkma Kur'ân-ı Kerîm'de *“İman edip, senin sünnetine ittibâ eden müminlere merhamet kanatları indir.”*⁶⁰⁰ şeklinde tasvir edilmektedir: *“Sakın o kafirlerin bazılarına geçici bir zevk olarak verdiğimiz dünya nimetlerine gözünü dikip bakma! Ayrıca onlar iman etmiyorlar diye üzülme; iman etmiş olan müminlere kol kanat ger, şefkatle koru onları”*⁶⁰¹

2.2.4 ÜCRET İSTEMEME (MİNNET KABUL ETMEME)

Kur'ân-ı Kerîm'de Peygamberlerin, eda ettikleri peygamberlik vazifesine karşılık hiçbir ücret beklemediklerini, hiçbir surette bu vazifeyi insanlardan bir faydalanma vesilesi yapmadıklarını görmekteyiz. Peygamberlerin bu özelliği, insanları terbiye ve irşâd vazifesini yüklenen öğretmenler tarafından çok dikkatle takip edilmesi ve örnek alınması gereken özelliklerinden birisidir. Onlar bu önemli vazifelerini yerine getirirken hiçbir zaman insanlardan bir menfaat elde etme düşüncesine kapılmamalı, bu vazifelerini bir faydalanma vesilesi olarak görmemelidirler.

Peygamberlerin bu karşılık beklememesini sadece maddi bir karşılık bekleme şeklinde anlamak doğru olmaz. Onlar vazifelerini yerine getirirken manevî bir

⁶⁰⁰ Suarâ 26/215.

⁶⁰¹ Hicr 15/88.

beklenti içine de girmemişlerdir. Şöhrete ulaşma, insanları idâre etme, makam ve mansıb sahibi olma gibi şeyleri kesinlikle beklememişler, sadece Allah'ın rızâsına ulaşmaya çalışmışlardır. Bu noktada insanlara gerçekleri öğretme vazifesini üzerine alan kişilere bu vazifelerini yerine getirirlerken asla kendi nefsî isteklerine boyun eğmemeleri, şöhret sahibi olma, insanlar tarafından itibar görüp, vazifelerini nefsî bir faydalanma vasıtası yapmamaları, makam-mansıb beklentisini kalplerinden söküp atıp, ihlâsla gayret etmeleri konularında çok önemli bir ölçü olduklarını görürüz. Bu konu Ulü'l-Azm peygamberlerin Allah ile münâsebetleri yönünden İhlâslı olmaları konusunda üzerinde durulmakla birlikte biz, karşılık-ücret beklememe konusunu orada değil de; *onların insanlarla münasebetleri açısından* bu kısımda ayrı bir şekilde ele almayı daha uygun bulduk. Çünkü ihlâs konusu - Ulü'l-Azm peygamberlerin Allah ile münasebetleri açısından- sadece insanlardan bir karşılık beklememe konusuna hasredilemeyecek kadar çok daha geniş ve farklı bir konudur. İnsanlardan bir karşılık beklememe onların ihlâslı olmalarını sadece bir yönünü örneklendirir.

2.2.4.1HZ. NÛH (A.S)'DA ÜCRET İSTEMEME

Kur'an'da Hz. Nûh da yaptığı peygamberlik vazifesi karşılığında en küçük bir beklenti içine girmediği üzerinde durulmaktadır: “Eğer (anlattığım bu gerçeklerden) yüz çevirirseniz iyi bilin ki ben (bunları size tebliğ ederken) sizden hiçbir ücret beklemedim. Benim ücretimi vermek sadece Allah'a mahsustur. Ayrıca benim Allah'a teslim olanlardan olmam emredilmiştir.”⁶⁰²

2.2.4.2HZ. İBRAHİM (A.S)'DE ÜCRET İSTEMEME

Kur'ân-ı Kerîm'de Ulü'l-Azm peygamberlerden Hz. İbrâhîm, Musâ ve Hz. İsnânın insanlardan ücret beklemedikleri sarıhan anlatılmamakla birlikte bu üç peygamberin yaşadıkları olaylardan onların insanlardan bir ücret isteme bir yana

⁶⁰² Yûnus 10/72; Hûd 11/29; Şuarâ 26/109.

hep insanlara karşılıksız iyilikler yapma duygusu içinde olduklarına işaret edilmiştir. Belki bu şekilde hadiseleri anlatma üslûbuyla onların insanlardan hiçbir karşılık beklemediklerinin belirtilmesi onların bu özelliklerini daha farklı bir şekilde belirginleştirmiştir.

Hiz. İbrâhim'in insanları tevhid'e davet ederken aynı zamanda onlara yedirip-içirme, onlara ikram etme yoluyla onların gönüllerine girmeye çalıştığını görmekteyiz. Böylelikle onlardan bir ücret beklentisi içinde olmaksızın vazifesini yerine getirmiş olduğu çok daha farklı bir üslupla anlatılmış olmaktadır. Yani Hiz. İbrâhîm insanlardan bir hediye alma bir yana, onlara hep ziyafet veriyor ve onları Allah'ın hak dinine davet ediyordu.

2.2.4.3Hiz. MÛSÂ (A.S)'DA ÜCRET İSTEMEME

Kur'an-ı Kerim'de Hiz. Mûsâ (a.s)'ın peygamberlik vazifesinin haricinde, çok ihtiyacı olmasına rağmen insanlara karşı yaptığı günlük işler karşılığında da hiçbir ücret beklentisi içinde olmadığına dikkat çekilir: *“Medyen'in su kuyularına varınca orada davarlarını suvaran bir grup insan buldu. Onların gerisinde de, kendi hayvanlarını uzakta tutmaya çalışan iki kadın gördü “Siz niçin bekliyorsunuz?” diye sordu. Onlar da: “Çobanlar hayvanlarını suvarıp ayrılmadıkça, biz suvarmayız.Babamız da hayli yaşlı olduğundan iş bize kalıyor” diye cevapladılar.Bunun üzerine onların davarlarını suvardı, sonra gölgeye çekilip: “Ya Rabbi! Bana lütfedeceğin her türlü nimete muhtacım!” diye dua etti.”*⁶⁰³

Bu ayetten anlaşıldığı üzere Hiz. Musâ Mısır ve Medyen arasında çok uzun ve yorucu bir yolculuk yapmış, bu yorgunluğun üzerine onlar istememelerine

⁶⁰³ Kasas 28/23-24.

rağmen karşılık ve ücret beklemeden zor durumda bulunan iki kadının işlerini görmüş, insanlardan bir şey istememiş, ama rabbinden istemiştir.⁶⁰⁴

Daha sonra kızların babası⁶⁰⁵(Hz. Şuayb) O'nu yanına ücretini vermek üzere çağırılmış, geldiklerinde O'na yemek ikram edilmiş, fakat Hz. Musâ bu yemeği yemekten de çekindiğinde Hz. Şuayb O'na: *niçin çekiniyorsun?* Dediğinde Hz. Musâ *“Biz öyle bir aileden geliriz ki Allah rızası için yaptığımız birşeyin karşılığında dünya kadar altın da verseler bunu kabul edemeyiz”* demiştir. Hz. Şuayb O'na *“ey genç adam, biz bunu sana ücret olarak ikram etmedik, bu bizim ailemizde şimdiye kadar süregelen misafirlere ikram edilen bir şeydir”* dedikten sonra Hz. Musâ yemeği yemiştir.⁶⁰⁶

2.2.4.4HZ. İSÂ (A.S)’DA ÜCRET İSTEMEME

Yukarıda da işaret edildiği gibi Hz. İsâ (a.s)’ın bu özelliği hakkında sarih bir ayet olmamakla birlikte O'nun mucize olarak tedavi ettiği insanlardan hiçbir ücret almaması O'nun kendisine verilen olağanüstü meziyetleri bir faydalanma vesilesi olarak kullanmadığını göstermektedir.

2.2.4.5HZ. MUHAMMED (S.A.S)’DE ÜCRET İSTEMEME

Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. Peygamber’in insanlardan hiçbir karşılık beklemediğini onlara *bildirip tebliğ* etmesi emredilmiştir. Bunu bu kısım ayetlerde geçen) (…قُلْ “de ki” emirlerinden anlıyoruz. *“İşte onlar (buraya kadar anlatılan peygamberler)⁶⁰⁷Allah'ın hidayet ettiği kişilerdir, sen de onların doğru hidayet yoluna tabi olmaya devam et ve de ki ben sizden bu vazîfemi edâ etmeme karşı bir ücret beklemiyorum. Bu Kur'an, bütün milletler için bir nasihat ve*

⁶⁰⁴ Kurtubî, *a.g.e*, I, 339; XIII, 269-271; İbn Kesîr, *a.g.e*, III, 151.

⁶⁰⁵ Birçok Müfessir kızların babasının Hz. Şuayb olduğu üzerinde durmaktadırlar.

⁶⁰⁶ Kurtubî, *a.g.e*, I, 339; XIII, 269-271; İbn Kesîr, *a.g.e*, III, 151.

⁶⁰⁷ En’âm suresinin 83-90. ayetleri arasında muhatap zamirinin sahibi Hz. Peygamber de sayıldığına ondokuz peygamberin ismi zikredilmiştir.

hatırlatmadır.” ⁶⁰⁸ Bu ayet-i kerime Hz. Peygamber’den önce gönderilmiş bütün peygamberin vazifelerine karşılık insanlardan bir mükâfat beklentisi içine girmediklerini, bu özelliğin onların tamamına ait ortak bir sıfat olduğunu açıkça ilan etmektedir. *“Biz seni sadece müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. De ki: Benim bu hizmet için sizden istediğim hiç bir ücret yoktur. Tek isteğim, Rabbine doğru bir yol tutmak isteyen insanlar olmanızdır.”*⁶⁰⁹ ayetinde ise Hz. Peygamber’in teblîğ vazifesinin karşılığında tek isteğinin ‘Rabbine doğru bir yol tutmak isteyen insanların’ kurtuluşa erip, cennete girmeleri olduğu bildirilir. Yani bu ifadeyle *“ben bu vazifemi sırf Allah'ın hoşnutluğu aramak üzere, sizlerden rabbinin doğru yoluna tabi olmak isteyenler için yerine getirmekteyim”* demiş olmaktadır.⁶¹⁰

Bir ayette Hz. Peygamber'in teblîğ hizmetine karşılık *“akrabalık sevgisini”* istediği belirtilir: *“De ki: Ben bu risalet ve irşad hizmetinden ötürü, sizden akrabalık sevgisinden başka beklediğim hiçbir karşılık yoktur.”*⁶¹¹ Bu ayette (أَلَيْ) (المودَّة في القربى) ifadesindeki akrabalık sevgisi’nden ne kastedildiği konusunda üç tevil vardır: birincisi: Burada hitap hususî olarak Kureyş’edir. Bu durumda mana: Ey Mekkeli Müşrikler, madem peygamberliğimi kabul etmiyorsunuz, o halde en azından birçoğunuz benim akrabam olduğundan dolayı akrabalık hukukunu gözeterek beni seviniz ve beni himaye ediniz” şeklinde olur (İbn-i Abbâs, İkrime, Mücahid, Ebu Malik, Şa’bî). İkincisi: benim ehl-i beytimi seviniz (Ali bin Huseyin, Amr bin Şuayb). Üçüncü görüş: “Allah'a inanıp, O'na ibâdet ederek O'na yaklaşınız, O'nu seviniz, ibadetlerle O'na yaklaşınız. Ben sizden ancak bunu istiyorum” manasıdır. Kurtubî’ye göre son görüş daha umumi ve

⁶⁰⁸ En'âm 6/90.

⁶⁰⁹ Furkân 25/56-57.

⁶¹⁰ İbn Kesîr, a.g.e, III,323-324.

⁶¹¹ Şurâ 42/23.

daha şumüllü olduğunda kabule daha şayân görünmektedir.⁶¹² Fakat ayetin zahiri manası ve genel kabul, ikinci görüş üzerinde odaklanmaktadır.

Bazı ayetlerde ise Hz. Peygamber'in insanlardan peygamberlik vazîfesin tebliği karşısında hiçbir karşılık beklemediğini bizzat Allahü Teâlâ kendisi zikretmiştir. Bu kısım ayetler arasında bu yönden bir farklılık göze çarpar. Yani Hz. Peygamber'in bir karşılık beklemediğini bizzat O'nu bu vazife ile gönderen Zât'ın bildirmesi çok daha farklı bir te'sir taşımaktadır: *“Sen çok şiddetle istesen de insanların çoğu iman edici değildir. Oysa sen bu tebliğin karşılığında onlardan bir ücret de istemiyorsun. Kur'an bütün insanlar için ancak bir ders ve hatırlatmadır.”*⁶¹³ *“ Yoksa onlardan vahyi tebliğ, risalet ve irşad hizmetlerinden ötürü bir ücret istiyorsun da, onlar ağır bir borç yükü altında eziliyorlar mı?”*⁶¹⁴

Hz. Peygamber'in insanlardan bir karşılık beklememesine rağmen bazı insanlar müslüman olduklarından dolayı O'ndan bir karşılık beklentisi içine girebileceği konusuna da dikkat çekilmektedir: *“Müslüman olduklarından dolayı sana minnet ediyorlar. Oysa aksine Allah Onları imana hidayet ettiğinden dolayı onlara minnet etmektedir. Eğer imanınızda samîmî iseniz (Allah'ın size ne kadar büyük bir nimet verdiğini anladınız).”*⁶¹⁵ Kur'an'a göre bir kişinin müslüman olması karşılığında Allah ve elçisinden dünyaya ait bir beklenti içine girmesi O'nun adına çok sevimsiz bir durumdur. Çünkü bir insanın İslâm nimeti ile şereflenmesi, imana hidayet ettirilmesi o kişi için zaten büyük bir taltîf olmaktadır. Ayrıca insanın İslâm'ın emirleri olan ibadetleri en güzel şekilde edâ etmesinin, gelecekte cennet gibi bir karşılık için değil; o zamana kadar Allah'ın

⁶¹² Kurtubî, a.g.e XVI, 21-22; İbn Kesîr, a.g.e, IV, 112; Suat Yıldırım, a.g.e, s.485.

⁶¹³ Yûsuf 12/103-104.

⁶¹⁴ Tûr 52/40; Kalem 68/46.

⁶¹⁵ Hucurât 49/17.

kendisine bahşettiği hayat, varlık, İslâm'a ve imana hidayet etme gibi nimetlerine şükretmeyi niyet ederek yapması gerektiğine işaret edilmektedir.

2.2.5 KÖTÜLÜĞÜ İYİLİKLE BERTARAF ETME

İnsanlarla münasebetleri yönünden peygamberlerin üsve-i hasene olan özelliklerinden birisi de onların kendilerine yönelen kötülükleri iyilikle bertaraf edip uzaklaştırmalarıdır. Kur'an'da onların bu yönleri üzerinde çokça durulur ve bu özelliklerinin örnek alınması beklenir. İnsanları iyiliğe davet ederken onlardan gelebilecek zararların, onlara iyilikle mukabele edilerek en aza indirilmesinin mümkün olduğu üzerinde durulur.

2.2.5.1HZ. NÛH (A.S)'DA KÖTÜLÜĞÜ İYİLİKLE BERTARAF ETME

Kavminin içinde 950 sene kalması O'nun, kötülüğü iyilikle bertaraf etme prensibini çok iyi hayata geçirmesiyle mümkün olmuştur. Aksi halde bu kadar uzun bir süre bir toplumun içinde tutunabilmek çok zordur.

2.2.5.2HZ. İBRÂHİM'(A.S)'DA KÖTÜLÜĞÜ İYİLİKLE BERTARAF ETME

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İbrâhim'in babasını davet ettiğinde kendisine karşı yaptığı kırıncı ve çok sert sözlerine aynı sert üslubla değil de yumuşak bir tarzda mukabele ettiği anlatılmaktadır. Hz. İbrâhîm bu şekilde yumuşak bir üslub kullanması babasının kendisine karşı daha rencide edici davranışlarının önüne geçmiştir:

“Hz. İbrâhîm: ‘babacığım, ben Rahman tarafından sana bir azabın dokunacağından ve şeytanın dostu olmandan korkarım’ dedi. Babası: ‘sen benim (uydurduğum) ilahlarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer bu inancından vazgeçmezsen seni mutlaka taşlarım. Şimdi, uzun süre gözü görmesin seni!’ dedi. İbrâhîm ise: ‘Selam olsun sana, senin (hidayete ermen) için Allah'a istiğfar edeceğim. O bana çok lütufkârdır’ dedi. Şimdi sizden ve Allah'tan başka

yalvardığınız şeylerden ayrılıyor ve Allah'a duâ ediyorum. Rabbimin beni dualarımda mahzun bırakmayacağını ümit ediyorum.”⁶¹⁶

Bu ayetlerde Hz. İbrâhim'in kendisini ‘taşlarım’ diyen babasına karşı ‘selam sana’ cevabını vermesi kötülükleri iyilikle bertaraf etme adına çok önemli bir üslûbtur. O, Babasının kendisine karşı olan gayzını bu yumuşak ifadeleriyle söndürmüştü ve belki de ondan gelebilecek daha büyük zararların önüne geçmiştir.

Babasının ‘Eğer vazgeçmezsen seni taşlarım’ demesi, ya gerçekten O'na taş atması; ya da diliyle O'na daha büyük rencide edici sözler söyleyerek O'nu zemmetmesi manalarında anlaşılabilir.⁶¹⁷ “Benim yanından uzun süre uzaklaş” derken (مَلِيًّا) kelimesi, çok uzun zaman, ebediyen veya dehr zamanınca demektir.⁶¹⁸ Yani babası ona O kadar çok gayz duymuştur ki bu uzun süre tabirini kullanmıştır. Hz. İbrâhim, babasının bu kırıcı sözüne karşı “selam sana” diyerek, “senin yaptığın bu kötülüğe ben bir kötülükle asla karşılık vermeyeceğim. Aksine senin (hidayete ermen) için rabbime istiğfar edeceğim, belki seni tevbe ve iman etmeye muvaffak kılar” cevabını vermiş olmaktadır.

Bir kafir hakkında istiğfar etmek, onun affedilmesine sebep olacak imana e doğru yola ulaşması için duâ etmek demektir. Yani mücerred istiğfar değildir.⁶¹⁹ Hz. İbrahim'in bu istiğfar ve duâ etmesi babasının küfür üzere devam edeceği kesin olmadığından dolayı idi. Ama babasının artık kafir olarak öleceği kendisine açıklanınca artık bu istiğfardan vazgeçti: (فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ...)

⁶¹⁶ Meryem 19/45-48.

⁶¹⁷ Kurtubî, a.g.e, XI, 110-111; Beydâvî, a.g.e, IV, 19.

⁶¹⁸ Kurtubî, a.g.e, XI, 110-111; İbn Kesîr a.g.e, III, 124.

⁶¹⁹ Beydâvî, a.g.e, IV, 19.

“Hz. İbrâhîm, onun Allah'a karşı bir düşman olduğu kendisine açık seçik belli olunca O'na duâ etmeyi bıraktı”⁶²⁰ ayeti bunu isbat eder.

Ayrıca bu durum gösterir ki bir insanın küfürde devam edip etmeyeceğini Allah'tan başka kimse bilemez. Hz. İbrâhîm bu süre zarfındaki duâsı “Allahım, onu imana hidayet et ve inkardar kurtar” şeklindeydi. Ölünceye kadar küfürde devam edeceği kesin olmayan birine bu duâyı yapmak caizdir. Ama bu Hz. İbrahim'e açıklanınca o bu iman ve tevbe duasından vazgeçmiştir.⁶²¹

2.2.5.3HZ. MÛSÂ (A.S)’DA KÖTÜLÜĞÜ İYİLİKLE BERTARAF ETME

Hz. Musâ (a.s)’ın, Firavunun o kendisine hakaret etmesine; sözlerini boş şeylerle bastırmaya çalışmasına⁶²² rağmen Hz. Mûsâ (a.s)’ın davetini anlatmaya devam etmesi, kavli-i leyyinle söz söylemesi O'nun bu kaideyi çok güzel bir şekilde uyguladığını gösterir: “*Firavuna gidin, çünkü o iyice azdı, ona yumuşak söz söyleyin. Belki o aklına başına alır ve haşyet duyar.*”⁶²³ Firavun çok azmış; kibirlenmiş Allah'a karşı isyan etmişti. Böyle bir azgınlığa karşı Allahü Tealâ “ona yumuşak söz söyleyin”demesi büyük bir ibret ve ders taşımaktadır. Şöyle ki, Firavun isyan ve kibrin en aşırı noktasında bulunuyorken ve Hz. Musâ Allah'ın O'nu yarattıklarının arasından seçtiği ‘savfetullah’ bir kul iken, Allah'ın O'na ancak letafet ve yumuşaklıkla hitap etmesini emretmesi çok önemli bir derstir. Böyle bir davet üslûbu insanlara daha çok tesir eder ve onların kibirleri tahrik edilmemiş olur. Sert bir tavır ise onların kibir ve enanietlerini tahrik

⁶²⁰ Tevbe 9/114.

⁶²¹ Ebu's-Suûd, a.g.e, V, 268; Âlûsî, a.g.e, XIV, 99-100.

⁶²² Şuarâ 26/23-30.

⁶²³ Tâhâ 20/44.

edecek ve daha da çok azmalarına sebebiyet verecektir. Hz. Musâ ve Hz. Hârûn, firavunu yumuşak,kolay bir üslûbla davet ederek, onun hakikatleri dinlemesine engel olacak kibrini enaniyetini tahrik etmekten sakınmışlardır.⁶²⁴

“*Belki o aklını başına alır ve haşyet duyar*” ifadesi, onun belki içinde bulunduğu dalalet ve helâk olma yolundan kurtulmasının ve Allah'tan korkarak O'na itaat etmesinin mümkün olabileceğinin mümkün olabileğini gösterir. Ayrıca böylelikle Hz. Musâ ve Hz. Harûn'a “*O'nun doğru yolu bulacağından ümidinizi kesmeyin. İbret alıp Allah'tan korkacağını ümit edin*” denilmektedir. *Belki o aklına başına alır ve haşyet duyar.* Çünkü muhatablarının, davet ettiği hakikatleri kabul edeceğinden ümidini kesen bir davetçi, kendi davasını hiçbir zaman tam bir metânet ve ciddiyetle anlatamaz.⁶²⁵

2.2.5.4HZ. İSÂ (A.S)'DA KÖTÜLÜĞÜ İYİLİKLE BERTARAF ETME

Hz. İsâ (a.s) kendisinin hakkında “*Ben nerede ve hangi zamanda bulunursam bulunayım, rabbim beni mübarek kıldı*”⁶²⁶ ayeti O'nun her halinde insanlara faydalı olduğunu anlatır. O'nun insanlara her zaman ve mekanda faydalı olabilmesi O'nun kendisine yapılan bütün kötülükleri her zaman iyilikle bertaraf etmesi neticesinde olmuştur.

2.2.5.5HZ. MUHAMMED (S.A.S)'DE KÖTÜLÜĞÜ İYİLİKLE BERTARAF ETME

Hz. Peygamber'in sireti O'nun insanların yaptığı kötülöklere, iyilik ve ihsânla karşılık verdiğinin örnekleriyle doludur. Allahü Tealâ peygamberine, bazı zararlı kişilerin zararlarını onlara iyilik ve ihsân ederek uzaklaştırabileceğini

⁶²⁴ İbn Kesîr, a.g.e, III, 154.

⁶²⁵ Kara, Necati, Kur'an'a göre Hz. Musâ, Firavun ve Yahûdiler, Sehâ yy., İstanbul, 1997, s.228.

⁶²⁶ Meryem 19/31.

vahyiyle bildirmiş, böyle davranmanın bir davet metodu olarak önemli bir peygamber ahlâkı olduğuna işaret etmiştir: “Allah'a davet eden,salih amel işleyen ve şüphesiz ki ben (Allah'ın emirlerine teslim olmuş) müslümanlardanım diyenden daha güzel sözlü kim vardır? Ne iyilik ne de kötülük (netice yönünden) asla birbirine eşit değildir. Düşmanlarından ulaşabilecek kötülükleri, yapabileceğin iyiliklerin en güzeliyle uzaklaştır. Böyle yaptığında bir de bakarsın seninle onun arasında düşmanlık bulunan bu kişi sınımsız bir dost oluvermiştir. Bu mertebeye ancak sabredenler ulaştırılır; İyilikten büyük pay sahipleri ulaştırılır.”⁶²⁷

Hasan Basrî, “Allah'a davet eden,salih amel işleyen ve ben şüphesiz ki ben (Allah'ın emirlerine teslim olmuş) müslümanlardanım diyenden daha güzel sözlü kim vardır?”⁶²⁸ Ayeti için “bu ayette bahsedilen kişi, habîbullahtır, veliyyullahtır, Allah'ın seçtiği safvetullahtır,Allah'ın hayırlı kulu hayratullahtır. Daveti konusunda yeryüzündeki insanların Allah'a en sevimli olanıdır. O insanları Allah'ın kabul ettiği davasına davet etmektedir” demiştir.⁶²⁹ Hz. Peygamber'in bu ayette üzerinde durulan özellikleri, O'nun Allah'a davet etmesi; davet ederken salih amel işleyerek, insanları davet ettiği konuları bizzat hayatında en güzel şekilde yaşaması ve Allah'ın emirlerine en güzel şekilde itaat ve teslîmiyet göstermesidir. Ayetin ana mihreri O'nun Allah'a davet ettiğinden dolayı sözlerin Allah'a en güzel ve sevimli olanını söylemiş olmasıdır. O bu daveti yerine getirirken iyilikten hoşlanmayanlar da olacağı, O'na karşı kötülük etmeye kalkışanlara karşı nasıl muamele etmesi gerektiği öğretilmektedir: “iyilikle kötülük aynı değildir”⁶³⁰ neticeleri yönünden iyilikle kötülük arasında dağlar kadar fark vardır.⁶³¹ Ayrıca ayetteki bu hüküm âmm bir hükümdür ve

⁶²⁷ Fussilet 41/33-35.

⁶²⁸ Fussilet 41/33.

⁶²⁹ İbn Kesîr, a.g.e, IV, 102.

⁶³⁰ Fussilet 41/34.

⁶³¹ İbn Kesîr, a.g.e, IV, 102.

umumiyet ifade eder. Yani iyi ve kötü hasletler âsâr ve ahkamda asla eşit tutulmaz ve eşit olamazlar. Çünkü ayette (ﻻ) nâfiye harfinin iki defa tekrar edilmesi bunların eşit olmadığını te'kid etmektedir.⁶³²

Ayette “En güzeliyle kötülüğü uzaklaştır” denilerek, sana kötülük yapanların şerlerini – onların kötülük yapmalarına engel olmakla birlikte- iyilikle karşılık vererek gider. Düşmanlarından sana ulaşabilecek kötülükleri en güzel şekilde yani iyiliklerden o kötülüğü def’etmesi mümkün olan şeylerin en güzeliyle uzaklaştır. Çünkü böyle yapmak sadece kötülükleri affetmekten daha üstündür⁶³³ denilmiş olmaktadır. Bu şekilde kötülüğe güzellikle karşılık verdiği zaman, seninle onun arasında düşmanlık bulunan kişi, sana sınımsız bir dost olacak, senin ona yaptığın bu iyilik, onu sana karşı musafahaya, sevgiye ve şefkâte sürükleyecektir. Devamla bu nasihati ancak sabreden kişilerin tutabileceğine işaret edilir. Çünkü kötülüklerle karşılık iyilikle mukabele etmek nefislere çok ağır gelir. Ancak dünya ve ahirette büyük bir saadete eriştirilmiş kişiler buna muvaffak olabilir.⁶³⁴ İbn-i Abbâs: “bu ayet inananlara gazaplandıkları zaman sabırlı olmayı; cahillere karşı hilm ve yumuşaklık içinde davranmayı; kendilerine kötülük yapanlara karşı af ile karşılık vermelerini emretmektedir. İnananlar bu şekilde davranırlarsa Allah onları şeytandan korur ve düşmanları bu gibi kişilere sınımsız bir dost edasıyla itaat etmeye başlarlar” demiştir. Bu ayetler ile onların ardından gelen “Sana şeytan tarafından bir dürtü gelirse hemen Allah'a sığın, çünkü O, herşeyi işitir, her şeyi en mükemmel tarzda bilir”⁶³⁵ ayeti arasındaki irtibat da bu konuya ışık tutar: “*kendilerine iyilik yapıldığında zararlı insanların bir kısmının şerlerinden korunmak mümkündür, ama cinnî şeytanların zararlarından korunmak ancak onları yaratana istiâzeyle mümkündür, onlar devamlı insanlara vesveseler verirler ve iyilikten anlamazlar.*

⁶³² Âlûsî, a.g.e, XXIV, 123.

⁶³³ Âlûsî, a.g.e, XXIV, 123.

⁶³⁴ Kurtubî, a.g.e, XXIV, 362; İbn Kesîr, a.g.e, IV, 102.

⁶³⁵ Fussilet 41/36.

*Allah'a sığınıldığında Allah onların hilelerini senden bertaraf eder. Hz. Peygamber namaza kalktığında (أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ مِنْ هَمْزِهِ وَنَفْخِهِ وَنَفْثِهِ) şeklinde duâ ederdi.*⁶³⁶ Bu ayetle ilgili başka bir yorum da şu şekilde yapılmıştır: Hak ile batıl mücadelesinde müminler kötülüğe karşı iyilikle cevap verdiğinde, şeytan üzüntüsünden kahrolur. Az da olsa yanlış bir davranışta bulunmalarını ister ki müminlerin lehinde düşünenleri kandırabilsin. Hatta müminler, kendilerine yapılan zulme karşılık verirken azıcık ölçsüz davranırlarsa, “Şeytanın vesvesesinin etkisinde kalmış” sayılırlar. Müminler bu sebeple, büyük kuvvetlerini kaybederler. Çünkü yüzde yüz haklılıklarına ufak bir gölge düşürmüş, aleyhtekilere küçük bir bahane vermiş olurlar. Aynı konudaki benzer ayetler de şunlardır: *“En güzel olanla kötülükleri def’et. Biz onların senin hakkındaki asılsız iddialarını çok iyi bilmekteyiz ve de ki rabbim şeytanların vesveselerinden ve onların yanımında bulunmalarından sana sığınırım”*⁶³⁷ *“Af ve müsamaha yolunu tut, iyiliği emret, cahillere aldırış etme. Her ne zaman şeytandan sana bir vesvese gelecek olursa Allah’a sığın. Çünkü o duaları işitip icabet eder ve her şeyi bilir.”*⁶³⁸

2.2.6 HİCRET

Kur’ân-ı Kerîm’de Ulü'l-Azm peygamberlerin örnek özellikleri arzedilirken onların –Allah’ın adını insanlara daha iyi duyurmak üzere- yeryüzünde hicret ettiklerine işarete bulunduğunu görürüz. Kur'an'da hicret etmek teşvik edilmiş ve mükafatının çok büyük olduğu üzerinde durulmuştur:

“Kim Allah yolunda hicret ederse dünyada gidecek çok yer, genişlik ve bolluk bulur. Kim evinden Allah’a ve Resûlüne hicret niyetiyle çıkar da yolda ecel

⁶³⁶ İbn Kesîr, *a.g.e*, IV, 102. Ebû Dâvûd, *Salât*, 119-120; Tirmizî, *Mevâkît*, 65.

⁶³⁷ Müminûn 23/96-97.

⁶³⁸ A'râf 7/199-200.

gelip kendini yakalarsa o da mükâfatı hak etmiştir ve onu ödüllendirme Allah'a aittir. Allah Ğafurdur, Rahimdir (affi, merhamet ve ihsanı boldur).”⁶³⁹

Kurtubî bu ayeti tefsir ederken, yeryüzünde bir yere gitmenin iki kısım olduğunu, birincisi *bir zarardan korunmak için* ikincisi ise *bir talepte bulunmak için* olduğunu söyler.⁶⁴⁰

Bir zarardan korunmak için bulunduğu beldeden ayrılma şu çeşitleri içine alır:

1. Hicret: Bu çeşit hicrette inkarcıların yurdundan İslâm yurduna bir gidiş vardır. Hz. Peygamber'in davetinin ilk döneminde bu çeşit hicret farz idi. Bu hicret çeşidi kıyamete kadar devam edecektir. Hadis-i şerifte fetihten sonra hicretin son bulduğunun bildirilmesi, bu hicretin sona erdiğini göstermez. Çünkü fetihle son bulan hicret, Hz. Peygamber'e yapılan bir hicretti ve küfrün hakim olduğu o yerde kalmak günah kabul ediliyordu.⁶⁴¹

2. Bidat yurdundan ayrılmak: İmam malik: “selefe sövülen ve hakaret edilen bir yerde birinin kalması helal değildir” demiştir.

3. Haramların hakim olduğu bir beldeden ayrılmak: Çünkü helali aramak her müslüman için farz-ı ayndır.

4. Bedeni yönden kendisine eziyet verilen beldeyi terketmek: Bu Allah'ın fazlından kaynaklanan bir ruhsattır. Çünkü bir insan canının emniyette olmadığı konusunda endişe duyduğunda o beldeden ayrılmasına Allah tarafından bir ruhsat verilmiştir. Bunu ilk yapan kişi Hz. İbrâhîm olmuştur. O kavminin kendisine zarar vereceği endişesini duyduğunda “*ben rabbime hicret ederim*”

⁶³⁹ Nisâ 4/100

⁶⁴⁰ Kurtubî, *a.g.e.*, V,349-350.

⁶⁴¹ Kurtubî, *a.g.e.*, V,349-350.

demıştır. Hz.Musâ'da korkarak ve etrafındaki tehlikeleri gözeterek bulunduğu beldeyi terketmiştir.⁶⁴²

Bir beldede yaygın bir tehlikeli hastalığın bulunması durumunda bu beldenin terkedilip, daha nezih ve salim bir beldeye gitmek... fakat vebanın yaygın olduğu bir beldeden ayrılmak mekruh görülmüştür.

5. Malının emniyette olmadığı bir beldeyi terketmek: Çünkü bir müslümanın ailesi ve malı en az canı kadar değerlidir.

Yeryüzündeki seyahatlerin ikinci kısmı bir fayda elde etmek için yapılan seyahatlerdir ki bunlar da iki kısımdır. Dinî bir hedef için yapılan; Dünyaya ait bir menfaat için yapılan göçler. *Dini bir hedef yapılan göçler:*⁶⁴³

1. İbret ve ders almak için yapılan seferler.
2. Hac ki bu yolculuk, şartları oluştuğunda farzdır.
3. Cihad seferleri ki kendine göre ahkamı vardır.
4. İlim talebi için yolculukta bulunmak.
5. Mukades üç beldeyi ziyaret etmek için yolculuk yapmak.
6. İbadet ve riyazet için bir yere çekilmek.
7. Allah rızası için arkadaş ziyaretinde bulunmak.

Dünyaya ait bir menfaat için yapılan göçler iki kısımdır:

⁶⁴² Kurtubî, *a.g.e*, V,349-350.

⁶⁴³ Kurtubî, *a.g.e*, V,349-350.

1. Geçimini daha iyi sağlamak için.

2. Ticari yolculuklar.

Peygamberler Allah'ın hak dinini bütün insanlara duyurmak üzere doğup büyüdükleri, alıştıkları yurt ve yuvalarını bir süre için terketmişler yeni beldelere yerleşmişlerdir. Ayrıca insanın günahları terk ederek, Allah'a yönelmesi de hicret mefhumu içinde değerlendirilebilir. Bu durumda insan bir beldeyi bırakıp diğerine gitmese bile hicret etmiş olmaktadır.

2.2.6.1HZ. NÛH (A.S)'DA HİCRET

Kur'an'da Hz. Nûh (a.s)'ın ve beraberinde bulunanların tufan neticesinde yurtlarından ayrıldıklarını ve beldelerinden çok uzak ve tanımadıkları bir yere ulaştıklarını anlamaktayız: *“Sen ve beraberindekiler gemiye bindiğinizde ‘bizi zulmeden bir topluluktan kurtardığından dolayı Allah'a hamd ederiz’ deyiniz. Ayrıca şu duada bulunun: ‘Rabbim beni güvenli ve bereketli bir yere indir. Çünkü sen konuk edenlerin en hayırlısısın.’*⁶⁴⁴

Hz. Nûh ve beraberindekilerin bu hicreti Allah'a inanan yepyeni bir toplum oluşturmak üzere yapılmış olmaktadır. Çünkü daha önce buldukları yerde artık inanacak kişi kalmamıştı. Hatta inkarcılar, inananları bile yoldan çıkaracak bir azgınlığa ulaşmış bulunuyorlardı.

2.2.6.2HZ. İBRAHİM (A.S)'DA HİCRET

Hicret Tevhid dininin alemşümûl bir din olduğunu gösteren en önemli noktalardan birisidir. Kur'an ayetlerini incelediğimizde Hz. İbrâhîm (a.s)'ın

⁶⁴⁴ Müminun 23/28-29.

yeryüzünün birçok yerinde bulunduğunu görebiliyoruz. Babil ülkesinin Ur şehrinde ateşe atılıp, ateşten kurtarıldığında artık bu şehirde daha fazla kalmamış, ailesi ile beraber Şam'a hicret etmiştir. Şamda bir süre kaldıktan sonra Mısır'a gitmiş, Mısır'dan Filistin'e gelmiş ve buradan da Mekke'ye uzanan çerçevede birçok yerde bulunmuştur.⁶⁴⁵

“Tevhid dini evrensel bir dindir. Bu dine inanan bir kişi alemşumûl bir vazifeyi emânet olarak almış olmaktadır. Bütün insanları kucaklayan ve onları hiçbir ayrımcılığa tabi tutmaksızın hepsine cennete ulaşmayı vadeden böyle bir dine inanan bir insan, yeryüzünde bulunan diğer inanç mensuplarıyla diyalogta bulunmadan, onlara tevhid inancını anlatmadan vazifesini gerçekleştirmiş sayılamaz”

Hiz. İbrâhim ateşe atıldığı anda “ben rabbime gitmekteyim, O beni doğru yola ulaştıracaktır” demesini birçok müfessir, “ben doğduğum bu yerden ve kavmimin bu yurdundan rabbime daha iyi kulluk yapabileceğim ve insanlara iman gerçeklerini daha iyi anlatabileceğim bir yere hicret ediyorum” şeklinde tefsir etmiştir.⁶⁴⁶

2.2.6.3HZ. MUSÂ (A.S)'DA HİCRET

Hiz. Musâ'nın doğduğu şehri çok zor şartlar altında terk ederek Medyen'e gitmesi bir mecburiyet sebebiyle olmuştur.⁶⁴⁷ Aslında Hiz. Musâ'nın asıl yerleşmek ve içinde isrâiloğulları ile beraber yaşamak istediği memleketi Mısır değil, Filistin'dir. O kavmini firavunun esâretinden kurtararak, Mısır'dan çıkarmak ve kendilerine vatan olarak yazılmış mukaddes topraklara götürmek istemekteydi: “*Kavmim!Allah'ın sizin için yazdığı mukaddes beldeye girin,*

⁶⁴⁵ Kurtubî, a.g.e, XXV, 97.

⁶⁴⁶ Kurtubî, a.g.e, XV, 97.

⁶⁴⁷ Kasas 28/20-23.

sakın geriye dönüp kaçmayın, yoksa perişan olursunuz.”⁶⁴⁸ ayeti Hz. Mûsâ (a.s)’ın kavmini bu mukaddes beldeye ulaştırmaya çalıştığını göstermektedir.

Hz. Musâ’nın hicreti olarak isimlendirebileceğimiz asıl yolculuğu O’nun ilim talebi için uzun bir yolculuğu göze aldığı ve kendisine ledünnî ilim verilen salih kişiyi bulmak üzere çıktığı seyahattir. İlim talebi için yapılan yolculuklar da hicretin bir parçasının oluşturmaktadırlar.⁶⁴⁹ Bu yolcuğunda Hz. Mûsâ (a.s)’ın örnek alınması gereken özelliklerini O’nun *“ilmi talep etmesi”* başlığı altında incelediğimiz için bu konuyu oraya havale ediyoruz.

2.2.6.4HZ. İSA (A.S)’DA HİCRET

Kur’an’da birçok ayette Hz. İsa (a.s) ile ilgili olarak O’nun *Mesîh* ismiyle anıldığını görmekteyiz. Böyle bir nitelendirme O’nun iman gerçeklerini insanlara ulaştırmak üzere çok seyahat etmiş olduğundan dolayıdır.⁶⁵⁰ Hz. İsa (a.s) Kur’an’da toplam on defa Mesîh ismiyle zikredilmiştir.

2.2.6.5HZ. MUHAMMED (S.A.S)’DE HİCRET

Hz. Aişe’den rivayet edildiğine göre Ashab, Mekke’de müşriklerin yaptıkları eziyetler artık doruk noktaya ulaştığında hicret etmek için Hz. Peygamber’den izin istemişlerdi. Hz. Peygamber onlara *“sizin hicret etmeniz gereken yer olarak bana Yesrib şehri bildirildi. Kim hicret etmek istiyorsa oraya hicret etsin”* demiştir. Bunun üzerine ashab-ı kiram, hazırlıklarını yaparak gizli bir şekilde Mekke’den ayrılmaya başladılar. İlk hicret eden sahabinin Ebu Seleme bin Abdi’l-Esed, ondan sonra da Amir bin Rebîa ve hanımı olduğunu görmekteyiz.⁶⁵¹ İlerleyen süre içinde Hz. Peygamber, Hz. Ebûbekir, Hz. Ali ve

⁶⁴⁸ Mâide 5/21.

⁶⁴⁹ Kurtubî, *a.g.e.*, V, 349,350.

⁶⁵⁰ Âl-i İmrân 3/45; Nisâ 4/157,171-172; Mâide 5/17,72, 75; Tevbe 9/30.

⁶⁵¹ İbn Sa’d, Ebû Abdillâh Muhamed, *Tabakatü’l-Kübrâ, Dâru Sâdır, Beyrut, ts., I,210, 211; Taberî, Târih, I,367; Bûtî, a.g.e., s.113.*

bazı hapiste tutulan veya hasta, zayıf kişilerin dışında Mekke’de hiçbir müslüman kalmadığına baktığımızda Mekke’den en son ayrılanlar içinde Hz. Peygamber’in olduğuna şahit oluruz. Bi’setin 13. senesi, Rebiülevvel ayının ikinci günü (20 Eylül 622) Hz. Peygamber ve Hz. Ebûbekir hicret etmek üzere Sevr dağında bulunan Sevr mağarasına yöneldiler. Daha sonra buradan ayrılarak Medine yakınlarında bulunan Kubâya ulaştılar. Hz. Ali, Hz. Peygamber'in kendisine emrettiği müşriklerin emanetlerini yerine ulaştırma vazifesini yerine getirdikten sonra buraya geldi. Hz. Peygamber burada Mescid-i Kubâ’yı tesis etmiştir. Kur'an-ı Kerim’de bu mescide *“Ta ilk gündün, temeli takvâ üzere kurulan mescidde namaza durman daha münasiptir. Orada, maddî ve manevî kirlerden arınmayı seven kimseler vardır. Allah da temizlenenleri sever.”*⁶⁵² ayetiyle işaret edilerek övmüştür. Hz. Peygamber Rebiülevvel ayının 12. günü Medine’ye girmiş ve orada inananlar tarafından büyük bir sevinç ile karşılanmışlardır.

Müslümanlar hicret dönemine kadar müşriklerden eziyet görme gibi bir imtihan ile karşı karşıya iken hicretle birlikte vatanlarından, yuvalarından ayrılma, mallarını, evlerini ve değerli varlıklarını geride bırakma gibi bir imtihan geçirmiş oluyorlar, kendilerinden sonra gelecek olan inanan kişilere dinlerine bağlılık, rablerine karşı ihlasları yönünden örnek bir davranış gösteriyorlardı.⁶⁵³ Mekke’den gizli bir şekilde çıkmaları gerektiği için mallarını beraberlerinde götürmek mümkün olmuyordu. Onların bu fedarlıkları karşısında Allah onlara Medine’de ensâr gibi kardeşlikte ve fedakarlıkta zirve noktada bulunan yardımcıları lutfetmiştir.

Kur'an-ı Kerim’de hicret esnasında Hz. Peygamber'e Allah'ın yardımında bulunduğu ve O'nun beraberinde hep te'yid edildiği üzerinde önemle

⁶⁵² Tevbe 9/108.

⁶⁵³ Bûtî, a.g.e, s.114.

durulmuştur: “Eğer Siz Peygambere yardımcı olmazsanız, Allah vaktiyle ona yardım ettiği gibi yine yardım eder. Hani kâfirler onu Mekke’den çıkardıklarında, iki kişiden biri olarak mağarada iken arkadaşına: “Sen hiç tasalanma, zira Allah bizimle beraberdir” diyordu. Derken Allah onun üzerine sekinesini, huzur ve güven duygusunu indirdi ve onu, görmediğiniz ordularla destekledi. Kâfirlerin dâvasını alçalttı. Allah’ın dini ise zaten yücedir. Çünkü Allah azîzdir, hakîmdir (mutlak galiptir, tam hüküm ve hikmet sahibidir).”⁶⁵⁴

Bu ayet Hz. Peygamber’in hicret esnasındaki derin tevekkül ve teslimiyet halini anlatır. Hz. Peygamber Mekke’den ayrılırken Cuhfe’ye geldiğinde Mekke’ye hasret ve özlem içinde bakmış, bunun üzerine Cebraîl şu ayeti indirmiştir: “Sana Kur’an’ı indiren ve O’nun gerekleriyle amel etmeni sana farz kılan (rabbin) seni yeniden bu beldeye (düşmanlarına galib bir şekilde) döndürecektir.”⁶⁵⁵ Bu ayet hicret yolunda inmiştir. Bu sebeple Hz. İbn-i Abbâs bu ayetin ne mekkî ne de Medenî sayılacağını, ikisinin ortasında indiğini bildirir.⁶⁵⁶ Ayette geçen (مَعَادٍ) kelimesi “dönüş yeri” manasına gelmekle birlikte bu ayette *Mekke* veya *Cennet* manasıyla tefsir edilmektedir.⁶⁵⁷

Hz. Peygamber’in hicretiyle ilgili ayetleri incelediğimizde O’nun hicret etmeye mecbur bırakıldığını ve inkarcıların eziyetlerinin O’nu hicret etmeye yönelttiğini görmekteyiz. Bununla beraber hicret, tevhid dininin dünyada yaşayan insanlara ulaştırılması yolunda çok önemli bir vazifeyi yerine getirmiştir. Hicret neticesinde yepyeni yüce bir medeniyetin temeli atılmış, insanlara iman gerçeklerinin ulaştırılması adına çok önemli bir merhale katedilmiştir. Bundan dolayı hicret, İslâm dininin yayılması ve gelişmesinde fevkalade önemli bir dönüm noktası olmuştur. Medine şehri insanlığın en şerefli varlığını bünyesinde barındırma şerefine ulaşmış, Kur’an vahyinin indiği bereketli bir mekan haline

⁶⁵⁴ Tevbe 9/40.

⁶⁵⁵ Kasas 28/85.

⁶⁵⁶ Kurtubî, a.g.e, XXIII, 321. İbn Kesîr, a.g.e, III, 404.

⁶⁵⁷ Kurtubî, a.g.e, XXIII, 321; İbn Kesîr, a.g.e, III, 404.

gelmiştir. Örnek olma yönünden Hz. Peygamber'in hicretine bakıldığında hicretin Allah'ın ismini yüceltmek isteyen ve iman gerçeklerini bütün insanlara ulaştırma gayreti içinde bulunanlar için ne kadar gerekli olduğu anlaşılır. Bu hicreti örnek alan Türk milleti Anadolu'yu baştan başa bir İslâm yurdu haline getirmiş ve İslâm dininin iftihar edebileceği çok önemli bir vazifeyi yerine getirmiştir. Bu noktadan bakıldığında Türklerin Anadolu'ya girmesi; daha sonra İstanbul ve Avrupa'ya yönelmesinin bir istila ve sömürge hareketi olarak görülmesi son derece yanlıştır. Çünkü onlar hiçbir zaman gittikleri beldeleri sömürme yoluna gitmemiş, o beldenin sakinlerine son derece iyi davranmış ve İslâm dininin onlar tarafından benimsenmesinde çok önemli bir vazifeyi yerine getirmişlerdir.

Bugün uzakdoğuda bulunan Malezyya,Endenozya gibi ülkelerde yaşayan birçok insanın İslâm dini ile tanışması ve benimsemeleri, inananlar tarafından örnek alınan hicretler sayesinde mümkün olabilmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULÜ'L-AZM PEYGAMBERLERİN ÖRNEK OLMA YÖNÜNDEN HUSUSİ ÖZELLİKLERİ

3.1 HZ. NUH (AS)

3.1.1 ALLAHÜ TEALÂ İLE MÜNASEBETLERİ YÖNÜNDEN ÖRNEK ÖZELLİKLERİ

Hiz. Nuh (a.s)'ın kulluğu, ihlası, sabrı ve şükrü gibi özelliklerine Kur'ân'da işaret edildiğini görmekteyiz. Bu husûsî, özellikler “*Ulü'l-Azm peygamberlerin Allah Teâlâ ile münasebetleri yönünden ortak özellikleri*” kısmında incelendiğimiz için bu konuları ilgili başlıklara havale ediyoruz.

3.1.2 İNSANLARLA MÜNASEBETLERİ YÖNÜNDEN ÖRNEK ÖZELLİKLERİ

3.1.2.1 DAVETİNDE AZİMLİ OLMA

Davetinde son derece azimli ve kararlı olması, hiçbir eziyetin O'nu davetinden yıldırması, Hiz. Nûh (a.s)'ın insanlarla münasebetleri yönünden Kur'ân'da üzerinde durulan en önemli örnek özelliklerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. O dokuzyüz elli sene kavmini tevhid inancına davet etmiş, nesillerin değiştiğini görmüş, bununla beraber kendisine çok az sayıda -gemi dolduracak kadar- kişi iman etmiştir. Hiz. Nûh (a.s), kavminin bu inatçı halini Allâh'a arz ederken takip ettiği davet metodlarını da bildirmiştir: “*Ey rabbim kavmimi hem gece hem de gündüz davet ettim, benim davetim ancak onların kaçmasını artırdı. Onları senin bağışlaman için ne zaman davet ettiysem, ellerini kulaklarına götürdüler, elbiselerine büründüler ve küfürlerinde ısrar edip, kibirlendikçe kibirlendiler. Sonra onları açıktan yüksek sesle davet ettim. Sonra hem açıktan hem de gizli olarak onları davet ettim, her türlü yolu denedim. Sonra onlara ‘rabbinizden af ve merhamet isteyiniz, çünkü O çok*

bağışlayıcıdır' dedim, (böyle istiğfâr ediniz ki) Allâh semadan üzerinize bol bol yağmur indirsin, size birçok mal ve evlat nasip etsin, sizin için bahçeler ve bahçeleriniz için su nehirler lutfetsin."⁶⁵⁸

Hz. Nûh (a.s), buraya kadar terğîb yolunu takip ekmiş bu ayetle beraber kavmini tefekküre davet ederek, terhîp yoluyla davet etmeye başlamıştır:⁶⁵⁹ *"Niçin Allah'ı gerektiği şekilde tazim etmiyorsunuz? O sizi (nutfeden alakaya, alakadan mudgaya...) değişik devirleri takip ederek yarattı."*⁶⁶⁰ Bu ve gelen ayetlerle onları Allah'ın azametini ve kudretini tefekkür etmeye davet etmeye başlar: *"Allah'ın yedi kat semayı birbiri üstünde yarattığını görmez misiniz? Ayı onların içinde bir nûr ve güneşi de ışık kaynağı yaptı. Sizi topraktan -nebat bitirir gibi- bitirip yetiştirdi."*⁶⁶¹ Bu tefekkür ile onlara öldükten sonra ahirette insanların tekrar diriltileceklerine dikkat çeker: *"Sonra sizi tekrar toprağa döndürüp, sizi (ahirette) tekrar oradan çıkaracaktır."*⁶⁶² Daha *"Allâh yeryüzünü sizin için geniş bir alan yaptığı onda geniş yollar yaparak, gidebilesiniz"*⁶⁶³ diyerek yeryüzünde insanlar için yapılan elverişli hayat nimetini hatırlatmış ve bütün bunları lütfeden İlahî kudrete itaat ve ibadet etmeleri gerektiğini onlara öğretmeye çalışmıştır.

3.1.2.2 GEMİ İNŞASIYLA HEDEF GÖSTERME

Hz. Nûh (a.s)'ın, büyük bir tufana ve fırtınaya dayanabilecek ölçüde sağlam bir gemi yapması o dönemin şartları ve imkanları içinde mucizedir. Kur'ân'da Hz. Nûh (a.s), rabbine yardım etmesi için duâ ettiğinde kendisine gemi yapması emredilir. Bu geminin nasıl yapılacağı vahiyle bildirilmiştir: *"Hz. Nûh (a.s)'a artık o zamana kadar iman edenlerin dışında kimsenin iman etmeyeceği*

⁶⁵⁸ Nûh 71/5-12.

⁶⁵⁹ İbn Kesîr, a.g.e, IV,426.

⁶⁶⁰ Nûh 71/13-14.

⁶⁶¹ Nûh 71/15-17.

⁶⁶² Nûh 71/18.

⁶⁶³ Nûh 71/19-20.

vahyedildi ve ‘bizim gözetimimiz altında ve vahyimizle gemi yap, zulmeden kavim hakkında affedilmeleri için bize müracatta bulunma, çünkü onlar boğulacaklar.’⁶⁶⁴ Bu ayetlerde geçen “gözetimimiz altında” ifadesi, Hz. Nûh (a.s)’ın yaptığı bu geminin vahiy ile öğretilen mühendislik bilgileriyle yapıldığını göstermektedir.⁶⁶⁵ Hz. Nûh (a.s)’ın gemi yaparken kavminin alaylarıyla karşılaşmıştır: “Nûh, gemi yaparken kavminden bir grup ne zaman O’nun yanından geçseler, O’nunla alay ederlerdi. O ise ‘şimdi siz alay ederseniz ediniz (biz aldırış etmeyiz), siz bizimle nasıl alay ediyorsanız biz de sizinle alay edeceğiz. İlerde rüsvay edecek azabın kime gelip çatacağını, ayrıca âhiretteki daimi azabın da kimin üzerine ineceğini yakında görüp öğrenirsiniz.’⁶⁶⁶

Bu geminin özellikleri hakkında Kur’ân-ı Kerîm şöyle demektedir: bu gemi “her hayvan türünden erkekli dişili ikişer eş ve iman eden insanları”⁶⁶⁷ taşıyacak kapasitede bir gemidir. Ayrıca dağ gibi dalgalar içinde yüzecek kadar sağlamdır ve büyük bir tufanda batmayacak kadar ⁶⁶⁸ ileri bir teknikle yapılmıştır. Ayette (فِي مَوْجٍ) “dalgaların içinde” demektir ki bu ifade geminin suyun içinde de yüzebildiğini göstermektedir.

⁶⁶⁴ Hûd 11/36-37.

⁶⁶⁵ İbn Kesîr, a.g.e, II,445.

⁶⁶⁶ Hûd 11/38-39.

⁶⁶⁷ Hûd 11/40.

⁶⁶⁸ Hûd 11/42

3.2 HZ. İBRAHİM (AS)

3.2.1 ALLAHÜ TEALÂ İLE MÜNASEBETLERİ YÖNÜNDEN ÖRNEK ÖZELLİKLERİ

3.2.1.1 HALİLULLÂH OLMA

Hiz. İbrahim, kulluğu, teslimiyeti ve ihsânıyla Allâh'ın katında yüce bir mertebeye ulaştığı, özünü Allâh'a teslim edip, ihsan mertebesine yükseldiğinde Allâh O'nu halîli (dostu) olarak kabul etmiştir. O'nun bu ahlâkı ve yolu örnek alınması gereken bir haslet olmuştur.⁶⁶⁹ Hiz. İbrâhîm'in *halîl* olarak isimlendirilmesi Allâh'a karşı olan şiddetli sevgisinden dolayı idi. O'nun Allâh'ın razı olduğu ve sevdiği amelleri yerine getirmesi, Allâh'a olan sevgisinin artmasına vesîle olmuştur.⁶⁷⁰

Halîl kelimesi (خَالِل) 'hilâl' kelimesinden türediği düşünülürse, *hilâl*, bir insanın bütün hücrelerine sirayet eden ve manevî bir şekilde Onu bürüyüp, kaplayan bir sevgi ve meveddet demektir.⁶⁷¹ Bu durumda bir kişinin *halîli*, onun en ince işlerine ve sırlarına kadar nüfuz eden; sevgisi o dostunun kalbinin bütün parçalarının aralarına kadar giren kişidir. Bu sevgide en doruk noktadır. Allâh'ın bir kulunu sevmesi, o kuluna hayır, yümün ve bereketler ulaştırmayı arzu etmesinden anlaşılır.⁶⁷² Kur'ân'da gördüğümüze göre Hiz. İbrâhîm'e öyle büyük iyilikler ve bereketler verilmiştir ki bu O'nun Allâh katında ne kadar çok sevgiye mazhar olduğunu göstermektedir: Hiz. İbrâhîm'e dünya ve göklerdeki bütün varlıkların melekûtunun (içyüzünün) gösterilmesi,⁶⁷³ insanları büyük bir azim ve kararlılıkla tevhîd dinine davet ederek, onları yıldız, ay, güneş ve putlara tapmaktan men etmesi, bu yolda ateşe atılması, fakat ateşin O'nu Allâh'ın

⁶⁶⁹ Râzî, *a.g.e*, XI,58.

⁶⁷⁰ İbn Kesîr, *a.g.e*, I,561.

⁶⁷¹ Âlûsî, *a.g.e*, V,154.

⁶⁷² Râzî, *a.g.e*, XI, 59.

⁶⁷³ En'âm 6/75.

emriyle yakmaması,⁶⁷⁴ en değerli varlıklarından biri olan çocuğu İsmâîl'i Allâh'ın emri için kurban edecek derecede feda etmeye hazırlanması,⁶⁷⁵ mallarını da misafirlerine ikram için sarfetmesi gibi birçok fedakarlıkları neticesinde Allâh O'nu insanlara örnek bir önder (imam) kılmış,⁶⁷⁶ mülk ve peygamberliğin, O'nun neslinden geleceği müjdesini vermiştir. İşte bütün bu fevkalade gayreti ve çilesi sonucunda Allâh da O'na hususî lütuflarda bulunmuş ve O'nu *halîli* olarak isimlendirmiştir.⁶⁷⁷

Halîlin diğer manası da şudur ki bu durumda *Halîl* kelimesi (الحَلَّة) kelimesinden türediği düşünülür: bu kelime güzel haslet ve güzel ahlak manasına gelir ki dostluğunda sevdiğine benzeyen ve her hali ona uyan bir kişi, sevdiği kişinin *halîli* olur.⁶⁷⁸ Hz. İbrâhîm Allâh'ı o derece çok seviyordu ki her işini ve davranışını O'nun hoşnut olacağı şekilde yapıyordu. Mesela misafiri ister mümin ister ise inkarcı olsun ona ikramda kusur etmiyordu. Bunu yaparken Allâh'ın Rahmân ismine dayanarak, O'nun insanlara rızık verirken mümini ve kafiri ayırmadığını düşünüyordu. Allâh'ın cemâl vasıflarından birisi de rızık verirken iyilere de ve kötülere de ihsanda bulunmasıdır. O, Rabb'inin ahlakıyla ahlaklanma konusunda kendisinden önce hiç kimsenin ulaşamadığı kadar bir gayret göstermiş, Allâh da tamamen lütfu,fazlı ve keremiyle O'nu halîli olmakla şereflendirmiştir.⁶⁷⁹

Keşşâf sahibi, “*halîl dostuyla beraber yürüyen kişidir*” demiştir. Hz. İbrâhîm Allâh'ın emirlerini yerine getirme konusunda çok ciddi,azimli ve kararlıydı. Zahirî ve batınî işlerinin hiçbirisinde Allâh'ın hükümlere uymakta geç

⁶⁷⁴ Enbiyâ 21/68-70.

⁶⁷⁵ Sâffât 37/102-111.

⁶⁷⁶ Bakara 2/124.

⁶⁷⁷ Razî, a.g.e, XI,59.

⁶⁷⁸ Âlûsî, a.g.e, V,155.

⁶⁷⁹ Âlûsî, a.g.e, V,155.

kalmamış,hemen yerine getirmiştir. “Allâh O'na’ teslim ol!’ dedi,O da derhal ‘ben alemelerin Rabbine teslim oldum’ dedi”⁶⁸⁰ ayeti bunu ispat etmektedir.

Hız. İbrâhîm, Sevgi derecelerinin en üst mertebesi olan *hillet* derecesine ulaşarak, Allâh'a yaklaşma ve O'nun sevgisini kazanma yolunda kulların ulaşabileceği en zirve noktaya erişmiş,⁶⁸¹ Allâh'ın halîli olma lütfuna mazhar olmuştur. Bu mazhariyet Kur'ân'da şu şekilde anlatılır: “İhsânı (Allâh'ı görüyor gibi kulluk yapması ve iyilikleri) o kişinin değişmez bir hasleti haline gelerek, özünü ve yüzünü Allâh'a teslim eden ve İbrâhîm'in hanîf dinine tâbi olan bir kişiden dini daha güzel olan kim vardır? (İşte bu özelliklerden dolayı) Allâh İbrâhîm'i dostu (halîli) olarak kabul etmiştir.”⁶⁸² Bu ayet-i kerimede Hız. İbrâhîm'i *hillet* (Allâh'ın halîli olma) mertebesine ulaştıran hususların şunlar olduğunu görebiliriz: *kişinin özünü Allâh'a teslim etmesi ki teslimiyet içinde iman ederek bütün işlerini Allâh'ın hoşnutluğunu kazanmak için yapması ve mükâfatını da yalnızca Allâh'tan beklemesidir.* Diğer özelliği ise *Muhsin olmasıdır:* ihsân Allâh'ı görüyor gibi O'na kullukta bulunması⁶⁸³ ve devamlı iyilik yapma iştihakı ve arzûsu içinde bulunmasıdır.

Bu ayetin ortasında Hız. İbrâhîm'in dini ve dininin ayrılmaz bir özelliği olan hanifliğinin⁶⁸⁴ nazara verilmesi ve daha sonra Allâh'ın, Hız. İbrâhîm'i dost kabul ettiğinin arasında şu münâsebetlerin olduğu görülebilir: öncelikle en güzel din anlatılmış ve müslümanlar Hız. İbrâhîm'e tabî olmaya teşvik edilmiştir. Çünkü O, sevgi derecelerinin en üst mertebesi olan *halîl olma* mertebesine ulaşarak,

⁶⁸⁰ Bakara 2/131.

⁶⁸¹ İbn Kesîr, a.g.e, I,560.

⁶⁸² Nisâ 4/125.

⁶⁸³ Buhârî, Tefsir, 31, İman 37, Müslim, İman, 57; Ebû Dâvûd, Sünnet, 16.; İbn Kesîr I/561.

⁶⁸⁴ Hanîf: Şirkin her çeşidini terk ederek, (taklîd yoluyla değil de) basîret yoluyla tevhid dinine iman ederek, bütün varlığıyla Hakk'a yönelen ve hiçbir kimsenin onu bu yoldan alıkoyamadığı kişidir. İbn Kesîr I,561.

kulların Allâh'a yaklaşma yolunda ulaşabileceği en zirve noktaya ulaştığından dolayı örnek alınması ve tabi olunması gereken bir önder olmuştur.⁶⁸⁵

Ayrıca Allâhü Teâlâ Hz. İbrâhîm'i halili olarak kabul etmiştir, çünkü O bu dinin hükümlerini çok güzel bir şekilde öğrenmiş (ilim) ve öğrendiği bu mesûliyetleri en güzel şekilde yerine getirmiştir (bildiklerini hayata geçirmesi). “*Rabb’i İbrâhîm’i bazı kelimelerle imtihan etti, O da bunları en güzel şekilde yerine getirince O’na ‘seni insanlara örnek bir lider’ kılacağım’ dedi.....*”⁶⁸⁶ ayetinde işaret edildiği gibi O önce kendisine emredilen bütün vazifeleri tastamam yerine getirince Allâh tarafından kendisine çok büyük lütuflar ve mazhariyetler ihsân edilmiştir. Örnek olması yönünden Hz. İbrâhîm’in taşıdığı bu mesûliyet duygusu inananlara şöyle bir işaretle bulunur: -peygamberliğe has makam ve özelliklerin sadece onlara ait olması manası mahfûz olmakla beraber- inananlardan kim dinî en güzel şekilde yaşamayı, emredilen sorumluluklarını yerine getirmeyi ve men edilen şeylerden kaçınmayı hayatının ayrılmaz bir parçası haline getirirse, Allâh’ın katında dostluk ve sevgi derecelerine ulaşmayı ümit edebilir.

Fahrüddîn Râzî, Hz. İbrâhîm (a.s)’ın halîlullah olması konusundaki ifadeleri şöyledir: “insan ruhunun özü, cismânî arzu ve hırslar ve bedenî hallerle ilgisi azalarak, nurlu, parlak ve yüce duygularla dolduğunda; sonra bu çok değerli kudsî ruhun özüne, onu cismânî necâsetlerden temizleyip, parlatacak güzel ameller eklenirse; ayrıca bu kişi kalbini meârif-i kudsiye ve ilâhî cilâlarla aydınlanmasını sağlayacak güzel bir tefekkürle bezenirse.. İşte böyle bir insan kudsiyet ve temizlik âlemine dalar, cismânî ve duyularla ilgili esâretlerden kurtulur.

Sonra bu kişi, bu güzel hallerine devam ede ede, o seviyeye ulaşır ki Allâh'tan başkasını görmez, Ondan başkasına gönlünü bağlamaz. Sadece O’nu hoşnut

⁶⁸⁵ İbn Kesîr, a.g.e I,561.

⁶⁸⁶ Bakara 2/124.

etmek için hareket eder ve O'nu hoşnut etmek için durur; O'nun için yürür ve her fiilinde Allâhü Teâlâ ile berâber olduğunu duyar, hisseder. İnsan bu noktaya geldiğinde Allâh'ın Celâl isminin ışığı O'nun bütün bedenî kuvvetlerinin yanında bütün istidâd ve kuvvelerine sirâyete eder.

İşte böyle bir insan bir Halîlullâh olmuştur. Çünkü Allâh sevgisi O'nun bütün istidâd ve arzularına nüfûz etmiş ve kaplamıştır.⁶⁸⁷ Hz. Muhammed (s.a.s): *“Allâhım kalbime bir nûr ver, kulağıma da bir nûr, gözlerime ve basiretime de bir nûr, sinirlerime de bir nûr ver” duâsıyla bu noktaya işâret etmiştir.*⁶⁸⁸

3.2.1.2 TESLİMİYETTE ZİRVE OLMA

Bu konu “Ulü'l-Azm Peygamberlerin Allahü Teâlâ ile olan ortak özellikleri” bölümü altında “Hz. İbrâhîm (a.s)'da tevekkül ve teslîmiyet” başlığında incelenmiştir. Hz. İbrâhîm'in teslimiyetinin husûsî bir özellik arzetmesi ve Kur'ânda üzerine ayrıca durulmasından dolayı bu başlık ile O'nun bu hususî özelliği vurgulanmak istenmiştir.

3.2.1.3 TEK BAŞINA BİR ÜMMET OLMA

Hz. İbrâhîm'in inananlara örnek olan özelliklerinden birisi de *“itaat eden bir ümmet”* olmasıdır. Kur'ân'da Hz. İbrâhîm'in bu yönü şu şekilde anlatılır:

*“İbrâhîm gerçekten Hakk'a yönelen (hanîf), Allâh'a itaat eden bir ümmetti. Allâh'a ortak koşanlardan değildi. Allâh'ın nimetlerine şükrediciydi, çünkü Allâh O'nu seçmiş ve doğru yola iletmişti. O'na dünyada (büyük bir) iyilik verdik. Muhakkak ki o, ahirette de salihlerdendir. Sonra da sana ‘doğru yola yönelerek İbrâhîm'in dinine tâbî ol, O müşriklerden değildi’ diye vahyettik.”*⁶⁸⁹

⁶⁸⁷ Râzî, a.g.e, XI, 59

⁶⁸⁸ Buhârî, Daavat, 9; Müslim, Misafirîn, 181, 187, 189.

⁶⁸⁹ Nahl 16/120-123.

Bu ayet-i kerime Hz. İbrâhim'in birçok örnek özelliğini ihtivâ etmektedir. Ayet dikkatle tedebbür edildiğinde ve bildirilen özelliklerin sıralamalarına dikkat edildiğinde şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır: “Hz. İbrâhîm, şüphesiz ki Allâh'a itaat eden bir ümmetti”⁶⁹⁰ cümlesiyle, bu cümleden sonra gelen bütün haslet ve özelliklerin kaynağı ve özeti arzedilmiş olmaktadır. Yani Hz.İbrâhim'in ümmet olması, bu ayetlerde sonraki cümlelerde bildirilen örnek özellikleri kendisinde birleştirmiş olmasıyla gerçekleşmiştir: O bir ümmetti: çünkü Allâh'a kânit (yani itaatkar bir kul) idi; hanif idi; ayrıca hiçbir zaman müşriklerden olmadı; bunun yanında O, Allâh'ın kendisine verdiği nimetlerin şükürünü en güzel şekilde yerine getiriyordu. O'nun ümmet olmasını açıklayan bu dört özellik O'nun bir kul ve insan olarak irâdesini ortaya koymasıyla gerçekleşmiştir. Bu sebeple bu dört özelliğine Hz. İbrâhim'in kesbî özellikleri dememiz mümkündür.

O, bir insan ve kul olarak irâdesinin hakkını vererek, büyük bir mesuliyet duygusu içinde itaat ve teslimiyet (*kunût*); *hanîf olma*, *şirkten arınma* ve *şükretme* özelliklerini kendisinde gerçekleştirince ardından Allâhü Teâlâ O'na birçok mazhariyet ve lütuflar nasip etmiştir: *O'nu seçmesi*, *sırat-ı müstakîme ulaştırması*, *dünyada kendisine (büyük bir) iyilik vermiş olması*, *Ahirette salihlerden olması* gibi. Biz Hz. İbrâhim'in bu özelliklerine de O'nun Allâh'ın kendisine lutfettiği *vehbî özellikleri* diyebiliriz.⁶⁹¹

“Ümmet” kelimesi tahlil edildiğinde bu durum daha da açıklık kazanır. Kur'ân'da ümmet kelimesi birçok değişik manalara gelmektedir: İyi hasletlerin kendisinde toplandığı salih insan,⁶⁹² İmam, kendisine tabî olunan kişi; nesil; din; millet; kendilerine peygamber gönderilen toplum; Hak ve doğru yol üzerinde

⁶⁹⁰ Nahl 16/120.

⁶⁹¹ Bu şekilde kesbî ve vehbî özellikler şeklinde yapılan bir tasnife İbrâhîm Canan hocamızın şu kitabında da yer verilmiştir: Canan, İbrâhîm, *Hz. İbrâhîm ve Mesajı*, Şule yy., İstanbul, 1998, s.45.

⁶⁹² Nahl 16/120.

olan ve batıl dinlere muhâlif olan; zaman; kamet; ana;yüz; âlim manaları gibi.
693

H.z. İbrâhîm (a.s)’ın *örnek bir özellik olarak itaat eden bir ümmet* şeklinde isimlendirilmesinin temelinde şu manalar olduğu düşünülebilir:⁶⁹⁴

1. Kendisinde hayır ve iyilik özellikleri en mükemmel ve olgun bir seviyeye çıktığı için O, tek başına ümmetlerden bir ümmet olmuştur. H.z. İbrâhîm birçok güzel özelliği kendisinde topladığı için böyle bir isim almıştır.⁶⁹⁵

2. “Ümmet” kelimesi (**فُتَّة**) vezninde mef’ûl olarak kullanıldığı zaman “*iyi ve güzel özellikleriyle kendisine tabi olunan örnek bir lider*” manası anlaşılır. H.z. İbrâhîm hakkındaki bu manayı, Bakara suresinde geçen “*Ben seni insanlara imam (örnek bir lider) kılacağım*” ayeti desteklemektedir.⁶⁹⁶ Ayrıca yine Bakara suresinde geçen “*İşte sizi bütün insanlara Allâh’ın varlığı ve birliğine şahadet etmeniz için örnek bir ümmet kıldık.. Resûlü de sizin için Allâh’ın varlığı ve birliği için bir bir şahit kıldık...*”⁶⁹⁷ ayetinde geçen *ümmet* kelimesi, daha önce “*H.z. Peygamber’in Hakk’ın şahidi olması*” başlığında üzerinde durduğumuz üzere ‘*insanlara iyilikte örnek ve lider bir topluluk*’ manasını da ifade etmektedir.⁶⁹⁸ Ayrıca ibn-i Mes’ûd, “*Ümmet, insanlara iyilikleri ve hayırları öğreten muallimdir, kânit ise itaat eden kişi demektir*” demiştir.⁶⁹⁹

H.z. İbrâhîm, ümmetinin ve kendisinden sonra gelen birçok insanın tevhîd ve hak dine ulaşmalarına vesile olduğundan dolayı “*ümmet*” olmuştur. O, Allâh’ın birliğine inanan müslüman bir ümmetin oluşumunda çekirdek ve tohum

⁶⁹³ Firûzâbâdî, *a.g.e*, II,79; İbn Manzûr, *a.g.e*, II,73-74; Kurtubî, *a.g.e*, II,127, IX,10.

⁶⁹⁴ Râzî, *a.g.e*, XX,134.

⁶⁹⁵ Kurtubî, *a.g.e*, X,197.

⁶⁹⁶ Bakara 2/124.

⁶⁹⁷ Bakara 2/143.

⁶⁹⁸ Bu ayete bu şekilde verilen mana için bkz: Suat Yıldırım, *a.g.e*, 143.

⁶⁹⁹ Kurtubî, *a.g.e*, II,127, IX,10

vazifesini yerine getirmiştir. *Ümmet* kelimesinin ‘ana’ manası bu yorumu destekler. Bu noktada kimin himmeti bir ümmet ise O tek başına bir ümmettir sözü Hz. İbrâhîm'i resmetmektedir. O, Allâh'a inanan bir insanın içinde taşıdığı imana ait güzellikleri bütün insanlara ulaştırma hedefi içinde olması gerektiğini hayatıyla anlatmıştır.

Ayrıca Hz. İbrâhîm (a.s), yaşadığı zaman diliminde O’ndan başka iman eden kimsenin olmamasından dolayı tek başına inkarcılığa ve şirke meydan okuyan bir ümmet (topluluk gibi) olmuştur. *Ümmet* kelimesinin *topluluk ve cemaat* manası bu yorumu açıklar. Hz. Peygamber de *Zeyd bin Amr bin Nüfeyl* hakkında ‘*O ahirette tek başına bir ümmet olarak diriltilecektir*’⁷⁰⁰ demiştir.

Hz. İbrâhîm'i itaat eden bir ümmet yapan özellikler Nahl suresinin 14/120-123 ayetleri arasında zikredilmiştir. Biz yukarıda bu özellikleri kesbî ve Mevhibe’ye dayanan özellikler şeklinde iki kısma ayırmıştık. Hz. İbrâhîm (a.s)’ın ümmet olarak takdir edilmesine vesile olan bu özelliklerini, inananlara örnek olması yönünden şu şekilde incelemek uygun olur kanaatindeyiz:

1. Kesbi özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz

a) *Kanit Olma*: Hz. İbrâhîm (a.s)’ın *ümmet* olması anlatılırken *ümmet* kelimesi, ‘*kânit*’ sıfatıyla nitelenmiştir. Yani “*Hz. İbrâhîm Kânit bir ümmet idi*” demektir. Kânit kelime olarak (*قَتَّ يَقْتُ قَتْوًا*) masdarından türeyen bir ism-i fâildir. Kanit, Allâh'ın emirlerini en güzel şekilde yerine getirerek itaat eden kişi demektir ki⁷⁰¹ ayette de (*قَاتِبًا لِلَّهِ*) denilerek lafza-i celâl açıkça zikredildiği için “*Başka birine değil, sadece Allâh'a itaat ve boyun eğiyordu*” demektir.

⁷⁰⁰ Buhârî, *Menâkibü'l-Ensar*, 24.

⁷⁰¹ İbn Manzûr, *a.g.e*, II,73; Râzî, *a.g.e*, XX,135; Cürcânî, *a.g.e*, 219.

Bu kelime Şu değişik manalara da gelir: Namazda duâ etmek; huŐu içinde ubûdiyetini ikrâr etmek; en küçük bir isyan göstermeksizin Allâh'a itaatini devam ettirmek, namazda kıyamı uzun tutarak ayakta bulunmak; derin bir tefekkür içinde sükût etmek gibi.⁷⁰² Hz. Peygamber'in namazda ayakta okuduğu duâlara da kunût ismi verilir. Ayette “*sessizlik ve sükût içinde namazda Allâh için kıyamda bulununuz*”⁷⁰³ emri bu manayı destekler. Kunutun esasının *ibâdet ve duâ* olduğu üzerinde de durulmaktadır.⁷⁰⁴

Yukarıda bu kelimeye verilen manaların tamamının Hz. İbrâhîm (a.s)'ın örnek bir özelliği olarak ele alınması mümkündür. Kunûtu İtaat ve teslimiyet manasıyla ele aldığımızda O'nun en küçük bir isyan veya Şüphe emaresi bile göstermeksizin Allâh'ın bütün emirlerine itaat etmesini ve teslîmiyetini anlayabiliriz.

Ayrıca insanlara örnek bir mürŐid ve topluluk olmak için bilinen ve öğrenilen hususların en güzel Şekilde ihlas ve samimiyet içinde hayata geçirilmesi ve temsîl edilmesi gerekir. Yani ümmet olmak için ümmet olmayı temsîl eden ameller gereklidir. İşte Hz. İbrâhîm bunu sadece konuşmakla ve tebliğ etmekle kalmıyor, en güzel Şekilde kulluğuyla temsîl ediyordu. Bundan dolayı *ümmet* kelimesinin *kânit* kelimesiyle nitelenmesi çok uygun düşmüştür.

b) *Hanîf Olma*: Hanif olma, hiç azalmayan bir arzu ve meyil ile tevhid dini olan İslâm'a yönelmek demektir.⁷⁰⁵ Fahrüddin Râzî, bunu büyük bir dairenin merkez noktası olarak tasvîr eder. *Hanîf*, tevhid dairesinin merkezinde bulunan ve bu noktadan ayrılmayan kişidir.⁷⁰⁶ İbnü'l-Kesîr'in tarifine göre *Hanîf*, Şirkin her çeşidini terk ederek, (taklîd yoluyla değil de) basîret yoluyla tevhid dinine iman

⁷⁰² İbn Manzûr, *a.g.e*, II,73; Fîrûzâbâdî, *a.g.e*, IV,298.

⁷⁰³ Bakara 2/238.

⁷⁰⁴ İbn-i Manzûr, *a.g.e*, II,74; Fîrûzâbâdî, *a.g.e*, IV,298

⁷⁰⁵ Râzî, *a.g.e*, XX,134, Âlûsî, *a.g.e*, I,394, III, 195

⁷⁰⁶ Râzî, *a.g.e*, XX, 134.

ederek, bütün varlığıyla Hakk'a yönelen ve hiçbir kimsenin onu bu yoldan alıkoyamadığı kişidir.⁷⁰⁷

Hz. Peygamber, hanif kelimesinin bundan farklı bir manasının “hoşgörü, müsâmahâ ve kolaylaştırıcılık” olduğunu bildirir:⁷⁰⁸ “Ben haniflik üzere ve müsâmahâlı,kolaştırıcı bir dinle gönderildim”⁷⁰⁹ “Allâh katında en sevimli din, müsâmahâlı ve kolaylaştırıcı olan haniflik dinidir.”⁷¹⁰ Ayrıca “Dini yaşama konusunda da sizi zorluklara düşürmemiştir. O halde hepimiz babanız İbrâhîm'in yoluna giriniz”⁷¹¹ ayeti de Hanifin bir manasının da kolaylaştırıcılık ve müsâmahâ olduğunu göstermektedir. Bu durumda Hz. İbrâhîm (a.s), örnek bir özellik olarak, insanları tevhid dinine davet ederken onlara müsâmahâlı davranıyor ve kolaylık yollarını gösteriyordu. Hz. Peygamber de “din kolaylıktır, kim dini zorlaştırmaya kalkışrsa sonunda dayanamaz ve mağlup olur. Öyleyse (ifrata ve tefrite gitmeksizin) orta yolu tutunuz, (kulluğun en güzeline yaklaştırmaya çalışınız ve insanlara güzel şeyleri müjdeleyiniz...!”⁷¹² sözüyle Hz. İbrâhîm (a.s)'ın bu yönünü İslâm ümmetinde de teyid etmiştir.

c) Müşriklerden Olmama (Allahtan başka hiçbir şeyden korkmama) Hz. İbrâhîm,tevhid dinine inananların imamı ve önderidir. Kur'ân'da Hz. İbrâhîm'in muvahhidliği ve hanifliği üzerinde önemle durulmuştur. Kur'ân'da O'nun bu özelliğinin üzerinde bu kadar çok durulmasının hikmetlerinden birisi de Mekkeli müşriklerin ve bütün semâvî dinlerin O'nu kabul etmeleridir. O dönemde Mekkeli müşriklerin bile O'na tâbi olmakla iftihar ettiklerini görmekteyiz. Kur'ân'da O'nun tevhidi üzerinde durularak Hz. Peygamber'e eziyet eden Mekkeli müşriklere şu mesaj verilmiş oluyordu: “Sizler hem Hz.

⁷⁰⁷ İbn Kesîr, *age*, I, 561

⁷⁰⁸ Canan,İbrahim, *a.g.e*, s.64.

⁷⁰⁹ Ahmed bin Hanbel, VI,116,233, V, 266.

⁷¹⁰ Buhârî, *İman*, 29; Ahmed b. Hanbel,I,236.

⁷¹¹ Hacc, 22/78.

⁷¹² Buhârî, *İmân* 29;Nesâî, *İmân* 28; Ahmed b. Hanbel,IV,422, V,350-351.

İbrâhîm ile iftihar ediyorsunuz, hem de O'nun ile aynı tevhid davetinde bulunan bu peygambere inanmıyor ve O'na destek olmuyorsunuz. Eğer Hz. İbrâhîm'e gerçekten tabi olsaydınız, O'na inanır ve O'nu desteklerdiniz.”⁷¹³

d) Şükretme: Bu konu “Ulû'l-Azm Peygamberlerin Allâh ile münasebetleri yönünden ortak özellikleri” ana konusu altında, “Hz. İbrâhîm (a.s)’da şükür” başlığında incelenmiştir. Tek başına ümmet olmasıyla ilgili olduğu için burada işaret etmekle iktifa ediyoruz.

Buraya kadar zikredilen hususlar Hz. İbrâhîm'i Allâh'a itaat eden ve tek başına bir ümmet yapan özellikleridir. Nahl suresinin 120-123. ayetlerinde bundan sonra Hz. İbrâhîm (a.s)’ın bu kesbi gayretlerinin peşinden netice olarak Allâh'ın lütfu ve meşietiyile gelen vehbî mazhariyetlerine geçilmiştir. Bizim burada bu özelliklere yer vermemizin sebebi örnek olma açısından Hz. İbrâhîm (a.s)’ın kesbî gayretlerine dikkat çekmek ve bunların neticesinde kendisine lutfedilen mazhariyetleri bildirmektir:

2. Vehbi Özelliklerini de şu şekilde sıralamak mümkündür.

a) *Seçilmiş Olma*: Birçok müfessir, Hz. İbrâhîm (a.s)’ın seçilmiş olmasını, O’nun peygamberlik vazifesini yerine getirmek üzere seçilmiş bir kul olduğu şeklinde tefsir etmektedir.⁷¹⁴ Hz. İbrâhîm nübüvvet itibariyle seçilmiştir. Bir insanın Peygamber olarak seçilmesi O kişinin ferdî ve kesbî gayretleriyle olması mümkün değildir. Peygamberlik vazifesi tamamen bir lutf-u ilâhî neticesindedir ve Allâh'ın irâde ve istemesine bağlıdır. Bir insan kesbî gayretleriyle sâlih bir insan olabilir, fakat peygamber olma sadece Allâh'ın iradesi ve lutfuyla mümkündür.

⁷¹³ Râzî, *a.g.e*, XX,134; Kurtubî, *age*, XX,197.

⁷¹⁴ Kurtubî, *a.g.e*, XX,197; İbn-u Kesîr, *a.g.e*, II,592;

Kur'ân'da bu Hz. İbrâhîm (a.s)'ın seçilmişliğinin vurgulanmasında O'nu örnek alan müminlere şöyle bir işaretle bulunmaktadır: Hz. İbrâhîm (a.s)'ın temsil ettiği örnek özellikler ve O'na nisbet edilen faziletlerin tamamı aslında Allâh'ın lütfundan ve fazlından kaynaklanmaktadır. O'nun kesbî özelliklerde –cüzî iradesini ortaya koymakla beraber- muvaffak olması da Allâh'ın bir mazhariyeti neticesindedir. Kur'ân'da zikredilen Hz. İbrâhîm (a.s)'ın üsve-i hasene olan güzelliklerin kaynağı O'nun kendisi değildir. Hepsinin kaynağı alemlerin Rabb'idir. Onun bütün faziletleri Allâh'tan gelmekte, Allâh'ın bir lütfu olarak Hz. İbrâhîm (a.s)'da tecelli etmektedir. O bu ilahi tecellilere bir mazhar ve aynadır. Onu seçip alemlerin üzerine üstün kılan Allâh'tır.⁷¹⁵ Netice olarak Hz. İbrâhîm'i örnek alan inananlar kendileri üzerinde görülen güzel hasletlerin kaynağının kendileri olduğu vehmine kapılmamalı, mahviyet ve tevâzu içinde Allâh'a dayanmalı ve bu güzel hasletlerde muvaffak kılması için Allâh'a duâ etmelidirler.

b) *Sırat-ı Müstakime Ulaştırılmış Olması*; Sırat-ı müstakîmi, itidal ve orta yol olarak anladığımızda Hz. İbrâhîm (a.s)'ın gerek kulluğuyla ilgili vazifelerinde, gerekse günlük muâmelelerinde tefrît ve ifrâta düşmekten uzak bulunduğunu görürüz. Sırat-ı müstakim, Allâh'ın tevhid dini olarak anladığımızda da O'nun tevhid dinine ulaştırılmış olduğunu anlarız.

c) *Dünyada iyilik verilmesi*: Kur'ân'da Hz. İbrâhîm'e gerek dünya hayatında iken, gerekse vefat ettikten sonra birçok iyiliklerin verildiğini görmekteyiz: kendisine peygamberlerin babaları olacak salih evlatların lutfedilmesi, peygamberlik vazifesinin verilmesi hayatında gerçekleşen iyiliklerdir. Vefatından sonra bütün insanlar tarafından hayır ve iyilikle anılması, namazlarda Hz. Peygamber'e salatu selam okunurken O'nun da adının ve neslinin Hz. Peygamber ve âliyle beraber zikredilmesi, bütün semâvî din

⁷¹⁵ Canan, İbrâhîm a.g.e, 153.

mensuplarının O'nu sevmeleri ve iyilikle yâd etmeleri gibi birçok iyilik verilmiştir.⁷¹⁶

d) *Ahirette iyilik verilmesi*: Ahirette ilk diriltilen kişinin Hz. İbrâhîm olacağı, ahirette sünnetli ve elbiseli olarak diriltilmesi gibi mazhariyetleridir. Kurtubî Ahirette salihlerden olmasını harf-i cer'deki "beraberlik" manasını vurgulayarak "O, ahirette salihlerle beraber olacaktır" şeklinde tefsir etmiştir.⁷¹⁷

3.1.2.3 KALB-İ SELÎM SAHİBİ OLMA

Hz. İbrâhîm (a.s)'ın inananlara örnek olarak bildirilen ve kendi dilinden nakledilen en önemli özelliklerinden birisi de selîm bir kâlp sahibi olmasıdır. Hz. İbrâhîm Rabb'ine yaptığı bir duânın son kısımlarında bunu şöyle dile getirir:

"Rabbim! İnsanların diriltildiği haşr gününde beni küçük düşürme! O öyle bir gündür ki o gün ne mal ve ne de çocuklar insana fayda verebilir. O gün insana fayda sağlayan tek şey Allâh'a selim bir kâlp gelmesidir."⁷¹⁸ "İbrâhîm de Hz. Nûh (a.s)'ın yolunda gidenlerdendi. Hz. İbrâhîm rabbine selim bir kâlp ile ulaştı."⁷¹⁹

Selim bir kâlp ile Rabb'inin huzuruna gelme, İnsanın kalbinin cehaletten, kötü düşünce ve duygulardan sâlim ve azad olmasını, batıl inançlardan, her türlü şirk düşüncesinden, dünya hırslarından ve şehvetlerinden temizlenerek Allâh'ın huzurunda bulunduğu şuûrunda bulunmasını ifade eder.⁷²⁰ Hz. İbrâhîm ömrünün sonuna kadar, kalbi her türlü günah ve isyandan tamamen temiz ve duru bir şekilde hayat sürmüştür. O'nun kâlbî her türlü şirkten, aldatmaktan, mal

⁷¹⁶ Kurtubî, *a.g.e*, X, 198.

⁷¹⁷ Kurtubî, *a.g.e*, X, 198.

⁷¹⁸ Şuarâ 26/87-89.

⁷¹⁹ Sâffât 37/83-84.

⁷²⁰ Râzî, *a.g.e*, XVI, 146, İbnu Kesîr, *a.g.e*, III/340.

aşırmaktan, zulümden, kinden ve hasetten o derece güçlü bir şekilde öyle bir temizlenmişti ki bunların hiçbir kötü etkisi veya izi O'nun kâlbine girememişti. İbnu Abbâs O'nun bu durumunu şu şekilde anlatır: *“O kendisi için istediği bir iyiliği bütün insanlar içinde isterdi. İnsanlar O'nun tarafından en küçük bir haksızlık veya aldatmanın gelmeyeceği konusunda tam bir emniyet ve güven içinde kendilerini hissediyorlardı. Allâh O'nun kalbini bu derece temiz ve saf kılmıştı.”* Hz. İbrâhîm kalbini bu derece ihlaslı kılmış, Allâh'ın huzuruna giderken de hediye olarak böyle bir kâlp götürmüştür.⁷²¹

Selim kâlbî anlatan bu ayetler, kâlbî insanın bütün azâlarına müessir olduğunu gösterir. Kâlp bütün azâlara tesir eder. El, dil ve diğer bütün azâlar kâlbe tâbidirler. Eğer kâlp sâlim ise el, dil ve bütün azâlar ve insanın bu azâlarıyla yaptığı bütün fiilleri ve davranışlarının da sâlim olacağı kesindir. Dolayısı ile eğer el, dil ve diğer azâlarla yapılan davranışlar ve fiiller doğru ve sâlim değilse kâlbî de sâlim olmadığı ortaya çıkar.⁷²² Bundan dolayı Hz. Peygamber *“dikkat ediniz! Bedende bir et parçası vardır, eğer o sâlim ise bütün beden sâlim olur, eğer o fâsid ve bozuk ise bütün beden bozulur. Dikkat ediniz, o kâlpdir”* demiştir.⁷²³

Ayetlerde mal ve çocukların o gün insana bir fayda vermeyeceği belirtilir. Fakat selim bir kâlp ile Allâh'ın huzuruna gelenlerin durumu nasıl olacaktır? Bu soruya ayetin siyâkından mülhem şöyle bir cevâb verilebilir: kişinin malını Allâh yolunda sarfederek, çocuklarını da iyiliğe ve hak dine yöneltip irşâd ederek Allâh'ın huzuruna selîm bir kâlp ile gelmesi durumunda o kişinin mal ve çocukları, ahirette kişinin kapanmayan sevâp kaynakları olmaları yönünden bir faydaları olabilir. Bu durumda bu ayetin manası *“böyle güzel bir durumda*

⁷²¹ Râzî, a.g.e, XVI, 146.

⁷²² Râzî, a.g.e, XVI, 146.

⁷²³ Buhârî, *İmân*, 39; Müslim, *Müsâkât*, 107; İbnu Mâce, *Fiten*, 14.

bulunan bir insan, mal ve çocuk imtihanından kâlbî sâlim bir halde olursa kurtulabilir” şeklinde anlaşılabilir.⁷²⁴

İbn Kayyim el-Cevziyye (691-751) kâlbî selîm olması üzerinde önemle durmuş, yukarıdaki ayeti tefsîr mahiyetinde şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Kâlb-i selîm, Allâh'ın azabından kurtulan kâlpdir.. Rabbine ve onun emirlerine teslim olan, O'nun emrine en küçük bir itiraz etmi düşüncesi kalbine giremeyen, O'nun haber verdiği vahiylerle muhalif hallere girmeyen kâlpdir. Bu kâlp, Allâh'ın dışındaki herşeyden sâlimdir. Allâh'tan başka hiçbir şey istemeyen, O'nun emirlerinin ve izinlerinin dışında hiçbir şey yapmayan, tek hedefi Allâh'ın hoşnutluğunu kazanmak ve O'nun emirlerini yerine getirmek olan kâlpdir. O'nun ayetlerini tasdik etmekle kendisi arasına hiçbir şüphe giremediği; Onunla Allâh'ın hoşnutluğunu kazanmak arasına hiçbir arzu veya şehvetin giremediği kâlpdir. Bir kalb bu özellikleri taşır hale geldiğinde şirkten sâlim bir hale gelmiş olur. Bidatlardan, haddini aşmaktan, batıl şeylere kapılıp gitmekten kurtulur.

Böyle bir kâlp Allâh'ın huzurunda ubûdiyetle teslîm olur, O'ndan hayâ eder, korkar ama ümit ve rahmet recâsı içindedir. O'nun sevgisi dışındaki bütün sevgilerden azâttır ve O'nun sevgisinde fâni olmuştur; O'ndan korkma dışında bütün korkulardan uzaktır, O'ndan korkmada fâni olmuştur; O'ndan başka hiçbir kimseden bir beklenti içinde değildir, O'ndan bekleme konusunda (O'nun recâsında) fâni olmuştur.

Allâh'ın ve resûlünün emirlerini tasdîk ederek ve bunlara itaat ederek teslîm olmuştur, varlığını O'nun kaza ve kaderine teslîm etmiştir; hiçbir tasarrufunda Allâh'ı haksızlıkla ittihâm etmez, O'na münâzâda bulunmaz, O'nun ölçü ve takdirlerinden dolayı en küçük bir memnuniyetsizlik duymaz; Allâh'a inkiyâd

⁷²⁴ Râzî, *a.g.e.*, XVI, 146.

ederek, O'na boyun bükerek, mahviyet ve ubûdiyet içinde bütün zahirî ve bâtinî hallerini, sözlerini, zevklerini ve çoşkularını –resûlünün sünnetine en küçük bir muhâlefette bulunmayarak- Rabb'ine teslim etmiştir. O'nun sünneti dışındaki bütün bidatlardan yüz çevirir, O'nun sünnetine uyan şeyleri kabûl eder, O'na muhâlefet eden hususları reddeder; O'nun sünnetine uygun olup olmadığı belli olmayan konuları, o hususlar açıklık kazanıncaya kadar te'hir eder. Allâh'ın dostlarıyla ve O'nun dinini ve elçisinin sünnetini ihyâ ederek korumaya çalışan insanlarla münâsebetlerinde sevgi ve selâmet içinde bulunur. Allâh'ın kitâbına ve elçisinin sünnetine isyan edenlere ve isyan etmeye çağıranlara karşı ise gereken tavrı ve temkini gösterir.”⁷²⁵

3.1.2.4 KALBİNİN İMANDA İTMİNÂN BULMASINI İSTEME

Kur'ân'da Hz. İbrâhîm (a.s)'in örnek olarak arz edilen özelliklerinden birisi de kalbinin imanda yakîn mertebesine ulaşmasını istemesi ve kalbinin itmi'nâna ulaşmasıdır.

Hz. İbrâhîm, öncelikle Allâh'ın varlığı ve birliği hakkında yakîne ermiş, bunun yanında âhiretin gerçekliği hakkında derin bir itminana ulaşmıştır. O'nun âhiretin hakikati konusunda itminana ulaşmak istemesinde inananlara örnek olma açısından şu manayı anlamak mümkündür: İnsanları Allâh'a davet etme vazifesi bir insanın yüklenebileceği en şerefli, en faziletli vazifelerden birisidir. Böyle bir vazifeyi gerçekleştirme durumunda olan bir insan, önce davet ettiği meseleleri en ince ayrıntılarına kadar iyi bilmeli, kavramalı ve davet ettiği hakikatlere çok kuvvetli bir iman ile herkesten önce kendisi inanmalıdır. Bir insanın yakın seviyesinde inanmadığı hususlara insanları davet etmesinin tesiri çok sınırlı kalacaktır. Bundan dolayı inandığı iman esaslarına diğer insanları

⁷²⁵ İbnu Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e*, I,41-42.

davet etmenin yolu öncelikle bu esaslara en kuvvetli derecede yakîn mertebesiyle inanmak olmalıdır.

Hz. İbrâhîm bir Peygamber imanına sahip olmakla birlikte, insanları davet edeceği Allâh'ın varlığı ve birliği esasına yakîn derecesine varan bir ilim seviyesinde inanmak istiyordu. Bundan dolayı “...babası Âzer'e bu sanemleri sen ilâh olarak kabul mu ediyorsun? Oysa ben seni ve kavmini apaçık bir aldanmışlık ve şapkınlık içinde görmekteyim”⁷²⁶ dedikten sonra Hz. İbrâhîm'e yerler ve göklerdeki her şeyin içyüzünün gösterildiği bildirilmiştir: “İşte biz imanında yakîne ulaşması için İbrâhîm'e yerin ve göklerin melekûtunu (içyüzünü) gösteriyorduk.”⁷²⁷

Hz. Peygamber'in insanları (taklidçilik üzere değil de) basîret üzere Allâh'a davet etmesi de bu tespiti teyit eder: “İşte bu benim yolum (davet metodum): ben ve bana tâbi olanlar, insanları basîret üzere Allâh'a davet ediyoruz. Allâh'ı her türlü şeyden tenzîh ederim ve ben şirk koşanlardan değilim.”⁷²⁸ Bir davetçinin, insanları davet ettiği esasları gücünün yettiği en yüksek derecede iyi bilmesi, kavraması ve inanması şarttır. Bundan dolayı Kur'ân'da ilim ve basîretin fazileti üzerinde çokça durulmuştur. İlim insanın kalbinde derinleştikçe zamanla yakîne dönüşür. Yakîn ise kâlbın canlılığını devam ettiren en büyük müessirlerden birisidir. Bundan dolayı iman edenlerin durumu anlatılırken “Onlar ahirete yakîn derecesinde iman ederler”⁷²⁹ denilerek imanda yakîn mertebesine işaret edilmiştir.⁷³⁰ İşte Hz. İbrâhîm'e yerlerin ve göklerin melekûtunun gösterilmesi bu yakîn derecesine işaret eder.

⁷²⁶ En'âm 6/74.

⁷²⁷ En'âm 6/75.

⁷²⁸ Yûsuf 12/108.

⁷²⁹ Bakara 2/4.

⁷³⁰ İbnu Kayyim el-Cevziyye, a.g.e, I,153-154.

Göklerin ve yerin melekûtunun gösterilmesi, O'nun kâlp gözünün açılması, herşeyin görünen bulanık dış yüzünün haricinde, şeffaf ve parlak olan içyüzünün ayân beyân görmesi, basîretinin açılması, gönlünün hakikatleri idrâk etmesi, eşya üzerinde bulunan hikmetleri, kesin delilleri bizzat müşâhede etmesidir.⁷³¹ Ayrıca O'nun gerçekleri idrâk etmesi ve yakîn üzere anlaması için, O'na herşeyin yaratıcısına bakan parlak yüzünün gösterilmesi demektir. Yıldızların, ayın ve güneşin batıp gitmeleri ve Hz. İbrâhîm (a.s)'ın "ben batan şeyleri sevmem"⁷³² demesi O'nun kavmine hakikatleri göstermek için yaptığı bir münâzarayı göstermektedir.⁷³³

Allâh'ın varlığı ve birliğinin yanında Hz. İbrâhîm ahiretin gerçekliğine bütün kalbiyle inanmasına rağmen yakîn derecesinde O'nun mahiyetini görmek istiyordu. Bu sebeble Allâh'tan bunun hakikatini kendisine göstermesini talep etti: "*Hani bir gün İbrâhîm 'rabbim ölüyü nasıl dirilttiğini bana göster' dedi, Allâh da O'na 'yoksa inanmadın mı?' deyince 'hayır, tabî ki inandım, ama kalbimin itminâna ulaşması için bunu istedim' dedi. Allâh 'o halde kuş cinsinden dört ayrı kuş al. Onları kendine sür, her dağa o kuşlardan birer parça koy. Sonra onları çağır, sana koşarak gelirler. O halde bil ki Allâh Azîzdir, (bütün mümkinat üzerinde galiptir) ve Hakîm'dir, (herşeyin netice ve hedeflerini bilir).*"⁷³⁴

Hz. İbrâhîm niçin ahiretin hakikatinin bu derece açık bir şekilde kendisine gösterilmesini istemiştir? Değişik ihtimaller saymakla beraber Fahrüddîn Râzî'nin, üzerinde durduğu görüşe göre Hz. İbrâhîm, delillerin işaretleriyle (istidlâl yoluyla) sahip olduğu Allâh hakkındaki ilmini, zarûrî bilgi yani yakîn

⁷³¹ İbnu Kesîr, a.g.e, II,151.

⁷³² En'âm 6/76-79.

⁷³³ İbnu Kesîr, a.g.e, II,151.

⁷³⁴ Bakara 2/260.

seviyesine yükseltmek için böyle bir diriltmenin gösterilmesini istemiştir.⁷³⁵ Kurtubî'ye göre Hz. İbrâhîm bu isteğiyle Allâh'ın, ölülerin atom parçacıklarına kadar parçalanmış bedenlerini nasıl yeniden bir beden haline getirdiğini bizzat müşâhede etmek istemiştir. Ayette geçen (كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى) “ölüleri nasıl dirilttiğini göster” demesiyle Hz. İbrâhîm ölülerin diriltileceğine çok güçlü bir imanla inanmakla birlikte bu diriltmenin keyfiyetini görmek istemiştir. Allâh'ın O'na yönelttiği “inanmadın mı?” sorusuna verdiği “tabi ki inandım, ama kalbimin itmi'nân bulması için bunu istedim” demesini “aksine tabi ki inandım, ama kâlbîn bir bürhan olarak ayân beyân bildiği ayne'l-yakîn bilgiyle, ilme'l-yakîn bilgisi arasındaki farkı anlamak için bunu istedim şeklinde anlamak mümkündür.⁷³⁶

İtmi'nân Kur'ân'da üç değişik manada kullanılır ki bütün manaları birbirini açıklar: *sükûnet ve istikrâra kavuşma;*⁷³⁷ *meyl ve hoşnut olup birşeye gönül bağlama;*⁷³⁸ *seferin zıddı olan bir yerde ikâmet etme.*⁷³⁹ Bütün bunların ortak özelliği bir rahatsızlık ve sıkıntı halinden sonra bir sükûnet ve huzûrun bulunmasıdır.⁷⁴⁰ İtminân ve tumânîne, itidal ve sükûnu ifade eder. Kişinin azâlarının tuma'nînesi, sükûn halidir. Kâlbîn tuma'nînesi ise inanılan ve itikad edilen bir şey hakkında kişinin kanaat ve fikirlerinin sükûn ve huzûra ulaşmasıdır.⁷⁴¹

Müfessirlerin çok büyük bir kısmına göre Hz. İbrâhîm bu isteğini, kesinlikle Allâh'ın ölüleri diriltme konusunda bir şüphesi olduğundan dolayı istememiştir. O sadece bildiği ve inandığı bu konuyu ayân beyân görmek istemekteydi.

⁷³⁵ Râzî, a.g.e, VII,38.

⁷³⁶ Kurtubî, a.g.e, III,297-299; Âlûsî, a.g.e, III,31.

⁷³⁷ Bakara 2/260.

⁷³⁸ Yûnus, 11/7.

⁷³⁹ Nisâ 4/103.

⁷⁴⁰ Fîrûzâbâdî, a.g.e, II,165.

⁷⁴¹ Kurtubî, a.g.e, III, 299.

Çünkü insan yaratılışındaki araştırma sâiki sebebiyle, kendilerine haber verilen konuları bizzat görmek ister. Bundan dolayı Hz. Peygamber de “*bir şeyi sadece haber vermek, o şeyi açık seçik görmek gibi kesinlik ifade edemez*” demiştir.⁷⁴² Tabiûnun büyüklerinden Hasan Basrî, “*Hz. İbrâhîm yakînine yakîn katmak için böyle bir talepte bulunmuştur*” açıklamasını getirir.⁷⁴³ Hz. Peygamber'in bu ayetleri açıklama sadedinde söylediği, “*biz, Hz. İbrâhîm (a.s)'dan şüpheyeye daha yakınız*”demesi, ‘biz O'ndan şüpheyeye daha yakınız, ama biz bile şüpheyeye düşmüyorsak , Hz. İbrâhîm ahiretin varlığı konusunda hiç şüpheyeye düşmemiştir’ manasını ifade etmektedir.⁷⁴⁴

Netice olarak Hz. İbrâhîm'e yerlerin ve göklerin melekûtunun gösterilmesi ve ahiretin hakikati hakkında yakîn seviyesinde ilme ulaşmak istemesi inananların da imanlarının derecesini yakîn seviyesine ulaştırmalarının gerektiğine işaret eder. Varlık âlemindeki eşyânın parlak ve aydınlık olan melekûtunu (içyüzünü) araştırmaya; bu eşyanın kendilerinin zahiri varlıklarının dışında, yaratıcılarıyla olan irtibâtlarını görmeye çalışmaya onları teşvik eder. Varlık ve hadiselerin dış yüzünün haricinde, iç yüzlerinin de bulunduğu dikkat çeker. Bunun yanında inananların imanlarında taklidçilikten uzak bulunarak, tahkîkî imâna ulaşmaları gerektiği bildirilmiştir.

⁷⁴² Kurtubî, a.g.e, III, 297-299.

⁷⁴³ Kurtubî, a.g.e, III, 297-299.

⁷⁴⁴ Kurtubî, a.g.e, III, 297-299.

3.1.2 İNSANLARLA MÜNASEBETLERİ YÖNÜNDE ÖRNEK ÖZELLİKLERİ

3.1.2.6 AHDE VEFÂLI OLMA

Hız. İbrâhîm (a.s)'ın insanlarla münasebetleri yönünden örnek gösterilen özelliklerinden birisi de O'nun verdiği bütün sözlere ve verdiği bütün ahidlerine vefâlı davranmasıdır: “*Musâ'nın ve ahidine vefâ gösteren İbrâhîm'in sahifelerindeki yazılı olanlar kendisine haber verilmedi mi?*”⁷⁴⁵ ayetinde Hız. İbrâhîm sözünü yerine getirme ve ahidlerine bağlı olma vasfıyla zikredilmiştir.

Bu ayette geçen (وَفَى) kelimesi iki manaya gelmektedir:

1. Hız. İbrâhîm (a.s)'ın akitlerine gösterdiği bağlılık ve vefâsıdır. Bu fiilin *tef'îl babında* şeddeli gelmesi O'nun akitleri yerine getirme noktasında ne kadar titiz olduğunu gösterir. Meselâ Allâh'a bir nezirde bulunmuş ve bu nezirini yerine getirmek için oğlunu kurban etmek üzere yere yatıracak kadar sözüne bağlılığını göstermiştir.⁷⁴⁶ Babasına istiğfar etmek için söz vermiş⁷⁴⁷ ve bu sözünü *onun iman etmesi için duâ ve istiğfarda bulunarak yerine getirmiştir.*⁷⁴⁸

2. Bu fiil, (تَوْفِيَةٌ) kelimesinden gelmiştir. Bu kelime, “*işini tastamam yapma, tamamlama*” manasını ifade etmektedir. “*Vefâ*”, birşeyin tastamam olmasıdır. Bakara suresinin 124. ayetinde bildirilen kendisine verilen kelimeleri tasammam yerine getirmesi O'nun vazifelerini büyük bir mesuliyet duygusu içinde en güzel şekilde ve itkân üzere yaptığını göstermektedir.⁷⁴⁹ Bu durumda ayetin manası, *Hız. İbrâhîm kendisinden istenilen vazifeleri yapma konusunda bütün gayretini harcamış ve onları tastamam yerine getirmiş*” demektir.⁷⁵⁰

⁷⁴⁵ Necm 53/36-37.

⁷⁴⁶ Saffât 37/100-107.

⁷⁴⁷ Meryem 19/47.

⁷⁴⁸ Râzî, XXIX,14.

⁷⁴⁹ Râzî, XXIX,14. Ayrıca bkz: bu çalışmamız: Hız. İbrâhîm'in “*Halilullah Olması*” başlığı.

⁷⁵⁰ Fîrûzâbâdî, a.g.e, V, 244-245.

3.1.2.7 HALİM OLMA

Hız. İbrâhîm insanlarla olan münasebetlerinde son derece hilm sahibiydi. Kur'ân'da O'nun bu özelliği şu şekilde bildirilir: "İbrâhîm'den korku gidip, kendisine müjde gelince Lût'un kavmi hakkında (âdeta) bizimle mücâdeleye başladı. İbrâhîm cidden yumuşak huylu (halîm) , bağrı yanık (evvâh , kendisini Allâh'a vermiş ve dâima O'na yönelen (münîb) biriydi."⁷⁵¹ "Halîm" kelimesi, Teennî ve akıl sahibi olan, gazap ânında kendisine ve duygularına hakîm olan kişi anlamına gelir.⁷⁵²

Fahrudîn Râzî O'nun bu özelliği hakkında şöyle demiştir: "Hız. İbrâhîm halim idi, çünkü çok az gazaplanırdı; evvâh idi, çünkü insanlara bir musîbet geldiğinde onlar için çok ağlar ve onlardan dolayı acı çekerdi. Günahkarların cehenneme gidecek olmalarına geniş şefkati sebebiyle dayanamazdı."⁷⁵³

Kur'ân'da 'halîm olma' sıfatı şu kişiler hakkında bildirilmiştir: Hız. İbrâhîm, Hız. İsmâil,⁷⁵⁴ Hız. şuayb.⁷⁵⁵ Kur'ân'da iki ayrı yerde Hız. İbrâhîm (a.s)'ın halîm olduğu bildirilir.⁷⁵⁶ Diğer yerlerde esmâ-i hüsnâdan bir isim olarak zikredilmiştir.⁷⁵⁷

3.1.2.8 SİDDİK OLMA

Hız. İbrâhîm (a.s)'ın örnek olarak arz edilen özelliklerinden birisi de O'nun doğrulukta da zirve noktada bulunmasıdır: "*Kitapta İbrâhîm'i de an. Çünkü O*

⁷⁵¹ Tevbe 11/76.

⁷⁵² Fîrûzâbâdî, a.g.e, II, 495, 496.

⁷⁵³ Fahrudîn Râzî, a.g.e, XVI, 210-211.

⁷⁵⁴ Sâffât, 37/101. İbn Kesîr'e göre bu ayette bildirilen halîm evlât, Hız. İsmâil'dir. İbn Kesîr, a.g.e, IV,15.

⁷⁵⁵ Hûd 11/87.

⁷⁵⁶ Tevbe 9/114, Hûd 11/76.

⁷⁵⁷ Bakara 2/225, 235; 263; Âl-i İmrân 3/155; Nisâ 4/12; Mâide 5/101; Hacc 22/59; Teğâbun 64/17; İsrâ 17/44; Ahzâb 33/51; Fâtır 35/41.

sıddîk bir nebi idi."⁷⁵⁸ Bu ayetle Hz. İbrâhîm (a.s)'ın ne kadar doğru bir insan olduğu bizzat Allâh Teâlâ tarafından teyid edilmiş olmaktadır. O'nun tevriyede bulunduğu üç yer, bir özür için bile olsa hiçbir şekilde O'nun yalana tenezzül ettiğini göstermez. Hz. İbrâhîm (a.s)'ın bu üç yerdeki durumunu Hz. Peygamber (s.a.s) uzun bir hadisinde anlatmış ve O'nun yalandan son derece uzak olduğunu bildirmiştir.⁷⁵⁹

Doğruluk bir insanın insanî hasletlerde donanıp yücelmesinde imân ve teslîmiyetten sonra en yüce sıfatlardan birisidir.⁷⁶⁰ Peygamberlerden sonra en hayırlı insan olan Hz. Ebûbekir Sıddîk (r.a)'ı yücelten en önemli özelliği de O'nun son derece doğru yaşaması olduğunu görmekteyiz.

3.1.2.9 MISAFİRPERVER OLMA

Hz. İbrâhîm (a.s)'ın Kur'ân'da bildirilen en bâriz yönlerinden birisi de O'nun son derece misafirperver olmasıdır. Kur'ân'da Hz. İbrâhîm (a.s)'ın, ansızın gelen ve hiç tanımadığı misafirlerine, onlardan bir ücret istemek bir yana, onlar hiç beklenti içinde olmadıkları halde bir buzağı keserek kızarttığını görmekteyiz: *"Elçilerimiz, İbrâhîm'e müjde getirdiklerinde selâm (sana) dediler. O da: "(Size de) selam" dedi ve hemen kızartılmış bir buzağı getirdi. Ellerini yemeğe uzatmadıklarını görünce, onları yadırgadı ve onlardan dolayı içine bir korku düştü."*⁷⁶¹ Ayette geçen (**فَمَا لَبِثَ**) "çok geçmeden" ifadesi "hiç gecikmeden" demek olup, Hz. İbrâhîm (a.s)'ın işi ağırdan almayarak, süratle bu kızartılmış buzağının bulunduğu sofrayı getirdiğini göstermektedir. Ayrıca bu ayetlerde misâfirlik âdâbından olan selam verme ve alma adâbı da gösterilmiş olmaktadır.⁷⁶²

⁷⁵⁸ Meryem 19/41.

⁷⁵⁹ Buhârî, *Enbiyâ* 8; Müslim, *Fezâil* 154.

⁷⁶⁰ Canan, İbrâhîm, *a.g.e.*, 60.

⁷⁶¹ Hûd 11/69-70. Kur'ân'da aynı konuyu anlatan diğer yer: Zâriyât 51/24-28.

⁷⁶² Râzî, XVIII, 23-24.

3.1.2.10 FETA/ YİĞİT OLMA (CESARETLİ OLMA)

Hız. İbrâhîm, büyük bir cesaret örneği göstererek müşriklerin putlarını kırmış ve bununla içinde buldukları yanlış durumu onlara bildirmek istemiştir. Bu kıssa anlatılırken O'nun hakkında (فَتَى) kelimesinin kullanıldığı görmekteyiz: “*Bunları diline dolayan kendisine İbrâhîm denilen bir genç gördük*’ dediler.”⁷⁶³ Hız. İbrâhîm (a.s)’ın bu hadisede çok bariz bir şekilde cesâreti vurgulanmaktadır. Bu durum dilimizde *yiğitlik* şeklinde ifade edilmiştir. Bu kelimenin çoğulu (فَتِيَّة) (olup Kehf suresinde mağaraya sığınan bir grup genç hakkında “*yiğitler*” anlamında bu kelime kullanılmıştır.⁷⁶⁴ Hız. Mûsâ (a.s)’nın yanında yolculuğunda O'na hizmet eden genç hakkında ve Yûsuf (a.s) hakkında da aynı kelime kullanılmıştır. Dolayısı ile bu kelime Hız. İbrâhîm, Kehf ashabı, Hız. Mûsâ (a.s)’ın yanında hizmet eden genç ve İffetiyile mümtâz olan Hız. Yûsuf (a.s) hakkında kullanılmıştır. Bu sebeble bu kelime, bu kişilerin şahıslarında taşıdıkları *cesâret (Hız. İbrahim)* , *büyüklerine hizmet (Yûşâ bin Nûn)* , *Tevhid inancı uğruna mağaraya sığınma (Ashâb-ı Kehf)*, *iffet ve temizlik (Hız. Yûsuf)* özelliklerine de işaret etmektedir.

⁷⁶³ Enbiyâ 21/60.

⁷⁶⁴ Kehf 18/10.

3.3 HZ. MUSA (AS)

3.3.1 ALLÂH TEÂLÂ İLE MÛNASEBETLERİ YÖNÜNDEN ÖRNEK ÖZELLİKLERİ

3.3.1.1 ALLAH'I RAZI ETME KONUSUNDAKİ İŞTİYAK GÖSTERME

Kur'ân'da Hz. Mûsâ (a.s)'ın Allâh Teâlâ ile sözleştikleri yere gelirken beraberinde bulunan yetmiş kişiden önce o yere vardığı bildirilir.⁷⁶⁵ Bu gelişte Hz. Mûsâ (a.s)'ın acele etmesine şu ayette dikkat çekilmiştir: “*Allâh dedi ki: acele ile kavminden ayrılıp, buraya sürat içinde gelmeye seni sevkeden nedir ey Mûsâ? Musâ (şöyle cevap verdi): ‘işte onlar da peşimden geliyorlar. Sen râzı ve hoşnut olman için sana acele ile geldim ey rabbim.*”⁷⁶⁶ Bu ifade Hz. Mûsâ (a.s)'ın söz verilen yere beraberinde bulunduğu yetmiş kişiden önce vardığını gösterir.⁷⁶⁷ Hz. Mûsâ (a.s)'ın bu hali inananlara şöyle bir örnek özellik sergilemektedir: *Allâh'ın hoşnut olacağı hayırlı işlerde süratle hareket etmek, gevşek davranmamak ve işi ağırdan almamak gereklidir. Allâh'ın râzı olduğu işleri büyük bir aşk ve iştiyâk içinde yerine getirmek inananların ayrılmaz bir vasfı olması gerektiği anlaşılır. Kur'ân'ın başka bir ayetinde bu konuya şu şekilde dikkat çekilir: “(ey inananlar) Rabbinizin mağfiretine ve takvâ sahipleri için hazırlanmış olup, genişliği göklerle yer kadar olan cennete (birbirinizle hayırda yarışma duygusu içinde) koşunuz.*”⁷⁶⁸

Aslında Allâh Teâlâ, Hz. Mûsâ (a.s)'ın bu acelesinden önce de ondan razıydı. Bu sebeple buradaki ifadeler, Allâh'ın önceden O'ndan râzı olmadığını göstermez. Aksine bu ayette anlatılan, Allâh'ın O'ndan hoşnutluğunun, kesilmeksizin devam etmesidir. Allâh'ın hoşnut olacağı sâlih amelleri işlemek herkesçe mümkündür. Ama önemli olanın Allâh'ın hoşnutluğunu sağlayan bu

⁷⁶⁵ Tâhâ 20/83.

⁷⁶⁶ Tâhâ 20/83-84.

⁷⁶⁷ Râzî, a.g.e, XX, 84.

⁷⁶⁸ Âl-i İmrân 3/13.

hal ve fiilleri, istikrârlı bir şekilde devam ettirme ve istikâmet çizgisini bozmamak olduğu bildirilmiş olmaktadır.⁷⁶⁹

Hız. Mûsâ (a.s)'ın bu durumu, kişinin Allâh'ın râzı olacağı işleri büyük bir aşk ve şevk içinde yapması gerektiğini anlatmaktadır.

3.3.1.2 İLMİ TALEP ETME (İLİM TUTKUSU)

Hız. Mûsâ (a.s)'ın Kur'ân'da örnek olarak arz edilen özelliklerinden birisi de O'nun ilim aşkıdır. O, çok büyük bir ilme, amele, yüce bir makama ve O'nu son derece şerefli kılan *kelîmullah* olma gibi birçok hasletine rağmen kendisinde bulunmayan bir ilmi elde etme uğruna *salih bir kula*⁷⁷⁰ kavuşmak için yola çıkmış,⁷⁷¹ bu uğurda asırlar bile sürebilecek bir yolculuğu göze almıştır:

“Bir zaman Mûsâ (a.s), yanındaki genç yardımcısına dedi ki iki denizin birleştiği yere ulaşınca kadar hiç durmayacağım. Varamazsam senelerce yürümeye devâm edeceğim.”⁷⁷² Ayette geçen (حُفْبًا) kelimesi asırlar boyunca demektir.⁷⁷³ Hız. Mûsâ (a.s), bu ilme o kadar çok iştiyâk duyuyordu ki ona ulaşmak için senelerce yürümeyi bile göze almaktadır.⁷⁷⁴

Hız. Mûsâ (a.s), bu uzun yolculuğunun sonunda kendisine Allâh katından ledünnî bir ilim verilmiş bir kişiden ilim talebinde bulunmuştur: “...izlerini takip ederek geri döndüler. Derken kullarımızdan kendisine katımızdan bir rahmet verdiğimiz ve ledünnümüzden bir ilim öğrettiğimiz bir kişiyi buldular. Mûsâ

⁷⁶⁹ Râzî, *a.g.e.*, XXII, 97.

⁷⁷⁰ Hadislerde bu sâlih kişinin Hıdr (a.s) olduğu ve bu kıssada geçen ve mûsâ olarak zikredilen kişinin başka bir kişi değil, Hız. Mûsâ (a.s) olduğu bildirilmiştir. Birçok müfessir de bu kişinin Hıdr (a.s) olduğunu naklederler: İbn Kesîr, *a.g.e.*, III,93; Âlûsî, *a.g.e.*, XV,330.

⁷⁷¹ Râzî, *a.g.e.*, XXI, 144.

⁷⁷² Kehf 18/60.

⁷⁷³ Bu kelimenin sene, seksen sene, dehr ve çağ gibi değişik manalara gelmesiyle ilgili bkz: İbn Kesîr, *a.g.e.*, III, 93.

⁷⁷⁴ Râzî, *a.g.e.*, XXI, 144.

(a.s), O'na dedi ki: 'sana öğretilen isâbetli ve hayırlı karar ilminden bana da öğretmen için sana tâbi olabilir miyim ? seninle beraber bulunabilir miyim? O kişi: 'sen benimle beraber bulunmaya sabredemezsin, idrâk edemediğin konularda bana nasıl sabredeceksin? dedi. Mûsâ (a.s): 'inşâallah beni sabreden bir kişi olarak bulacaksın. Sana hiçbir konuda karşı gelmeyeceğim' dedi."⁷⁷⁵ Bu ayetlerden, Hz. Mûsâ (a.s)'ın istemiş olduğu ilmin ledünnî ilim olduğu anlaşılmaktadır. Aslında bütün peygamberlere verilen ilmin kaynağı vahiy oldundan dolayı ledünnîdir. Fakat bu ayetlerde "kendisine katımızdan bir rahmet verdiğimiz ve ledünnümüzden bir ilim öğrettiğimiz bir kişi" ifadesi, O kişiye öğretilen ilmin, Mûsâ (a.s)'a öğretilen ilimden çok farklı bir ilim olduğunu gösterir. Ledünnî ilim, derinliği bilinemiyen, ölçüsü takdîr edilemeyen, gaybların ve gizli ilimlerin sırlarının ilmi şeklinde tefsîr edilmiştir.⁷⁷⁶ Hz. Mûsâ (a.s)'a öğretilen ilim hükümlerin bilinmesi ve zâhire göre karar verme ilmiydi. O kişinin ilmi ise bâtın (gizli) durumlara ait bir ilimdi. Hamdi Yazır bu ilmi şu şekilde açıklar: "ledünnî ilim, fikrî gayretlerle ve araştırmalarla elde edilmesi mümkün olmayan, tamamen Allâh Teâlâ tarafından bir mevhibe olarak bahşedilen kudsî bir kâbiliyettir. Eserden müessire, vicdândan vücuda doğru giden bir ilim değildir. O, müessirden esere, vücûddan vicdâna ulaşan evvelî bir ilimdir...bu kıssada ilmi araştırma ve öğrenme için bir teşvîk vardır, bununla beraber ledünnî ilmin kişinin ferdî cehd ve gayretleriyle elde edilemeyeceği bildirilmektedir."⁷⁷⁷ Hz. Mûsâ (a.s) bu ilmi isterken "sana öğretilen isâbetli ve hayırlı karar ilminden bana da öğretmen için sana tâbi olabilir miyim ?" derken rüşd kelimesini kullanmıştır. Rüşd, hayra ve iyiliğe isâbet etmek demektir.⁷⁷⁸ Hz. Mûsâ (a.s)'ın bu üslubu talebe ile hocası arasındaki bazı edeb kurallarına da işâret etmektedir: Hz. Mûsâ (a.s), Ulü'l-Azm bir peygamber olmasına rağmen,tevâzu ve saygı bildiren bir üslubla isteğini

⁷⁷⁵ Kehf 18/64-69.

⁷⁷⁶ Âlûsî, a.g.e, XV, 330; Hamdi Yazır, a.g.e, V, 3262.

⁷⁷⁷ Hamdi Yazır, a.g.e, V,3262, bazı değişiklik ve sadeleştirmeler yapılmıştır.

⁷⁷⁸ Âlûsî, a.g.e, XV, 331.

bildirmiştir. Ayrıca ilim tahsilinden asıl hedeflenmesi gereken şeyin rüşd olması gerektiğini, talebenin hocasıyla muâmelelerinde tevâzû, edep, nezâket, takip ve hizmet kurallarına dikkat etmesi gerektiğini anlatmış olmaktadır.⁷⁷⁹

3.3.2 İNSANLARLA MÜNASEBETLERİ YÖNÜNDEN ÖRNEK ÖZELLİKLERİ

3.3.2.1 GÜÇLÜ VE EMİN OLMA

Kur'ân'da Hz. Mûsâ (a.s)'ın güçlü ve emîn olması örnek bir haslet olarak arzedilmiştir. Büyük vazifeleri ancak güçlü ve emniyet sahibi olanlar omuzlayabilirler. Bundan dolayı Hz. Muhammed (s.a.s), “*Kuvvetli Mümin, zayıf müminden –her ikisi de iman noktasında hayırlı olsalar da- Allâh katında daha sevimli ve hayırlıdır...*” demiştir.⁷⁸⁰

Kur'ân'da Hz. Mûsâ (a.s)'ın güçlü ve emîn olması Şuayb (a.s)'ın kızının diliyle bildirilmiştir: “Şuayb’ın iki kızından birisi, ‘babacığım, O’nu ücretle (çoban) tut. Çünkü O, ücretle istihdâm edeceğin en iyi kişidir. Çünkü O, hem kuvvetli, hem de emîn bir kişidir’ dedi.”⁷⁸¹

Kasas suresinde anlatılan bu kıssada hem Hz. Mûsâ (a.s)'ın hem de gelen kızın örnek ahlakıyla ilgili güzel hasletlere dikkat çekildiğini görmekteyiz. Şuayb (a.)'ın kızının, Hz. Mûsâ (a.s) için *kuvvetli* demesinin sebebi, O'nun yolculuktan kaynaklanan onca yorgunluk ve bitkinliğine rağmen, o kızların hayvanlarını sularken, ağır kovaları ve taşları kaldırmasıdır. *Emîn* demesinin sebebi ise, kızlar, kalabalık olan erkeklerin içine girmek için gayret sarfederlerken Hz.

⁷⁷⁹ Hamdi Yazır, *a.g.e*, V, 3263, bazı değişiklik ve sadeleştirmeler yapılmıştır; Tabbâra, *a.g.e*, 267. Kara, Necâti, *a.g.e*, 499-501.

⁷⁸⁰ Hadis

⁷⁸¹ Kasas 28/26,

Mûsâ (a.s)'ın onlara dikkatlice bakmadığını görmesi ve işini bitirdikten sonra onlardan bir teşekkür bile beklemezsiniz, onların yanından ayrılmasıdır.⁷⁸²

3.3.2.2 AKDİNİ SAĞLAM YAPMA

Kur'ân'da Hz. Mûsâ (a.s) ile kızların babası Şuayb arasında bir akdin yapıldığını görmekteyiz: “Şuayb dedi ki: ‘benim için sekiz yıl çalışmana karşılık, şu iki kızımdan birini sana nikahlamak istiyorum. Eğer on yıla tamamlarsan artık o senin fazlındandır. Yoksa sana zorluk ve meşakkat vermek istemem. İnşâallah beni, iyi kimselerden bulacaksın.’ Mûsâ (a.s), şöyle cevap verdi: ‘bu seninle benim aramda yapılmış bir akiddir. Bu iki süreden hangisini doldurursam doldurayım, demek ki bana husûmet veya kırgınlık yoktur. Söylediklerimizi Allâh vekîldir.’⁷⁸³ Bu ayetlerde bildirilen bu akdin başında Hz. Mûsâ (a.s), “bu akid, seninle benim aramdadır”⁷⁸⁴ diyerek akdtin taraflarını açıkça belirtmiştir ki akdin şartlarından birisi de tarafların belli olmasıdır. Ayrıca bu ifadeyle Hz. Musa “Bu akit ikimiz arasında kaimdir. Ne ben benim üzerime şart koşulan hükümlerden; Ne de sen senin üzerine şart koştuğun şeylerden çıkmayız.” Böylelikle akid sağlama bağlanmış olmaktadır. Bundan sonra “sekiz veya on sene olan sürelerden hangisi yerine getirirsem bana kızma ve düşmanlık olmasın”diyerek, bu iki süreden on sene olanını yapıp yapmamakta muhayyer (serbest) olduğunu tkrir etmiştir. Hepsinin sonunda en sağlam sened olarak “Allah söylediğimiz bu akde vekîldir” yani şahittir, demişlerdir.⁷⁸⁵

3.3.2.3 HASMINA DOĞRUYU SÖYLEMEKTEN ÇEKİNMEME

⁷⁸² Râzî, *a.g.e*, XXIV, 242.

⁷⁸³ Kasas 28/27-28.

⁷⁸⁴ Kasas 28/28.

⁷⁸⁵ Râzî, *a.g.e*, XXIV, 243.

Kur'ân'da Hz. Mûsâ (a.s)'ın firavunla olan konuşmalarına yer verilmiş, bununla Hz. Mûsâ (a.s)'ın bu denli zorba ve kibirli bir kişinin karşısındaki sarsılmaz karakterine ve özelliklerine dikkat çekilmiştir.

Firavun, Hz. Mûsâ (a.s) ile konuşurken çoğu kez O'nu küçük görür, O'na yersiz sorular sorar ve konuyu saptırmaya çalışır, Hz. Mûsâ (a.s), cevap verdiğinde de O'nun cevabından çevresindekilerin etkilenmemesi için alay veya konuyu saptırma yoluyla O'nu bastırmaya çalışırdı. Böyle bir zorbanın karşısında Hz. Mûsâ (a.s)'ın hiç sarsılmaksızın, büyük bir kararlılık ve güven içinde inandığı hakikatleri savunduğunu görmekteyiz. Kur'ân'da bunun birçok örneğini görmek mümkündür. Hz. Mûsâ (a.s) ve Firavun arasında Şuarâ suresinde dikkat üzerinde durulan şu muhâvere birçok önemli noktaya işaret etmektedir: Hz. Mûsâ (a.s), seneler sonra Allâh'tan aldığı vahiy doğrultusunda firavuna gider ve isrâiloğullarını hür bırakmasını ister. Firavun daha konuşmasına ilk başlarken Hz. Mûsâ (a.s)'ı küçümseyerek ve O'na verdiği bazı şeyleri başına kalkarak söze başlar: *“Firavun dedi ki: ‘biz seni küçükken büyütüp, yetiştirmedik mi ve bizim aramızda sen senelerce yaşamadın mı? Sonra bunlara nankör gelerek, yaptığın kötü bir işi de yaptın.’* Hz. Mûsâ (a.s): *‘Ben, dedi, o işi o anda sonunun ne olacağını bilmeyerek yaptım. Sizden korkunca da hemen aranızdan kaçtım. Sonra Rabbim bana hikmet bahşetti ve beni peygamberlerden kıldı. O nimet diye başıma kaktığın ise, (aslında) İsrailoğullarını kendine kul köle etmendir.’*⁷⁸⁶ Hz. Mûsâ (a.s), böyle diyerek firavunun önceki yaptığı zulümlerin, başına kalktığı nimetleri bir hiç haline getirdiğini, O'nun böyle bir duruma firavunun İsrâiloğullarını esir alıp, erkek çocuklarını öldürdüğünden dolayı düştüğünü bildirmiş, firavunun kendisine yedirip içirdiği şeylerin zaten İsrâiloğullarından gasp ettiği ve kendisinin hakkı olan şeyler olduğu söyleyerek, başa kalkmasının çok yersiz olduğunu yüzüne çarpmıştır.⁷⁸⁷

⁷⁸⁶ Şuarâ 26/18-22.

⁷⁸⁷ Râzî, a.g.e, XXIV, 125.

Firavun biraz önceki görüşmede, Hz. Mûsâ (a.s) tarafından, kendisinin haksız olduğu yüzüne karşı açıkça ifade edilince İsrâiloğullarının esârete ve zulme maruz bırakması konusunu geçmek istemişti. Çünkü devam ettikçe haksızlığı daha çok ortaya çıkacaktı. Bu konunun yerine Allâh'ın mahiyeti hakkında soru sormaya yöneldi: “*Alemlerin Rabbi dediğin nedir?*”⁷⁸⁸ Bu ayetlerin devamında Hz. Mûsâ (a.s)’ın firavunun sorularına tamamen delillerle cevap verdiğini görmekteyiz:

“Musa cevap verdi: Eğer işin gerçeğini düşünüp anlayan kişiler olsanız, (itiraf edersiniz ki) O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin Rabbidir.”⁷⁸⁹

Bu soru Cenab-ı Hakk’ın mahiyetinin ne olduğu hakkındadır. Oysa O'nun mahiyetini kendisinden başka hiç kimsenin bilmesi veya tarif etmesi mümkün değildir. Çünkü bir şeyin hakikatini tarif etme ya onun bizzat hakikatini; ona dahil olan bir parçasını veya ondan ayrılan bir şeyin tarifiyle mümkün olabilir. Allah'ın bizzat hakikatini tarif etmek mümkün değildir. Bir şeye dahil olan bir parçanın tarifiyle o şeyi tarif etmek de Cenab-ı Hak hakkında muhaldir. Bu kesin hakikatlerden sonra şu ortaya çıkmaktadır: *Vacibü'l-Vücûd'un* mahiyetinin tarifi mümkün değildir. O ancak eserleriyle tanınabilir (mârifet). O'na işaret eden en açık eser şu görünen alemdir. İşte Hz. Musa, bu görünen alemde en büyük eserlerden olan gökler, yer ve ikisinde bulunan her şeyin O'nu gösterdiğini bu ifadesiyle anlatmış; böyle firavunca bir soruya başka türlü cevap verilemeyeceğini ifade etmiştir.⁷⁹⁰

“*Bunun üzerine firavun çevresindekilere ‘işitmiyor musunuz?’ dedi*”.⁷⁹¹ (Yani ben O'na mahiyeti soruyorum. O ise O'nun failiyyeti ve müessiriyetini anlatarak

⁷⁸⁸ Şuarâ 26/23.

⁷⁸⁹ Şuarâ 26/24.

⁷⁹⁰ Râzî, *a.g.e.*, XXIV, 128.

⁷⁹¹ Şuarâ 26/25.

cevap veriyor.) Böyle demesi O'nun Hz. Musa'nın bu cevabına şaşırmasından dolayıdır. Çünkü firavun Alemlerin Rabbinin mahiyetini sorduğu halde Hz. Musa O'nun ancak eserleriyle anlaşılabilceğini anlatmıştır.⁷⁹² Hz. Musa bu sataşmaya ve söz kesmeye aldırmaııp önceki sualin cevabını vermeye devam eder:

*“Musa dedi ki: O, sizin de Rabbiniz, daha önceki atalarınızın da Rabbidir.”*⁷⁹³ Göklerin, yerlerin ve ikisinin arasındakilerin rabbidir, aynı zamanda sizin de önceki atalarınızın da Rabbidir. Gökler ve yerler Allah'ın büyük eserleri ve delilleridir. Bunlar kendileri bizzat vacib değildir; bir yaratıcı ve müessire ihtiyaçları vardır. Bu büyük şeylerin kendi başlarına vacib ve müessir olmaları mümkün olmayınca daha küçük ve yakın bulunan insanların ve babalarının vacip olmamaları daha önceliklidir.

Firavun artık bu delilleri dinlemek istememektedir ve şu sözleriyle baskı altına almak düşüncesindedir: *“Size gönderilen bu elçiniz mutlaka delidir, dedi.”* Şuara 26/27 Ama Hz. Musa buna da aldırmaı, başladığı işi bitirmek niyetiyle bir adım daha atar ve *“Şayet aklınızı kullansanız (anlarsınız ki), O, doğunun, batının ve ikisinin arasında bulunanların Rabbidir”* der. Şuara 26/28. Bu da üçüncü delil diğerlerinden daha da açıktır. Çünkü meşrik ve mağribin rabbidir demesindeki maksadı güneşi doğduran ve her gün batıran O'dur” demektir. Devamlı devam eden bu çevirme bir çevirenin olduğunu göstermektedir.⁷⁹⁴ Hz. Musa bu delillerini getirmedi Hz. İbrâhîm'e benzemektedir: çünkü Nemrud ona *“ben de diriltir ve öldürürüm”* deyince cevap olarak *“Hz. İbrâhîm O'na ‘şüphesiz ki Allah güneşi doğudan doğdurur. Sen de batıdan getir bakalım’ deyince inkarcı adam apışıp kalmıştır.”*⁷⁹⁵

⁷⁹² Râzî, a.g.e, XXIV, 129.

⁷⁹³ Şuarâ 26/26.

⁷⁹⁴ Râzî, a.g.e, XXIV, 130.

⁷⁹⁵ Bakara 2/258.

3.3.2.4 KAVMİ SAPTIĞINDA ÖFKELİ VE KEDERLİ OLMA

Kur'ân'da Hz. Mûsâ (a.s)'ın insanlarla olan münasebetlerindeki örnek özelliklerini incelediğimizde O'nun ne denli zorlu insanlarla uğraştığını görebiliyoruz. O'nun firavunla olan zorlu mücadelesinin yanında kendi kavminden de çok büyük eziyetlerle karşılaştığını görmekteyiz. Kur'ân'da O'na eziyet eden bu kavmin birçok durumuna işaretle bulunmuş ve İslâm ümmetinin, onlar gibi olmaması gerektiği bildirilmiştir: *“Ey iman edenler! Sakın Hz. Mûsâ (a.s)'a eziyet edenler gibi olmayın. Allâh onların iftiralardan Hz. Mûsâ (a.s)'ı beri kılmıştır. Hz. Mûsâ (a.s), Allâh katında çok değerli bir kuldu (vecîh idi).”*⁷⁹⁶ İsrâiloğulları, iman ettikten sonra, tekrar buzağıya taparak şirke düşmeleri, Allâh onlara bir inek kesmeyi emrettiğinde çok soru sormaları ve emri yerine getirmekte yavaş davranmaları, Hz. Mûsâ (a.s) onlara mukaddes beldeye girmek için teşvik ettiğinde oturmayı ve atâleti tercih etmeleri gibi birçok hallerine Hz. Mûsâ (a.s), sabretmiştir.⁷⁹⁷

Hz. Mûsâ (a.s)'ın, söz verilen vakit için beraberindeki yetmiş kişi ile Tûr'a çıktığında, kavminin, buzağıya tapmaya başlamış olduğunu ve Hz. Mûsâ (a.s)'ın son derece kızgın ve üzgün bir şekilde geldiğini görmekteyiz: *“Bunun üzerine Musa, öfkeli ve üzüntülü olarak kavmine döndü. Ey kavmim! dedi, Rabbiniz size güzel bir vaatte bulunmamış mıydı? Şu halde size zaman mı çok uzun geldi, yoksa üstünüze Rabbinizin gazabının inmesini mi istediniz ki, bana olan vadinizden döndünüz?”*⁷⁹⁸ Hz. Mûsâ (a.s)'ın bu kıssadaki kızgınlığı ve üzüntüsünün sebebi İsrâiloğulların imandan sonra tekrar şirk çukuruna düşmeleri idi. Bu noktada Fahrüddîn Râzî, bu ayetlere dayanarak O'nun sert ve

⁷⁹⁶ Ahzâb 33/69.

⁷⁹⁷ Bkz: bu çalışmamız: “Hz. Mûsâ (a.s)'da sabır” başlığı.

⁷⁹⁸ Tâhâ 20/86; A'râf 7/148-150.

kırıcı birisi olduğunun düşünülmesinin yanlış olduğunu vurgulamış ve bu şekilde yapılan tefsirleri tenkid etmiştir.⁷⁹⁹

⁷⁹⁹ Râzî, XXII, 108.

3.4 HZ. İSA (AS)

3.4.1 ALLÂH TEÂLÂ İLE MÜNASEBETLERİ YÖNÜNDEN ÖRNEK ÖZELLİKLERİ

Kur'ân'da Hz. İsa (a.s)'in üzerinde vurgulanan özelliklerinden *vecîh* ve *mukarrabîn*'den olması, tamamen Allâh'ın lütfu ve fazlı ilelerdir. Biz bu iki özelliğin örnek olma açısından insanların istifâde etmeleri gereken manaları üzerinde duracak, insanların kesblerinin dışında olan, peygamberlik ve peygamberliğe ait bazı husûsiyetleri diğer çalışmalara havale edeceğiz.

3.4.1.1 VECÎH OLMA (KENDİSİNE DEĞER VERİLME)

Kur'ân'da melekler Hz. İsa (a.s)'ı Hz. Meryem (a.s)'e müjdelilerken O'nun birkısım özelliklerine dikkat çekerler: “bir zaman melekler, ‘ey Meryem, Allâh sana kendi katından bir kelimeyi müjdeliyor. İsmi Mesîh, Meryem oğlu İsa’dır. Dünyada da ahirette de vecîhtir, ayrıca mukarrabîndendir’ dediler.”⁸⁰⁰ Ayette geçen *vecîh* kelimesi, makam, şeref ve rütbe sahibi kişi anlamına gelmektedir. Bir kişi, yüce bir zatın veya diğer insanların yanında kendisine değer verilen yüksek bir dereceye ulaştığında kendisine *vecîh* denilir. Kerim ve cömert insan için de *vecîh* denilir. Bu kelimenin yüz anlamına gelen *vech* kelimesiyle de ilişkisi vardır: bir insanın en değerli yeri yüzüdür. *Vecîh* denilerek, Hz. İsa (a.s)'ın cömertliğin ve olgunluğun kaynağı olduğuna dikkat çekilmiştir.⁸⁰¹

Kur'ân'da Hz. Mûsâ (a.s) da *vecîh* olarak nitelenmiştir: “O (Hz. Mûsâ) Allâh katında kendisine değer verilen bir kişiydi.”⁸⁰² Hz. Mûsâ (a.s)'ın dünyada *vecîh* olması peygamberliği sebebiyle, ahirette *vecîh* olması ise Allâh katındaki derecesi itibariyledir.⁸⁰³

⁸⁰⁰ Âl-i İmrân 3/45.

⁸⁰¹ Râzî, a.g.e, VIII, 50.

⁸⁰² Ahzâb 33/69.

⁸⁰³ Râzî, a.g.e, VIII, 50.

Hız. İsbâ (a.s)'ın vecîh olduğunu gösteren alametler de şunlardır: duâlarına icâbet edilmesi, ölüleri belli bir süre için dirilmesi, anadan doğma kör ve alacalıyı iyi etmesi gibi mazhariyetleri O'nun dünyada vecîh olduğunu göstermektedir. Ahirette ise ümmetinden şefaati hak edenlere şefaatte bulunması, ve şefaatinin kabul edilmesi yönüyle vecîhtir. Ayrıca israiloğullarından birkısımının kendisine ve annesine attığı iftiralardan berî olması yönüyle de dünyada vecîhtir. Hız. İsbâ (a.s) ve Hız. Mûsbâ (a.s)'ın dünyada birçok eziyete uğramış olmaları onların bu vecîh olma yönlerine bir zarar vermemiştir.⁸⁰⁴

İnsanlara örnek olma yönünden Hız. İsbâ (a.s)'ın bu özelliğini şu şekilde değerlendirmek mümkündür: her insan Allâh katında kendisine değer verilen böyle bir seviyeye çıkaracak ihlâslı sâlih ameller yapmaya çalışmalıdır. İnsan psikolojik bir ihtiyaç olarak, kendisine değer verilmesini ister. Bu ihtiyacın, uygun ve olumlu bir şekilde karşılanması gereklidir. İnsan bu ihtiyacını Allâh'ın katında kendisine değer verdimeye çalışarak karşılaması, onu daha da kendisine değer verilen bir seviyeye çıkarır. Bu manayı Hız. Peygamber (s.a.s)'ın şu hadisinde de bulmak mümkündür: *“Allâh bir kişiyi sevdiğinde Cebrâîl (a.s)'i çağırır ve ‘ben şu kişiyi seviyorum, sen de sev’ der. Cebrâîl o kişiyi sever. Cebrâîl de diğer meleklerle giderek der ki Allâh şu kişiyi sevmektedir, siz de O'nu seviniz der. Melekler o kişiyi severler. Daha sonra bu kişi hakkında yeryüzünde hüsn-ü kabûl vaz' olunur.”*⁸⁰⁵ Allâh'ın katında insan bir değer kazandığında -kendisi böyle bir beklentiye girmemesi şartıyla- insanların katında da değer verilen bir kişi haline gelecektir. Asıl değer verilmeyi dünyada da ahirette de Allâh'ı hoşnut edecek işler yapmaya bağlamak inanan bir kişinin önemli hasletlerinden birisidir.

3.4.1.2 MUKARRABÛNDAN OLMA (SEVGİ YÖNÜYLE ALLAH'A ÇOK YAKIN OLMA)

⁸⁰⁴ Râzî, a.g.e, VIII, 50.

⁸⁰⁵ Buhârî, *Bedü'l-Halk*, 6, *Edeb*, 41, *Tevhid*, 33; Müslim, *Birr*, 157; Tirmizî, *Tefsir*, 19.

Mukarrabûnden olmak da yukarıda geçen *vecîh* olmak gibi bir insan açısından hayli zor ve Allâh'ın tercihi ve lütfuna bağlı olan bir seviyeyi ifade eder. Lügât itibariyle *mukarrabûn* kelimesi, “*yaklaştırılan kullar*” anlamına gelmektedir.⁸⁰⁶ Bu kelime adım atma ve yaklaşma manasına gelen *kurbet* kelimesinden türemiştir ki “*Allâh katında çok yüce bir değere ve yakınlığı ulaştırılma yüce hasletiyile sıfatlanmış olan kullar*” demektir. Diğer yaygın görüşe göre ise “*manevî dereceleri arşa yaklaştırılmış kişiler*” manasını ifade eder.⁸⁰⁷ Hz. İâ (a.s)’ın *mukarrabûn* kullardan olması *vecîh* olmasını ifade eden yukarıdaki ayetin son kısmında bildirilmiştir: “*...Dünyada da ahirette de vecîhtir, ayrıca mukarrabîndendir’ dediler.*”⁸⁰⁸ Hz. İâ (a.s)’ın *mukarrabûndan* olması şu şekillerde izah edilebilir:

Diğer büyük meleklerde olduğu gibi, Hz. İâ (a.s) da aynı özellikler anılarak, Allâh katındaki yüce değeri ortaya konmuş ve O'nun da yüce melekler gibi değerli olduğu bildirilmiş, O'nun semâya yükseltileceğine ve *mukarrabûn* meleklerle beraber olacağına işaret edilmiştir.

Ahirette her *vecîh* olan *mukarrabûndan* olma seviyesine ulaşamaz. Oysa Hz. İâ (a.s), dünya ve ahirette *vecîh* olduğu gibi *mukarrabûndan* olma seviyesine de ulaşmıştır.

İnsanlara örnek olma açısından Hz. İâ (a.s)’ın bu özelliğini değerlendirdiğimizde inanan insanların kendilerini Allâh'a yakınlaştıracak farz ve nafile ibâdetleri en güzel şekilde yerine getirmeye çalışmaları ve Allâh katında bu yüce seviyeye ulaşma gayreti içinde olmaları şeklinde anlamak mümkündür. Hz. Peygamber'in bir kudsî hadisinde “*kişinin en çok farz ibâdetlerle Allâh'a yaklaştığını, nafile ibâdetlerini devam ettirdiğinde ise*

⁸⁰⁶ *Âlûsî, a.g.e, XXVII, 133.*

⁸⁰⁷ *Âlûsî, a.g.e, XXVII, 133.*

⁸⁰⁸ *Âl-i İmrân 3/45.*

*Allâh'a yaklaşmaya devam ettiğini*⁸⁰⁹ bildirmesi de bu konuya ışık tutar mahiyettedir.

3.4.1.3SÂLIHLERDEN OLMA

Kur'ân'da Hz. İsâ (a.s)'ın sâlih kullardan olduğu bildirilir: "O, beşikte de ve yetişkinlikte de insanlarla konuşacak ve sâlihlerden olacak."⁸¹⁰ Ayrıca En'âm suresinde de sâlihlerden olduğu vurgulanır: "Zekerıyyâ, Yahya, İsâ ve İlyâs'ı da (doğru yola iletmıştik). Hepsi de sâlihlerdendi."⁸¹¹ Âl-i İmrân suresinin 45. ayetinde, Hz. İsâ (a.s)'ın vecîh ve mukarrabûndan olması gibi birçok yüksek özelliği sayıldıktan sonra 46. ayette bu iki özellik sâlihlik vasfından üstün olmasına rağmen sâlihlerden olmasının bildirilmesinin hikmeti şu olduğu bildirilir: bir kişinin aslında ulaşabileceği en yüksek mertebe o kişinin bütün hallerinin sâlih olmasıdır. Çünkü bir insan, bütün hallerinden ve işlerinde en uygun hal ve en olgun tarz üzerinde devam ve istikrâr sağlayamazsa, sâlihlik vasfını kazanamaz. Dolayısıyla sâlihlik özelliği insanın hem kâlbi ile ilgili amellerinde, hem bütün azâlarının fiillerindeki bütün yüksek dereceleri içine alır. Ayetlerde önce vecîh, mukarrabûndan olma gibi tafsîlat anlatılmış, sonra da bunların hepsini içine alan ve bunların en üst derecesi olan sâlihlik özelliği vurgulanmıştır.⁸¹²

Hz İsâ (a.s)'ın bu *sâlihlik* özelliği örnek olma açısından bir kişinin hangi iyi seviyede bulunursa bulunsun önemli olanın bu hallerin bir devamlılık arzetmesi ve bütün olarak bütün bu hallerin *sâlihlik* içinde bulunmasıdır.

⁸⁰⁹ Hadis.

⁸¹⁰ Âl-i İmrân 3/46.

⁸¹¹ En'âm 6/85.

⁸¹² Râzî, *a.g.e.*, VIII, 53.

3.4.2 İNSANLARLA MÜNASEBETLERİ YÖNÜNDE ÜZERİNDE VURGULANAN ÖRNEK ÖZELLİKLERİ

3.4.2.1 ANNESİNE İYİ DAVRANMA

Kur'ân'da annesinden bahsedilen iki Ulü'l-Azm Peygamber vardır: Hz. İsâ (a.s) ve Hz. Mûsâ (a.s). Hz. İsâ (a.s)'ın annesi Meryem (a.s)'dır ve Kur'ân'da 33 yerde “*Meryem*” ismi ile zikredilmiştir. İki yerde de ismi zikredilmeksizin Hz. İsâ (a.s)'ın *annesi*⁸¹³ ve *vâlidesi*⁸¹⁴ olarak kendisine atıfda bulunulmuştur. Kur'ân'da Meryem (a.s)'ın ismi çok yerde oğlu İsâ (a.s) ile beraber anılmıştır.

Annesine iyi davranması ve O'na iyilikte bulunması Kur'ân'da Hz. İsâ (a.s)'ın örnek özelliklerinden birisi olarak insanlara takdim edilmiştir. O daha beşikte bir bebekken annesinin iffetini ve temizliğini ilan etmiş⁸¹⁵ ve annesine iyilik yapmaya daha beşikteyken başlamıştır.

Hz. İsâ (a.s), Allâh'ın kendisine namaz ve zekâtı emrettiğini bildirdikten sonra, annesine iyi davranmasını da emrettiğini bildirir: “...*hayatta olduğum sürece (Allâh) bana namazı ve zekâtı emretti. Ayrıca anneme iyi davranmamı da emretti. Beni zorba ve isyânkar bir bedbaht kılmadı.*”⁸¹⁶ Kur'ân'da birçok yerde Allâh'a şirkten uzak kalarak kulluk etmenin emredildiği yerlerin hemen ardından ana-babaya iyiliğin emredildiğini görmekteyiz. Burada da Hz. İsâ (a.s)'ın önce kendisinin bir olan Allâh'ın kulu olduğunu ilan ettikten ve O Allâh'a namaz ve zekâtla ibadet etmesinin emredildiğini bildiktikten sonra hemen ardından annesine iyilik yapmasının emredildiğini bildirmiştir. Ayette geçen (*بِرّاً بوالِدَيْهِ*) ifadesi onun annesine değer verip, devamlı şekilde ikrâmı

⁸¹³ Mâide 5/17.

⁸¹⁴ Mâide 5/110.

⁸¹⁵ Meryem 19/30-34.

⁸¹⁶ Meryem 19/31-32.

bulduğunu ifade etmektedir.⁸¹⁷ Çünkü (بَرّاً) kelimesi ism-i fâil kalıbıyla gelmiştir. Fiil cümlesinin yerine böyle bir kalıp kullanılması O'nun iyiliğinde devamlık ve sebât üzere olduğunu göstermektedir.

Ayrıca O, kendisinin “zorba ve isyânkar bir bedbaht” olmadığını aksine mütevazi olduğunu bildirir. Çünkü annesine iyilik yapmanın yolu alçakgönüllü olmaktan ve yumuşak davranmaktan geçer. Ayrıca ayette (جَبَّاراً) kelimesinden sonra bir de (شَقِيّاً) demesinin sebebi “eğer anneme karşı kibirli ve zorba davransaydım, şakî ve bedbaht kişilerden olurdum” manasını ifade etmek içindir. Anne ve babasına isyan eden ve onların haklarını çiğneyen kişiler genellikle kötü huylu, kibirli ve zorba kişiler olmuştur.

3.4.2.2 BULUNDUĞU HER ZAMAN VE MEKANDA MÜBAREK OLMA

Hz. İsâ (a.s), bulunduğu her yerde ve yaşadığı her zaman diliminde insanlara iyiliği ve güzellikleri öğretmiş, O'nun bulunduğu her yer ve içinde yaşadığı her zaman dilimi hayır ve bereketlerle dolmuştur. Kur'ân'da bu özelliği de kendi dilinden şu şekilde anlatılır: “Her nerede ve hangi zaman diliminde olursam olayım, (Allâh) beni mübârek kıldı ve hayatta bulunduğum sürece bana namaz ve zekâtı emretti.”⁸¹⁸ Ayette geçen (مُبَارَكًا) “beni mübârek kıldı” ifadesi “beni insanlara iyiliği öğreten ve anlatan, onları bütün kötülüklerden nehyeden, bulunduğu her yerde insanlara çok faydası dokunan ve onların ihtiyaçlarını karşılayan bir kişi kıldı” manasını ifâde etmektedir.⁸¹⁹

Hz. İsâ (a.s), “bulduğu her yerde mübârek olmasını,” insanlara güzel örnek olma yönünden şu şekillerde değerlendirebiliriz:

⁸¹⁷ Neseî, a.g.e, III, 34. Râzî, a.g.e, XXI, 215.

⁸¹⁸ Meryem 19/31.

⁸¹⁹ İbn Kesîr, a.g.e, III, 121; Âlûsî, a.g.e, XXVI, 89.

O'nun bulunduğu her yerde mübârek olması, insanlara Allâh'ın rızâsını kazanma yollarını öğretmesi ve onları doğru yola çağırmasıdır.⁸²⁰ Hz. İsâ (a.s), bulunduğu her yerde ve içinde yaşadığı her zaman diliminde insanlara bir olan Allâh'ı anlatma ve onları dünya ve âhiret hayatlarında mutluluğa ulaştırmak için elinden gelen her şeyi yapma vazifesiyle meşgul olmuştur. O'nun insanlara örnek olma yönünde üzerinde durduğumuz yönü bu açıklamayla yakından ilgilidir. O'nu örnek alan bir mü'min, bulunduğu her yerde insanlara faydalı olmaya çalışır, onlara Allâh'ın hoşnutluğunu kazanma yollarını göstermek için elinden gelen gayreti sarf eder.

“Mübârek olma” bereket kelimesinden türemiştir. Bereket, *sebât ve kararlılık* manasına da gelir. Mesela devenin oturup çökmesine (*بُرُوكُ البَعِيرِ*) denir. Bu durumda ayet, “*Allâh beni dinde sâbit ve kararlı kıldı*” manasını da ifade eder.⁸²¹

“bereket”, artma, ziyâde, çokluk ve yücelik manalarına da gelir. O zaman “Allâh beni bütün tavır ve hallerimde yüce ve başarılı kıldı. Çünkü dünyada bulunduğum sürece Allâh beni bütün insanlardan üstün kılmıştır. Zamanı gelince de beni katına alarak, ikramda bulunacaktır” manasını da ifade etmiştir.⁸²²

Ayette geçen, “*nerede bulunursam bulunayım*” ifadesi, O'nun bu mübâreklik halinin hiçbir zaman değişmediğine ve eksilmediğine işaret etmektedir.

3.4.2.3 İNSANLARLA DİYALOĞA ÖNEM VERME

Hz. İsâ (a.s)'ın Kur'ân'da üzerinde durulan örnek özelliklerinden birisi de O'nun devamlı bir şekilde insanların içinde bulunup, onları iyiliğe yönlendirmek üzere

⁸²⁰ İbn Kesîr, *a.g.e*, III, 121; Râzî, *a.g.e*, XXI, 214; Âlûsî, *a.g.e*, XXVI, 89.

⁸²¹ Râzî, *a.g.e*, XXI, 214.

⁸²² Râzî, *a.g.e*, XXI, 214.

onlarla diyalogta bulunmasıdır. Melekler Hz. Meryem (a.s)’a Hz. İsâ (a.s)’ı müjdelirken onun diğer özelliklerinin yanında bu yönüne de dikkat çekerler. “*O hem beşikte hem de yetişkinliğinde insanlarla konuşacak ve sâlih insanlardan olacaktır.*”⁸²³

Yukarıdaki ayetten anladığımıza göre Hz. İsâ (a.s), hayatının her diliminde insanlarla konuşmuştur. Ayette geçen (كَهْلًا) kelimesi, insanın gençlik ve kuvvet yönüyle en mükemmel seviyede bulunduğu zamanı ifade eder. Hz. İsâ (a.s)’ın beşikte iken konuşması bir mucizedir. *Bununla beraber yetişkinlikte konuşması bir mûcize olmadığı halde önemli bir şekilde üzerinde durulması O’nun bu yönünün de beşikteki konuşması kadar önemli olduğuna işaret etmektedir.* Ayrıca Hz. İsâ (a.s) çocukluktan, yetişkinliğe kadar değişik safhalar geçirmiş ve yaşamıştır. Böyle bu şekilde değişime uğrayan bir kişi ilah olamaz şeklinde iknâ edici bir üslûb da kullanılmıştır.⁸²⁴ Hz. İsâ (a.s) beşikte iken annesinin iffetini ilan etmek için konuşmuş, yetişkinliğinde de insanlara vahiy ve peygamberliği yönüyle konuşmuştur.

İnsanlarla beraber bulunabilme ve onlarla konuşabilme, kişinin imanının bahşettiği güzellikleri diğer insanlara da ulaştırabilmesi için çok önemli bir vâsıtaadır. Bu şekilde bir muhâvereyi sağlamak, karşıdaki muhatabın farklı görüşlerinin de olabileceğini kabullenmekten ve onu belli bir anlayışı kabul etmeye zorlamamaktan geçer.

Hz. İsâ (a.s)’ın bu özelliği günümüzde de medeniyetlere örnek olur bir mâhiyet taşımaktadır. “*medeniyetlerin çatışması*” yerine Medeniyetlerin birbiriyle iletişim kurarak, birbirlerinin faydalı yönlerinden istifade etmeleri gerektiğini anlatmaktadır.

⁸²³ Âl-i İmrân, 3/46.

⁸²⁴ Râzî; a.g.e, VIII, 51-52.

3.4.2.4 ALLAH YOLUNDA YARDIMCILAR İSTEME

Peygamberlerin örnek olma yönünden Kur'ân'daki özelliklerini incelerken onların beraberlerinde bulunan; hep O'na benzemeye çalışan imanlı insanların da özelliklerini incelemek gerekir. Bu kişiler O peygamber'i en iyi anlayan, Onu yakından müşahede eden, O'nun uğrunda canlarını, mallarını ve en değerli varlıklarını fedâ eden kişilerdir. Bu sebeble peygamberlerin örnek alınması gereken yönlerini ele alırken yakınlarındaki bu kişilerin de hasletleri örnek olma yönünden incelenmelidir. Kur'ân'da Hz. İsa (a.s), şu şekilde Allâh yolunda yardımcılar istemiştir: “Hz. İsa (a.s), onlardaki inkarcılığı sezince: Allah yolunda bana yardımcı olacaklar kimlerdir? dedi. Havârîler: Biz, Allah yolunun yardımcısıyız; Allah'a inandık, şahit ol ki bizler müslümanlarız, cevabını verdiler. Havârîler: “Rabbimiz! İndirdiğine inandık ve Peygamber'e uyduk. Şimdi bizi (birliğini ve peygamberlerini tasdik eden) şahitlerden yaz, dediler.”⁸²⁵

Hz. İsa (as)'ın yakınında bulunan O'na destek veren kişilere de *havâriler* denilmiştir. Bu kelimenin manasından ve Kur'ân'da anlatılan *havârilerin* kıssalarından yola çıkarak *havârilerin* şu özelliklere sahip olduklarını görürüz:

Havârî kelimesinin aslı (حُورٌ) kelimesidir ve “şiddetli beyazlığı” ifade eder. Ayrıca *hûr* göz beyazının çok belirgin, temiz-kusursuz olmasıdır.⁸²⁶ O halde *havârilerin* Kur'an'da böyle bir isimle isimlendirilmelerinin sebebi şu şekilde açıklanabilir:

1. Havârîler, her türlü nifak ve şüpheden arınmış, tertemiz, duru bir kâlp taşıyorlardı. Bembeyaz ve tertemiz bir elbise gibi kâlppleri de tertemiz ve dupduruydu. İşte Hz. İsa (as) bu seviyede bulunan insanların Allâh yolunda

⁸²⁵ Al-i İmran 3/52-53.

⁸²⁶ İbn Manzûr, a.g.e, IV, 219.

yardımcısı olması için gayret sarfetmiş ve etrafında Allah'ın lutfu olarak böyle bir hâle oluşmuştu.

2. *Havâri* kelimesi bir şeyin duruluğunu, haslığını ifade etmek için kullanılan bir isimdir. Halis beyaz una da *havârî* denilir.⁸²⁷ Renkleri ve tenleri tertemiz olan kadınlar için de *havâriyât* denilir.⁸²⁸ Cennet hanımlarını anlatan *hûrî* kelimesi de bu kökten gelir. Bu kelimenin saflığı ve haslığı ifade ettiğini gösteren bir ifade de Hz. Muhammed (s.a.s)'in Zübeyr bin Avvâm (ra) için “*O benim halamın oğludur. O benim ümmetimin havârîsîdir*”⁸²⁹ demesidir. Bu durumda *Havârîler*, peygamberlerini tasdik edip onlara destek veren ihlaslı kişiler olup, peygamberlerin has, yakın dostlarıdır.⁸³⁰

3. *Havârîler* Allâh'ın dinine ve peygamberine yardım eden kişilerdir. Bundan dolayı bir kişiye fedakârane yardım eden ve sıcak dost olan kişiye *havârî* denilmiştir.⁸³¹

4. *Havârîler*, kendilerini peygamberlerin yoluna adanmış, peygamberlerin en çok sevdiği insanlardır. Kur'ân'da *havârîlerin* “*biz Allâh'ın dinine yardım edenleriz*”⁸³² demeleri bu manayı göstermektedir.

5. Onlar Allah'a iman etmişlerdir: “*biz Allâh'a imân ettik dediler.*”⁸³³ Aslında iman etmeleri, Allah'ın dinine yardım etmek için bir sebep olmuştur. Yani “Eğer biz Allah'a iman ettiğimizi iddia ediyorsak, o halde O'nun dinine yardım etmeliyiz” demişlerdir. Çünkü Allah'a iman O'nun dinine ve dostlarına yardım etmeyi, düşmanlarıyla da mücâdele etmeyi gerektirir.

⁸²⁷ İbn Manzûr, *a.g.e.*, IV, 220.

⁸²⁸ İbn Manzûr, *a.g.e.*, IV, 219-220.

⁸²⁹ Hadis

⁸³⁰ İbn Manzûr, *a.g.e.*, IV, 220. Râzî, *a.g.e.*, VIII, 64.

⁸³¹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, IV, 220.

⁸³² Âl-i İmrân 3/52.

⁸³³ Âl-i İmrân 3/52.

6. *Havârîlerin*, “*Şahid ol ki biz müslümanlarız*”⁸³⁴ demeleri dinlerinin, hak din olan İslâm olduğunu gösterir.

7. *Havârîler* bu şekilde iman ettikten sonra Allah'a şu duada bulunmuşlardır: “Rabbimiz indirdiğin vahye iman ettik, Peygambere tabi olduk, Şimdi bizi (birliğini ve peygamberlerini tasdik eden) şahitlerden yaz, dediler.”⁸³⁵ Yani bu istekleriyle “bu ettiğimiz imanın yanında senden bizi kendine yaklaştırmanı istiyoruz. Bu yakınlık derecesi bizi Şahitler mertebesine yazmandır” demek istiyorlardı.⁸³⁶ Şahidlerden yazılmalarını istemeleri de onların şu yönlerini göstermektedir:⁸³⁷

Cebrâîl (as) Hz. Muhammed (s.a.s)’e “*ihsân nedir?*” diye sorduğunda “*Allah’ı görüyor gibi ona ibadette bulunmandır*” demiştir.⁸³⁸ İhsân mertebesi kulun ubûdiyetle geleceği zirve nokta olup, *Şuhûd/Müşâhede* makamına ulaşmasıdır. Bu makam artık *gaybet* (yani uzakta olma ve hâzır bulunmamak) makamı değil aksine *şuhûd* makamı (yani karşısında bil-müşâhede hazır bulunma makamıdır.) *Havârîler* Allah’ın varlığı ve birliği hakkında istidlâl derecesinde olgunlaştıktan sonra bu istidlâl derecesinden şuhûd ve müşâhede makamına ulaşmayı istemişlerdir.

Havârîlerin bu özellikleri onların şu örnek yönlerine işâret etmektedir: Cenâb-ı Hak’ı isimleri ve fiilleriyle müşâhede etme derecesine ulaşan bir insan artık karşısına çıkan meşakkatli işler, elemeler karşısında sarsılmaz, onlara aldırılmaz. İşte *Havârîler* Hz. İsâ (as)’ın yardımcısı olduklarını, O’nu koruyacaklarını kabul ve ilan ettikten sonra “*rabbimiz bizi şahitlerden yaz*”⁸³⁹ yani “*senin*

⁸³⁴ Maide 6/111.

⁸³⁵ Al-i İmran 3/52-53.

⁸³⁶ Râzî, a.g.e, VIII, 64.

⁸³⁷ Râzî, a.g.e, VIII, 64.

⁸³⁸ Hadis.

⁸³⁹ Âl-i İmrân 3/53.

celâlini görenlerden eyle bizi, ta ki karşımıza çıkacak dağ gibi meşakkatler, yorgunluklar ve sıkıntılar küçülsün, kaybolsun; Senin Resulüne yardım konusunda verdiğimiz sözü tutmak kolaylaşsın” demiş olmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm, Hz. İsâ (a.s)'a inanan, O'na imandıklarını açıkça ilan eden, hangi zor sorumluluklarla mes'ul tutarsa tutsun O'na yardım için her türlü fedâkarlığı gösteren bu topluluğu övmüş ve müslümanları onlar gibi olmaya teşvik etmiştir: *“Ey iman edenler! Allah'ın yardımcısı olun. Aynı şunun gibi: Meryem oğlu İsa havârîlere: Allah'a (giden yolda) benim yardımcılarım kimlerdir? demişti. Havârîler de: Allah (yolunun) yardımcısı biziz, demişlerdi. İsrailoğullarından bir zümre inanmış, bir zümre de inkar etmişti. Nihayet biz inananları, düşmanlarına karşı destekledik. Böylece üstün geldiler.”*⁸⁴⁰

Havârîler Allah'ın dinine bu derecede yardım ettiklerinde Allah da onların yardımcısı olmuştur: *“hile ve komplolar hazırladılar; Allah da onların hilelerini, komplolarını boşa çıkardı. Allah Hileleri bertaraf etmede en güçlü olandır.”*⁸⁴¹ Yahudilerin mekri Hz. İsâ (a.s)'ı öldürme planları, Allah'ın mekri ise O'nu semaya yükseltmesi ve onların O'na zarar vermesini önlemesidir.

3.4.2.5ÇOK SEYAHAT ETME

Hz. İsâ (a.s)'ın Kur'ân'da üzerinde durulan özelliklerinden birisi de O'nun çok seyahat etmesidir. Bu O'nun ayrılmaz bir vasfı halinde olduğu için Kur'ân'da çok yerde ismiyle beraber bu özelliğinin ifâde eden *“mesîh”* kelimesi kullanılmıştır: *“Melekler demişlerdi ki: Ey Meryem! Allah sana kendisinden bir Kelime'yi müjdeliyor. Adı Meryem oğlu İsa'dır. Mesîh'tir; dünyada da, ahirette*

⁸⁴⁰ Saff 61/14.

⁸⁴¹ Al-i İmran 3/54

de itibarlı ve Allah'ın kendisine yakın kıldıklarındandır.”⁸⁴² Kur'ân'da 11 yerde Hz. İsa (a.s)'nın *mesih* ismiyle beraber anıldığını görmekteyiz. Hatta bunların ikisinde *İsa* ismi kullanılmaksızın sadece *mesih* kelimesi zikredilmiştir.⁸⁴³

Birçok müfessir, Ayetlerde geçen “*mesih*” kelimesinin mürtecel olmadığını, aksine “*suyun yeryüzünde akıp gitmesi*” manasını ifade eden (سَاحٍ - يَسِيحٌ - سَيْحًا) masdarından türemiş olduğunu belirtmişlerdir.⁸⁴⁴ Hz. İsa (a.s), yeryüzünde çok seyahat ettiği için bu şekilde vafedilmiştir. O insanlara hak dini anlatmak üzere devamlı bir şekilde seyahat yapmıştır.⁸⁴⁵

Hz. İsa (a.s)'ın bu özelliğini şu şekillerde de anlamak mümkündür:⁸⁴⁶

1. Eliyle hastaları meshederek iyileşmelerine sebep olduğu için,
2. Yetimlerin başını çok okşadığı ve onlara çok sahip çıktığı için,
3. Her türlü gınahtan azâde olduğu için,
4. Kendine has, yaratılışından gelen, temiz bir yağ ile yağlandığı için kendisine *mesih* denilmiş olabilir.

3.4.2.6 TIBBİ MUCİZELERİYLE İNSANLARA HEDEF GÖSTERME

Kur'ân'da birçok Peygamber'in mucizesine yer verilmiştir. Mucizeler konusu araştırma konumuzun dışında olmakla beraber, peygamberlerin bazı mucizeleri araştırma ve yeni keşiflerde bulunarak ilerleme yolunda insanlığa hedefler gösterdiği kanaatindeyiz. Hz. İsa (a.s)'ın mucizeleri genellikle tıp ilmini

⁸⁴² Al-i İmran 3/45.

⁸⁴³ Nisâ 4/172; Mâide 5/72.

⁸⁴⁴ İbn Manzûr, *a.g.e*, II, 493-494.

⁸⁴⁵ Bkz: bu çalışmamız: “*Hz. İsa (a.s)'da hicret*” başlığı.

⁸⁴⁶ Râzî *a.g.e*, VIII,49.

ilgilendiren konularla ilgili olmuştur: “*anadan doğma körü ve derisinde alacalık hastalığı olanları iyi etmesi; ölmüş kişileri belli bir süre için–Allâh'ın izniyle- diriltmesinin,*⁸⁴⁷ tıp ilminin varacağı bazı hedefleri gösterdiği kanaatindeyiz.

3.5 HZ. MUHAMMED (S.A.S)

3.5.1. ALLAHÜ TEALÂ İLE MÜNASEBETLERİ YÖNÜNDEN ÖRNEK ÖZELLİKLERİ

3.5.5.1 EMROLUNDUĞU GİBİ DOSDOĞRU (İSTİKÂMET ÜZERE) OLMA

Hz. Resullullah'ın Allahü Tealâ ile münasebetleri yönünden kendisine emredilen ve örnek bir haslet olarak üzerinde durulan en önemli özelliklerinden birisi O'nun *emrolunduğu gibi dosdoğru* olması, diğer bir ifade ile her halinde *istikâmet* üzere bulunmasıdır.

İstikamet, insanın itikadında ve bütün amellerinde ifrat ve tefritten uzak bulunarak, hayatının dosdoğru yaşaması;⁸⁴⁸ bütün eğriliklerden uzak bulunması; Allah'a kulluk yolunda çizgisini hiç bozmaksızın yoluna devam etmesidir.⁸⁴⁹ Kur'an'da iki yerde bizzat emir sîgasiyle Allah Resûlünün *emrolunduğu gibi istikamet üzere olması* emredilmiştir.

Bunlardan birincisi Hûd suresinde bulunan “O halde ey resûlüm! seninle beraber tevbe eden mü'minlerle beraber, emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Aşırı da gitmeyiniz. Çünkü Allah yapmakta olduğunuz amellerinizi görmektedir”⁸⁵⁰ ayetidir. Bu ayet-i kerimede Hz. Peygamber'in şahsında bütün inananlara

⁸⁴⁷ Âl-i İmrân 3/49; Mâide 5/110.

⁸⁴⁸ Âlûsî, a.g.e, XXVIII,171.

⁸⁴⁹ İsfahânî, a.g.e, s.630.

⁸⁵⁰ Hûd 11/112.

emrolundukları gibi dosdoğru olmaları emredilmektedir.⁸⁵¹ İstikamet üzere, doğru yoldan ayrılmaksızın aksiyonla devam etme, Ferdi ve ictimaî sahada başarılı olmanın en önemli şartlarından birisidir. Ayetteki (اسْتَقِم) kelimesi istif'al babında olduğu için istek manasını da bildirir. Bu durumda bu emir, "Allah'tan dini en güzel şekilde yaşayarak ikame etmeyi iste" demektir.⁸⁵² Ayrıca istikamet, doğru bir yol üzerinde sağa sola sapmadan devam etmek demektir. Bu durumda mana: "Allah'ın emirlerini harfiyyen yerine getirerek, imtisal et" demek olur. Bir insanın hayatında mutlu ve başarılı olması onun aşırılıklardan uzak durması ve itidali koruması ile mümkündür. Bu sebeple ayette "aşırı da gitmeyin" denilerek ifrat ve tefrîte düşmekten menetmektedir. Bu itidali koruyabilmek de ancak Allah'ın kullarının her davranışını gördüğünü ve hiçbirşeyden habersiz olmadığını bilmekle mümkün olduğundan "Allah yapmakta olduğunuz amellerinizi görmektedir" denilmektedir.

Hûd suresindeki bu ayetlerin siyâkından burada emredilen istikamet üzere olmaktan iki şeyin kastedildiği anlaşılıyor:

1. Adalette kararlı olma, zulme taraftar olmama;
2. İbâdet hayatında istikrâr ve devamlılığı sağlamaktır.

Birinci mana olan, İstikamet'in '*adâleti gerçekleştirme konusunda kararlılık sergileme*' manası ayetler arasındaki şu münasebetten anlaşılmaktadır: istikamet üzere olmayı emreden 112.ayetin hemen ardından gelen 113. ayette zulmeden kişilere meyletmeme emredilmektedir, çünkü adaleti gerçekleştirme ancak zulmeden kişilere boyun eğmemekle mümkün olabilir. Ayrıca Zulmeden kişilere taraftar olma veya onlarla bir menfaat, gönül bağının bulunması onların bu zulmüne ortak olmak demektir. Bundan dolayı istikameti emreden ayetin

⁸⁵¹ Kurtubî, *a.g.e*, IX,107.

⁸⁵² Kurtubî, *a.g.e*, IX,107.

hemen akabinde “zulmeden zalimlere sakın taraftar olmayınız, onlara yaranmayınız, yoksa size de cehennem azabı dokurur, - oysa siz müminlerin Allah'tan başka hiçbir dostunuz yoktur- sonra size yardım da edilmez”⁸⁵³ ayetinin gelmesi çok uygun düşmüştür. Bu istikamet emredilmesiyle kişinin, adaletin temeli olan mazlumun yanında olma prensibini korumada kararlı olması emrediliyor. İstikamet adaleti korumada kararlılık manasını bildiren bu yorumunu, Şura 42/15 ayetinde de aynı şekilde istikamet emredildikten sonra Hz. Peygamber'in “...sizin aranızda adaletle hüküm vermekle emrolundum...” demesi ispat etmektedir.

İstikamet ikinci manası olan ibâdet hayatında devamlılık ve istikrar üzere bulunmaya Hûd suresinin 114. ayetinde namaz ve hayırlı işlere devam etmenin emredilmesi işaret etmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in şahsında inananların namaza devam etme konusunda ciddi bir kararlılık içinde olmaları, günahların olumsuz tesirlerini iyilik yaparak gidermeleri “Gündüzün iki tarafında; gecenin gündüze yakın olduğu zamanlarda namaz kıl. Çünkü iyilikler, kötülüklerin olumsuz neticelerini giderir, bu düşünüp ibret alanlara bir hatırlatmadır”⁸⁵⁴ denilerek emredilmektedir.

Bu iki manasıyla istikamet üzere bulunmaya muvaffak olmak ancak *sabır ve irade gücünü en güzel ve verimli şekilde kullanmakla* mümkündür. Bundan dolayı iki manasıyla istikamet emredildiği bu ayetlerin sonunda “O halde sabır kuvvetine dayan, çünkü Allah ihsanda bulunanların ecrini zayi etmez”⁸⁵⁵ denilmiştir.

İstikamet üzere bulunmaya muvaffak olmak Kur'an'da çok büyük bir mazhariyet olarak arzedilmiştir: “Rabbimiz Allah diyenler (amellerini sadece

⁸⁵³ Hûd 11/113.

⁸⁵⁴ Hûd 11/114.

⁸⁵⁵ Hûd 11/115.

Allah'ın hoşnutluğuna ulaşmak için yapanlar)⁸⁵⁶, sonra da istikamet üzere dosdoğru bir hayat sürenler var ya işte onların üzerlerine melekler inerler ve ‘korkmayınız, üzülmeiniz ve sizlere va’dedilmiş olan cennetle sevininiz’ derler.” Allah Resûlünün bu ayet okuduğu ve ‘birçok insan bu ayeti okuduktan sonra küfre girdi. Kim bu sözün hakkını ölünceye kadar verebilirse işte o kişi o zaman istikamet üzere kalmış olabilir’ dediği rivayet edilmektedir.⁸⁵⁷ Süfyan bin Abdillah (r.a), O'na “*Ey Allah'ın Resûlü! Bana İslâm hakkında öyle bir şey söyle ki artık O'nun hakkında başka birine soru sorma ihtiyacı hissetmeyeyim*” dediğinde Hz. Peygamber O'na “*Allah'a iman ettim’ de ve sonra istikamet üzere dosdoğru ol!*” demiştir.⁸⁵⁸ Bera bin Azib (ra)’dan rivayet edilen bir hadiste de Allah Resûlü: “*Melekler mümin kişinin ruhuna ‘ey temiz ve tatlı ruh, ömür geçirdiğin temiz ve tatlı cesedinden çık rabbinin ravh ve reyhanına; o da senden hoşnut olarak’ derler*” demiştir.⁸⁵⁹

3.5.5.2 YÜCE BİR AHLÂK ÜZERE OLMA

Kur'an-ı Kerim’e göre Hz. Muhammed (s.a.s)’in en önemli örnek özelliklerinden birisi O'nun Yüce bir ahlâk üzere bulunmasıdır. O'nun örnek olan birçok özelliği O'nun bu temel sıfatından kaynaklanmıştır.

Hanımlarından Hz. Aişe’ye O'nun ahlâkı hakkında soru sorulduğunda O: “*siz hiç Kur'an okumaz mınız? O'nun ahlâkı Kur'an idi*” demiş; Kur'an’da O'nun için “*Ey resûlüm! Sen çok yüce bir ahlâk üzere bulunmaktasın*” denilerek bu örnek yönüne önemle işaret edilmiştir. İbn-i Atiyye bu ayeti “*sen yüce bir edeb üzeresin*” şeklinde tefsir eder. O'nun ahlakının Kur'an olmasının manası şudur:

⁸⁵⁶ İbn Kesîr, *a.g.e*, IV,99.

⁸⁵⁷ İbn Kesîr, *a.g.e*, IV,99.

⁸⁵⁸ Müslim, *İmân* 62; Ahmed bin Hanbel, III,413, IV,385.

⁸⁵⁹ İbn Kesîr, *a.g.e*, IV,100.

Kur'an-ı Kerim'in emirlerine çok ciddi bir şekilde imtisal etme hali O'nun bir seciyesi, ahlâkı haline gelmiş; yaratılıştan gelen tabiati, Kur'an tabiati haline dönüşmüştü. Allahü Teâla Kur'an'da kendisine neyi emretmişse onu yapmış, neyi de nehyetmişse o işten uzaklaşmış ve uzaklaştırmıştır. Ayrıca üzerinde bulunan *haya, cömertlik, cesaret, hilm, müsâmaha* gibi birçok hasleti O'nun bu örnek olan yüce ahlakını göstermektedir. Hadis kitapları O'nun edebi ve bu yüce ahlakını tafsilatıyla nakletmiştir.⁸⁶⁰

Çocukluğundan itibaren Hz. Peygamber'in yanında kalan Enes bin Mâlik O'nun yüce ahlakını şu şekilde anlatır: “Allah resûlüne on sene kadar hizmette buldum. Bana bu süre içinde bir defa olsun bir ‘üf’ bile dememiş, yaptığım bir şey hakkında bunu niçin böyle yaptın diye azarlamamış; yapmadığım bir şey hakkında da bunu niçin yapmadın? diyerek beni azarlamamıştır. O, ahlâk yönünden insanların en güzeliydi. Allah Resûlünün avucundan daha yumuşak ne bir ipeğe ne bir atlasa dokunmadım. O'nun ter kokusundan daha tatlı ve güzel hiçbir koku da duymadım.”⁸⁶¹

Hz. Aîşe O'nun ahlakını bir başka yönden şu şekilde anlatmıştır: “Allah Resûlü ne bir hizmetçiye ne de bir kadına asla vurmamıştır. O sadece Allah yolunda mücahede ettiği veya haksızlık yapıldığı zaman sert olurdu. Allah'ın değer verdiği mukaddesler çiğnenmesi hariç; hiçbir kimseden intikam da almamıştır. İki konu arasında seçme durumunda kaldığında –günah olmaması şartıyla- O hep daha kolay olanını seçerdi. Eğer bir günah ise O bundan insanların en uzağı olurdu.”⁸⁶²

3.5.5.3 HİKMET SAHİBİ OLMA

⁸⁶⁰ Kütüb-i Sitte'yi oluşturan birçok kitapta edeb bahisleri bulunmaktadır. Buhâri, *Edeb*; Müslim, *Âdâb*; Tirmizî, *Edeb an Resûlillâh*; Ebû Dâvûd, *Edeb*; İbn-i Mâce, *Edeb*; Bu babların dışında da Hz. Peygamber'in güzel ahlakı ve edebi ile ilgili birçok hadis bulunmaktadır: Buhâri, *el-Edebü'l-Müfred*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrût, 1989.

⁸⁶¹ Buhâri, *Savm*, 53, *Menâkib*, 23; Müslim, *Fezâil*, 81-82.

⁸⁶² Ahmed bin Hanbel, *a.g.e*, VI,114,115,130.

Hiz. Peygamberin Kur'an'da üzerinde durulan ön önemli örnek hasletlerinden birisi de hikmet sahibi olmasıdır. Hikmet O'nun üzerinde görülebilecek en parlak özelliklerinden birisidir. Kur'an'da hikmete kişinin sahip olmasından ziyade, kulun ihlası, samimiyeti ve gayretlerine binaen Allâh tarafından atâ olarak verildiği nazara verilir: “*Allâh hikmeti dilediğine verir. Kime de hikmet verilmişse ona çok büyük bir hayır verilmiştir. Bunu ince anlayış sahiplerinden başkası kavrayamaz.*”⁸⁶³ Yani hikmete sahip olma, ferdi gayretlerle beraber, Allâh'ın kuluna tamamen fazlı ve lütfu neticesinde mümkün olmaktadır. Hiz. Peygamberin hikmetini anlamak için hikmetin mahiyetinin de ne olduğunun araştırılması gerekir. Hikmetin değişik açılardan birçok tarifi yapılmıştır:

Hikmet, ifrat ve tefrîte girilmeyen ilmî ve aklî istidâtlar bütünüdür. Akıl kuvvetinin ifrâtı cerbezedir ki akılı insanları kandırmak için kullanmaktır. Tefrîti ise ahmaklıktır. Hikmet ise bu iki aşırı uç arasından uzak bulunmak ve orta, selametli yol üzere gitmektir.

Hikmet, *ilim ve Akıl yoluyla hakikate ulaşmaktır.* Hikmetin Allâhü Teâlâ hakkındaki manası O'nun bütün herşeyi bilip tanınması ve bunları son derece muhkem bir şekilde îcâd edip yaratmasıdır. *İnsan hakkındaki manası ise Kur'an-ı Kerîm'in tefsir ettiği büyük alemdeki varlıkları olması gerektiği şekilde tanınması (ilim ve marifet) ve bu tanınmasının neticesinde hayırlı işler ve vazifeler (hikmetin amelî yönü) gerçekleştirmesidir.*⁸⁶⁴ İnsanın varlık âlemindeki varlıkları en güzel şekilde anlamlandırıp değerlendirmesi hikmetin ilmî veya *nazarî yönünü* göstermekte; bu mârifet ve bilgiyi ferd ve toplum hayatında hayata geçirmesi de hikmetin *amelî vechesini* oluşturmaktadır. Kur'an-ı Kerîm'de hikmetin bu iki yönüne de işaretle bulunulmuştur. Birinci nazarî yönüyle *Eşyanın varlık âlemindeki varolma hakikatinin (veya içyüzünün)* –

⁸⁶³ Bakara 2/269.

⁸⁶⁴ İsfahânî, a.g.e, s.181-182.

insanın gücü ölçüsünde – araştırıldığı ilme hikmet denilir. Tefekkür, tedebbür ve tezekkürü emreden, Allâh'ın yarattığı mahlukattaki hikmetlere işâret eden ayetler, hikmetin birinci yönü olan nazarî yönüne dikkat çekmektedir. Bunun yanında sâlih amellerle şekillenmiş bir kâmil insan örneği ve bu kâmil insanlardan teşekkül etmiş toplumun özellikleri üzerinde durularak hikmetin ikinci yönü olan *amelî yönüne* dikkat çekilmiştir.

Hz. Peygamber'in hikmeti hem nazarî hikmetin hem de amelî hikmetin gerçekleştiği hikmetin en güzel şekilde olgunlaştığı hikmetti. Kur'ân-ı Kerîm O'nun bu yönünü çok bariz bir şekilde inananların basiretlerine arz etmiştir. Bilhassa İsrâ suresinde hikmetin mahiyeti hakkında çok geniş işaretler bulunmaktadır. Bu surenin 22. ile 39. ayetleri arasında fevkalade önemli emir ve tavsiyeler bildirildikten sonra *“Sana vahyettiğimiz bu güzel özellikler Rabbinin sana vahyettiği hikmetlerdendir. O halde sakın Allâh'ın yanında hiçbir ilah tanıma, yoksa ayıplanmış ve rahmette kovulmuş olarak cehenneme atılırsın.”*⁸⁶⁵ Bu ayette dikkat çekilen hikmetlerin neler olduğunu anlamak için İsrâ suresinde buraya kadar yapılması emredilen ve sakındırılan hususları çok iyi incelemek gerekir. Bu takdirde Hz. Peygamber'e vahy edilen ve bütün ümmetine uyulması ve örnek alınması önemli vazifeleri daha iyi anlamak mümkün olacaktır:

Bütün hal ve davranışlarıyla Allâh'ın birliğini kabul etme ve yaşamak.⁸⁶⁶

Anne ve babaya iyi davranmak

İktisâdi düzeni dengede tutma, ihtiyacı olanlara hakkını vermek.

Gelecek nesillerin ruhî ve bedenî sağlığını korumak.

⁸⁶⁵ İsrâ 17/39.

⁸⁶⁶ İsrâ 17/22,39.

Zinanın bütün çeşitlerinden uzak bulunmak.

İnsan hayatının değerini kavramak.

Yetim ve kimsesizlerin haklarını korumak.

Verilen söz ve akitlere vefâ göstermek.

Doğru ölçü ve kıstaslar kullanmak.

Kesin bilgisi olmadığı konularda aceleci hükümler vermekten kaçınmak.

Kendini kimseden üstün görmemek; tevâzû sahibi olmak.

Bütün hal ve davranışlarıyla Allâh'ın birliğini kabul etmek ve yaşamak.⁸⁶⁷

Hz. Peygamber'in ahlakını ve hayatını tahlil ettiğimizde bu ayetlerde emredilen hususların tamamını en güzel şekilde yaşamış olduğunu görmekteyiz. Bu esasların *hikmetin* bir parçası olarak bildirilmesi onların mükemmel şekilde yerine getirilmeden *hikmete* ulaşamayacağını göstermektedir:

3.5.5.3.1 Bütün Hal Ve Davranışlarıyla Allâh'ın Birliğini Benimseme

“*Sakın Allâh'ın yanında hiçbir ilah tanıma! Yoksa ayıplanmış ve yalnız bırakılmış bir duruma düşersin.*”⁸⁶⁸ Bu uyarının hikmetle ilgili konuların en başında önemle vurgu yapılarak anlatılması ve yine bu uyarınının tekrar

⁸⁶⁷ İsrâ 17/22,39.

⁸⁶⁸ İsrâ 17/22.

yapılarak bitirilmesi⁸⁶⁹ manidardır. Yani insanın hikmete ulaşması ancak O'nun her haliyle Allâh'ın birliğini anlayıp, yaşamasıyla mümkün olduğuna dikkat çekilmektedir. Hz. Peygamber şirk koşmaktan son derece uzak bulunmasına rağmen O'na yapılan bu sert ikazları nasıl anlamak gerekmektedir? Müfessirlerin çoğuna göre burada asıl hitap bütün insanlardır. Yani “*ey yaptıklarından sorumlu olan insan, sakın rabbine yaptığın ibadetlerinde kimseyi O'na ortak koşma*” demektir.⁸⁷⁰

3.5.5.3.2 Anne ve Babasına İyi Davranm

Hikmete ulaşmanın ikinci yolu anne ve babaya iyi davranma, onların hayır dualarını almaktan geçmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de kişinin anne ve babasına iyi davranması, onlara en güzel şekilde muamele etmesi hikmete ulaşma yolunda ikinci şart olarak arzedilmektedir: “*Allah'tan başkasına ibadet etmeyin. Anne-babaya güzel muamele edin. Eğer onlardan birisi veya her ikisi senin yanında yaşlılık çağına ulaşırlarsa onlara ‘of’ bile deme! Onları azarlama. Aksine onlara tatlı ve gönül alıcı sözler söyle. Şefkat ve merhametle tevazu kanatları onların üzerine indir ve ‘rabbim ben küçükken onlar beni yetiştirip, terbiye edip (bana merhamet gösterdikleri) gibi, sen de onlara merhamet et. Rabbiniz içinizdeki (anne babalarınıza karşı iyi niyetlerinizi ve onlara hizmet konusundaki iştiyakınızı,samimiyetinizi)* ⁸⁷¹ *duygu ve düşünceleri çok iyi bilmektedir. Eğer salihlerden iseniz, Allâh tevbe edip kendisine dönenler*⁸⁷² için

⁸⁶⁹ Yani İsrâ suresinin 22. ayeti bu uyarıyla başlamış; 39. ayeti yine bu ikazla bitirilmiş bu iki ikazın arasında diğer önemli emirler getirilmiştir.

⁸⁷⁰ İbn Kesîr, *a.g.e*, III,35.

⁸⁷¹ Nesefî, *a.g.e*, II,284.

⁸⁷² Ayette geçen ‘evvâbin’ kelimesine “namaz kılan âbidler, Allâh'a itaat eden muhsinler, günah işledikten sonra tevbe edenler, hayra yönelenler...” manaları verilmiştir. İbn Kesîr, *a.g.e*, III,37.

son derece bağışlayıcıdır. ⁸⁷³ Bu ayetler bir kişinin anne-babasını hoşnut etmeden ve onların haklarını yerine getirmeden ne *hikmete* ne de dünya ve ahiret mutluluğuna ulaşmasının mümkün olmadığına işarette bulunmaktadır. Hz. Peygamber bundan dolayı anne ve baba hakkı üzerinde önemle durmuştur.

874

3.5.5.3.3 İktisâdî Düzeni Dengele Tutma

Toplum planında hikmete ulaşmanın en önemli esaslarından birisi de toplumdaki her tabakanın hakkı ve emeği ölçüsünde hakkını alabilmesi, bunun yanında ihtiyaç sahibi kişilerin mutlaka görüp gözetilmesi ve onlara yardım elinin uzatılmasıdır. Güçsüz ve zayıfların gözetilmediği, hak sahiplerine haklarının dengeli bir şekilde verilmediği toplumlarda ahlâkî çöküş başlar. Böyle bir ortamda insanların bilgi, ruh ve ahlak yönünden olumlu birer ferd haline dönüştürülmesi son derece zorlaşır. Bu durumda insanların hikmete ulaşmaları bir yana ruh sağlıklarını bile korumaları imkansız hale gelir. Bundan dolayı hikmetin anlatıldığı ayetlerin arasında üçüncü sırada ihtiyacı olanlara hakkını vermek ve israftan kaçınmak emredilmektedir: *“Yakınlarına, bir iş yapmaya güç yetiremeyenlere, eğitim veya yolculuğunu imkansızlıklardan dolayı tamamlamakta güçlük çekenlere ne verilmesi gerekiyorsa onu mutlaka ver. Hiçbir zaman saçıp savurarak isrâfa girme! Çünkü isrâf edip saçıp savuranlar şeytânın kardeşleri olmuşlardır. Oysa şeytan, Rabb’ine karşı çok nankördür. Eğer elinde yardım etmek için yeterli imkan bulunmamakla birlikte, Rabbin tarafından bir hayır beklemekteysen onları kırmadan gönül alıcı sözler*

⁸⁷³ İsrâ 17/23-24. Yani anne-babanıza iyi davranma niyetlerinizle beraber sıkıntı veya sabırsızlıktan dolayı bir hata işlerseniz, sonra da pişman olarak Allâh’a tevbe ve istiğfarda bulunursanız, Allâh bu hatalarınızı affeder. Neseî, *a.g.e.*, II,284.

⁸⁷⁴ Buhârî, *Mevâkît*, 5, *cihâd*, 1, *Edeb*, 1, *Tevhid*, 48; Müslim, *İman*, 137-140; Tirmizî, *Salât*, 13. Ebû Dâvûd, *Edeb*, 120; İbn Mâce, *Edeb*, 1; Nesâî, *Mevâkît*, 51.

söyle.”⁸⁷⁵ Buraya kadar insanın içinde yaşadığı toplumda yaşayan sıkıntı içindeki insanlara karşı kayıtsız kalmaması, gücü nisbetinde onlara yardım etmesi emredilmektedir.

İktisâdi dengenin sağlanması ancak hak sahiplerinin hak ettiği kadarını elde edebilmesiyle mümkün olduğuna şu ayetle işaret edilir: “*Ne elini boynuna bağlayarak sımsıkı tut! Ne de gereksiz yere harcamalarda bulun. (Yani hem cimrilikten, hem de gereksiz harcamalardan uzak bulun.) Yoksa herkes tarafından ayıplanan ve kaybettiklerinden dolayı hasret çeken bir duruma düşmeyesin. Şu kesin ki Rabb’in dilediği kimsenin rızkını genişletir. Dilediği kimsenin de daraltır. Çünkü rabbın kullarının her halini bilmekte ve görmektedir.*”⁸⁷⁶ Bu ayetlerde iktisâdî düzenin dengede tutulması emredilmektedir. “*Elini boynuna bağlayarak sımsıkı tutma*” denilerek, gerekli görülen harcama ve yardımların esirgenmemesi emredilmekte; “*Gereksiz harcamalarda bulunma*” denilerek de geçim ve harcama konusunda orta halli yaşama, iktisâd ve kanaat teşvik edilmektedir. Eğer insan cimri davranırsa insanlar onu ayıplarlar. Ama gelirin üzerinde harcamalarda bulunursa bu seferde hasır gibi yere oturur kalır, insan içine çıkamaz, yürüyemez; normal yaşamını mutlu bir şekilde devam ettiremez, madden ve manen zayıf ve âciz düşer. Abdullah bin Mes’ûd’a göre ayette ayıplanan *tebzîr*, malın gerekli olmayan yerlerde harcanmasıdır.⁸⁷⁷ Tâbiundan Mücâhid’e göre bir insan bütün malını doğru bir yerde harcarsa veya infâk etse mübezzir (saçıp savuran) kişi sayılamaz; ama doğru yerde infak edilmeyen veya harcanmayan bir kuruş bile isrâf ve tebzîr sayılır.⁸⁷⁸ Katade’ye göre ise malın Allâh’a isyan edilen bir şeyde, haksız ve bozgunculuk yerinde harcanması tebzîr ve isrâftır.⁸⁷⁹

⁸⁷⁵ İsrâ 17/26-28.

⁸⁷⁶ İsrâ 17/29-30.

⁸⁷⁷ İbn Kesîr, *a.g.e.*, III, 37.

⁸⁷⁸ İbn Kesîr, *a.g.e.*, III, 37.

⁸⁷⁹ İbn Kesîr, *a.g.e.*, III, 37.

3.5.5.3.4. Gelecek Nesillerin Ruhî Ve Bedenî Sağlığını Koruma

Çocuklarını sağlığını koruma, onların maddî ve mânevî ihtiyaçlarını karşılama, onların akıllarına, psikolojik bünyelerine zarar verebilecek durumları ortadan kaldırma, hikmet yolunda atılan en önemli adımlardan birisidir. Bir çocuğun hayatta kalması onun sadece bedenî yönden ihtiyaçlarının karşılanarak yaşaması değil, bunun yanında onun hem kalbi, hem akli hem de terbiyesi yönünden olumlu bir terbiye sağlanmasıyla mümkündür. Kur'ân-ı Kerîm bu konuya *“Fakirlik korkusundan dolayı çocuklarınızı öldürmeyiniz. Biz hem onları hem de sizi rızıklandırırız. Şüphesiz ki onları öldürmek büyük suçlardandır”*⁸⁸⁰ diyerek dikkat çekmiştir.

3.5.5.3.5 Zinanın Bütün Çeşitlerinden Uzak Durma

Kur'ân-ı Kerîm'de yasaklanan haramların başında zina gelmektedir. Kişi günahlarla Allâh'a isyan etmektedir. Allâh'a isyan eden bir kişinin kalbine hikmetin yerleşmesi ise çok zordur. Kur'ân'da zinanın kendisine yaklaştıracak davranışlar bile haram kılındığından dolayı ayette “zina etmeyin” üslûbu yerine *“ona yaklaşmayın”* yani ona yaklaştıracak bakışlardan, dinlemelerden ve her türlü vasıtalarından uzak durun denilmektedir.

İslam'da haram kılınan birçok şeyin yerine aslında helâl olan birçok benzerleri konulmuş, insanların az olan haramlara yönelmemeleri gerektiği bildirilmiş, aksine geniş ve Allâh'ın hoşnut olduğu helâl dairesinde bulunmaları istenmiştir.⁸⁸¹ Mesela haram olan zinanın yerine helal olan nikah yolu yerleştirilmiş ve teşvik edilmiş; haram olan içkiler ve yiyeceklerin yerine birçok helal içecekler ve yiyecekler konulmuştur. Hikmetle ilgili ayetlerin arasında bu konuya vurgu yapılması çok yerindedir. Çünkü yedikleri, içtikleri veya

⁸⁸⁰ İsrâ 17/31.

⁸⁸¹ El-Kardavî, Yusuf , *el-Helâl ve'l-Haram fi'l-İslâm*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1994, s.32-33.

giydikleri helâl olmayan birinin *hikmete* ulaşması ve salih amellerde olgunluğa doğru giden bir istikrar ve devamlılığı sağlaması mümkün değildir. Bundan dolayı ayette “*Ey (insanlara örnek olma konumunda bulunan) peygamberler topluluğu! Temiz (tayyib) şeylerden yiyiniz ki salih amellere muvaffak olabilesiniz, çünkü ben yaptıklarınızı görmekteyim*”⁸⁸² denilmiştir. Yukarıda naklettiğimiz üzere Hikmet, ilmin yanında bu ilmi ve bilgiyi hayat safhasına dökmeğe bağlı olduğu için insanın helali araştırma konusunda ne kadar titiz olması gerektiği ortaya çıkar. Hz. Peygamber bu konu üzerinde o kadar çok dururdu ki ashabı da haram davranışlardan; haram yiyecek, içecek, giyeceklerden çok uzak dururlar, helali araştırma konusunda ise son derece itinalı bir hayat sergilerlerdi.

3.5.5.3.6 İnsan Hayatının Değerini Kavrama

İnsan hayatı Allah'ın katında çok değerlidir. Bu kişinin müslüman veya gayr-ı müslim olması insanlık değerini düşürmez. Bu sebeple Kur'an'da insan hayatına çok değer verilmiştir. Bir insanın hikmete ulaşabilmesi ancak insana gerçek değerini verdiği ve hissedebildiği ölçüde gerçekleşebilir. Bu noktada Hz. Peygamber'in örnek yönlerinden birisi de insan hayatına önem vermesi ve ona saygı duymasıdır.

Hikmete ulaşma yolunun en önemli adımlarından birisi de insanın değerini anlamak, onun Allâh katında ne kadar değerli olduğunu kavramaktır. Bundan dolayı hikmeti anlatan bu ayetlerde insan hayatının değeri üzerinde durulmuş, kanûnî bir hak olmaksızın bir kişinin öldürülmesinin haram olduğu bildirilmiştir: “*Allâh'ın çok değer verdiği ve kanını haram kıldığı canlılara kıymayın. Kim zulme uğrayarak öldürülürse onun yakınlarına bir hak veririz*

⁸⁸² Müminûn 23/51; Ayetin yukarıdaki şekildeki tefsiri için bkz: İbn Kesîr, *a.g.e.*, III, 247.

*artık o da kısas hususunda aşırı davranmasın, meşrû hakla yetinsin. Zaten kendisine yetki verilmekle gerekli destek sağlanmıştır.”*⁸⁸³

Allâh resûlü de insan hayatına çok önem vermiş, savaşlarda savaşmayan kadın, çocuk ve güçsüz kimselere dokunulmamasını emretmiştir. İslam’da kişi, kendi hayatını ve sağlığını da bir emanet olarak korumak zorundadır. Bu sebeple intihar etmek en az başka bir canı öldürmek kadar büyük isyanlardan sayılmıştır. Ayrıca İslam hukukunda insan hayatına fevkalade önem verilmiş, bir insanın hayatına kıymanın cezası çok yüksek tutulmuştur.⁸⁸⁴ İnsanın değerini kavrama, ona saygı duyma, Hz. Peygamber’in hikmet sahibi olması adına en önemli örnek özelliklerinden birisini oluşturmaktadır.

3.5.5.3.7 Yetimlerin ve Kimsesizlerin Haklarını Koruma

Bir toplumda yetim ve kimsesizlerin korunması o toplumun madden ve manevî yönden yükselmesi için çok önemlidir. “Yetimin malına – en güzel şekilde onun ihtiyaçlarını karşılamak dışında- yaklaşmayın. Rüşd çağına geldiğinde de malını ona iade edin...”⁸⁸⁵ ayetinde yetim ve sahipsiz çocukların haklarının mutlaka korunması emredilmektedir.

3.5.5.3.8 Verilen Söz ve Ahidlere Vefâ Gösterme

Hem Kur’ân-ı Kerîm’de hem de sünnette verilen söz ve ahidlere vefâlı davranmanın olgun bir müminin özelliklerinde olduğu üzerinde durulmuştur: “...ve ahidlerinize vefâ gösterin, çünkü verilen bütün sözler insana bir sorumluluk yüklemektedir.”⁸⁸⁶ Hz. Peygamber de “Dört özellik vardır ki bu özelliklerin tamamı kimde varsa o kişi tamamen nifak içindedir. Eğer bir kısmı varsa kendisinde –bu kötü alışkanlığı bırakıncaya kadar- bir nifak özelliği

⁸⁸³ İsrâ 17/33.

⁸⁸⁴ Nisâ 4/29, 92-94.

⁸⁸⁵ İsrâ 17/35.

⁸⁸⁶ İsrâ 17/35.

*vardır: Kendisine verilen emanetlere hiyanet eder; konuştuğunda yalan söyler; söz verdiğinde sözünde durmaz; bir kişi ile davalıştığında haddini aşar ve aşırı gider” demiştir.*⁸⁸⁷

3.5.5.3.9 Doğru Ölçü ve Kıstasları Kullanma

Bir kişinin olayları olduğu gibi doğru değerlendirebilmesi, eşyanın iç yüzünü anlayabilmesi ancak doğru ölçü ve kıstasları kullanmasıyla mümkün olur. Yanlış ölçü ve kıstasları kullananlar çok belirli gerçekleri bile yanlış algırlar ve hakikatten uzaklaşırlar. Bu aynı zamanda kişiyi hikmetten de uzaklaştırır: *“Ölçtüğünüzde tartıyı tam yerine getirin ve doğru kıstaslar kullanın. Böyle davranmanız, hem ticaretiniz için daha bereketli hem de eşyayı doğru yorumlama yönünden daha güzeldir.”*⁸⁸⁸

Kıstas kelimesi adalet ve denge manasını da ifade eder. Müstakîm kelimesi ise “içinde eğrilik ve inhiraf bulunmayan” demektir.⁸⁸⁹ Abdullah bin Abbâs bu ayet hakkında *“Ey idareciler, siz ve sizden önceki birçok kişinin helak olduğu iki şeyi elinizde bulunduruyorsunuz: Ölçü ve tartı..”*⁸⁹⁰

3.5.5.3.10 Aceleci ve Peşin Hükümler Vermeme

Bir insanın hikmete ulaşmasına engel olan en büyük manilerden birisi kesin bilgisi olmayan konularda önyargılı davranarak karar vermesidir. Kur’ân-ı Kerîm bu konuyu şöyle açıklar: *“Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın konularda önyargılı hareket etme! Çünkü kulak, göz, ve kalb gibi azaların hepsi bu gibi konularda sorumluluk yüklenirler.”*⁸⁹¹ Yani hakkında bilgi sahibi

⁸⁸⁷ Buhari, *İmân* 24; Cizye, 17; Müslim, *İman* 106; Ebû Dâvud *Sünnet*, 15.

⁸⁸⁸ İsrâ 17/35. Ayette geçen “te’vil” kelimesine eşyayı yorumlama manası verilmesi kanaatimizce daha uygundur.

⁸⁸⁹ İbn Kesir, *a.g.e.*, III,40.

⁸⁹⁰ İbn Kesir, *a.g.e.*, III,40.

⁸⁹¹ İsrâ 17/36.

olmadığın kişi ve olaylar hakkında aceleci kararlar verme.. görmediğin halde gördüm; duymadığın halde duydum; bilmediğin halde biliyorum deme.. Çünkü bu gibi konularda insan, farkına varsın veya varmasın üzerine vebal ve sorumluluk yüklenmektedir.

Vehim, hayal ve zanlara dayanarak meselelerin içyüzünü bilmeden konuşmak, karar vermek, değerlendirmelerde bulunmak hem kişiye hem de hakkında değerlendirme yaptığı kişilere zarar verecektir.⁸⁹² Günümüzde bazı basın-yayın kuruluşlarının yaptıkları gibi suçsuz kişiler hakkında yaptıkları hatalar, onları hem toplum, hem de Allâh katında sorumlu tutmaktadır. Bundan dolayı Kur'ân'da inananlar, kişiler hakkında kötü zanda bulunmaktan men edilmiştir: *“Ey iman edenler zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. İnsanların (gizlemeye çalıştıkları yönlerini) tecessüs etmeyin, birbirinizin gıybetini de yapmayın...”*⁸⁹³ Hz. Peygamber de hadise veya kişiler hakkında kesin delillere dayanmayan konulara temkinli yaklaşılmasını istemiştir. *“Zandan sakının, çünkü zan sözlerin en yalanıdır”*⁸⁹⁴ *“Bir kişinin her duyduğu şeyi söylemesi –doğru bile olsa- o kişiye yalan günahı olarak yeter.”*⁸⁹⁵

3.5.5.3.11 Kendini Kimseden Üstün Görmeme (Tevâzû)

İnsanlara karşı kibirli davrananlar veya içlerinde büyük olduklarını düşünen kişilerin hayatları boyunca hikmete ulaşmaları mümkün değildir. Bu sebeple hikmetin anlatıldığı yerde bu konuya dikkat çekilmiştir: *“Yeryüzünde kibirlenerek yürüme, çünkü sen ne yürüyüşünle yeri delebilir ve ne de yükseklikte dağların boyuna ulaşabilirsin. Bu gibi her kötü davranışın, Allâh katında çirkin görülen kendine ait bir günahı vardır.”*⁸⁹⁶ Ayette geçen (مَرَحًا)

⁸⁹² İbn Kesîr, *a.g.e.*, III,40.

⁸⁹³ Hucurat 49/12.

⁸⁹⁴ Buhârî, *Vesâyâ*, 8; *Nikah*, 45; *Edeb*, 57-58; Müslim, *Birr*, 28.

⁸⁹⁵ Ebû Dâvûd, *Edeb*, 80.

⁸⁹⁶ İsrâ 17/37-38.

kelimesi zorbalarn yürüyüşünü gibi kibirli bir şekilde yürümek demektir.⁸⁹⁷ Oysa insanın yürürken kibirlenmesi ve zorbalık yapması haramdır. Böyle yapan bir kişinin maksadının aksi ile tokat yiyeceğini Hz. Peygamber şöyle bildirir: *“Sizden önce yaşayanlardan bir kişi üzerinde iki cübbe olduğu halde kibirlenerek yürürdü. Allâh onu yere batırdı, kıyamet gününe kadar da bu batışına devam edecektir”* *“Kim Allâh'ın hoşnutluğunu kazanmak için alçakgönüllü olursa Allâh onu yükseltir;o kendini kendi gözünde küçük görür ama insanların yanında çok değerlidir”*

Buraya kadar anlatılan bu konular şu cümle ile tamamlanmaktadır: “Sana vahyettiğimiz bu güzel özellikler Rabbinin sana vahyettiği hikmetlerdendir. O halde sakın Allâh'ın yanında hiçbir ilah tanıma, yoksa ayıplanmış ve rahmette kovulmuş olarak cehenneme atılırsın.”⁸⁹⁸ Bu konu tevhidi emreden ayetlerle başlamış yine tevhidi emreden ayetlerle bitmiştir.⁸⁹⁹

3.5.5.4 DAİMA İLERLEME

Kur'ân'da Hz. Peygamber'in örnek alınması gereken özelliklerinden birisi de O'nun her hayırlı alanda daima bir ilerleme ve gelişme içinde bulunmasıdır. *O'nun hiçbir günü hayır ve ilerleme yönünden diğer gününden daha aşağıda değildi.* O'nun için her zaman işin sonu, öncesinden daha hayırlı ve güzel bir şekilde bitmiştir: *“Senin için her zaman işin sonu, öncesinden daha hayırlıdır.”*⁹⁰⁰ Bu ayette geçen *âhiret* ve *ûlâ* kelimelerine verilen manalara göre bu ayetin tefsiri çeşitlilik kazanmaktadır: *“Bulduğun her halin sonu senin için hayırlıdır. Mesela hayatının başlangıcına nazaran peygamberlik dönemi;*

⁸⁹⁷ İbn Kesîr, *a.g.e.*, III,40.

⁸⁹⁸ İsrâ 17/39.

⁸⁹⁹ İsrâ 17/39- 40.

⁹⁰⁰ Duhâ 93/4.

dünyaya nazaran âhiret senin için hayırlıdır. Çünkü sen devamlı bir ilerleme ve yükseliş içinde olacaksın”⁹⁰¹

“Senin benim katımda sana vereceğim iyilikler şimdi içinde bulunduğun dünyadaki güzelliklerden çok daha güzel ve hayırlı olacaktır”⁹⁰² denilmiş olmaktadır.

Allâh Resûlü bundan dolayı dünyada insanların en zahidi olarak yaşamaktaydı. Ömrünün sonuna doğru dünyada biraz daha kalıp sonra cennete gitmek veya hemen Allah'a kavuşmak arasında seçme hakkı kendisine verildiğinde O, Allah'ın katındakini bu dünya ve içindekilere tercih etmişti. İmam Ahmed Abdullah bin Mesud'dan rivayeti: Bir gün O bir hasır üzerine yatmış ve hasırın izleri vücuduna geçmişti. Uyandığı zaman bu izleri meshetti. Dedim ki “*izin verseniz de bu hasırın üstüne birşeyler sersek ya Resulallah*” dedim. O ise “*Neyleyeyim dünyayı, ben bu dünyada sadece bir ağacın altında gölgelenip dinlenmiş sonra da kalkıp gitmiş bir yolcu gibiyim*”⁹⁰³ buyurmuştur.

⁹⁰¹ Kurtubî,*a.g.e*, XX,95; İbn Kesîr,*a.g.e*, IV,523; Suat Yıldırım,*a.g.e*, s.596.

⁹⁰² Kurtubî,*a.g.e*, XX/95.

⁹⁰³ Tirmizi, *Zühd* 44; Lafız farklılıklarıyla İbn-i Mace, *Zühd* 3; Ahmed, I, 301.

3.5.2 İNSANLARLA MÜNASEBETLERİ YÖNÜNDEN ÖRNEK ÖZELLİKLERİ

3.5.2.1 BEŞERÎ MÜNASEBETLERİ YÖNÜNDEN ÖRNEK ÖZELLİKLERİ

3.5.2.1.1 İnsanlara Yumuşak Davranma

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in üzerinde vurgulanan ve insanlarla münasebetler yönünden örnek olarak üzerinde durulan hususlardan birisi de O'nun insanlara yumuşak davranması, onları azarlamamasıdır: *“Allâh'ın merhamet eserlerinden birisi de insanlara yumuşak davranmandır. Eğer sözü kaba ve katı kalpli olsaydın senin etrafından dağılır, giderlerdi. O halde onların hatalarını affet, onlar için Allâh'tan merhamet dile ve işlerini onlarla iştîşâre et. (İştîşâre sonrası) bir kere de kesin karar verdin mi artık yalnızca Allâh'a tevekkül et. Çünkü Allâh kendisine tevekkül edip, dayananları sever.”*⁹⁰⁴

Bu ayetle Hz. Peygamber'in inananları azarlamaması, onlara yumuşak söz söylemesi emredilmiştir. O'nun ümmetine karşı kalbinin yumuşaklığı, onlara acıması Allâh'ın insanlara verdiği büyük bir nimet olduğu bildirilmiştir. *“Allâh'ın rahmetiyle sen onlara yumuşak davrandın...”* cümlesiyle ilgili olarak Hasan Basrî, *“bu Allâh'ın O'nun üzerinde yaratmış olduğu güzel ve üsve-i hasene olan bir ahlâkıdır ki Tevbe Suresindeki ‘sizin içinizden size öyle bir elçi geldi ki sizin zorluğa düşmeniz O'na çok ağır gelir; sizin iyiliğiniz için çok hırslıdır ve inananlara karşı gönlü çok yumuşak ve merhametlidir’ benzemektedir”* demiştir.⁹⁰⁵ (**فَطْلًا**) kelimesi sözü *sert ve kırıcı olan kişi* demektir. (**غَلِيظَ الْقَلْبِ**) ise *sert ve kasvetli kalp taşıyan kişi* demektir. Bu iki durum Hz. Peygamber'in üzerinde bulunmamaktaydı. Allâh merhametinden dolayı onların kalbini sana ısındıracak bir şekilde kalbini yumuşattı. Bu ayet Uhud savaşından sonra Hz. Peygamber'in inananları okçuların yerlerini terketmeleri gibi bazı

⁹⁰⁴ Âl-i İmrân 3/159.

⁹⁰⁵ İbn Kesir, *a.g.e.*, I, 420.

hatalarından dolayı azarlamaması ve onlara teselli vermesi üzerine inmiştir. Hz. Peygamber bu savaşta savunma savaşı yapılması taraftarıydı. Etrafındaki büyük sahabiler de Onunla aynı kanaatteydi. Fakat istişare neticesinde Bedir’de olduğu savaş yapılması kararına varılmıştı. Buna rağmen Hz. Peygamber “*işte bu savaşta sizin bu kararınızdan dolayı böyle büyük kayıplara uğradık*” dememiş, onları azarlamamıştır. Oysa bu savaşta bir çok sahabînin yanında çok sevdiği amcası Hz. Hamza da şehit edilmesine rağmen.. Bu yönüyle Hz. Peygamber insanları irşâd ve terbiye konumunda olanlara çok önemli bir misal olmuştur.

Abdullah bin Amr O'nun yumuşaklığı ile ilgili şöyle demiştir: “Ben O'nun sıfatlarını Tevrât'ta ve İncil'de gördüm: O asla kaba ve katı kalpli birisi değildir, çarşılarda-yollarda bağırıp çağırılmaz, kötülüğe kötülükle karşılık vermez; aksine affeder ve müsamahalı davranır.”⁹⁰⁶

3.5.2.1.2 Yaptığı İyilikleri Çok Görmeme

Hz. Peygamber'in insanlara insanlara yaptığı iyilikleri asla başlarına kalkmamış ve çok görmemiştir. O'nun bu durumunun iki boyutu vardır: birincisi O Allâh'a karşı yaptığı ibadetleri asla yeterli görmüyor, ibadetlerini büyük bir istikrar ve itinayla devam ettiriyordu. İkincisi: O insanlara yaptığı iyilikleri çok görmüyor, iyilik yapma konusunda gevşekliğe ve zayıflığa düşmüyordu.⁹⁰⁷ “*Yaptığın iyiliği çok görerek başa kalkma ve Rabb'in için sabret!*”⁹⁰⁸ Yani “*yaptığın iyiliklere bir karşılık beklemezsizin Allâh'ın hoşnutluğunu kazanmak için sabret*” denilmiş olmaktadır.⁹⁰⁹ Kurtubî bu ayetle ilgili olarak şu manaları zikretmiştir: “*yaptığın iyilikleri gözünde büyütme; çok yaptım diye iyiliklerini azaltma, çünkü senin yaptığın bütün bu iyilikler Allâh'ın sana vermiş olduğu nimetlerin neticesinde meydana gelmiştir. Bir mal beklentisi ile iyilik yapma!*

⁹⁰⁶ İbn Kesîr, *a.g.e*, I, 420-421.

⁹⁰⁷ Kurtubî, *a.g.e*, XIX, 67.

⁹⁰⁸ Müddessir 74/6-7.

⁹⁰⁹ İbn Kesîr, *a.g.e*, IV, 441.

*Yaptığın iyilikler Allâh'ın hoşnutluğunu kazanmak için olsun, insanlardan bir karşılık beklentisi için olmasın! Verdiğin iyilikler sebebiyle insanlara büyüklenme. İnsanları çok davet ettim ama bana icâbet etmediler diye vazgeçme. Allâh'a yaptığın ibadetlerini bir karşılık beklentiyle yapma, sadece O'nun hoşnutluğu için yap ve seni mükâfatlandırarak olan Allâh için sabret. İnsanlara gösteriş olsun diye iyilik yapma!”*⁹¹⁰ Hz. Peygamber kendisi için mal biriktirmezdi, dünyalık birşeye gönlünü kaydırmazdı. Bu durumdan dolayı – hediye dışında - Sadaka ve zekat alması kendisine haram kılınmıştı. Hediyeyi de insanları kırmamak için alır ama mutlaka karşılığını bir şekilde verirdi.⁹¹¹

3.5.2.2 AİLESİYLE MÜNASEBETLERİ YÖNÜNDEN ÖRNEK ÖZELLİKLERİ

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber'in örnek özelliklerini daha iyi tespit edebilme, ancak O'nun yakınında ve uzak çevresinde bulunan insanların durumlarını anlamakla mümkündür. Kur'ân-ı Kerîm Hz. Peygamber'in çevresindeki insanlara hatta O'nun en yakınında bulunan hanımlarına da dikkat çekmiş, onları müminlerin anneleri olarak kabul etmiş ve onların üzerinde de örnek alınması gereken özelliklerine dikkat çekmiştir. Müminlerin anneleri Kur'an'da üzerinde durulan bu hasletleriyle bütün inanan hanımlar için çok önemli bir *üsve-i hasene* olmuşlardır. Bu sebeple müminlerin annelerinin hal ve tavırlarının çok iyi değerlendirilmesi gereklidir. Biz onların örnek özelliklerini arzederken Hz. Peygamber tarafından konuyu değerlendirmeyi uygun bulduk. Örnek bir âile reisi olarak Hz. Peygamber bu özellikleriyle de inananlara *üsve-i hasene* olmuştur:

3.5.2.2.1 Yaşam Tarzı İle Onları Ahiret Yurduna Hazırlama

⁹¹⁰ Kurtubî, a.g.e, XIX, 67-68.

⁹¹¹ Kurtubî, a.g.e, XIX, 68.

Hız. Peygamber bütün hal ve davranışlarıyla yakınında bulunanları âhiret yurduna hazırlanmaya teşvik etmiştir. O'nun yakınında bulunma büyük bir şeref ve pâyeye idi; bunun karşılığında ise bir fedâkarlık gerekiyordu. Çünkü büyük mazhariyetlere ulaşma, büyük fedâkarlıkları da beraberinde getirir. Onlar kendisine vahiy inmekte olan, Alemlerin Rabbinin muhatap olarak kabul ettiği, yeryüzünde bulunmuş varlıkların en şerefli ve Allâh tarafından en sevilen kişisinin yanında bulunuyorlardı. Elbette bu şerefin de büyüklüğü ölçüsünde bir fedakarlığa ihtiyaç vardı. Bundan dolayı müminlerin annelerinin günlük yaşamlarında lüksün yeri yoktu. Hız. Âişe'nin ifadesiyle *günlerce evlerinde ocak yanmaz, hurma ve su ile günler geçerdiler*.⁹¹²

Hız. Peygamber'in hayatının programı Kur'ân-ı Kerîm'de yazılıdır. Kur'ân-ı Kerîm iyi incelendiğinde O'nun yaşamındaki örnek özellikleri ortaya çıkacaktır. Hadis kitapları da Kur'ân-ı Kerîm'deki bu ayetleri tefsir etmekte ve daha iyi anlaşılmasında büyük bir vazifeyi yerine getirmektedirler. Kur'ân'da Allahu Teâlâ'nın Hız. Peygamber'e hanımlarıyla olan münasebetlerinde önemli emirler verdiğini görüyoruz. Bunların en önemlisi de hanımlarını ebedî yurt olan âhiret hayatı için hazırlanmalarını sağlamasıydı. Kuran'da müminlerin anneleri, dünya hayatının geçici süsleriyle, âhiret hayatının ebedî güzellikleri arasında bir tercihe tutulmuşlar, onlar âhiret yurdunu seçmişlerdi: *“Ey Peygamber! Hanımlarına şöyle söyle: ‘Eğer dünya hayatını ve süsünü istiyorsanız, gelin sizin boşanma bedellerinizi vereyim ve sizi hiç zorluğa düşürmeden boşayayım. Eğer Allâh'ı, resûlünü ve âhiret yurdunu tercih ederseniz, o halde size müjde olsun ki Allâh sizin gibi ihsanda bulunan hanımlara büyük bir mükâfat hazırlamıştır.*”⁹¹³ Bu ayetlerin hicretin 5. senesi indiğini ve bu sene müslümanların refah seviyesinin kısmen yükseldiğini görmekteyiz. Bu yükselmenin neticesinde müminlerin annelerinden bazıları da bu kısmi refaktan

⁹¹² Buhârî, *Hibe* 1, *Rikâk*, 17, *Et'ime* 6,41; Müslim, *Zühd*, 28,30,31.

⁹¹³ Ahzâb 33/28-29.

faydalanmak istemiş olmaları mümkündü. Oysa inananlara örnek olma konumunda bulunan Hz. Peygamber, yaşamakta olduğu sade hayatı devam ettirmek istiyor, hane halkının da sade yaşama prensibine bağlı kalmalarını istiyordu. O hiçbir zaman kendisinin ve âilesinin yaşam seviyesinin, normal – hatta fakir- seviyede bulunan müminlerin hayat standardından yukarıda olmasını istemiyordu.⁹¹⁴ Bu durumda eşleri içinde bu denli zor ve sade bir hayata katlanmak istemeyecek hanımlarını kendisiyle beraber bulunmaya zorlamak istememiş ve onları tercihlerinde serbest bırakmıştır. Kendisiyle beraber bulunmak isteyen hanımlarının ise bu sadeliğe katlanmaları gerekecekti. O'nun bütün arab yarımadasına hükmettiği böyle bir zamanda bile yaşadığı bu sâde hayat ve eşlerine karşı olan bu kararlı tutumu, onun haklılığına ve Allâh'ın emirlerine ne denli bağlı bulunduğuna, eşlerinin âhîret mutluluklarını sağlamaya ne kadar çok iştiyâk duyduğuna çok önemli bir delil olmaktadır.⁹¹⁵ Müminlerin annelerinin böyle bir tahyir karşısında Allâh'ı, Resûlünü ve âhîret yurdunu tercih ettiklerini görmekteyiz.⁹¹⁶

Hayatındaki sadeliği, tabiliği ile Hz. Peygamber, kendisini örnek alan ve O'nun yolundan gitmek isteyenlere çok önemli bir prensip ortaya koymuştur. İnsanları idare etme veya onları terbiye, irşâd etme konumunda bulunanlar kendileri sade bir hayat sürmeleri gerektiği gibi, eşlerinin de böyle bir hayat sürmeleri gerektiği ortaya konmaktadır. Bu noktada kadınların, beylerinin yaşamlarında önemli bir te'sir icra ettiğini her zaman görmek mümkündür.

3.5.2.2.2 Kendisine Yakın Olanların Mesuliyetlerini Artırma

Müminlerin anneleri, Allah Resûlü'nün yakınında buldukları için çok büyük bir seviyeye çıkmışlardı. Böyle bir makamın kendisine göre fedakarlıkları

⁹¹⁴ Çapan, Ergun, *a.g.e*, s. 213.

⁹¹⁵ Kurtubî, *a.g.e*, XIV, 162-164; İbn Kesîr, *a.g.e*, III, 481; Suat Yıldırım, *a.g.e*, 417,420.

⁹¹⁶ Buhârî, *Talak*, 5; Müslim, *Talak*, 26-30; Ebû Dâvûd, *Talak*, 12; Tirmizî, *Talak*, 4.

olması kaçınılmazdır. “*Kazanma ölçüsünde fedakarlıklar ve meşakkatler artar*”⁹¹⁷ prensibi onlar için de geçerliydi. Kur’an onların Peygamber’in hanımı olmakla sorumluluklarının arttığını şu şekilde bildiriyordu:

“Ey Peygamberin hanımları sizden kim kötülüğü açık bir günah işlerse onun cezası, iki kat olur. Bu Allâh'a göre çok kolaydır.”⁹¹⁸ İbn-i Abbâs'a göre bu açık günah, hanımın beyine karşı itaatsizlikte ve kötü davranışlarda bulunmasıdır. Ayette “Eğer kötülüğü açık bir günah işlerse” şeklindeki ifade annelerimizin böyle bir günah işlediklerini göstermez. Hz. Peygamber'e “Eğer şirk koşarsan bütün amelin boşa gider” ayetinde ki bu ifadeler O'nun şirke girdiğini göstermediği bu ayette de müminlerin annelerinin böyle günahlara girdiklerini göstermemektedir.⁹¹⁹ Ayrıca Kurtubî, Nûr sûresindeki ifk ayetlerini delil getirerek Hz. Peygamber'in ismet sıfatının iffetli olmaları mevzuunda hanımları için de geçerli olduğunu bildirir.⁹²⁰ O halde bu ayet onların yüce konumlarına bağlı olarak artan sorumluluklarına işaret etmekte ve bütün inanan kadınlara bir ders sunmaktadır. Müslüman hanımların hem toplum hem de Allâh katındaki konumlarına göre sorumluluklarının arttığını; üzerlerinde bulunan Allâh'ın ve insanların haklarını koruma mevzuunda daha dikkatli olmaları gerektiğini bildirmektedir. Böyle bir dikkat ve itina içinde geçirilen hayatın mükâfatı da zorluğuyla doğru orantılı olarak iki kat olacağını Kuran müjde vermiştir:

“Ama kim Allâh'a ve Resûlüne itaat eder, salih işler yaparsa onun mükafatını da iki kat verir ve ona çok güzel ve bol bir rızık hazırlarız, Ey Peygamberin hanımları! Sizler (sorumluluk yönünden) herhangi bir kadın gibi değilsiniz...”

921

⁹¹⁷ “*Bi Hasebi'l-Meğnem, el-Mağrem*” kaidesi fıkhıta önemli kaidelerden birini oluşturur. Buna benzer bir kaideye Kurtubî tefsirinde de yer verilmiştir: Kurtubî, *a.g.e*, XIV/174.

⁹¹⁸ Ahzâb 33/10.

⁹¹⁹ İbn Kesîr, *a.g.e*, III,481.

⁹²⁰ Kurtubî, *a.g.e*, XIV,174.

⁹²¹ Ahzâb 33/31-32.

Hız. Peygamber böylelikle yakınında bulunan bu insanların sorumluluklarının da arttığını onların ibadet ve sosyal muâmelelerinde daha çok dikkatli olmaları gerektiğini Allâh'ın bu ayetlerini bildirerek göstermiş olmaktadır.

3.5.2.2.3 İffet Ve Vakarlarını Korumada Hassasiyet İsteme

Ahzâb suresinin 30. ve 31. ayetlerinde müminlerin annelerinin sorumluluklarının iki kat fazla olduğu bildirildikten sonra onların iffet ve vakarlarını koruma konusunda daha fazla hassasiyet göstermeleri gerektiği üzerinde durulmaktadır: *“Ey Peygamber'in Hanımları! Sizler (sorumluluk ve konum yönünden) diğer kadınlar gibi değilsiniz. Takvâ sizin sıfatınız olduğuna göre, mahreminiz olmayan erkeklere hitap ederken, sözünüzü yumuşatıp, cilveli bir edâ ile konuşmayınız ki kalbinde hastalık bulunan bir kişi, nefsânî bir ümide kapılmasın; bununla beraber (din hakkında bilgilerini derinleştirmek için size gelen samîmî kişilere) iyiliği emredip, kötülükten alıkoyucu güzel sözler söyleyin.”*⁹²² Bu ayette Hz. Peygamber'in hanımlarına ve onların şahsında bütün müslüman hanımlara üzerlerinde bulunan Allâh'ın ve insanların haklarını koruma hakkında bazı incelikler öğretilmiş ve emredilmiştir:⁹²³ bu emirlerden birincisi insanlarla iletişim kurmada bazı ölçüler ortaya koymaktadır: *“Mahreminiz olmayan erkeklere karşı tatlı ve cilveli bir şekilde konuşmayınız”* denilerek yabancı erkeklerle konuşurken seslerini inceltmemeleri; ifade ve tavırlarının kesin, ciddî ve yerinde olması⁹²⁴ emredilir. *“Kavl-i mâruf söylesinler”* denilerek, doğruluk ve iyilik hakkında bildikleri konuları konuşmaları gerektiği bildirildiği gibi,⁹²⁵ aynı zamanda insanları şüphe ve vesveseye sevkedici, karakteri zayıf kişileri kötü duygular konusunda tahrik etmeyici bir edâ ve üslûb ile konuşmaları emredilmiştir.⁹²⁶ Mü'minlerin

⁹²² Ahzâb 33/32. diğer meâli: *“ciddi ve ölçülü konuşunlar”*, Suat Yıldırım, a.g.e, 421.

⁹²³ İbn Kesîr, a.g.e, III, 483.

⁹²⁴ Kurtubî, a.g.e, XIV, 177; İbn Kesîr, a.g.e, III, 483; Âlûsî, a.g.e, XXII, 6.

⁹²⁵ Kurtubî, a.g.e, XIV, 178-179; İbn Kesîr, a.g.e, III, 483.

⁹²⁶ Âlûsî, a.g.e, XXII, 6.

annelerinin kendilerine soru sormaya gelen kişilere iyiliği emrettiklerini ve kötülüklerden nehyettiklerini görmekteyiz.

İffetlerini ve saygınlıklarını koruma konusunda onlara yapılan ikinci emir, gereksiz yere evlerinden dışarıya çıkmamaları gerektiğidir: “*Evlerinizde bulunarak, ağırlığınızı ve vakarınızı koruyunuz. Daha önce cahiliye döneminde olduğu gibi süslenerek dışarı çıkmayın...*”⁹²⁷ İnanan hanımların evlerinde bulunmasının dünya ve âhîret mutluluğunu kazanmak için en selâmetli yol olduğu üzerinde durulur.

Hız. Peygamber, inanan kadınların namaz kılma, kitab ve sünnetin ölçüleri içinde geçimlerini temin etme ve ilim öğrenme gibi ihtiyaçlarının dışında evlerinin dışında bulunmalarının uygun olmadığını bildirir: “*Kadın, zararlı şeylerden korunması gereken önemli bir varlıktır, (hiçbir ihtiyacı olmaksızın, yanında mahremi olmaksızın tek başına)*⁹²⁸ evinden çıktığında şeytan Onu gözetler ve karşılar. Onun Allâh'ın rahmetine ve hoşnutluğuna en yakın olduğu an evinde bulunduğu andır.”⁹²⁹ Ayette geçen (وَ قَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ) ifadesi masdarının çeşitliliğine göre ayetin manâları renklilik kazanır:

(وَ قَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ) masdarından geldiği kabul edilirse ayetin manası “*sükûnet ve vakâr içinde bulunsunlar, ağırlık ve ciddiyetlerini muhafaza etsinler*” şeklinde anlaşılır.

(قَرَار) masdarından geldiği kabul edilirse “*bir yerde karar kılmak, ikâmet etmek*” manasında anlaşılır. Allâme Hamdi Yazır bu manayı esas almıştır. Bu ayetle ilgili olarak Hamdi Yazır şu açıklamalarda bulunmuştur: Allâhü Teâla,

⁹²⁷ Ahzâb 33/33.

⁹²⁸ Hadisin bu kısmı için bkz: Taberâni, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, Mektebetü'l-Ulûmi ve'l-Hikem, Musul, 1983, IX,295, X,108.

⁹²⁹ İbn-i Huzeyme, *Sahih III*, 93; İbn-i Hibbân, *Sahih XII*, 412-413; I,103; *Mecmaü'z-Zevâid II*,35, IV, 314; el-Bezzâr, *Müsned IV*, 427; Taberâni, *a.g.e*, IX, 295, X, 108; Tirmizî, *Rada'*, 18.

resulünün hanımlarına yalnız tesettürü değil, tesettürün yanında özellikle hiçbir yabancı erkeğe görünmemeği de (muhaddere) hususî olarak onlara farz kılmıştır. Diğer islam kadınlarının tamamına tesettür farz ise de, muhaddere farz değil, müstehabtır. Bütün müslüman kadınlarının Hz. Peygamber'in hanımlarının sîret ve ahlâkını nümûne almaları elbette en güzeli ve şerefli olanıdır. Fakat hepsine bunun farz olması müslüman hanımların güç yetiremeyeceği kadar zor olurdu. Bundan dolayı Ahzâb suresi 59. ayette örtünme emri bütün müslüman kadınlara yapılırken, burada evlerde oturma ve hiçbir yabancı erkeğe görünmeme emri sadece peygamber hanımlarına verilmiştir.⁹³⁰

(قُرَّةُ الْأَعْيُنِ) masdarından geldiği düşünülürse “*Evlerinizde gözleriniz aydın olsun, sizin mutluluk ve huzur kaynağınız evlerinizdir*” anlamı anlaşılır. Kurtubî bu mananın güzel olduğunu söyler.⁹³¹

Kur'an'ın bu ayetlerinden insanlara örnek bir toplum olurturmanın temelinin kadınların eğitiminden ve terbiyesinden geçtiğini; onların yeterli ve olumlu bir şekilde yetişmelerinin gelecek nesillerin üzerinde çok büyük olumlu tesirlerinin olacağını, bir kadının en değerli varlığının onun iffeti olduğunu bundan dolayı Hz. Peygamber'e hanımları ile ilgili olarak husûsî ve umumî emirlerin verildiğini görmekteyiz. Hz. Peygamber'in hanımları diğer bütün müslüman hanımlara örnek bir konumda olduklarından dolayı onların çok daha dikkatli davranmaları gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu ayetlere kadar onların sakınmaları gereken durumlar anlatıldıktan sonra onların donanmaları gereken güzel hasletler anlatılmaya başlamıştır:

3.5.2.2.4 Ailesini Namaz kılmaya ve Zekat vermeye Teşvîk etme

⁹³⁰ *Bazı değişikliklerle Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Eser yy., ts., VI, 3890.*

⁹³¹ Kurtubî, *a.g.e*, XIV, 178-179.

Hız. Peygamber'in hanımları namaz kıldıkları halde namaz kılmalarının ayrı bir şekilde emredilmesi, kılmaları gereken namaz şekli hakkında bir tarif içerir: Hız. Peygamber'in hanımları namazın dâhilî ve haricî ta'dîl-i erkânını yerine getirmeli ve her konuda olduğu gibi namaz konusunda da bütün müslüman kadınlara örnek olmalıdır. Bundan dolayı onlar namaz kıldıkları halde, yeniden namaz emredilmiştir: "...Namazı ikâme ediniz ve Zekâtı veriniz, Allâh'ın ve Resûlünün emirlerine itaat ediniz."⁹³² Namazın akabinde zekâtın da emredildiğini görürüz ki bu onların zekat verecek kadar bir nisâb miktarı bir mala sahip olduklarını veya ileride olacaklarını gösterir.⁹³³ Zekat vermek, Kerîm ve Rahîm Allâh'ın ahlakıyla ahlaklanarak, O'nun Rezzâk ismine niyâbetle, kulluğunu yerine getirmelerini ifade eder.⁹³⁴ Allâh'ın ve Resûlünün emirlerine itaat ediniz"⁹³⁵ denilerek Allâh'ın emirlerine en güzel şekilde itaat etmek; ayrıca Resûlünün emirlerini de yerine getirmek, inanan kadınların en önemli hasletlerinden birisi olduğu üzerinde durulmuş olmaktadır.

Hız. Peygamber'in hanımlarına yapılan bu emirlerin onlara bir zorluk yüklemek için yapılmadığı, aksine onların her türlü kötü durumdan temizlemek için yapıldığına da dikkat çekilmiştir: "*Ey Peygamber'in ehli olma yüceliğine ulaşmış ehl-i beyt! (Allâhü Teâla bu emirleriyle) sizin üzerinizden bütün kötülük ve pislikleri gidermek ve sizi (her yönden) tertemiz yapmak istemektedir.*"⁹³⁶ Üzerlerinden bütün kötülük ve pisliklerin giderilmesi ise ilim öğrenme yoluyla olacağından bu ayetlerin hemen ardından kitap ve sünnetin okunup, tahlil edilmesi emredilmiştir:

3.5.2.2.5 Ailesini İlme Teşvik Etme

⁹³² Ahzâb 33/33.

⁹³³ Hamdi Yazır, a.g.e VI, 3891.

⁹³⁴ Hamdi Yazır, a.g.e VI, 3891.

⁹³⁵ Ahzâb 33/33.

⁹³⁶ Ahzâb 33/33.

Hz. Peygamber'in hanımlarına ve onların şahıslarında bütün müslüman kadınlara ilim öğrenme de emredilmiştir: “*Evlerinizde devamlı okunmakta olan Allâh'ın ayetlerini ve hikmeti (Resûlullah'ın sünnetini)*⁹³⁷ *devamlı anın*” denilerek, devamlı bir şekilde konuşmalarında gündemlerinde ilk sırada Allâh'ın ayetlerini ve elçisinin sünnetini öğrenme olması gerektiği üzerinde durulmaktadır.

3.5.2.2.6 Güzel Sıfatlarla Bezenmelerini İsteme

Güzel sıfatlarla bezenmenin yolu, Kuran ve Sünneti en güzel şekilde okuyup, anlamaktan geçer. Bundan dolayı “*Evlerinizde devamlı okunmakta olan Allâh'ın ayetlerini ve hikmeti (Resûlullah'ın sünnetini)*⁹³⁸ *devamlı anın, Allâh Lâtîf ve Habîdir*”⁹³⁹ denildikten sonra inananların donanmaları gereken önemli hasletleri üzerinde durulmuştur:

“Allâh'a teslim olan erkekler ve teslim olan kadınlar,İslâm dinine iman eden erkekler ve iman eden kadınlar,dürüst erkekler ve dürüst kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar,Allâh'tan haşyet duyan erkekler ve haşyet duyan kadınlar, hayır yolunda infak eden erkekler ve infâk eden kadınlar,oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, iffet ve temizliklerini koruyan erkekler ve kadınlar,Allâh'ı çok zikreden erkekler ve çok zikreden kadınlar var ya, işte Allâh onlara çok büyük bir mağfiret ve mükâfât hazırlamıştır.”⁹⁴⁰

Bu ayete kadar gelen özellikler husûsî özellikler taşımaktaydı. Bu ayetteki özelliklerle ise bütün inananların sahip olmaları gereken umumî ahlâk ve iyiliklerin üzerinde durulmuştur.⁹⁴¹

⁹³⁷ Kurtubî, *a.g.e* XIV, 183; İbn Kesîr, *a.g.e*, III,487, Hamdi Yazır, *a.g.e* VI,3893.

⁹³⁸ Kurtubî, *a.g.e* XIV, 183; İbn Kesîr, *a.g.e* III,487, Hamdi Yazır, *a.g.e* VI,3893.

⁹³⁹ Ahzâb 33/34.

⁹⁴⁰ Ahzâb 33/35.

⁹⁴¹ Hamdi Yazır, *a.g.e* VI, 3893.

3.5.2.3 İDARECİLİK VE LİDERLİK YÖNÜNDE ÖRNEK ÖZELLİKLERİ

Hiz. Peygamber'in idarecilik ve liderlik yönünden özellikleri başlı başına bir teze konu olacak kadar geniş bir konudur. Biz bu sebeple bu konunun sadece Kur'an'da üzerinde durulduğu şeklini inceleyecek, Kur'an'da Hiz. Peygamber'in bir idareci ve Lider olarak ilk planda üzerinde durulan ve inananlara örnek olarak arzdedilen özelliklerinin üzerinde duracak, konunun tafsilatını hadis kitaplarına havâle edeceğiz.

3.5.2.3.1 Yeryüzünde Hakk'ın Şahidi Olma

Hiz. Peygamber'in Kur'an'da üzerinde durulan önemli özelliklerinden birisi de O'nun Hakk'ın Şahidi olmasıdır. Kur'an'da Peygamber'in inananlara bir *Şahid* olduğu, inanan insanların da bütün insanlara *şahid* oldukları üzerinde durulmaktadır. Bu *şahid* olma durumu, Hiz. Peygamber'in örnek özelliklerini anlama ve araştırma yolunda çok önemli işaret taşlarından birisini oluşturmaktadır. Hiz. Peygamber'in inananlara *şahid* olmasıyla ilgili şu ayet bu konuda çok önemli bir ders vermektedir:

“Ey iman edenler! Rükû ediniz, secde ediniz, hasılı Rabbinize ibâdet ediniz, iyilikler yapınız ki kurtuluşa eresiniz. Ayrıca Allâh'ın rızasını kazanmak için hakkıyla mücâhede ediniz. Sizi insanlar içinde bu emanete ehil bularak seçen O'dur. Dini yaşama konusunda da sizi zorluklara düşürmemiştir. O halde hepiniz babanız İbrâhîm'in yoluna giriniz. (Bu din size ulaşmadan) çok önce de bu Kur'an'da da O sizi müslümanlar olarak isimlendirmiştir. Böylelikle Hiz. Peygamber size Hakk'ın Şahidi olsun, siz de insanlara hakk'ın şahidleri olasınız diye böyle yapmıştır. (Madem böyle bir nimete mazhar oldunuz) o halde namazı en güzel şekilde ikâme ediniz, zekatı veriniz ve Allâh'ın dinine

sımsıkı yapışınız. O ki sizin mevlânızdır. O ne güzel Mevlâ; size çok güzel bir dost; ne güzel yardımcıdır.”⁹⁴²

Hiz. Peygamber'in şâhid olması konusuna farklı yaklaşımlar olmakla beraber, bu ayet bizim üzerinde durduğumuz O'nun *üsve-i hasene olması* yönünden örnek olmasıyla ilgili çok önemli bir yönünü ortaya koymaktadır: Hiz. Peygamber, Allâh'ın dinini en güzel şekilde yaşayıp temsil etmesi, Allâh'ın güzel isimlerinin bütün güzelliklerini varlığıyla gösterip, aksettirmesi yönüyle insanlara Allâh'ın varlığını ve birliği gösteren çok güçlü ve önemli bir *şâhid* olmuştur. Ayrıca O, Allâh'a çok kuvvetli bir şekilde iman etmesi, ahlâkında bütün insanlara örnek olacak bütün güzellikleri birleştirmesi, Allâh'a karşı duyduğu derin saygı ve haşyeti, Onu *refik-i A'lâ* (En büyük sevgili ve dost) diyecek kadar sevmesi ile insanlara Allâh'ın güzelliğini ve azametini gösteren büyük bir ayna olmasıyla da inananlara büyük bir şâhid, örnek bir lider olmuştur. Hiz. Peygamber yaşayan bir Kur'ân olması yönüyle O'nu gören hakkı hatırlar. Bundan dolayı Hiz. Peygamber "*hakikî mümin odur ki kendisi görüldüğü zaman Allâh hatırlanır*" buyurmuştur. Ayette "*ey inananlar siz de insanlara hakk'ın şahidleri olasınız diye böyle yapmıştır*" denilerek Hiz. Peygamber'in bu yönünün bütün inananlara örnek bir haslet sergilediğine dikkatler çekilmiştir. Kendisinden sonra müminler de bu konuda O'nu örnek almalıdırlar. Müminler insanlara tebliğ ve irşâd etmekle sorumlu oldukları bu dinin güzelliklerini hayatlarında yaşayarak en güzel şekilde temsil etmelidirler. Onların hallerine bakan diğer insanlar, onların üzerinde Allâh'ın varlığının, güzelliğinin tesirlerini görmelidirler. İnananlar, Allâh'ın varlık alemine koyduğu emirlerini ve ezeli Kelâmında onlara emrettiği hususları en güzel şekilde yaşayarak yeryüzünde insanlara hakkın şahidi olmalıdırlar. Bu ayette yeryüzünde insanlara hakkı gösteren şahitler olmanın yolu da özetlenmiştir: *Allâh'a rükû, secde ederek en güzel şekilde kulluğu yerine getirmek; O'nun hoşnutluğunu kazanma yolunda hakkıyla mücâhede ve gayret*

⁹⁴² Hacc, 22/77-78.

göstermek; Namazı dosdoğru kılmak, zekatı vermek ve Allâh'ın yoluna sınıksız yapışmaktır. Bakara suresinde geçen “İşte biz sizi bütün insanlara (iyiliklerde örnek ve önder) sırat-ı müstakîm üzere bulunan bir ümmet kıldık ki siz bütün insanlar için Hakk'ın şahitleri olasınız;Hz. Peygamber de size bir şahit olsun...”⁹⁴³ ayetinde de Hakk'ın şahidi olma manasına dikkat çekildiğini düşünmek mümkündür. Yani inananlar kuvvetli imanları ve dini en mükemmel şekilde temsîl ve teblîğ etmeleri ile bütün insanlara Hakk'ın varlığı ve birliğini gösteren şâhitler olurlar. Hz. Peygamber bu konu ile ilgili olarak ashâbı için “siz Allâh'ın yeryüzündeki şahitlerisiniz, sizler ne için şahitlik ederseniz o doğru ve gerekli olur”⁹⁴⁴ demiştir.

Hz. Peygamber'in şahid olmasıyla ilgili üzerinde durulan diğer yaklaşım da O'nun ve ümmetinin, ahirette peygamberlerin vazifelerini teblîğ ettiklerine dair şâhitlik yapacak olmalarıdır.⁹⁴⁵ Allahü Teâlâ ahirette peygamberlere hakkı teblîğ edip etmediklerini soracağı gibi, aynı zamanda onlara tabi olanlara da peygamberlerden aldıklarını bozmaksızın insanlara teblîğ edip etmediklerini de soracaktır. Hz. Peygamber'in şu hadisi bu manayı desteklemektedir: “Ben ve ümmetim kıyamet gününde bütün insanlardan yüksekçe bir tepede onlara bakacağız. O zaman bütün insanlar bizim ümmetimizden olmayı çok arzu ederler; o gün kavmi kendisini yalanlayan bütün peygamberler için, peygamberlik vazifelerini yerine getirdiklerine dair şahitlik yapacağız.” Ayette geçen “vasatan” kelimesi hayırlı ve en şerefli manasına gelir. Allahü Teâlâ islam ümmetini, şeriatların en mükemmeli; yolların en güçlü ve açığıyla seçmiştir.⁹⁴⁶ Onlar da hakkını vererek bu dini temsil ettiklerinde bütün insanlara örnek bir topluluk olma makamının hakkını vermiş olacaklardır.

⁹⁴³ Bakara 2/143.

⁹⁴⁴ Buhari, *Cenâiz*, 85; Müslim, *Cenâiz*, 60; Tirmizi, *Cenâiz* 63; Nesâî, *Cenâiz*,50; İbn-i Mâce; *Cenâiz*, 20; *Zühd*, 25; Ahmed bin Hanbel, II,325,533.

⁹⁴⁵ Kurtubî, *a.g.e*, II, 155-156; İbn Kesîr, *a.g.e* III, 227; Âlûsî XVII, 210-211.

⁹⁴⁶ İbn Kesîr, *a.g.e*, I,191-192.

3.5.2.3.2 Toplumla İçiçe Yaşama

Kur'ân'da Hz. Peygamber'in inananların içinde bulunduğu, onların yakınında ulaşmaları çok kolay bir şekilde yaşadığı üzerinde durulur. O toplum içinde bulunmuş, insanların bulunduğu şartları yaşamış, onların acılarını ve sevinçlerini bizzat yaşamıştır.

Hz. Peygamber'in, kendisine inanan insanları hiçbir zaman yanından ayırmadığını ve onlara sahip çıktığını görmekteyiz: “Sabah akşam Rabb’lerine duâ edip, sadece O'nun hoşnutluğunu arayan kişilerle beraber zorluklara karşı sabret! Dünya hayatının cazibesini isteyerek (Rahmet kaynağı olan) bakışlarını onlardan ayırma! Bizi hatırlamaktan kalbini gâfil bıraktığımız, hevâ ve şehvetlerine tabi olan ve işi hep aşılılık olan kimselere sakın boyun eğme!”⁹⁴⁷ Bu ayetlerden O'nun hiçbir zaman inananları yanından ayırmadığını, toplum seviyesi ve zenginliği ne kadar yüksek olursa olsun, hiç kimse için yanındaki zayıf ve fakir müslümanları uzaklaştırmadığını anlamaktayız. O'nun bu özelliği inananlar için o kadar büyük bir nimet olmuştur ki bundan dolayı Allahü Teâlâ, inananlardan bu nimetin kıymetinin takdir etmelerini istemiştir: “Onlara ayetlerini okuması, onları her türlü kötülüklerden arındırması, kendilerine kitap ve hikmeti öğretmesi için Kendi içlerinde bulunan birini peygamber olarak göndererek, Allahü Teâlâ gerçekten, müminlere büyük bir lütuf ve iyilikte bulunmuştur. Çünkü onlar daha önce çok büyük bir şaşkınlık ve sapıklık içindeydiler.”⁹⁴⁸ “İyi bilin ki aranızda Resûlullâh vardır. Eğer birçok işte size itaat etseydi, zorluklara düşerdiniz...”⁹⁴⁹ Bu son ayette, Hz. Peygamber'in inananların bizzat içinde ve toplumun bünyesinde olduğuna dikkat çekilerek inananlara şöyle denilmektedir: “Ey inananlar! aranızda Allâh'ın elçisi vardır. O'nu tazim ediniz, O'na saygıda kusur etmeyiniz. Allâh ve insanların hakkına

⁹⁴⁷ Kehf 18/28. Benzer ayetler için bkz: En'âm 6/52; Abese 80/1-12.

⁹⁴⁸ Âl-i İmrân 3/164.

⁹⁴⁹ Hucurat 49/7

saygılı olmayı O'ndan öğreniniz. O'nun sünnetine sımsıkı yapışınız ve O'na itaat ediniz. Çünkü dünya ve ahirette size faydalı olacak şeyleri bilir; O sizin kendinize olabileceğinizden daha merhametlidir. O'nun sizin hakkınızdaki görüşleri, sizin kendiniz hakkınızdaki kanaatlerinizden daha geniş ve daha doğrudur.⁹⁵⁰

Hız. Peygamber'in bu özelliği de inananlar için güzel bir örnek arzeder. İnananlar, içinde buldukları toplumdan kendilerini tecrit etmemeli, onlarla beraber bulunmalı, içlerinde taşıdıkları imâna ve İslâm'a ait güzellikleri insanlara aksettirmeye çalışmalıdırlar. Böyle bir vazifeyi yerine getirirken gerek dost gerekse dost olmayan kişilerden gelebilecek külfetlere sabretmesini bilmeli, fakat onların içinden ayrılmamalıdırlar.

3.5.2.3.3 İçinde Bulunduğu Toplum İçin Selâmet Kaynağı Olma

Yukarıda Hız. Peygamber'in toplumla içiçe yaşadığını, inananların da toplumun sıkıntlarına göğüs gererek, toplumun içinde bulunmaları gerektiği incelemiştik. Bu konuyla ilgili olarak Hız. Peygamber'in ve O'na inananların içinde bulunduğu toplum için belâ ve musibetlere karşı bir emniyet kalkanı gibi olduğunu görmekteyiz: *“Sen onların içindeyken Allâh onlara azap edici değildir. Onlar (inananlar, içinde buldukları toplum için duâ ederek) istiğfar edip dururlarken Allâh onları azaba uğratmaz.”*⁹⁵¹

Bu ayetlerde de Hız. Peygamber ve beraberinde bulunanların örnek bir özelliğine dikkat çekilmiştir. Onlar toplum içinde bulunup, içinde buldukları toplumun fertlerinin zararlı ve kötü alışkanlıklardan kurtulmaları için duâ edip, istiğfar edip dururlarken Allâh o topluma azap etmeyeceği bildirilmektedir. Buradaki

⁹⁵⁰ İbn Kesîr, *a.g.e.*, IV, 211.

⁹⁵¹ Enfâl 9/33.

azaptan kasd edilen, geçmiş kavimlerin başlarına gelen tamamen onların köklerini yok edici musibetlerdir.

İbn-i Abbâs bu ayetle ilgili olarak “bir toplumun içinde onlara azabların gelmesine engel olan iki emân vardır: Birisi Hz. Peygamber, diğeri ise o toplumda bulunan inananların Allâh'a devamlı istiğfârda bulunmalarıdır. Onlar aralarında bulunan peygamberi veya inananları zorla çıkarıncaya kadar Allâh onlara azab etmez.”⁹⁵² Bu konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber bir hadisinde “Allâh benim ümmetime iki eman indirmiştir” diyerek bu ayeti okumuş, daha sonra “ben onların arasından ayrıldıktan sonra onları musibetlerden koruyucu emân olarak kıyamete kadar geçerli olmak üzere istiğfârı bırakırım.”⁹⁵³

Bu açıklamalardan İnanan insanların içinde buldukları toplumda duâ ve istiğfara devam etmeleri gerektiğini anlıyoruz. Böyle insanların bir toplum içinde bulunmaları o toplumun selâmeti ve emniyeti açısından çok önemli bir temeli oluşturur.

3.5.2.3.4 Samimi Olma (Tekellüften Uzak Bulunma)

Hız. Peygamber'in davranış ve konuşmalarında tekellüfe girmekten uzak bulunduğunu görmekteyiz: Kur'ân'da O'nun bu özelliği için “*Ey resûlüm de ki: şu tebliğim ve nasihatlerim için sizden bir karşılık beklemiyorum. Ayrıca ben yapmacık davranan kişilerden de değilim*”⁹⁵⁴ denilmiştir. Hız. Peygamber “*ben mütekellifinden değilim*” demesiyle Allâh'ın kendisine vermiş olduğu peygamberliğin üstünde başka bir ziyade istemediği gibi dünyevî makamlar da istemediği bildirilir. O kendisine ne emredilmişse onu yerine getirirdi. O, böyle yaparak Allâh'ın rızasını ve ahiret yurdunu kazanmak istiyordu.⁹⁵⁵

⁹⁵² Ahmed bin Hanbel, IV, 293, 403; İbn Kesîr, a.g.e. II, 306.

⁹⁵³ Tirmizî, *Tefsîr*, 8; Bu hadise yakın manada: Ahmed bin Hanbel, VIII,4.

⁹⁵⁴ Sa'd 38/86.

⁹⁵⁵ İbn Kesîr, IV/45.

Tâbiûndan olan Mesrûk bin Ecda' bu konuyla ilgili olarak: “Abdullah bin Mes'ûd'un yanına gittiğimiz zaman O'na bir şey sormuştuk. Bu sorumuz üzerine O: “*Ey topluluk herkes ne biliyorsa onu konuşsun, onun haricinde birşeyler konuşacağım diye tekellüf ve zorlamalara girmesin. Eğer bilmiyorsa Allâh en doğrusunu bilir desin. Çünkü kişinin bilmediği bir konu hakkında 'Allâh en doğrusunu bilir' demesi de bir ilimdir. Ayrıca Allâh, Resûlüne 'Ey resûlüm de ki: şu teblîğim ve nasihatlerim için sizden bir karşılık beklemiyorum. Ayrıca ben yapmacık davranan kişilerden de değilim' demesini emretmiştir.*”⁹⁵⁶

Hiz. Peygamber'in bilmediği konularda tekellüflere girmemesi, insanlarla konuşmalarında kendisini olduğundan daha büyük göstermeye çalışmaması; hareket ve tavırlarında ölçülü bir fitrîliği ve tabîliği muhâfaza etmesi O'nun idareci ve kılavuz olma yönünden önemli özelliklerini oluşturmaktadır.

3.5.2.3.5 İstişâre Etme

Hiz. Peygamber, inananların yaptıkları vaziferindeki heyecân ve şevklerini daha canlı hale getirmek, onların gönüllerini taltîf etmek, vazifelerini daha güçlü ve gönülden benimsemelerini sağlamak gibi birçok hikmetlerden dolayı onlarla iştişâre etmiştir.⁹⁵⁷

Bedir harbinde kervanı takip edip etmemek konusunda ashabıyla iştişâre etmiş, Sa'd bin Ubâde cevap olarak “Ya Resûlallah, eğer bizi denizin üzerine sürsen, seninle beraber yürür gideriz, Eğer bize Berkü'l-Gimad'a⁹⁵⁸ kadar gitmemizi emretsen vallahi yaparız...”⁹⁵⁹ demiştir. Sonra Bedir'de nerede

⁹⁵⁶ Buhârî, *Tefsîr*, 30; Müslim, *Münâfikîn*, 39; Tirmizi, *Tefsîr*, 34; Ahmed bin Hanbel, I, 431; Dârimî, *Mukaddime*, 21; İbn Kesîr 4/45.

⁹⁵⁷ İbn Kesîr, *a.g.e*, I, 420-421.

⁹⁵⁸ Mekke'nin ardında beş gecelik mesafede bir yerin ismidir. İbn Esîr, *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadis*, I, 121.

⁹⁵⁹ Buhârî, *Menakibü'l-Ensâr*, 45; Müslim, *Cihâd*, 83; Ahmed bin Hanbel, 6/198; İbn Kesîr, *a.g.e* I, 421.

konumlanacakları konusunda Ashabtan Hübâb bin Münzir'in görüşünü isabetli bularak kendisinin konakladıkları yerden Onun tavsiye ettiği yere ordusunu konumlandırmıştır.⁹⁶⁰ Uhud harbinde şehirde kalıp, savunma harbi yapmakla şehir dışına çıkıp savaşma konularında istişâre etmiş ve birçok zorluğu ve riski göze alarak istişâre kararına uymuştur. Hendek'te de şehirde kalıp savunma harbi yapma kararını da istişâre ederek almıştır. Hudeybiye anlaşmasını yaparken de Hz. Ebûbekir Sıddîk ile İstişâre etmiştir.⁹⁶¹

Kur'ân-ı Kerîm'de O'na ehliyetli kişilerle istişâre etmesi ve istişâre görüşlerine tabi olduktan sonra ona uyması emredilmiştir: *“Allâh'ın merhamet eserlerinden birisi de insanlara yumuşak davranmandır. Eğer sözü kaba ve katı kalpli olsaydın senin etrafından dağılır,giderlerdi. O halde onların hatalarını affet,onlar için Allâh'tan merhamet dile ve işlerini onlarla istişâre et. (İstişâre sonrası) bir kere de kesin karar verdin mi artık yalnızca Allâh'a tevekkül et. Çünkü Allâh kendisine tevekkül edip, dayananları sever.”*⁹⁶² Hz. Peygamber'e ayette geçen “azm” kelimesinin ne olduğu sorulduğunda *“Görüşleri muteber (ehl-i re'y) ile istişâre etmek, sonra da bir karar aldığında sadakatle bu görüşün hakkını yerine getirmektir”* demiştir. Ayrıca istişâre yapılacak kişileri de *“istişâre yapılan kişi görüşüne itimad edilen ehil bir kişi olmalıdır”* demiştir.⁹⁶³ Hz. Peygamber,HHz. Ebûbekir Sıddîk ve Hz. Ömer bin Hattâb hakkında *“eğer istişâre ettiğim bir konuda siz görüş birliğine varırsanız sizin görüşünüze muhâlif iş yapmam”*⁹⁶⁴ diyerek, ehl-i re'y ile yapılan istişâre kararlarına sadık kalınması gerektiğini bildirmiştir.

3.5.2.3.6 Komutan Olma

⁹⁶⁰ Bûtî,a.g.e, 142.

⁹⁶¹ Bûtî,a.g.e, 142;İbn Kesîr, a.g.e, I/421.

⁹⁶² Âl-i İmrân 3/159.

⁹⁶³ Tirmizî, Zühd, 39, Edeb 57; Ebû Dâvûd; Edeb,114.

⁹⁶⁴ Ahmed bin Hanbel, IV, 227; İbn Kesîr, a.g.e, I, 421.

İslâm dininin özünde barış ve sevgi vardır. En başında İslâm kelimesi, barış, sulh ve huzur anlamlarına gelen *silm* kelimesinden türemiştir. Bu din hiçbir zaman sadece toprak elde etme, diğer milletleri sömürme ve onları tahakküm altına alarak ezme gibi düşüncelerle asla savaşa izin vermez. Kur'ân ve sünnette üzerinde durulan *cihâd* çoğu zaman yanlış anlaşılmıştır. Kur'ân ve sünneti bir bütün olarak ele aldığımızda İslâm'da *cihâd*, insanların Allâh'ı ve resûlünü daha iyi anlamaları yolunda gösterilen faaliyetler bütünüdür denilebilir ki çeşitli kısımlarda incelenebilir: ilim ve bilgi yoluyla, inkarcılığın ve her türlü düşmanlık ve haksız savaşın kaynağı olan cehâlete karşı yapılan gayretler bir *cihâddir*.

Bu noktada Hz. Peygamber'in cehâleti ortadan kaldırmak O'nun yerine ilmin aydınlık ışığını koymak için büyük bir mücadele verdiğini görebiliriz. O'nun ilim adına gösterdiği gayretler bütün insanlık adına çok büyük bir örnek sergilemiştir.

Cihadın ikinci kısmı insânın kendi içinde bulunan kötü düşünce ve arzulara karşı verdiği mücâhede ve mücâdelelerdir ki Hz. Peygamber'in *cihadın* bu kısmına *büyük cihâd* manasında *cihâd-ı ekber* dediğini görmekteyiz.

Cihadın üçüncü kısmı diyebileceğimiz, Hz. Peygamber'in askeri yönünü oluşturan kısmı ise Allâh'ın davetinin insanlar tarafından daha iyi duyulması ve benimsenmesi adına yaptığı gayretlerdir diyebiliriz. O'nun bizzat idare ettiği *gazvelere* veya başında bizzat bulunmayıp birlikler halinde gönderdiği *seriyyelere* baktığımızda O'nun bütün gayretinin Allâh'ın davetinin insanlar tarafından daha iyi duyulması ve benimsenmesi olduğunu görebiliriz.

Hz. Peygamber'in Kur'ân'da yeri geldikçe zikredilen bir özelliği de onun ordular idare etmesidir. O'nun bu yönünün incelenmesi müstakil çalışmalara konu olmuştur. Biz sadece O'nun bu yönünün Kur'ân'da zikredildiği kısmını

araştıracak ve bu yönünün Kur'ân'da üzerinde durulan ana başlıklarını inceleyeceğiz:

3.5.2.3.6.1 Harpten Önce Hazırlık Yapma

Kur'ân'da Hz. Peygamber'e gerek savunma, gerekse taarruz durumlarında düşmana karşı gerekli ve yeterli hazırlık içinde bulunması emredilmiştir: *“Düşmanlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayın. Savaş atları yetiştirin ki bu hazırlıkla Allâh'ın düşmanlarını ve sizin düşmanlarınızı; ayrıca sizin bilemediğiniz ama ancak Allâh'ın bildiği bütün düşmanlarınızı korkutup caydırınız. Allâh yolunda her ne harcarsanız, O'nun karşılığı size eksiksiz ödenir.”*⁹⁶⁵

Düşmanlara karşı bu hazırlıkların bulunmasının sebebi olarak da onların içlerinde bulunan potansiyel kötü planların, stratejilerin hayata geçirilmesinin önlenmesi; onların bu niyetlerinin çok önceden sezilmesi ve ona göre tedbirlerin alınması gösterilmiştir. Ayette hazırda bulundurulması gereken şeyler olarak iki şeyin üzerinde durulmaktadır:

1. *“Kuvvet”*: ayette zikredilen kuvvetten kara, deniz ve hava sahalarında her türlü gücün ve hazırlığın, başka hiçbir ülkeye muhtaç olmayacak şekilde hazır bulundurulmasıdır. Hz. Peygamber'in hadislerinde bu kuvvetten kastedilen şeyin özellikle atış ve doğru isabet ettirme gücü olduğunu görmekteyiz: *“Hz. peygamber minberde hutbe verirken bu ayeti okumuş ve üç defa ‘dikkat ediniz kuvvet atıcılıktadır’ demiştir.”*⁹⁶⁶ Günümüzde de askeri gücün doğru ve isâbetli atıcılığın artırılmasına dayandığını görmekteyiz.

⁹⁶⁵ Enfâl 8/60.

⁹⁶⁶Müslim, *İmâre*, 167; Tirmizî, *Tefsîr*, 8; İbn Mâce, *Cihâd*, 19; Ahmed bin Hanbel, IV,157; Darimî, *Cihâd*, 14.

2. “Bağlanılmış atlar”: Her hangi bir acil durum için hazır bekletilen atlar. Bu ifade günümüzde kara, hava ve denizde kullanılmak üzere her çeşit mekânize nakil ve manevra araçlarını ifade etmektedir. Hz. Peygamber atın üzerinde çok durmuş, onun üç kişinin elinde niyetlerine göre nasıl değer kazandıklarını anlatmıştır: “Kıyamete kadar atın alnında hayır ve iyilik yazılmıştır. Sahipleri ondan destek alırlar. Kim Allâh yolunda bir at bağlarsa onun için öyle bir sadaka yazılır ki sanki elini sadaka vermek için uzatmış ve hiç kapatmaksızın veren kişi olmuştur. Üç çeşit at vardır: Bazısı için ecir kaynağı, bir diğeri için ihtiyacını gideren ve örten bir vasıta, bir diğeri için vebâl kaynağıdır. Kendisi için sevap kaynağı olan at, Allâh yolunda kullanılan ve O'nun için hazırda bekletilen attır...”⁹⁶⁷

Ayette“Bu hazırlıkla Allâh'ın düşmanlarını ve sizin düşmanlarınızı; ayrıca sizin bilemediğiniz ama ancak Allâh'ın bildiği diğer bütün düşmanlarınızı korkutup caydırınız” denilerek onların insanlara zarar verme niyetlerinin, hayat safhasına geçirilmemesi için yapılması gereken herşeyin yerine getirilmesi emredilmiştir.

3.5.2.3.6.2 Manevi Gücü Takviye Etme

H.z.Peygamber,ordunun maddi gücünün hazırlanması ve güçlendirilmesi yanında, müslümanların manevî güçlerinin güçlendirilmesi ve takviye edilmesine büyük önem vermiştir. O'nun bu hareketi de Kur'ân vahyine ve Allâh'ın kendine ve inananlara vermeyi ahdedtiği sözlerine dayanıyordu: “Ey Peygamber Allâh yolunda cihâd et! Sen ancak kendinden sorumlusun. Müminleri de cihâda teşvîk et. Umulur ki Allâh kâfirlerin baskı ve tazyiklerini defeder ve uzaklaştır. Allâh gücü en çetin olan ve cezâsı en şiddetli olandır”⁹⁶⁸, “Ey Peygamber! Allâh sana ve sana tabi olan inananlara yeter. Ey Peygamber! Savaş karşısında müminlerin manevî güçlerini takviye et. Eğer sizden sabırlı

⁹⁶⁷ Buhârî, Cihâd, 48; Müslim, Zekat, 24; İbn Mâce, Cihâd, 14.

⁹⁶⁸ Nisâ 4/84.

yirmi kişi olursa, ikiyüz kişiye gâlip gelir. Eğer sizden yüz kişi olursa kâfirlerden bin kişiye gâlip gelir. Çünkü o kâfirler –ölüm ve diriliş hakikatini-anlamayan bir topluluktur.”⁹⁶⁹ Allahü Teâlâ bu ayetlerle peygamberini ve O'na inanan müminleri düşmanlarına karşı mücâdele etmeye teşvik etmiş, bunun yanında kendisinin onlara yardım edeceği müjdesini vermiştir. Düşmanın sayısı ve hazırlığı ne olursa olsun onlara hiçbir şekilde boyun eğmemelerini emretmiştir.⁹⁷⁰ Bu emre binâen Hz. Peygamber, müslümanlar harp meydanında iken onlara saflar halinde dizilmelerini emretmiş ve Allâh'ın onların yanında olduğunu bildirerek onların manevî güçlerini takviye etmiştir. Bedir savaşı öncesinde müşrikler bütün hazırlıkları ve teçhizatları ile göründükleri zaman O, ashabına “Genişliği semâlar ve yer kadar geniş olan cennete kalkınız!” dediğinde Umeyr bin Hümâm el-Ensârî: “Genişliği semâlar ve yer kadar geniş, öyle mi?” diye sormuş, Hz. Peygamber evet, dediğinde O: “Bu ne büyük bir şey” manasında (ﺃﻳﻲ ﺃﻳﻲ) demiş; Hz. Peygamber “niçin böyle söyledin?” dediğinde ise “Ben de o cennetin ashabından olmak iştियak ve arzusuyla böyle dedim Yâ Resûlallâh” demiş; Hz. Peygamber, “sen cennet ashabındansın” deyince O yanında bulunan hurma taneleri çıkarmış ve birkaçını yemiş sonra da “eğer ben bu hurmaları yiyecek kadar hayatta kalacaksam, bu çok uzun bir yaşam olacaktır” diyerek elindeki hurmaları atmış ve müşriklerle savaşmış ve şehid edilmiştir.⁹⁷¹

Kur'ân-ı Kerîm'deki birçok ayetin müminlerin manevî güçlerini takviye ettiğini görmekteyiz: Bedir savaşıyla ilgili olarak, “Siz çok zayıf ve çelimsiz bir durumdayken, Bedir'de size zafer nasip etmişti. O halde Allâh'tan korkunuz ki bu nimete şükretmiş olasınız. O vakit sen müminlere ‘Rabb’inizin indirilmiş üçbin melek ile sizi desteklemesi size yetmez mi?’ demiştin. Evet siz sabreder,

⁹⁶⁹ Enfâl 8/64-65.

⁹⁷⁰ İbn Kesîr II, 325.

⁹⁷¹ Müslim, Zekat, 43; İbn Kesîr II, 325.

Allâh için takvâlı olursanız –düşmanlarınız da hemen üzerinize yürüyüverse- Rabb'iniz, üzerlerinde alametler (rütbeler) bulunan beşbin melekle sizi destekleyecektir...”⁹⁷²;“Hani siz Rabb'inizden yardım diliyordunuz da Allâh da ‘ben sizi ardarda saflar halinde dizilmiş olan bin melekle destekliyorum’ diyerek sizin bu duânıza icâbet etti. Allâh bunu bir müjde olsun diye ve sizin kalbleriniz huzurla dolsun diye böyle yapmıştır. Yardım ancak Allâh'ın katındandır. Allâh Azîz ve Hakîm'dir”⁹⁷³ ayetleriyle müminlere cesâret ve mânevî güç verilmiş ve bu harpte inananlar çok büyük bir zafer kazanmışlardır.⁹⁷⁴

3.5.2.3.6.3 Stratejik Mevkileri Tesbît Etme

Hz. Peygamber bir komutan olarak ordusunun yerleşmesi gereken mevzîlere çok önem vermiştir. Kur'ân'da O'nun bu yönünü şu ayetten anlayabiliriz: “*Hani sen savaşacakları yerlere müminleri yerleştirmek üzere bir sabah erkenden, Medine'den ayrılmıştın. Allâh hakkıyla duyan ve bilendir.*”⁹⁷⁵ Bu ayetin Uhud savaşı hakkında mı yoksa Hendek savaşı hakkında mı olduğu hakkında Hasan Basrî Hendek savaşıyla ilgilidir dese de Cumhur diyebileceğimiz birçok müfessir bu ayetin Uhud savaşı hakkında olduğunu bildirir. Ayette “*Savaşma mevzileri*” veya “*stratejik mevkîler*” manasında (مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ) kelimesi kullanılmıştır ki Hz. Peygamber'in müminlerin sağ ve sol kuvvetlere ayırarak onları yerleştirmesini ve çok stratejik bir tepe olan *ayneyn* tepesine okçularını yerleştirmesini ifade etmektedir. Hz. Peygamber bu tepenin önemini çok iyi biliyordu. Çünkü düşman atlılarının bu tepenin ardını dolaşarak müslümanları arkalarından vurabileceklerini tesbit etmişti. Bu O'nun geniş bir coğrafi tesbit

⁹⁷² Âl-i İmrân 3/124-125.

⁹⁷³ Enfâl 8/9-10.

⁹⁷⁴ Diğer ayetler için bkz: Âl-i İmrân 3/169-175;

⁹⁷⁵ Âl-i İmrân 3/121.

çalışması yaptığını gösterdiği gibi, ileri görüşlülüğünü ve harp alanındaki yer tesbitindeki isabetli kararını göstermektedir.⁹⁷⁶

3.5.2.3.6.4 Ordusuna Zayıf Karakterlileri (Münafıkları) Almama

Hz. Peygamber bütün maddî hazırlıklarına rağmen ordusunu oluşturacak kişilerin sağlam karakterli kişilerden oluşmasını istiyordu. Bu, görünüşte orduyu sayı yönünden azaltsa da keyfiyet yönünden güçlendirecekti. Çünkü zayıf karakterli ve ihanete alışmış ruhlar yeri geldiğinde düşmandan çok daha büyük zararlar verebilirdi. Aslında bunlar, karşı tarafta bulunan düşmandan daha tehlikeliydi. Çünkü karşı taraftaki inkarcı düşmanların düşmanlıkları açıkça belliydi ve görünüyordu. Oysa münâfıklar, bünyenin içinde bulduklarından dolayı zararları çok daha büyük olabilirdi.

Bu gibi hikmetlerden dolayı Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber'e, daha önce orduya katılmakta gevşek davranan ve diğer insanların manevî güçlerine darbe vuran bu kişileri bir daha ordusuna almama cezâsı vermesi emredilmiştir: *“Eğer Allâh seni bu seferden (Tebûk) döndürür de (zayıf karakterlilerden) bir gurubla karşılaşırsan, onlar da bir diğer sefere çıkmak için senden izin istemeye gelirlerse Onlara de ki: “Benimle beraber asla sefere çıkmayacaksınız ve benim (ordumun yanında) düşmanla savaşmayacaksınız. Siz ilk defaki seferde geri kalmaya (-bir zorluktan ve geçerli mazeretten dolayı değil- gönül rahatlığınızla) râzı oldunuz. Şimdi de geri kalanlarla birlikte oturun bakalım...”*⁹⁷⁷ Ayette geçen (**إِنَّكُمْ رَضِيْتُمْ بِالْفُؤُودِ**) ifadesi münafıkların geriye kaldıklarından dolayı sevindiklerini ve rahatladıklarını göstermektedir.

Oysa geriye kalan *Ka'b bin Mâlik, Mürâre bin Rebi' ve Hilâl bin Ümeyye* geri kaldıklarından dolayı hiçbir şekilde hoşnut olmamışlar, hatta büyük bir

⁹⁷⁶ İbn Kesîr I,401.

⁹⁷⁷ Tevbe 9/83.

pişmanlık duymuşlar, sıkıntı ve üzüntülerinden yeryüzü onlara dar gelmişti. Bundan dolayı onlar samimiyetlerini Hz. Peygamber'e arzemişler uzun bir imtihan ve cezâ döneminden sonra haklarında ayet inerek bağışlanmışlardı.⁹⁷⁸ Hz. Peygamber'in bu sefere onbini atlı, *otuzbin* kişiden oluşan bir orduyla çıktığı rivayet edilmektedir.⁹⁷⁹ Hz. Peygamber'in ordusunda yer alan sahâbiler topluluğu son derece sabırlı ve sâdık kişiler olduklarını bu seferin zorluklarına ve sıcağın şiddetine dayanarak bizzat göstermiş oluyorlardı. Ebû Hayseme isimli bir sahâbinin bu seferdeki durumu Hz. Peygamber'in çevresinde bulunan bu insanların samimiyetlerini gösteren binlerce örnekten bir misâli göstermektedir: *Hz. Peygamber, sefere çıktıktan birkaç gün sonra Ebû Hayseme çok sıcak bir günde ailesinin yanına dönmüştü. O'nun iki hanımı vardı ve bir bahçenin önünde yapılmış olan iki büyük çardakta O'nu bekliyorlardı. İki de çardaklarını sular serperek serinletmişler ve O'nun içmesi için soğuk sular ve yemesi için güzel yemekler hazırlamışlardı. Ebû Hayseme içeri girdiğinde çardağın kapısında durdu, iki hanımına ve kendisi için yaptıkları hazırlıklara bir baktı. Sonra ızdırab içinde şöyle dedi: “Resûlullâh yakıcı güneşin ve rüzgarın altında sıkıntı çeksin de, Ebû Hayseme de soğuk gölgelerin ve hazırlanmış yiyeceklerin içinde, güzel hanımların yanında malı içinde kalsın! Vallahi bu ne insafsızlık!”* demiştir. daha sonra *“Vallahi sizin hiçbirinizin çardağına giremem! Ben Resûlullah'a kavuşmalıyım”* demiş ve hanımları da O'nun için yol azığı hazırlamışlar, sonra yola çıkmış ve Allâh Resûl'ü Tebûk'a gelip konakladığında O'na kavuşmuştur. Ebû Hayseme müslümanlar yaklaştığında onlar, bir atlının yaklaştığını Hz. Peygamber'e bildirdiler. Hz. Peygamber *“O gelen Ebû Hayseme olsun!”* demiştir. Geldiğinde Hz. Peygamber'e halini anlatmış, Hz. Peygamber de O'nun için duâ etmiştir.⁹⁸⁰

⁹⁷⁸ Tevbe 9/205.

⁹⁷⁹ İbn-i Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ* II,166; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Mektebetü'l-Meârif, Beyrut, ts., V,2,7.

⁹⁸⁰ Bûtî, *age*, s. 110.

Netice Olarak Hz. Peygamber'in ordusunu oluşturan fertlerin karakterlerinin sağlam olmasına mümkün mertebe önem vermiş, münafıkların orduya katılmalarına izin vermemiştir. Bedir ve Uhud savaşında ise münafıklar Hz. Peygamber izin vermemesine rağmen müslümanların ordusundan ayrılmışlar ve savaşa katılmak üzere gelen bazı müslüman kabilelerin de manevî gücünü ve moralini bozmaya çalışmışlardır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Allâh Teâlâ engin merhametinin bir neticesi olarak, insanlara yine kendi içlerinden peygamberler göndermiştir. Peygamberler insanların içinde bulunmuşlar, onlarla beraber yaşamış, onların sevinebilecekleri şeylere sevinmiş ve yine onlarla beraber acı çekmişlerdir. Onlar insan olmaya ait bu yönleriyle insanlara Allâh'ın sevgisine nasıl ulaşılacağına en güzel örneklerini göstermişlerdir.

Peygamberler Allâh tarafından seçilmiş, O'nun tarafından hususî bir iltifata mazhar olmuşlar ve ilâhî vahyin üzerlerine indiği çok temiz, saf, duru ve berrak bir varlık sergilemişlerdir.

Onların içinde bilhassa Ulü'l-Azm peygamberlerin, insanlara verdiği en büyük dersin, *Allâh'a kulluğun* en güzel ve mükemmel bir şekilde nasıl yapılacağını bizzat kendilerinin göstermiş olmalarıdır. Onlar bunu bir melek olarak değil de hem iyiliğe hem de imtihana açık istîdâd ve kâbiliyetleri bulunan birer insan olarak göstermişlerdir. Onlar güçleri yetmekle birlikte her türlü günah ve isyandan son derece uzak bulunmuşlardır. Allâh'a kulluklarını en güzel şekilde edâ etmeleri, onları Allâh katında çok yüce bir dereceye ulaştırmıştır.

Bu araştırmamızda Hz. Peygamber'in kendisinden önce gelen bütün peygamberlerin güzel özelliklerini kendisinde toplamış olduğunu çok daha iyi anlamış bulunuyoruz. Bilhassa Ulü'l-Azm peygamberlere ait gerek husûsî gerekse ortak olan birçok haslet Hz. Peygamber üzerinde toplanmıştır.

Kur'ân'da Ulü'l-Azm peygamberleri yücelten ve onları Allâh katında değerli kılan en önemli hasletlerden birinin *sabır* olduğunu bu araştırmamızda anlamış bulunuyoruz. Hz. Peygamber (s.a.s)'e "*Ulü'l-Azm peygamberlerin sabrettiği gibi sabret*" denilmesinin temelinde bunu görüyoruz.

Onlar da bir insan olarak birçok musibet ve acılara maruz kalmıştır ama hayat yolunda çıkan büyük hadiseler, engeller karşısında, herşeyi elinde bulunduran merhametli yaratıcının kulu olmanın bilinci içinde gösterilebilecek sabırların en sağlam ve sarsılmazını göstermişlerdir. Hz. Muhammed (s.a.s)'in büyük hadiseler ve eziyetler karşısında gösterdiği, Ulü'l-azm peygamber olmaya yakışan sabrına baktığımızda O'nun ne denli büyük eziyetlere ve musibetlere sabrettiğini görürüz. İnkarcıların ettiği eziyetler ve işkenceler bir yana, O'nun sadece bir insan olarak çektiği – daha hayatta iken üç erkek ve iki kız evladının vefatını bizzat yaşaması gibi- büyük sıkıntılar, O'nun inananlara sabır konusunda ne denli büyük bir örnek olduğunu gösterir. Hz. Nûh (a.s)'ın kavminin içinde sırf onların dünya ve âhiret hayatında mutluluğa ulaşmaları için ne denli büyük bir sabır gösterdiğini görmüş bulunuyoruz.

Bunun yanında peygamberler üzerlerindeki *nimetlerin şükürünü* de en güzel şekilde yerine getirerek insanlara güzel bir model oluşturmuşlardır.

Onlar Allâh Teâlâ ile münâsebetleriyle insanlara çok güzel bir *üsve-i hasene* oldukları gibi, aynı zamanda, insanlarla olan beraberliklerinde de en güzel şekilde örnek olmuşlardır: Onların herşeyden önce bütün varlığa çok derin bir *şefkât ve merhamet* duygusuyla yaklaştıkların görmüş bulunuyoruz. Onlar, insanlara ve diğer bütün mahlûkata çok derin bir şefkat hissetmişler ve inananlara da, *şefkât ve merhametli* olma konusunda önemli bir misal oluşturmuşlardır. Şefkat noktasında Hz. Muhammed (s.a.s)'in, peygamberlerin atası Hz. İbrâhîm (a.s)'ın, Hz. Mûsâ (a.s)'ın ve Hz. İsâ (a.s)'ın günümüz insanlarına çok önemli mesajlarını olduğu kanaatine ulaşmış bulunuyoruz. Bilhassa bu peygamberlere müntesipliğini iftiharla izhar eden farklı medeniyetlere mensup insanların, Ulü'l-Azm peygamberlerin şefkat ve merhamet fişkiran bu mesajlarına olumlu bir cevap vermeleri gerekmektedir.

Kur'ân'da Ulü'l-Azm peygamberlerin, ortak özelliklerinin yanında insanlara *üsve-i hasene* olan bazı husûsî özelliklerine de dikkat çekilmiştir. Bu hususî

zellikler bilhassa eğitim ve terbiye alanında tedrci bir Şekilde yerleŐtirilmelidir. İnsan hayatının değerini kavrama, nesillerin rh ve beden sağlığını dengede tutma ancak bu Şekilde mümkün olacaktır. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.s)'in ve diğer bütün peygamberlerin Kur'an'da üzerinde durulan hasletlerinin sevdirmesi ve yerleştirilmesi çok büyük bir önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

Kur'ân-ı Kerîm

Âbâdî, Muhammed el-Azîm, *Avnu'l-Ma'bud*, I-X, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.

Aclûnî, İsmâil bin Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ*, I-II, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1984.

Ahmed bin Hanbel, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî, *Müsned*, I-VI, Müessesetü Kurtuba, Kahire.

Akgül, Muhittin, *Kur'ân-ı Kerîm'de Hazret-i Peygamber*, Işık yy, İzmir, 1999.

Âlûsî, Şihâbuddin Seyyid Mahmud, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'il-Mesânî*, I-XXX, Dâru İhyâ'it-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1985.

Askalânî, İbn-i Hacer, *Fethu'l-Bârî*, I-XIII, Dâru'l-Mârife, Beyrût, 1960.

Aydın, Muhammed, *Kur'ân'ın Metni Üzerindeki Tartışmalar*, Değişim yy., Adapazarı, 2001.

Aydüz, Davut, *Tefsîr Çeşitleri ve Konulu Tefsîr*, Işık yy., İstanbul, 2000.

Bayraklı, Bayraktar, *İslam'da Eğitim*, M.Ü.İ.F. yy., İstanbul, 1989.

Bayraktar, Faruk, *İslâm Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münâsebetleri*, M.Ü.İ.F. yy., İstanbul, 1994.

Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-VI, Beyrût, 1987.

_____, *el-Edebü'l-Müfred*, I-II, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrût, 1989.

Bûtî, Muhammed Saîd Ramazan, *Kübrâ'l-Yakîniyyâti'l-Kevniyye*, Dâru'l-fikr, Dımaşk, 1997.

_____, *Fıkhü's-Sîre*, Dâru'l-Fikr, Dımaşk, 1990.

Cürcânî, Şerif Ali bin Muhammed, *et-Tâ'rifât*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1984.

Çapan, Ergün, *Kur'ân-ı Kerîm'de Sahâbe*, Işık yy., İzmir, 2002.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah, *Sünen*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1986.

Demirtaş, Yusuf, *Mükellefiyet ve Edâ Açısından İslâm İbadetlerinde Takvim ve Zaman Unsurunun Yeri*, Basılmamış y.l.t, M.Ü.S.B.E, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2002.

Deylemî, *el-Firdevs bi-Me'sûri'l-Hitâb*, I-V, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986.

DİA, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1988-

Draz, Muhammed Abdullah, *En Mühim Mesaj Kur'ân*, terc., Yıldırım, Suat, Işık yy., İzmir, 1994.

Ebû Dâvûd, Süleyman bin Eş'as el-Ezdî, *es-Sünen*, I-IV, Dâru'l-Fikr, ts.

Ebû Gudde, 'Abdülfettah, *er-Resûlü'l-Muallim ve Esâlîbuhû fi't-Ta'lîm*, Mektebebetü'l-Matbûatü'l-İslâmiyye, Beyrut, 1996.

Ebu Zehrâ, Muhammed, *Hatemü'n-Nebiyîn*, I-II, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, ts.

Ebû'l-Ayneyn, 'Ali Halîl, Felsefetü't-Terbiyyeti'l-İslâmiyye fi'l-Kur'âni'l-Kerîm, Kahire, 1980.

Ebu's-Suûd, el-Îmâdî, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I-IX, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, ts.

Fîrûzâbâdî, Muhammed bin Ya'kub, *Basâiru Zevi't-Temyîz fi Letâifi Kitâbi'l-Azîz*, I-VI, Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, ts.

Gazâlî, Ebû Hâmid, *İhyau Ulumi'd-Dîn*, I-VI, Dâru'l-Mârife, Beyrût, ts.

_____, el-Maksadü'l-Esnâ Fî Şerhi Esmâi'l-lâhi'l-Hüsnâ, Dâru'l-Cifân, Kıbrıs, 1987.

Hadîdî, Muhammed, *'İsmetü'l-Enbiyâ*, Matbaatü'l-Emâniyye, Kahire, 1979.

Heysemî, Ali b. Ebîbekir, *Mecmauz-Zevâid*, I-X, Dâru'r-Reyyân, Kâhire, 1986.

İbn Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yünin-Nevazir fi İlmi'l-Vucuh ve'n-Nezâir*, Müessesetü'r-Risâ Hakîm, Ebû Abdillâh et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-Usûl Fî Ehâdîsi'r-Rasul*, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1992. le, Beyrut, 1985.

İbn Esîr, Mecduddîn Ebû's-Saâdât, *en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadîsi ve'l-Eser*, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire, 1918.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1990.

İbn Kayyim, el-Cevziyye, *Miftâhu Dâri's-Saâde ve Menşûru Vilâyeti'l-İlm ve'l-İrade*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, ts.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. 'Umer b. Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I-IV, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1980.

_____, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Mektebetü'l-Meârif, Beyrut, ts.

İbn Manzûr, Muhammed bin Mûkerrem, *Lisânü'l-Arab*, I-XV, Dâru Sâdır, Beyrut, ts.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhamed, *Tabakatü'l-Kübrâ*, Dâru Sâdır, Beyrut, ts.

İsfahânî, Râğîb, *El-Müfredât Fî Garîbi'l-Kur'an*, Dâru Kahraman, İstanbul, 1986.

Kara, Necati, Kur'an'a göre Hz. Musâ, Firavun ve Yahûdîler, Sehâ yy., İstanbul, 1997.

Karâfî, *Envâru'l-Burûk fî Envâi'l-Furûk*, I-IV, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.

Kardavî, Yusuf , *el-Helâl ve'l-Haram fî'l-İslâm*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1994.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân* (thk. Ahmed Abdulalîm), I-XX, Dâru'sh-Şa'b, Kâhire, 1962.

Kuşeyrî, Abdulkerim, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, Mektebetü'l-Esed, ts.

Mâlik, bin Enes el-Esbahî, *Muvatta'*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Mısır, ts.

Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali bin Muhammed, *A'lâmü'n-Nübüvve*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût, 1987.

Menna', el-Kattân, *Mebâhis fî Ulumi'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1991.

Mübârekfûrî, Ebû'l-Ulâ, *Tuhfetü'l-Ahfezî*, I-X, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, ts.

Münâvî, Muhammed Abdurraûf, *et-Tevkîf alâ Mühimmâti't-Teârîf*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1989.

Müslim, İbn Haccâc Ebû'l-Huseyn el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-V, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, ts.

Nahlavî, 'Abdurrahman, Usûlu't-Terbiyeti'l-İslâmiyyeti ve Esâlîbuhâ fi'l-Beyti ve'l-Medreseti ve'l-Müctema', Dâru'l-Fikr, Dımaşk, 1983.

Necâtî, Muhammed Osmân, *El-Kur'an ve İlmü'n-Nefs*, Dâru'ş-Şurûk, 1997.

Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *Sünen-i Nesâi el-müctebâ* (thk. Abdulfettâh Ebû Gudde), I-VIII, Mektebetü'l-Matbûatü'l-İslamiyye, Halep, 1986.

Nesefî, Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl, ys., ts.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ, Muhyiddin Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Şerhü'n-Nevevî alâ Sahîhi Müslim* I-XVIII, Dâru İhyâ'it-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1392.

_____, *Menhelü'l-Vâridîn Şerhu Riyazi's-Salihîn*, şerh: Subhi Sâlih, I-II, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut, 1970.

Râzî, Fahrüddîn, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Gayb)*, I-XXX, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, ts.

Sa'dî Ebû Ceyb, *El-Kâmûsü'l-Fıkhî Lugaten ve Istılahen*, Dâru'l-Fıkr, Dimaşk, 1988.

Sâbûnî, Muhammed Ali, *en-Nübüvvetü ve'l-Enbiyâ*, Dâru'l-Kalem, Dimaşk, 1989.

Said Havva, *er-Resûl*, Dârü's-Selâm, Kahire, 1990.

Sebtî, İbn Humeyyir Ali bin Ahmed, *Tenzîhü'l-Enbiyâ amma Nesebe İleyhim Hüsâletü'l-Ağbiyâ*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, 1990.

Selâme, 'Ahmed 'Abdulazîz, *İlmü'n-Nefsi'l-İctimâî*, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, Kâhire, 1972.

Seyyid Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, I-VI, Dâru's-Şurûk, Beyrut, 1995.

Şatibî, Ebû İshâk, *El-Muvâfakât*, I-IV, Dâru'l-Mârife, Beyrut, 1996.

Tabbâra, Afif Abdulfettâh, *Mea'l-Enbiyâ fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dersaadet yy, İstanbul, ts.

Taberânî, Ebu'l-Kâsım, *el-Mücemü'l-Kebîr*, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Musul, 1983.

Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-X, Eser yy., ts.

Yıldırım, Suat, *Kur'an-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, Feza yy, İstanbul, 1998.

Yüce, Abdulhakim, *el-Muhâsibî Kalb Hayatı er-Riâye*, Çağlayan yy., İzmir, 2000.

Zerkânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l-İrfân*, I-II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1988

Zuhaylî, Vehbe, *el-Fikhü'l-İslâmî ve Edilletüh*, I-IX Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 1996

ÖZGEÇMİŞ

26.Temmuz.1973 tarihinde Isparta ilinin Keçiborlu ilçesinde doğdu. İlkokulu Keçiborlu Kükürt İlkokulunda bitirdi. Ardından Keçiborlu İ.H.L'de orta ve lise öğrenimini tamamladı. Daha sonra ilk tercihiyle Marmara Üniversitesi İlahiyât Fakültesinde üniversite öğrenimine başladı. 1997-1998 öğretim yılında mezun oldu. 1999-2000 öğretim yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tefsir anabilim dalında yüksek lisans eğitimine başladı. Yard. Doç. Dr. Muhammed Aydın danışmanlığında, “*Kur'ân-ı Kerîm'de Ulü'l-Azm Peygamberlerin Örnek Özellikleri*” isimli yüksek lisans çalışmasını sürdürmektedir.